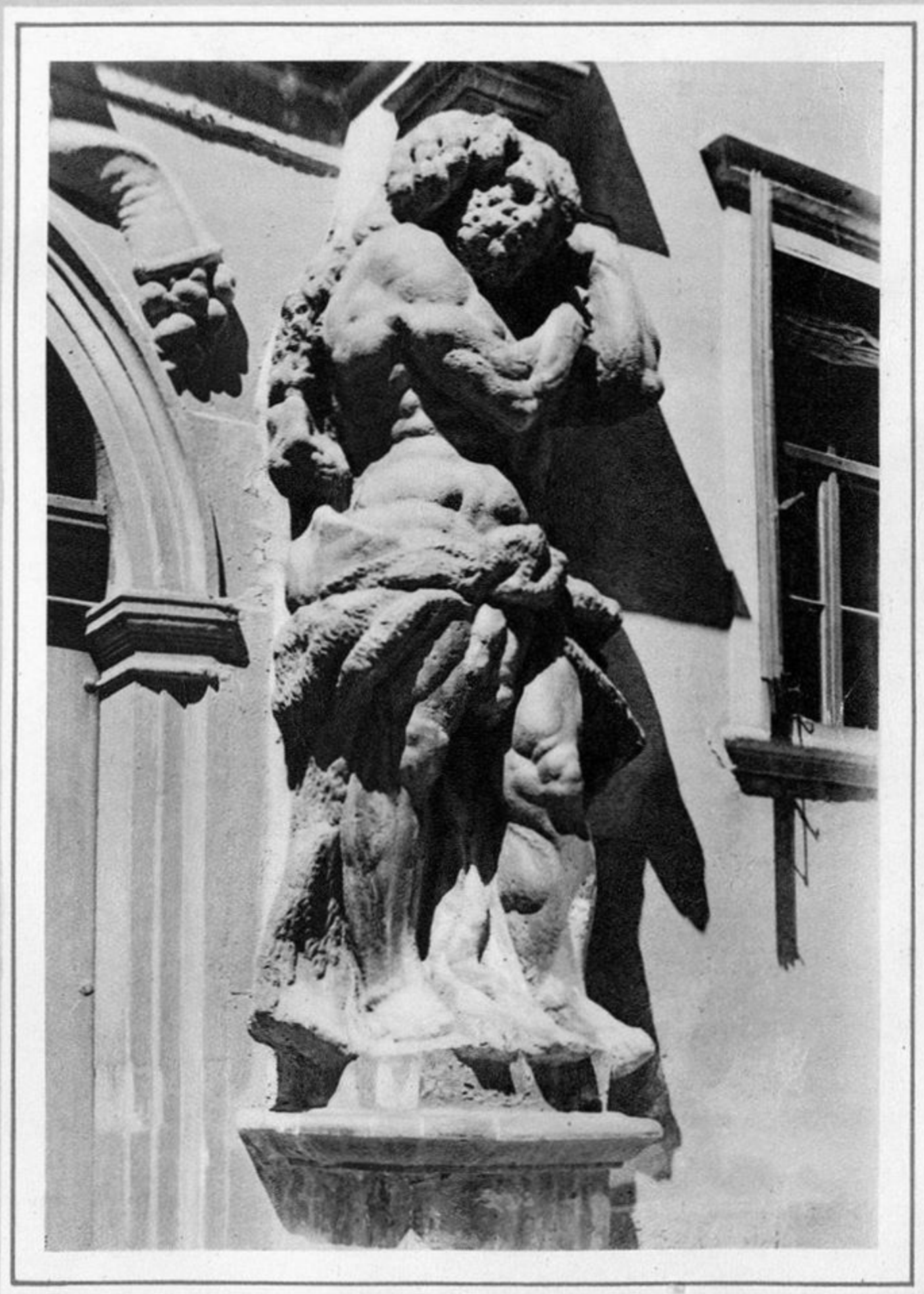
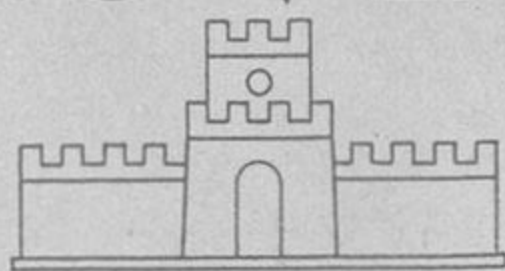

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2
ima bogato zalogo lestencev, namiznih
svetiljk, grelnih aparatov, likalnikov,
motorjev in električnih štedilnikov,
žarnic in sploh vsega električnega
materiala. Za popolnoma elektrifici-
rana gospodinjstva nudi električni tok
po izredno nizkih cenah

Posebna cena
za ogrevalnike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10
Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 3 (magistr. poslopje)

Foto Slak Kristina

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

A handwritten signature in black ink, appearing to read "V. Ravnihar". The signature is stylized with a large, sweeping flourish at the end.

Dr. Vladimir Ravnihar, predsednik mestne občine Ljubljane

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

LETNIK II

V LJUBLJANI, MARCA 1935

ŠTEV. 1

DR. DINKO PUC — BAN DRAVSKE BANOVINI

Dosedanji predsednik ljubljanske mestne občine dr. Dinko Puc je bil imenovan dne 9. februarja 1935 za bana dravske banovine.

Novi ban je bil rojen 6. avgusta 1879 v Ljubljani, v nekdanji Dolgi, sedaj Dalmatinovi ulici. Študiral je v Ljubljani, pravo pa v Gradcu in na Dunaju. Takratna doba narodnega prebujenja mu je kazala pot v življenje. Odšel je na Goriško in takoj posegel aktivno v kulturno in politično življenje našega naroda. Podrobno, danes toli omalovaževano delo za narod je rodilo na Goriškem velike uspehe, ki niso samo zajezili italijanskega kulturnega prodiranja, marveč so ga tirali v obupno eksistenčno borbo. Dr. Dinko Puc je živel neprestano v najožjem stiku s svojim narodom, v borbi zanj je spoznaval njegove potrebe, iz naroda in njegovih borb se je učil, v tihem, požrtvovalnem delu je s svojim narodom zmagoval. Naša narodna katastrofa ga je srčno zvezala na križevem potu z begunci, ki so morali skupno z njim zapustiti svoj dom in zemljo.

Vrnil se je v Ljubljano kot zrel mož, kjer je iznova zavihal rokave, da na poraznih razvalinah moralnih zapuščin iz svetovne vojne pomaga graditi, iznova graditi v svobodni svoji domovini.

Vstopil je v začasno Narodno predstavništvo 1919, kjer je postal odkrit in vnet zagovornik našega državnega, pa tudi političnega ujedinjenja.

Leta 1920. je odprl v Ljubljani svojo odvetniško pisarno in je vse svoje sile posvetil usodi Primorja. Z živo besedo je v raznih jezikih in bodreče branil slovensko zemljo.

V občinski svet ljubljanski je bil izvoljen leta 1921. Po razpustu tega je bil predsednik gerentskega sveta do leta 1926., v jeseni 1927 pa je bil ponovno izvoljen v občinski svet in je nad sedem let nepretrgoma županoval mestu Ljubljani.

Doba županovanja dr. Dinka Puca je doba napredovanja našega mesta v vseh smereh. Neumorna, iniciativna delavnost, živ impulz, globoko razumevanje in konciliantnost so izraz osebnega značaja zrelih mož, ki mora odsevati iz vsega njihovega dela. Globok socialen čut, iskanje vzorov v lastnem boju in priznanje sozaslug pa je povežalo dr. Dinka Puca v zlito celoto z občinsko upravo, z mestnim uradništvom in z vsem ljubljanskim prebivalstvom, ki je svojega župana cenilo in vzljubilo. Ni danes na tem mestu mogoče podrobno opisovati posameznosti dela, gradb, cest itd. itd., ki je bilo izvršeno z velikim uspehom v Ljubljani za časa njegovega županovanja. Čas bo z objektivno resnico zapisal veliko delo dr. Dinka Puca in pokazal njegovo osebo v pravi veličini. V dnevni borbi, v času razvrednotenja etičnih pojmov je iz manjvrednih instinktov često brizgnilo blato na vse delo in napore, vendar ga ni nikdar oškropilo: ostal je slovenski gospod, pravi ljudski župan, ki mu je bilo maščevanje — tujka.

Ljubljana je izgubila trdnega, vestnega krmarja, krmarja z onim čutom odgovornosti, ki je v našem življenju tako redek in ki odlikuje vse one može, ki imajo trdna načela in ravno pot pred seboj.

Visoko imenovanje je zaslužen priznanje delu.

Ljubljanski mestni svet je dne 28. februarja s prisrčnim navdušenjem izvolil bana dr. Dinka Puca za častnega meščana.

In tako je v najtežji dobi gospodarske revščine, velikih socialnih tegob, v času omajanih temeljev gospodarskega in socialnega reda dobila dravska banovina preizkušenega voditelja, kateremu želimo, da se zgrne krog njega narod s tistim zaupanjem, ki je potrebno, da Slovenija zopet zaduha in zaživi lepši, boljši bodočnosti naproti!

DR. VLADIMIR RAVNIHAR — NOVI PREDSEDNIK LJUBLJANSKE OBČINE

Novi predsednik je bil rojen 6. marca 1871. leta v Ljubljani, kjer je dovršil osnovno in srednjo šolo, juridično fakulteto pa je dokončal na Dunaju. Nato je bil sodni pripravnik v Ljubljani in v Celju. Potem pa si je izbral odvetništvo za svoj življenjski poklic ter odšel na službovanje v Celje, kjer se je v prvih vrstah udeleževal v našem narodno-obrambnem delu. Zlasti je posvetil vse svoje sile razvoju Sokolstva, kateremu je načeloval kot starosta Slov. Sok. zveze od l. 1905. in slednjič kot podstarosta ter po smrti prvega staroste dr. Oražna kot starosta Jugosl. Sokolskega saveza. Politično se je udeleževal v dunajskem parlamentu, kjer je zastopal svoj volilni okraj Ljubljano ter v dežel-nem zboru kranjskem. Po svetovni vojni je vstopil v Narodno vlado kot poverjenik naše justične uprave. L. 1932. je bil izvoljen za senatorja v Narodno predstavništvo. 17 let načeluje dr. Ravnihar Glasbeni Matici v Ljubljani, iz katere je vzrasel državni konservatorij ljubljanski.

V ljubljanski občinski upravi je dr. Ravnihar sodeloval od l. 1921. skoro nepretrgoma. Kot poznavalca razmer mestne uprave ter želja in potreb ljubljanskega prebivalstva mu želimo, da bi tudi njegovo županovanje prineslo Ljubljani novih uspehov in razmaha.

Novi predsednik se je dne 28. februarja 1935 ob prevzemu svojih dolžnosti predstavil svojim sodelavcem, uradništvu in Ljubljančanom s sledečimi besedami:

Gospod ban!

Naključje je hotelo, da me vmeščate na stol ljubljanskega župana ali kakor je službeni naslov, predsednika mestne občine ljubljanske kot neposredni moj predhodnik na tem častnem mestu. Zato mi je predvsem v prijetno dolžnost, da v imenu mestne občine ljubljanske izrekam Vam, kot dolgoletnemu voditelju njene usode, toplo občuteno zahvalo za vso Vašo vnemo in spretnost, s katero ste vodili posle občinske uprave, za Vaše smotrno delo, ki ste ga opravljali v težkih časih in za veliko iniciativnost, ki je vidna v vseh panogah občinske uprave. Vaše delo, Vaš trud, Vaša marljivost, ki so svojstva Vaše osebnosti, postanejo razumljive ob ugotovitvi, da zajemajo svojo gonilno silo iz žarke ljubezni do Ljubljane, do Vašega rodnega mesta.

Ljubljana je tudi moje rodno mesto. V njej sem preživel svojo mladost in — z redkimi presledki — vso svojo moško dobo. Poznam njeno polpreteklo zgodovino, znan mi je njen razvoj iz malomeščanskega mesteca v moderno mesto, ki se je vršil čisto na račun intimnih lepot stare Ljubljane, ki jih je bilo še v predpotresni dobi vse polno. Na svoj novi položaj prinašam vso ono ljubezen in vdanost, ki sta človeku prirojeni do njegovega rojstnega kraja in ki bosta v prvi vrsti podžigali vse moje delo za korist in blagor naše ljube Ljubljane.

Zavedam se popolnoma velike odgovornosti, ki si jo nalagam. Nisem homo novus za občinsko upravo, mislim pa, da ne rečem preveč, če trdim, da so minuli oni idilični časi, ko je bil ljubljanski župan predvsem reprezentant našega mesta. Novi čas, katerega plod je tudi nedavno uveljavljeni zakon o mestnih občinah, zahteva od ljubljanskega župana mnogo več. Nalaga mu večjo odgovornost, kakor jo sploh nalaga tudi mestni občini, bodisi kot avtonomni edinici, bodisi kot važni celici državnega telesa, ki naj prevzame tudi važne funkcije državne uprave. Ta velika odgovornost pada tem težje na tehtnico danes, ko živimo v izredno težkih gospodarskih in socialnih časih. V časih, ko ne smemo gledati samo na to, da imamo lepe, ravne ceste z ličnimi hišnimi fasadami, temveč bolj na to, kako se živi za temi fasadami in za razdrapanimi stenami lesenih barak. V današnjih časih mora postati to težišče vseh naših skrbi in prizadevanj. Zahteve in potrebe so tu in so neizbežne, posameznik pa jim ni kos. Pomagati mora v svoji socialno občuteni solidarnosti občestvo, to načelo velja v enaki meri tudi za višje edinice, za banovino, državo.

Stojimo sredi reorganizacije občinske uprave na podlagi novega zakona o mestnih občinah, stojimo pred vtelesenjem velikega dela naše lepe okolice v pomerij mestne občine. V duhu gledamo veliko Ljubljano, kot križišče važnih prometnih žil, po katerih naj se pretakajo turizem, tujski promet in mednarodna trgovina. Nove naloge, nova bremena. Ni nam še popolnoma jasno, kako se bo vse to izživljalo v finančnem pogledu. Zato pa moramo biti oprezni in previdni vzlic naši pošteni volji, da pospešimo in ustvarimo vse te naloge. Skrbno moramo pretehtati vsak izdatek, preden gre izpod naših rok. Odkrito povem, da sem, vsaj za današnji čas, zastopnik konservativnejše smeri. Le ne vse naenkrat, temveč polagoma, kakor dopuščajo to razmere. Mestna občina ima lepo premoženje. Njene finance, čeprav niso rožnate, pa tudi niso vznemirljive. Naše proračuni so bili uravnovešeni in računski zaključki dokazujejo, da se je vestno gospodarilo v okviru proračunov, ki ne samo, da niso bili prekoračeni, ampak izkazujejo v gotovih postavkah celo prebitke in pri-

hranke. In to vkljub vsem fluktuacijam, katerim je bilo dnevno izpostavljeno vse naše narodno gospodarstvo. Ne samo, da smo se izogibali nalagati nova bremena na ramena ljubljanskega meščanstva, skušali smo celo že obstoječa bremena omiliti in zmanjšati. To naj bo naše prizadevanje tudi v bodoče. S proračunom, kakršnega je predložilo mestno poglavarstvo v načrtu za prihodnje poslovno leto, še ni izrečena zadnja beseda. Res je, težijo nas dolgovi. Toda pomisliti moramo, da so bili ti dolgovi potrebni in neodložljivi, če smo hoteli Ljubljano dvigniti iz povojnih ruševin. Preradi pozabljam, da niso še daleč časi, ko smo govorili o izraziti stanovanjski krizi. Tudi ob zidovje naše bele Ljubljane je butnil val svetovne gospodarske krize. In še smo sredi dobe izrazite brezposelnosti in s tem zmanjšanega zaslužka za vse naše produktivne sloje. Izjemne razmere zahtevajo tudi izrednih mer in ukrepov. Bremena, ki so ogrožala zadušiti sedanjo generacijo, smo morali porazdeliti tudi na bodoča pokolenja. In pretežna večina dolgov ima značaj socialne akcije. Prišel pa je čas, ko je treba misliti na konsolidacijo in konverzacijo dolgov z znosnejšo obrestno mero in bolj dolgoročno amortizacijo.

Danes nimam namena razvijati Vam kak komunalni program, za kar bo itak še dana priložnost. Ne bi bilo tudi težko. Saj so programi poceni, umetnost je le, jih prilagoditi stvarnosti in podrediti plačilni zmoglosti našega meščanstva, našemu urejenemu budžetiranju in vzlic temu ustvariti nekaj dobrega in koristnega. Demagogiji najlaže zamašiš njena široka usta, če od nje zahtevaš, da za vsak zahtevek tudi takoj pove ustrezni dohodek.

Težo odgovornosti mi lajša, mislim, ne presmelo pričakovanje, da smem, dragi tovariši, računati na Vašo pomoč, na Vaše izkušnje in na Vašo veliko vnemo, s katero ste doslej sodelovali pri poslih občinske uprave. Za Vas nisem nov mož. Želim in apeliram na Vas, da smo solidarni, da smo eno in da tvorimo enotno in homogeno celoto. Naj nas veže zavest, da pričakuje javnost, katere mandatarji smo, od nas poštenega, dobrega in vestnega gospodarstva, imeti moramo vedno pred očmi blagor vsega našega meščanstva brez razlike stanu. Iz teh prostorov naj bo izločena dnevna politika. Kot pretežno gospodarska organizacija zberimo vse svoje telesne in duševne sile samo enemu, zdravi komunalni politiki, ki naj ima svoj vrhovni cilj, doprinesiti s tem svoj nemali delež k okrepitvi, moči, sijaju in ugledu naše lepe Jugoslavije. Ljubljana je žlahten dragulj v jugoslovenski kroni. Ne rečem tretja, da je ne ponižam, ali ena izmed treh prestolic naše prostrane, lepe domovine! Ljubljana je od nekdanj duhovno in prosvetno žarišče, deloma tudi gospodarsko središče slovenskega rodu, ki se je v stoletni borbi z nadmočnimi sosedi in tujimi gospodarji iz svoje sile razvil v narod z vsemi atributi, ki mu pripadajo. Jugoslavija nas je materinsko sprejela

pod svoje materinske peroti. Pod njenim okriljem je za vedno odstranjena vsaka nevarnost za naš obstoj. Ljubljano samo pa je dvignila v naše politično središče. Napravila jo je za sedež banovine, ki jo v okviru svoje države po pravici smemo imenovati Zedinjeno Slovenijo, politični sen naših prednikov. Dolžnost nas Slovencev je, da se prav posebno oddolžimo svoji državni skupnosti, enotni in neporušljivi, in da kot del enotnega političnega naroda jugoslovanskega z lepim zgledom prednjačimo vsem drugim in da smo tako neminljiva privlačna sila in narodno zatočišče tudi za vse one brate, ki še ne uživajo sreče naše državne skupnosti.

Zato pravim, da bodi Ljubljana zgled vzorne občinske uprave. To nam bo tem lažje doseči, če se moremo, kakor v danem primeru, opirati na preizkušeni kader mestnega uradništva in ostalega nameščenstva. Uradnik ni brezčuten in brezdušen stroj. Uradnik je del živega organizma, brez katerega bi bil ves organizem ohromel in nesposoben življenja. Ni samo izvršilen organ občinske uprave, pripravljati mora gradivo, ki naj ga potem občinska uprava obdela v pravilen lik. Njegovi iniciativnosti niso postavljene meje. Naj ne čaka povelj in ukazov, sam naj v danem primeru ukrene, kar se mu po njegovem predudarku zdi koristno in potrebno. Sam od sebe naj pride z nasvetom, če misli, da bi bilo kje kako stvar izboljšati. Uradništvo, ki se zaveda tega svojega poslanstva, je neprecenljive vrednosti in vredno svojega dobrega plačila.

Ob koncu se obračam do vsega meščanstva s prošnjo, da me počasti s svojim zaupanjem. Nikomur ne odrekam pravice do kritike, toda biti mora stvarna, objektivna, dobrohotna z namero, da koristi stvari, ne pa v prvi vrsti izrečena z namenom, da bi s svojo jedkostjo zadela osebo. Za dobronamerne nasvete ali pa za upravičene pritožbe bodo na široko odprta vrata moje delavnice. Ni treba po ovinkih in z namenom govoriti skozi okna in skušati doseči kako stvar, ko zadošča za to kratek telefonski razgovor.

Gospod ban! Prosim tudi Vas, kot nadzorno oblastvo, Vaše naklonjenosti. Mislim, da mi ni treba čakati Vašega pritrdilnega odgovora, ko vem in sem prepričan, da ste z vsemi utripi svojega srca povezani z usodo Bele Ljubljane.

Prosim Vas, gospod ban, bodite tolmač moje tople zahvale na najvišjem mestu, ki mi je izkazalo svoje veliko zaupanje s tem, da me je postavilo na to odgovornosti polno mesto. Prosim Vas, da izvolite tej moji zahvali pridejati tudi moje zagotovilo, da se hočem z vestnostjo in delom oddolžiti danemu zaupanju. Ob zaključku pa prosim Vas vse, da se pridružite mojemu vzkliku Onemu, ki je začetek in konec vsega našega razmišljanja: Naj živi naš mladi vladar kralj Peter II. in ves naš kraljevski dom, živeli kraljevi namestniki!

LJUBLJANA

UNIV. PROF. ING. M. FABIANI

(Slika mesta in moji vtisi iz l. 1934.)

Tenکوچutni tujec, ki pride kot turist v mesto, ne more izlahka podati sodbe o cestovju, trgih in mostovju, če ne pozna njihovih razvojnih pogojev. Lahko pa z vso gotovostjo svojega spoznavnega občutja presodi, je li mesto harmonično in originalno, vabljivo, slednjič tudi lahko pove, v čem opaža prednosti in pomanjkljivosti mesta.

Taka z vestnostjo opazovalca izrečena sodba more zanimati tudi meščana in je lahko v marsičem tudi koristna. Človeku je že prirojeno, da pokaže sebe in svojo hišo v najboljši luči, z najlepše strani in v redu. To velja pa tudi za mesto.

Smernice, po katerih se skuša danes na splošno mesto urediti ali regulirati, so znane:

V prvi vrsti stoje potrebe življenja in prometa ter vse, kar je s tem v neposredni zvezi. Racionalna zveza najvažnejših točk, zadovoljujoča izvedba in prostorska dimenzacija ulic in cest spada v to poglavje.

V drugi vrsti, vendar prav tako važna je umetniška izvedba mestne podobe, razdelitev javnih poslopij in spomenikov, njih arhitektur in karakteristik.

Prav tako velike važnosti so obnavljanja stanovanj in vsa vprašanja čisto higienske narave. Temu se pridruži še cela vrsta manjših potreb poleg stalnega popravljanja stavbnih linij.

Kakor so važni regulacijski načrti, prav tako je odločilna njih smiselna prilagoditev in logična izvedba.

Saj je mesto živ organizem, individij in kot tak potreben stalne, nepretrgane nege. Zasaditi drevored in ga prepustiti polstoletni rasti po mili volji, je sicer zelo preprosto, vendar današnjim zahtevam časa ne ustreza. Tudi ljudje si morajo negovati nohte in brado, če hočejo biti kultivirani.

Skrb za mesto je poverjena mestnemu gradbenemu uradu in njegovim organom. Njih delavnost se opaža v javnem življenju in se zlasti izraža v vzdrževanju cest, potov in njih dekorativni izvedbi.

Ta delavnost je v Ljubljani na mnogih krajih vzorno izvedena in prenese vsak primer z drugimi mesti. Vodstvo gradbenega urada in njegovi umetnostni sodelavci zaslužijo vso pohvalo. Nešteti problemi so videti kar najskrbneje preudarjeni ter rešeni izredno srečno.

Zašel bi izven okvira te študije, če bi našteval vsa tako izvršena dela. Navesti hočem samo nekaj primerov. Predvsem dekorativni nasadi bregov nanovo reguliranega potoka Gradaščice, ki ustvarjajo nadvse prijeten vtis. Vsaka posameznost je obdelana z ljubeznijo, umerjenostjo, okusom in umetniškim tenkočutjem. Vse delo, izvršeno po arhitektu Plečniku, je mojstrsko in nad vsako hvalo vzvišeno.

Drugi primer nam nudi preurejena cesta s Kongresnega trga do Napoleonovega obeliska. Tudi to delo je sijajno organizirano in se uveljavlja s spomenikom vred s svojimi nasadi nadvse srečno.

Zelo zanimivo rešitev nam nudi Zoisov graben. Tu se združujejo po profesorju Plečniku elegantno rekonstruirana Zoisova palača in Zoisova piramida z njegovo genialno vrtno umetnostjo, z okrasujočim vrtnim paviljonom arh. Osolina in mnogimi podrobnostmi v tako harmonično celoto, ki je le težko dosegljiva s tako skromnimi sredstvi.

Nič manj važna je prenovitev dohoda na Grad s Florijansko cerkvijo in njeno okolico. Tudi tu si je postavil profesor Josip Plečnik spomenik, ki mu bo še dolgo v bodočnost zagotovil zahvalo in spoštovanje ljubljanskega meščanstva.

Novi nasadi, tako v parku Tivoliju in na Gradu, ne zaostajajo v velikopoteznosti.

Zelo lep je postal št. Jakobski trg, to staro središče mesta. Nujno pa bi bilo želeti poenostavljenja nelepe arhitekture cerkve same!

Nadvse zanimiv je spomenik Kralja Petra. Izvedba jezdeca na konju v kamenitem materialu je bila od nekdanj tvegan problem. Čeprav združitev spomenika z rotovžem nima zadostne utemeljitve, je stilizacija spomenika kot protiutež k lepemu vodnjaku mojstra Robbe (1749) izredno uspela.

Čevljarski (Hradeckega) most, najstarejši in svoječasno najrevnejši most v mestu (pred 150 leti zaseden s čevljarskimi kolibami, je služil za izhodišče mestnim nosilničarjem), je doživel popolno obnovo. Četudi nima nobene historične karakteristike, napravljena vendar s svojim originalnim steberskim okrasjem zelo zanimiv vtis.

Prav tako originalno obnovo je dobil frančiškanski most — delo profesorja Plečnika — kjer se prav svojstveno izražajo balustrade in razsvetljevalna tlesa. Pogled v konstrukcijo starega kamenitega mostu (brez umetniške pomembnosti) je vodila sicer do neke razdrobitve celotnega efekta, vendar je upati, da bo popolna preureditev trga to pomanjkljivost ublažila.

V obeh slučajih imam vtis, da sta oba mostova, ki sta bila svoječasno obdana s trdnjavskimi utrdami (na Frančiškanskem mostu sta stala še pred 160 leti dva najmočnejša trdnjavski stolpa mesta) izgubila popolnoma svoje historično poreklo.

Razvoj mesta mora biti modern, odpirajoč novi umetnosti široko možnost udejstvovanja; kjer pa se nudi možnost in prilika, je važno in koristno opozarjati na zgodovinske spomenike.

V Nemčiji se v tem pogledu često pretirava!

Načrt mesta Ljubljane — v srednjem mestu so zaznamovane bivše utrdbe, zgoraj premestitev železnice

Vsak arhitektonski fragment, vsako staro znamenje tudi manjše vrednosti, zvezan z zgodovino mesta, je donos k obogatitvi, k poeziji in k dostojanstvu mesta. Zgodovinar in arheolog moreta v tem pogledu podpreti arhitekta in mu dobavljati potrebno gradivo. (V načrtu, objavljenem v tej razpravi, opozarjam na utrdbe s 17 stolpi in 7 vrati, ki so bile žrtvovane v letih 1750—1780 ob priliki razširjenja mesta.)

Tujec, ki ogleduje mesto in si skuša predočiti celotni vtis, hoče objeti vse — tudi zgodovinske — elemente.

Celotna slika Ljubljane v svoji enotnosti učinkuje zelo prijetno. Nekaj najvažnejših cest potrebuje pač še popolnejše izvedbe, tako zlasti Sv. Petra in Poljanska cesta, dalje obzidje struge Ljubljanice itd.

Prav neugodno pa vpliva na Ljubljano železni oklep državne (Južne) železnice s svojimi raznovrstnimi prehodi nivoja, ki preprečujejo prirodni razvoj mesta proti severu in zapadu.

Dovoljujem si v tu natisnjeni skici nakazati tako često pretresano premestitev železnic (za Rožnikom) in združitvev obeh kolodvorov v enotni ra-

dialni dispoziciji, ki bi temu perečemu nedostatku razmeroma lahko — in to že vpeljano v bližnji bodočnosti — odpomogla.

Stalno naraščajoči promet ne more trpeti teh različnih železniških prehodov.

V splošnem se stavbni razvoj mesta vrši zelo harmonično. Nevarni val hitrega podviga in nagle razširitve je Ljubljana dokaj srečno preživela.

Moderni mestni okraj med frančiškanskim (Marijinim) trgom in glavnim kolodvorom je dobil nekako mednarodno lice in nekaj konvencionalnih stavb, vendar ti elementi v splošnem ne motijo.

Gotovo gre velika zasluga mestnemu gradbenemu uradu, kakor tudi profesorjem tehnične fakultete, ki so s svojim nesebičnim zgledom in požrtvovalnim delom dali celokupni gradbeni delavnosti mesta trdne temelje. Z vzgojo nadarjenih učencev pa so zajamčili mestni gradbeni delavnosti tudi najlepšo bodočnost.

Poleg delavnosti teh faktorjev je treba omeniti delo marljivega inž. Šubica (nebotičnik), arh. Mušiča (stavbe vil) in arh. Costaperrarie, ki je postavil nekaj modernih stavb, ki po svoji jasnosti in sodobnosti

ustrezajo duhu časa. Mnogi teh umetnikov bi radi svoje samobitnosti zaslužili posebne pozornosti.

Pri tej priliki naj omenim še interesantne poizkuse prof. Vurnika in drugih, ki z idealno vnemo skušajo ustvariti kar narodni slog. Ti poizkusi so pač hvalevredni, vendar daleč presegajo moči posameznika.

Umetnik je kakor roža, ki v svojem prirodnem, individualnem razcvetu podaja svoje najboljše in najlepše. Ne moremo pa zahtevati od njega stvari, ki nastajajo šele iz sodelovanja vseh moči narodovih. To sodelovanje, v katerem se izraža poezijo celega naroda, pa predpostavlja popolnoma netendenčno, idealno delo vsakega posameznika. S tem pa in z dopolnitvijo vsega dobrega, kar nam je zapustila preteklost, se šele vzbudi genius loci, v katerem se odraža duša ljudstva in kraja.

V Ljubljani se poraja močna potreba po zraku in svetlobi, po širokih in zdravih nasadih, po finem izoblikovanju vsake posameznosti brez pretirane monumentalnosti, kar ji daje oni karakteristični izraz, ki ustreza sedanji epohi socialne obnove in skupnega sodelovanja ter daje obličju mesta ponosni pečat svoje srečne lege in odlične pomembnosti!

KAKO OŽIVITI STARO LJUBLJANO

FRANCE STELÉ

Povod za naslednje vrstice mi daje beležka, ki mi jo je poslal dunajski urednik znanega umetnostno posreduvalnega časopisa »Die Weltkunst« (Berlin) dr. Štefan Poglayen-Neuwall in ki se glasi takole:

»Dunajski ‚Heimatschutz‘ je začel pred meseci akcijo, da naj se važne ulice in trgi v smislu svojih imen označijo z likovno umetnostnimi znaki. Zadeva vzbuja široko umetnostno in kulturno zgodovinsko zanimanje, pozdraviti pa jo moremo razen s patriotskega in estetskega stališča (saj pospešuje domoznanstvo in lepотно zanimivost mesta), tudi s stališča narodnega gospodarstva, ker omogočuje umetnikom, ki žive v stiski, delo. Razpisana je bila tekma med člani Dunajske osrednje zveze likovnih umetnikov in njen rezultat razstavljen v nebotičniku ob Herrengasse. Pokazali so lepo število umetnostno visoko kvalificiranih osnutkov, izmed katerih je razsodišče po večini dobro izbralo. Za Kärntnerstrasse je bil izbran in priporočen za izvršitev arhitektonsko plastični osnutek arhitekta St. Simonyja in kiparja E. Grienauerja: Mnogostranski slop podoben srednjeveškim spominskim slopom, okrašen z reliefi dunajskih pogledov. Plastični osnutki so bili izbrani deloma za okrogle

plastike, deloma za reliefe za trg ‚Am Hof‘ in Himmelfortgasse (z dvorjani obdani vojvoda in iz samostanskega dvorišča stopajoča nuna, prvi kot relief, drugi kot okrogla plastika J. Riedla), za Jasomirgottgasse (ob ogelno hišo postavljeni kip vojvode Henrika Jasomirgotta, osnutek A. Kautskega), za Rennweg (konjar kroti dva splašena konja, osnutek O. Hofnerja), za Starhemberggasse in Josefstädterstrasse (podobi Starhemberga in cesarja Jožefa I. v plitvem reliefu R. Schmidta); osnutki za freske so bili izbrani za Wollzeile (tkalec z zavojem blaga stoječ pred vrsto hiš starega Dunaja, osnutek A. Janescha), za Renngasse (konjska dirka, osnutek O. Rouxa), za Mariahilferstrasse (goreča cerkev, iz katere rešuje bežeč duhovnik Marijin kip, osnutek Brusenbacha), za Bäckerstrasse in Am Tabor (prizor iz življenja pekov in količevje na obrambnem nasipu, osnutek R. Kitta). Za nekatere izmed cest ni bilo predloženih primernih osnutkov in je razsodišče razpisalo ponovno tekmo. Stroške novih umetniških uličnih označb naj bi krili dobrotniki, katerih imena bi se zapisala na izvršenih delih.«

Poročilo o tem tipično dunajskem in avstrijsko patriotskem umetniškem načrtu je zbudilo pri

meni pozornost, ker se mi zdi, da je misel, iz katere je nastal, zdrava in bi se v primerni obliki mogla uresničiti tudi pri nas. Staro dejstvo je, da je Ljubljana spomeniško sploh premalo oživljeno mesto, posebno velja to za staro Ljubljano, kjer intimni neprometni majhni trgi in zatišna slikovita zakotja kar kričijo po požitvi. Razen tega je staro mesto, posebno njegova magistrala Predškofijo — Mestni — Stari trg — ulica sv. Florijana sploh nekam zadušena po neizraziti barvnosti fasad in posebno tudi po nepristni popotresni navlaki na nekaterih izmed njih. Če navežemo na dunajsko misel, se nam zdi, da bi se Ljubljanici dalo lepotno v več ozirih pomagati in pri tem mogoče kakor tam tudi tu zaposliti umetnike, ki živijo v stiski. V treh smereh bi bilo mogoče doseči tako poživitev, ako bi jo mestna gradbena uprava energično in smotrno vzela v program: 1. S smotrnim, tonsko živahnim in arhitektonsko smiselnim barvanjem starih fasad, pri čemer bi bilo treba istočasno odstranjati arhitektonsko nesmiselno popotresno fasadno navlako. V ti smeri je pokazal arh. Avg. Ogrin z barvanjem Olupovega kompleksa ob Tranči in hiše ravn. Čeča na oglu Vegove in Rimske ceste velik smisel in pot, po kateri naj bi se ta preuredba vršila. Poudarjamo posebej, da je razen barvnih kombinacij, porabljenih v teh dveh primerih, še nebroj drugih, s katerimi bi se dosegla na omenjeni staromestni magistrali neverjetna živahnost. Po zgledu warszawskega Rynka dopuščam tudi možnost, da bi se nekatere teh fasad figuralno poslikale, saj so bile mnoge ljubljanskih hiš še do nedavnega časa okrašene s freskami. Pri tej okrasitvi bi bilo seve po dunajskem zgledu računati z zgodovino kraja, kjer bi stala slika. — 2. Prav v smislu dunajskih predlogov, bi tudi v Ljubljani ne škodoval kak pomemben kiparski okras na kaki ogelni hiši. Po njem bi bilo mogoče oživiti odmirajoče izročilo, kjer tega ni, pa ga nadomestiti z zgodovinskimi spomini iz novejšje dobe. — 3. Večkrat sem že opozarjal na nerazumljivo dejstvo, kako počasni in malomarni smo v Ljubljani v narodno spomeniškem in narodno vzgojnem oziru. Raje kakor par pompoznih spomenikov bi videl večje število skromnih a umetniško dovršenih spomenikov, kakršni so n. pr. Bernekerjev nenadomestljivi Trubar ali vrsta pred Glasbeno Matico, Ilirski spomenik in Cojzova piramida. Cojzova piramida je tudi dober primer za to, kaj naj bi bila umetniška označba ulic ali trgov. Napisne table, ki bi

spominjale, kakor ona na Pogačarjevem trgu, na važne zgodovinske dogodke ali na naše velike moč, bi morale zgodovinsko oživiti mesto in domačina in tujca stalno opozarjati na naš zgodovinski in narodni razvoj. Ime Kongresni trg na primer je le nema označba zgodovinske preteklosti kraja — zakaj bi mu ne dali na primeren način v umetniškem izrazu zgovorne? Zakaj bi veža mestnega magistrata ne spregovorila v napisih ali reliefih o važnih zgodovinskih dogodkih v razvoju slovenske in jugoslovanske Ljubljane, katerih je bila priča? Fantastični načrt za zgodovinsko simbolično fresko na prazni steni dvorišča, ki ga je predložil Tone Kralj, vsaj po svoji ideji nikakor ni tako prezira vreden, kakor bi se površnemu opazovalcu zdelo.

Zato bi predlagal v interesu lepotne izpopolnitve arhitektonsko že tako prelepega starega mesta, v interesu zgodovinske oživitve nemih prič ljubljanske in narodne zgodovine in v interesu krepitve naše narodne in državne samozavesti, da mestna uprava energično vzame v svoj načrt: 1. Načrtno estetsko ureditev fasad v starem mestu, ki bi jo s svojo odločujočo avtoriteto in po potrebi tudi z gmotnimi prispevki izvajali polagoma, kakor bi se javljala obnovitvena dela na teh hišah; 2. da se z umetniško izvršenimi znaki (freskami, reliefi, prosto stoječimi kipi ali spomeniki) vidno in zgovorno označijo po zgodovinskem pomenu važne ulice in trgi; 3. da se mesto smotrno prepreže z okrašenimi ali neokrašenimi spominskimi tablami in s primernimi, na važne dogodke iz slovenske in jugoslovanske narodne zgodovine opozarjajočimi napisi.

Tako oživljena Ljubljana bi našla zopet del tiste romantike, ki jo je izgubila po potresu, postala bi stalen buditelj narodne samozavesti, tujcem pa bi pričala, da nam sedanost ni bila podarjena od drugih ali celo brez lastnega aktivnega sodelovanja.

Voditelji usod našega mesta naj ne pozabijo, da bo kapital, naložen v take »buditeljske« drobnarije, dajal od roda do roda nenadomestljive obresti. Mesto, ki hoče biti duhovno središče naroda, je kakor čarobna mreža, ki jo je spletel pajek-človek sebi za bivališče, ki pa s svojo dušo tudi sama tega človeka neprestano ustvarja in izpopolnjuje. Njen duhovni svet mu je podobno očetovemu domu vzgojitelj za vse življenje. Bodimo zavedni oblikovalci pedagoške duše svojega mesta!

POTRESI V LUČI GEOLOGIJE

DR. IVAN RAKOVEC

1. KAJ VEMO DANES O POTRESIH

Zemeljska skorja je podvržena neprestanim premikanjem. Zdaj se krči, ko se pojavi v njej pritisk od raznih strani, zdaj zopet lomi in poka radi natezanja, tako da se razkosava v večje ali manjše grude, ki se na eni strani grezajo, na drugi pa dvigajo. Ti tektonski procesi so se dogajali od začetka, ko se je napravila na zemlji skorja, pa skozi milijone in milijone let do današnjih dni. Tako so zgradili gorovja in nižine na zemeljski površini. Tudi v sedanji dobi niso ponehali, temveč se še vedno vršijo z manjšo ali z večjo silo. O tem nam pričajo v prvi vrsti potresi, ki niso nič drugega ko posledica premikanj v zemeljski skorji.

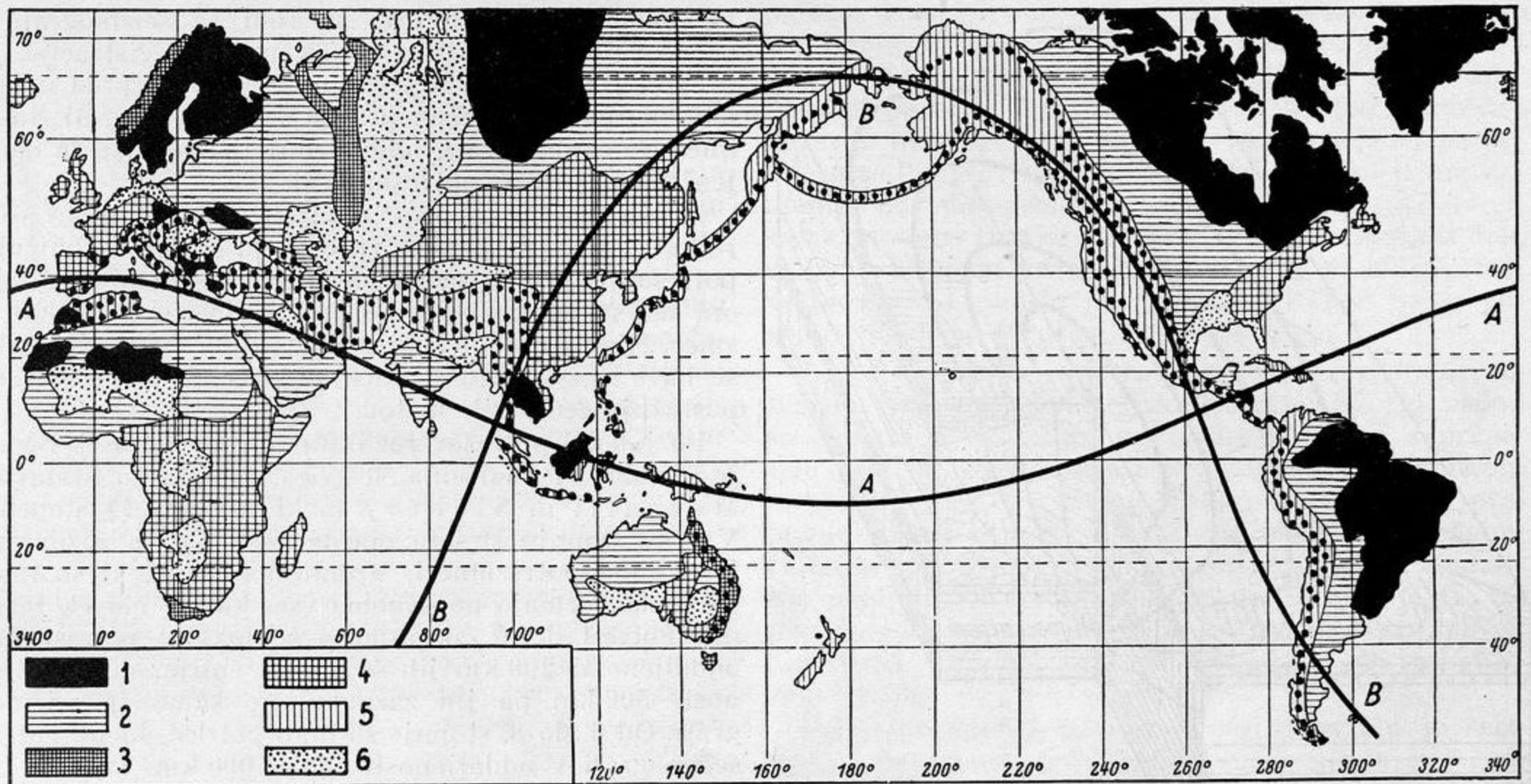
Iz dolgoletnih opazovanj vemo, da je vsako leto povprečno 10.000 potresov. Od teh je samo kakih 5000 tako močnih, da jih še ljudje čutijo (makroseizmični potresi), vse ostale potrese zaznamujejo edinole občutljivi potresomeri (mikroseizmični potresi). Potresov, ki povzročajo večjo škodo, je na leto le kakih 100. Seveda je število potresov (zlasti šibkejših) v resnici mnogo večje. Iz širnih neobljudenih predelov ne moremo dobiti nikakih poročil, o potresih pod oceani pa nam poročajo le one ladje, ki so takim potresom slučajno bile priče.

Geografska razširjenost potresov oziroma potresnih ozemelj nam kaže (sl. 1.), da so potresi vezani večinoma na labilne zone v zemeljski skorji, dasi so od vulkanskih zon oziroma delovanja vulkanov večinoma neodvisni. Iz sl. 1., ki nam predočuje po potresih najbolj prizadete pokrajine zemlje, moremo povzeti, da sta na zemlji dve veliki potresni zoni: cirkumpacifična zona obdaja Pacifični ocean skoraj krog in krog, mediteranska zona pa se vleče od Srednje Amerike, kjer ima stik s cirkumpacifično zono, skozi Atlantski ocean in dalje skozi Sredozemsko morje oziroma južno Evropo preko južne Azije do Pacifičnega oceana. Tu se zopet priključi prvi zoni, tako da jo veže na obeh straneh. V teh dveh zonah imamo najmlajša in tudi najvišja gorovja na zemlji, katerih zgradba še ni povsem zaključena, tako da po malem še vedno doraščajo. To doraščanje pa spremljajo zdaj silni vulkanski izbruhi, zdaj uničujoči potresi.

Mesto v zemeljski skorji, kjer nastajajo potresi, imenujemo ognjišče ali izvorišče potresov (hipocenter) (sl. 2.). To so oni predeli, kjer se spremene potencialne energije v kinetično energijo elastičnih tresljajev. Da torej nastane potres, je potrebno, da vladajo v hipocentru napetosti. Nadaljnji pogoj za nastanek potresov so elastične kamenine, ker morejo samo v takih nastati napetosti in elastični tresljaji. Napetosti so normalno v ravnovesju. Če se poruši ravnovesje, tedaj se pretvori potencialna

energija v kinetično in tako sproži silo. Pretvarjanje energije pa morejo povzročiti predvsem sunki, bodisi sami kot taki, bodisi da jih povzročajo prelomi in drsajoča trenja. Vprašanje nastane sedaj, kateri procesi morejo povzročiti v globini zemlje sunke, prelome in drsajoča trenja, ki izzovejo potresne valove. Tu prihajajo v poštev edinole geološki oziroma tektonski procesi, ki se dogajajo v zemeljski notranjosti. To so predvsem krčenje oziroma gubanje zemeljskih plasti in natezanje v njih ter vertikalna premikanja. Poleg tega je šteti sem tudi vulkanske izbruhe, magmatske intruzije in končno večje udore. Sunke povzročajo zlasti vulkanski izbruhi, magmatske intruzije in podori. Prelomi nastanejo vedno takrat, kadar je napetost, ki vlada v kameninah, radi čezmernega natezanja prekoračena. Drsajoče trenje pa se vrši posebno pri premikanju ob prelomih in pri gubanju.

Po izvoru delimo torej potrese v več skupin. Najbolj pogostni in najbolj razsežni so tektonski potresi (ca. 90 % vseh), ki nastanejo zaradi sunkovitega premikanja v zemeljski skorji. Sunkovita premikanja lahko nastanejo pri gubanju zemeljskih plasti, pri nastajanju prelomov in večjih razpok ter pri premikanju ob prelomih. Samo okoli 4 % vseh potresov nastane radi gubanja skladov in tudi njih jakost zastaja daleč za ostalimi potresi tektonskega izvora. Nad 1 % potresov je povzročenih s tem, da nastajajo v zemeljski skorji radi natezanja prelomi in večje razpoke. Navadno pa družimo te vrste potresov z onimi, ki nastajajo radi premikanja ob prelomih. Teh je med vsemi največ (ca. 85 %). Te vrste potresi zavzamejo navadno največje dimenzije in so najbolj katastrofalni. Vsako premikanje ob prelomih tvori istočasno tudi ognjišče potresa. Potres je torej tem večji, čim globlji in daljši je prelom oziroma čim večja je prelomna ploskev. Ker pa se premikanja ob prelomih od časa do časa ponavljajo, so ob prelomnih zonah potresi najbolj pogostni. Pri tem seveda ni nujno, da bi se morala vsa premikanja, ki povzročajo potrese, javljati vselej tudi vidno na zemeljskem površju. Premikanja se večinoma že poprej izravnavajo, preden pridejo do zemeljskega površja, pač pa se gibanje samo nadaljuje do površja. To velja zlasti v tem primeru, ako leži hipocenter zelo globoko. Vulkanski potresi (ca. 7 %) navadno spremljajo vulkanske izbruhe. Ognjišče potresa pri njih navadno ne sega globoko in so zato omejeni le na okolico vulkanskega ozemlja. Udorni potresi (ca. 3 %) pa nastajajo tedaj, če se na primer podre strop podzemskih jam. Udorni potresi so v splošnem sicer zelo redki, za nas pa so tem večjega pomena, ker imamo mnogo kraškega terena s številnimi podzemskimi jamami. Samo v dravski banovini je znanih doslej nad 250

Sl. 1. Pregledna geološko-tektonska karta. Po podatkih Sieberga

A—A = mediteranska zona, B—B = cirkumpacična zona. 1 = stari masivi, 2 = stare plošče, 3 = trupi starih gorovij, 4 = grudasta ozemlja, 5 = nagubana gorovja, 6 = nižine. Ozemlje, v katerem so potresi najbolj pogostni in najmočnejši, je označeno z debelimi pikami.

jam, po cenitvi pa jih bo vseh vsaj 3000; tu so seveda mišljene samo one, ki imajo na površju izhode. Na slovenskem ozemlju, ki je pod Italijo, pa je že sedaj znanih nad 2000 jam. Koliko neraziskanih jam pa je še v južnejših delih naše države! Pri teh potresih leži hipocenter še manj globoko kot pri vulkanskih in zato tudi potresno ozemlje ne zavzema večjih dimenzij, čeravno so nekateri med njimi zelo močni.

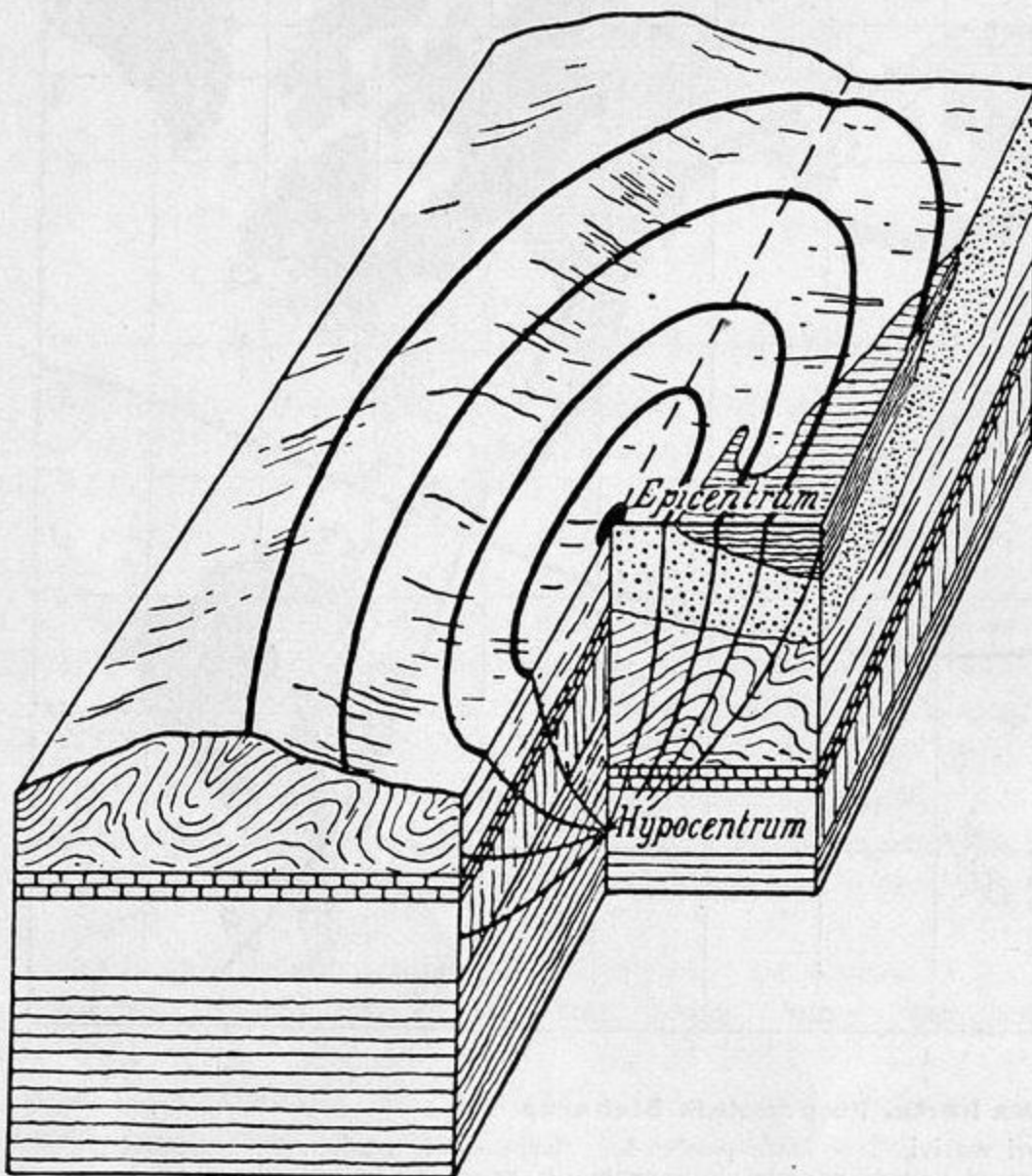
Ognjišče potresov ima lahko najrazličnejše oblike in dimenzije. Leži vedno v zemeljski skorji in to navadno v njenih zgornjih plasteh. Lahko je samo nekaj 100 m globoko, lahko pa sega tudi v globino po več deset kilometrov. Nikdar pa ne sega pod skorjo, kjer ni več trdnih kamenin, temveč se pričinja že žareče tekoča magma. Spodnja meja, do katere more segati hipocenter, leži po mnenju seizmologov okoli 120 km globoko. Sieberg meni, da more segati celo 200 km globoko, japonski seizmologi pa jemljejo kot največjo možno globino 300 km. Pri večini potresov leži hipocenter v globočini med 5 do 60 km. Čim globlje je ognjišče, tem večji obseg ima potresno ozemlje na zemeljskem površju.

Točko oziroma mesto na zemeljskem površju, ki je hipocentru najbližje, oziroma leži navpično nad njim, imenujemo središče potresnega ozemlja (epicenter) (sl. 2.). Na zemeljski površini se torej trese zemlja v tem delu najprej in tudi v največji meri. Iz izvorišča se širijo potresni valovi (longitudinalni in transverzalni) skozi elastičen medij zemeljske skorje v vse smeri (prostorninski valovi). V zemeljski notranjosti, kamor tudi prodirajo, se zaradi različne gostote globljih zemeljskih plasti različno lomijo. Potem te važne refrakcije potresnih valov

skušajo geofiziki dognati, iz kakšnih in kako debelih plasti sestoji notranjost naše zemlje. To je namreč edina metoda, ki nam more dati kolikor toliko zadovoljive podatke o zemeljski notranjosti.

V epicenter pridejo potresni valovi direktno od spodaj navzgor (sukusorični sunki), in sicer najprej longitudinalni valovi, ker so hitrejši od transverzalnih. Čim bolj se oddaljujemo od epicentra, tem manjši postaja emergentni kot, ki ga tvorijo iz hipocentra prihajajoči potresni valovi z zemeljsko površino. Poleg tega potekajo v vrhnjem delu zemeljske skorje še površinski valovi (Rayleighjevi valovi), ki se širijo od epicentra na vse strani. Ti povzročajo na zemeljskem površju najmočnejše valovito zibanje in se torej tudi v tem ločijo od prej omenjenih prostorninskih valov. Hitrost površinskih valov je mnogo manjša od one longitudinalnih in transverzalnih valov. Ker se različni valovni sistemi večkrat lomijo in križajo med seboj, nastajajo interference, ki še bolj komplicirajo gibanje zemeljske površine.

Na zemeljski površini se potresi javljajo v sunkih. Ti niso vsi enaki, temveč se med seboj bistveno razlikujejo. Iz seizmogramov (od potresomerov na papirni trak ali fotografski papir zarisane krivulje) povzemamo, da se pri vsakem potresu pojavijo najprej manjši predsunki, ki trajajo tem dalje, čim oddaljenejša je središče potresnega ozemlja. V neposredni bližini središča pa popolnoma izostanejo. Med njimi ločimo najprej prve sunke (primae undae, P), ki imajo povprečno hitrost 13 km na sekundo. To so longitudinalni valovi, ki se širijo skozi zemeljsko notranjost. Za njimi slede drugi sunki (secundae undae, S), ki kažejo večje amplitude in periode ter

Sl. 2. Širjenje potresnih valov iz hipocentra proti zemeljskemu površju. Hipocenter leži v prelomni črti. Debelo označene črte pomenijo izoseiste. Po Siebergu

imajo povprečno hitrost 7,5 km na sekundo. To so transverzalni valovi, ki se širijo prav tako skozi zemeljsko notranjost. Za njimi šele sledi glavna faza sunkov (*longae undae, L*), ki obstoji iz tresljajev z razmeroma dolgo periodo. To so predvsem valovi, ki se širijo po zemeljski površini (površinski valovi) s povprečno hitrostjo 3,8 km na sekundo. V tej fazi nastopi tudi maksimum tresenja (*undae maximae, M*), ki pa se ne sklada vselej z maksimum amplitude. Za glavnim sunkom sledijo še manjši sunki, dokler se zemlja zopet ne umiri.

Za merjenje potresov oziroma potresnih valov se poslužujemo različnih aparatov, tako imenovanih seizmometrov. Poleg enostavnejših seizmoskopov, ki javljajo samo čas potresa, imamo več vrst seizmografov, ki beležijo potresne valove in točen potek potresa. Potresna opazovalnica na ljubljanski univerzi ima seizmograf *Wiechertovega* sistema. Pri nekaterih seizmografih piše igla (indikator) direktno na papirni trak (mehanična registracija). Ker nastaja pri tem trenje, so najfinejši tresljaji izpačeni in torej ne pridejo v pravi meri do izraza. Zato so strokovnjaki izdelali še finejše seizmografe, ki registrirajo optičnim oziroma fotografskim putem, in sicer na ta način, da reflektirajo svetlobni žarek, ki pada na konkavno zrcalo, pritrjeno na nihalo, na fotografski papir. Radi raznih pomanjkljivosti in večjih stroškov se pa ta način registracije doslej ni obnesel. Najfinejši in najobčutljivejši aparati, ki so zgrajeni po načrtih *Galitzina*, registrirajo gal-

vanometrično. Poleg tega so tudi še seizmografi z oscilografsko registracijo. Ta način registracije je prevzel *Duckert* iz radiotehnike in ga pred nekaj leti uporabil pri seizmografih. Posebni aparati, tako imenovani klinografi, nam slednjič služijo še za merjenje nagnjenosti potresnih valov.

Z registracijo in proučevanjem seizmogramov oziroma potresnih valov (predvsem mikrosezmičnih potresov) se peča seizmometrija ali seizmika, to je oni del seizmologije, ki je krenil povsem v fizikalno smer. Njen ostali del, ki pripada dinamični geologiji, se bavi le z makrosezmičnimi potresi, pri čemer se poslužuje geoloških metod.

Po jakosti potresov razlikujemo več stopenj. Sedaj je v rabi mednarodna lestvica, ki sta jo sestavila *Mercalli* in *Sieberg* in ki vsebuje 12 stopenj. V prvo stopnjo štejeta one potrese, ki jih zaznamujejo samo potresomeri, v zadnjo pa one, ki so tako silni, da porušijo popolnoma vse, kar je človek zgradil. Potresi do 6. stopnje so še lokalni potresi. Do oddaljenosti 200 km jih še ljudje čutijo, do oddaljenosti 500 km pa jih zaznamujejo samo še seizmografi. Od 6. do 8. stopnje so mali potresi, ki jih čutijo seizmografi v oddaljenosti 500—5000 km. Potrese od 8. do 10. stopnje imenujemo srednje velike potrese; ti se čutijo z občutljivimi aparati 5000—10.000 km daleč. Potresi zadnjih dveh stopenj so veliki potresi, ki jih beležijo seizmografi še v oddaljenosti 18.000 km, in svetovni potresi, ki jih zaznamujejo aparati po vsej zemeljski obli. Ljubljanski potres iz l. 1895. bi spadal po tej lestvici v 8. stopnjo. Zadnji potres v Ljubljani (30. novembra 1934), ki so ga občutili le nekateri ljudje, bi spadal v 2. stopnjo, medtem ko bi bilo staviti potres, ki je na večer Novega leta 1926 povzročil Ljubljančanom precej strahu (v bolnišnici je radi strahu zadela nekoga kap), ni pa napravil nobene stvarne škode, v 3. stopnjo.

Oddaljenost epicentra izračunamo po preprostih formulah, ki sta jih postavila *Laska* (za oddaljene potrese) in *Conrad* (za bližnje potrese). Ako hočemo določiti še smer potresnih valov in točno ugotoviti, kje na zemeljski površini leži epicenter, moramo imeti seizmograme dveh horizontalnih komponent. Še bolj točno se da oboje dognati, če imamo na razpolago seizmograme treh ali več seizmometer-skih postaj. Če ni dovolj seizmogramov na razpolago, si pomagamo lahko tudi na ta način, da začrtamo na globusu okoli opazovalne postaje krog z radijem izračunane oddaljenosti. Na obodu takega kroga je navadno prav lahko najti kraje, v katerih se potresi pogosto javljajo.

Vse ozemlje, v katerem se potres javlja, delimo v več zon. Pravo potresno ozemlje imenujemo pleistoseistno regijo. Potres v tem ozemlju navadno spremlja bobnenje in šumenje. Pri ljubljanskem potresu je segalo to ozemlje do Vrhnike, do vznožja Krime, Škofljice, Laz, Kamnika, Kranja in Škofje Loke. Izven pravega potresnega ozemlja razlikujemo še dve zoni, in sicer notranjo zono, kjer lahko povzročijo potresi še precejšnjo škodo, ter zunanjo oziroma mikrosezmično zono, kjer se da potres ugotoviti samo še s seizmometri.

Površina vsega ozemlja, ki jo zadene potres, je navadno zelo velika. Ljubljanski potres l. 1895. je na primer segal na jugu do Sarajeva in Knina, v Italiji celo do Spoleta, na severu do Znojma, na vzhodu do Bratislave in Novega Sada, na zahodu skoraj do Novare in Alessandrije. Pri tem seveda ne obstaja nikako razmerje med velikostjo površine ter jakostjo potresa. Mnogokrat so močnejši potresi omejeni na manjši predel kot pa šibkejši.

Pri risanju kart potresnega ozemlja se poslužujemo izoseist (sl. 2.), to je črt, ki vežejo vse točke z enako močnimi potresnimi sunki. Vendar se izoseiste ne dajo vselej eksaktno določiti, ker običajno primanjkuje zanesljivih podatkov. Potek izoseist navadno ni koncentričen okrog epicentra, temveč je najrazličnejše oblike, ker zavisi od različnih faktorjev. V prvi vrsti vplivajo na potek izoseist prelomne črte in tektonske razmere sploh ter kakovost tal. Za grafično ponazoritev nam služijo nadalje še homoseiste, to so linije, ki vežejo vse točke, v katerih se je javil sunek ob istem času. Če tvorijo homoseiste krog okoli epicentra, imamo opraviti s centralnim potresom, če pa tvorijo zelo podolgovato elipso, govorimo o linearnem potresu. Površinski potres je nastal tedaj, če so dospeli sunki na večji površini ob istem času na zemeljsko površje. Po teh potresnih tipih moremo sklepati tudi na obliko potresnega ognjišča.

Prav lahko pa se zgodi, da nekateri predeli, ki leže sicer še v pravem potresnem ozemlju, niso od njega prav nič prizadeti. Take predele imenujemo potresne mostove.

Večkrat se dogodi, da se v različnih in zelo oddaljenih krajih pojavijo potresi skoraj istočasno. Mnogokrat so ti potresi v medsebojni vzročni zvezi.

Kot rečeno, se nam potres javlja v sunkih. Najmočnejši so horizontalni sunki, ki so povzročeni od površinskih potresnih valov. Ti so najbolj nevarni, ker rušijo poslopja in druge človekove naprave. Vertikalni sunki so mnogo šibkejši. Le kadar dosežejo največjo jakost, so v stanu vreči tudi kako opeko s strehe ali porušiti višje dele stolpov in dimnikov.

Potres se javlja na površju mnogo močnejše ko v globini, ki jo sestavljajo odporne kamenine (na primer v rudnikih). Tu se tudi najmočnejši potresni sunki komaj čutijo. Po pripovedovanju rudarjev iz Trbovelj, Hrastnika, Ojstrega, Zagorja in Hude jame, ki so bili v kritičnem času med 14. in 15. aprilom 1895 v premogovnikih, so se čutili v rovih do 200 m globoko pod površjem in ca. 1 km od vhoda v notranjost samo najmočnejši sunki, ki niso napravili nobene škode. Pod globino 200 m so se ti sunki komaj še čutili. Pač pa so vsi slišali močno bobnenje, kot da se na površju podira dnevni kop. Še manj so čutili rudarji v idrijskem rudniku (večinoma so slišali samo bobnenje), čeprav so v Idriji sami pri mnogih hišah razpokali zidovi.

Oglejmo si sedaj, kako vplivajo geološke razmere tal na potrese, in sicer zlasti na njih jakost. Po dosedanjih raziskavanjih vemo, da se javljajo potresi v nekaterih kameninah močnejše ko v drugih. Z ozirom na to delimo kamenine v glavnem v dve skupini. V prvo spadajo take, ki so seizmično varne, v drugo

pa one, ki so seizmično nevarne. Med seizmično varne kamenine prištevamo vse, ki so trdnega sestava (na primer kristalini, kompaktni apnenčevi skladi itd.) in ki stopajo kot taki tudi do površja. Med seizmično nevarne kamenine pa štejemo vse zdrobljene, prepelele plasti, sipke in prhek material. Ker so trdne kamenine navadno geološko zelo stare, rahlo sprijete ali sipke snovi pa iz mlajših in najmlajših geoloških dob, velja v splošnem pravilo: čim starejši so skladi, tem večjo varnost nudijo pred potresi. Kakor bomo pozneje videli, pa to pravilo ni brez izjem.

Trdne kamenine so le redkokje tako razgaljene, da tvorijo neposredno zemeljsko površje. Skoraj vedno so prekrte z mlajšimi naplavinami ali pa s prepelelo plastjo, ki je nastala v teku časa pod vplivom atmosferilij na licu mesta. Take naplavljenosti ali prepelele plasti so zato velike važnosti, ker izdatno zmanjšajo seizmično varnost trdne kamenine. Nadaljnja okolnost, ki jo je treba še upoštevati, je ta, ali leže skladi vodoravno ali pa so morda nagnjeni. V nagnjenih skladih je seizmična varnost nekoliko zmanjšana.

Pri rahlo sprijetem ali sipkem materialu je seizmična nevarnost tem večja, čim večji in čim bolj oglati so drobci kamenja in čim bolj je take plasti prepojila talna voda. Tako so na primer vodoravne glinaste plasti v času suše bolj ali manj seizmično varne, v deževni dobi pa, ko se navzamejo vode in tako močno nabreknejo, stopijo v vrsto seizmično najbolj nevarnih plasti. Grušč, zlasti oni, ki izhaja od podrtih ali porušeni stavb in ki ga pri zidanju novih poslopij niso povsem odstranili, je brez ozira na deževno dobo vedno skrajno nevaren. Med zelo nevarna tla štejejo seizmologi tudi močvirna tla in dna nekdanjih jezer, ki so se iz tega ali onega vzroka izsušila. Pa ne samo sestava, temveč tudi debelina plasti je večkrat velikega pomena. Tanjše plasti sipkega materiala so navadno bolj nevarne kot debelejše, v katerih sila potresnih sunkov celo nekoliko pojema. Zelo debele plasti pa so bolj nevarne od tanjših radi povečanega notranjega trenja.

Z ozirom na seizmično varnost razlikujemo med trdnimi kameninami več skupin. Seizmično najbolj varne so magmatske kamenine, nato slede apnenci in dolomiti, potem peščenjaki, sprimki (brečije), labore (konglomerati) in naposled blestniki, glinasti skrilavci in vulkanski grohi. To velja seveda le tedaj, če te kamenine niso prekrte z gruščem ali prepelelo odejo in če niso močno prepokane. Kot absolutno varni brez ozira na omenjene okolnosti veljajo le kremenovci (kvarciti), kremenasti skrilavci in marmorji.

Poleg kamenin samih je za širjenje in jakost potresov zelo velikega pomena tudi tektonska zgradba. Predvsem važne so prelomne zone, ker se javljajo potresi v njih in ob njih z mnogo večjo silo nego drugod. Že davno je znano, da nastajajo posebno katastrofalni potresi na onih mestih, kjer se prelomi križajo. Kjer pa so skladi premaknjeni bolj ali manj vodoravno (na primer pri krovnih narivih), se širijo potresni valovi večinoma le v podlagi (v spodnjem skladovnem kompleksu), medtem ko v pokrovu (v zgornjem skladovnem kompleksu) ni čutiti tako

močnih sunkov. Kjer se torej pokaže podlaga na dan, se potresi močneje javljajo. Iz tega pa seveda še ne smemo sklepati, da bi pojemala jakost potresov na površju tem bolj, čim bolj nagnjena bi bila prelomna ploskev. Jakost pričanja pojemači šele tedaj, če spodnji rob prelomne ploskve radi manjše nagnjenosti ne sega več do hipocentra, oziroma do njegove bližine. Zato bi veljalo pravilo, da pojema jakost potresnih sunkov z večjo nagnjenostjo prelomne ploskve samo v primeru, da se pričanja s tem izdatno manjšati tudi globina, do katere sega prelom. V ozemlju, kjer nastopajo stari nagubani skladi, se širijo potresni valovi mnogo hitreje v smeri gub, kot pa pravokotno nanje.

Poleg nagnjenosti in razsežnosti (predvsem globine) prelomne ploskve zavisi jakost potresov še od drugih faktorjev. Kajti prelomi niso vsi enaki. Nekateri zevajo, drugi so stisnjeni tako, da moremo stikališče obeh prelomnih ploskev komaj še zaslediti. Mnogo prelomov in razpok je zapolnjenih, bodisi z enakim materialom, iz kakršnega so prelomljeni skladi, bodisi da je bil vnešen vanje povsem tuj material. Te razlike pri prelomih so za jakost potresov precejšnjega pomena. Najbolj nevarni so odprti ali zevajoči prelomi. K sreči so taki prelomi razmeroma zelo redki, ker se zaradi gorotvornega pritiska kmalu stisnejo ali pa zapolnijo z gruščem, ki pada vanje. Z gruščem zapolnjeni prelomi so nekoliko manj nevarni, najmanj nevarni pa so oni, ki so bili stisnjeni radi pritiska ali pa zapolnjeni z lavo in tako trdno spojeni z ostalo kamenino.

Ta dejstva, ki temelje na izkušnjah in jih novi potresi vedno znova potrjujejo, so napotila seizmologe, da so pričeli ugotavljati prelome s pomočjo potresnih opazovanj tudi v krajih, kjer jih doslej še nismo poznali, bodisi da so prekriti z debelo odejo sipkega materiala, bodisi da potekajo skozi enakšno neskladovito kamenino, tako da na zunaj niso vidni. Poznejša raziskavanja tektonskih razmer, ki so se vršila pod ugodnejšimi prilikami (pri napravi predorov, pri globokih vrtanjih itd.), so v splošnem potrdila ugotovitve seizmologov. Preiskovalne metode te vrste so danes že tako izpopolnjene, da se jih poslužuje pri ugotavljanju rudnih slojišč, vodnih žil itd. tudi že moderna tehnika.

Iz vsega tega torej sledi, da so pred potresi najbolj varne one stavbe, katerih temelji so zidani na živo, trdno kamenino. Če so taka poslopja zgrajena po načrtih, ki so jih izdelali *Montessus de Ballore* in *Briske* za potresna ozemlja,¹ tedaj lahko kljubujejo tudi najmočnejšim potresom. Mnogo večje previdnosti je treba pri zgradbah na sipkem ali le rahlo sprijetem materialu. Prav tako povečuje nevarnost močno nagnjeno površje, kjer morejo potresi vkljub največjim varnostnim odredbam uničiti prav

vse. Zato se pri gradbah v ozemljih, kjer so potresi tako rekoč na dnevnem redu (na primer na Japonskem), zelo izogibljejo sipkih tal in nagnjenega površja.

Potresi ne uničujejo in poškodujejo samo hiš in drugih naprav človeške roke, temveč deformirajo mnogokrat tudi zemeljsko površje tako močno, da dobi popolnoma drugo lice. Taki katastrofalni potresi so razmeroma redki. Eden najzanimivejših primerov te vrste je bil potres v severnem Tianšanu v centralni Aziji 4. januarja 1911, ki je površje razkosal dobesedno v številne grude. Nekatero od teh so se bile dvignile, druge zopet pogreznile, tako da je iz prvotne ravnine nastal hribovit svet. Znani so tudi primeri, ko je ob potresu zazevala zemlja in so tako nanovo nastali prelomi. Pri zadnjem velikem bolgarskem potresu med 14. in 18. aprilom 1928 je nastal med Rodopskim masivom in Bolgarskim sredogorjem (Srednjo goro) približno 90 km dolg prelom. Tudi pri potresu v San Franciscu 18. aprila 1906 je zazevala zemlja, vendar pa je ta 600 km dolgi prelom, kakor so dognali geologi, obstajal že prej in je ob potresu le nanovo oživel.

Kadar nastanejo prelomi ali podobni premiki v zemeljski skorji, spremene običajno tudi vodne žile svojo smer. Medtem ko usahne na ta način na eni strani vrsta studencev, se na drugi strani pojavijo v kakem oddaljenem kraju novi izvirki. V obmorskih predelih je pogosto opaziti, da se pri potresu pogrezne nekoliko tudi obala. Pri messinskem potresu 28. decembra 1906 se je pogreznila obala v okolici Messine za približno 60 cm. Za časa silnega potresa v Tokiju 1. septembra 1923, ki je bil doslej največji, kar jih pozna zgodovina, se je bližnja obala najprej dvignila za 4—7,5 m, v naslednjih dneh pa se je zopet pogreznila.

Seizmologija napreduje od leta do leta, potresnih opazovalnic je po svetu čedalje več, leto za letom se izdajajo katalogi vseh potresov, ki jih beležijo najbolj občutljivejši seizmografi. Upati bi torej smeli, da bi se že vendarle dalo na podlagi številnih opazovanj in izkušenj doseči tudi glede napovedovanja potresov kaj pozitivnega. Poznamo sicer vzroke, radi katerih nastajajo potresi, ne poznamo pa še povoda, ki jih sproži. Prvotno so mislili, da spadajo med glavne povode kozmični vplivi (sončne pege, pozicija sonca, meseca in planetov), dalje plimovanje morja in zemeljske skorje, pa tudi letni in dnevni časi. Zadevna raziskavanja so že dalj časa v teku, vendar se tako vplivanje doslej še ni dalo dokazati. Vkljub temu se zdi *Conradu* precej verjetno, da obstoji neko razmerje med pojavi atmosfere in hidrosfere in med pogostnim pojavljanjem potresov in da morejo prav tako sprožiti potrese pozicija meseca ozir. plimovanje trdne zemeljske skorje, kakor tudi premikanje tečajev. *Philippsonu* se zdi v tem pogledu važen zlasti vpliv zračnega tlaka. Spremembe v zračnem tlaku (predvsem hitra in znatna kolebanja zračnega tlaka) bi namreč po njegovem mnenju kaj lahko sprožile obstoječe napetosti v zemeljski skorji.

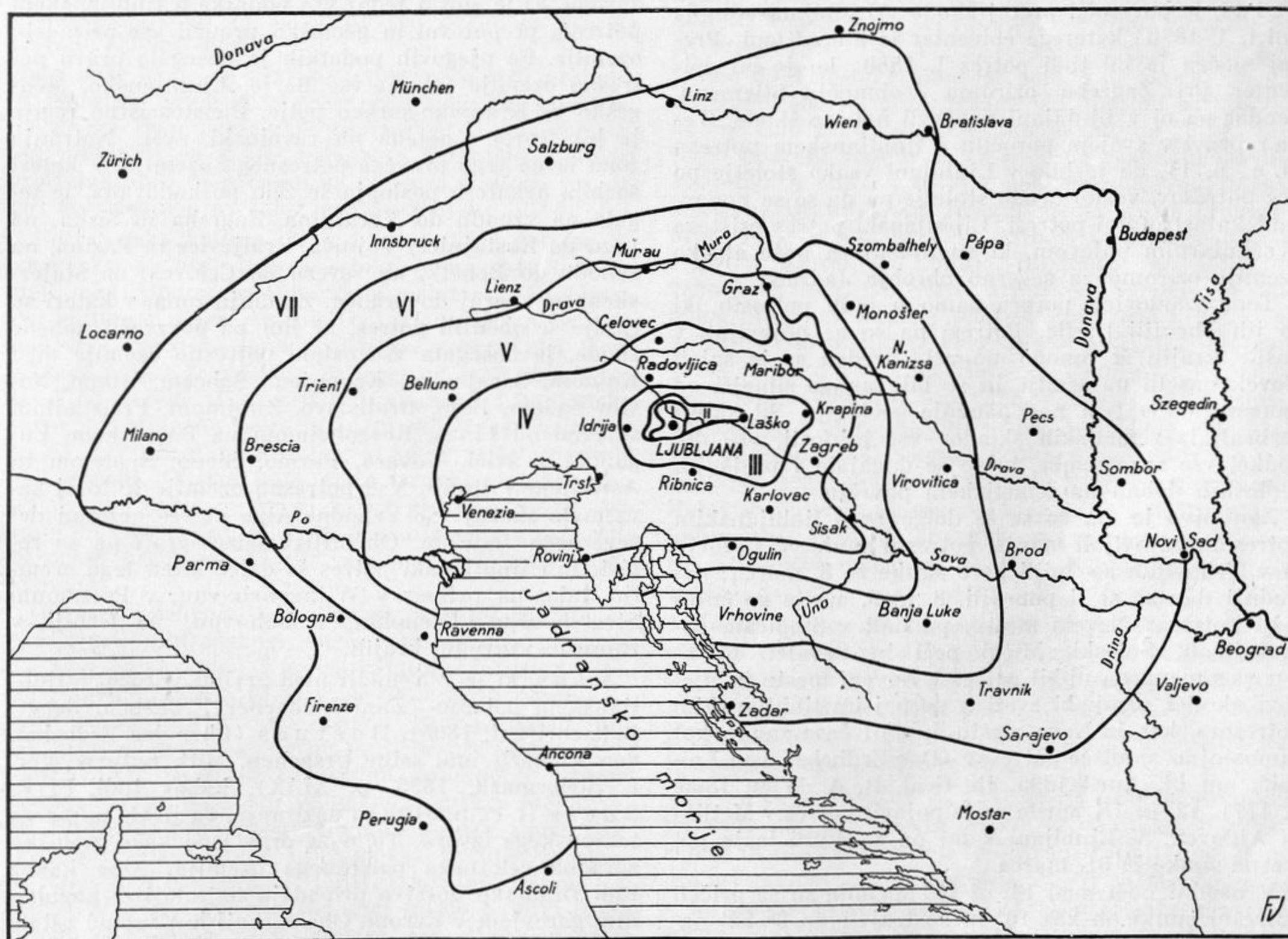
Japonski seizmologi so skušali napovedovati potrese s pomočjo magnetne igle. Dalj časa so namreč

¹ V tem pogledu sta za gradbene inženjerje posebno važni razpravi: *F. de Montessus de Ballore*, *L'art de construire dans les pays à tremblements de terre*. (Gerlands Beiträge zur Geophysik, VII, 1904) in *R. Briske*, *Die Erdbebensicherheit von Bauwerken*. (Die Bautechnik, 1927, ter *Zeitschrift für Geophysik*, IV, 1928).

opažali, da so se pred večjimi potresi večkrat pojavile motnje magnetne igle, ki so jih imenovali magnetne nevihte. To se je vršilo navadno kakih 30 ur pred nastopom potresa. Tudi v Nemčiji so opazili l. 1911. take motnje, ki so se pokazale prav tako 30 ur, ponekod pa celo 56 ur pred začetkom potresa. Vendar se v praksi tudi to ni obneslo. R. Lang je dognal, da morejo nastati take magnetne nevihte edinole po nastajajočih intruzijah v zemeljski skorji. Sieberg nasprotno meni, da so motnje magnetne igle povzročene tudi po dislokacijah (premikanja ob prelomih, eventualno tudi gubanja). Te pa bi po mojem mnenju prišle v poštev le takrat, kadar se po njih specifično težje kamenine znatno bližajo zemeljskemu površju. Vendar so po magmatskih intruzijah povzročeni potresi tako redki, da ta metoda praktično sploh ne pride v poštev. Vsi poizkusi, da bi mogli kdaj napovedati potrese, so se dozdaj izjalovili. Sieberg, eden izmed najbolj upoštevanih seizmologov, je celo izjavil, da je mnogo boljše pečati se s koristnejšimi problemi kot pa z napovedovanjem potresov, ki ni nič drugega kot utopija.

2. LJUBLJANSKI POTRES L. 1895. Z GEOLOŠKEGA VIDIKA

Potres, ki ga je doživela Ljubljana v noči med 14. in 15. aprilom 1895, je bil le eden v številni seriji potresov, ki so se javljali že v prejšnjih stoletjih. Zgodovina nam poroča o potresih, ki so prizadeli Ljubljano in njeno okolico, skoraj za 1000 let nazaj. Tako vemo, da so bili potresi v letih 1000, 1340, 1348, 1509 in 1511 skoraj tako silni kot potres l. 1895., ali pa morda še celo bolj katastrofalni (Mitteis, Über Erderschütterungen [Erdbeben] in Krain. Jahreshfte d. Ver. d. Landesmuseums, 1862, p. 96). Kakor ugotavlja Belar (Beiträge zum Erdbeben von Laibach am 14. und 15. April 1895, seine Verbreitung und Berechnung der Fortpflanzungs-Geschwindigkeit desselben. Mitt. d. naturw. Ver. a. d. k. k. Universität in Wien, 1896, pp. 15—16), je bil potres leta 1511., pri katerem je bila Ljubljana v epicentru, tako močan, da je tedanje pleistoseistno ozemlje zavzemalo mnogo večji obseg kot pa ono iz l. 1895. Radics pripoveduje o tem potresu (Das grosse Erdbeben in

SI. 3. Karta potresnega ozemlja z dne 14. in 15. aprila 1895. Po F. E. Suessu

Vrisane so samo važnejše izoseiste, ki ločijo posamezne potresne zone. I = pleistoseistna regija; tu so bila poslopja najhujše poškodovana, II = zona, kjer so bila poslopja še močno poškodovana, III = zona z manj občutno škodo, IV = zona z nezatno škodo, V—VII = zona, kjer ni povzročil potres prav nobene škode. Izven VII. zone so občutili potres samo potresomeri.

Krain im Jahre 1511. Laib. Ztg. 15. maja 1895), da je bil tako hud, da so ga čutili tudi na Dunaju in da se je tam celo zvonik Sv. Štefana pri tem nekoliko poškodoval. Koliko je bilo v tej dobi šibkejših potresov, nam zgodovina ne pove. Iz 17. in 18. stoletja pa imamo že več poročil tudi o slabotnejših potresih, medtem ko iz 18. stoletja ne vemo ničesar zanesljivega. Podatki *Mitteisa* segajo le do leta 1858. *Seidl* trdi (*Die Erderschütterungen Laibachs in den Jahren 1851—1886. Sitzb. Akad. Wiss. Wien, 107, I, 1897, p. 3*), da so njegovi podatki za prvo polovico 19. stoletja nepopolni. Po *Seidlovih* ugotovitvah (l. c., pp. 6—7) so se vrstili od 1852—1886, z izjemo nekaj vmesnih let, potresni sunki tako pogosto, da je bilo čutiti vsako leto povprečno 1—3 sunke. Ti potresi pa so bili večinoma lažjega značaja. Na podlagi tega sodi *Seidl*, da je to neka normala za Ljubljano (l. c., p. 12). Z nastopom nove potresne periode, kakršna je bila na primer v Zagrebu od 1880—1883 ali pa v Ljubljani od 1895—1899, meni, da je treba računati šele takrat, ko se poveča število potresnih sunkov, ki jih je bilo čutiti ob različnih dneh v teku enega leta, izdatno nad normalo. Med potresi, o katerih poroča *Seidl*, je povzročil precej škode v Ljubljani edinole oni iz l. 1870., katerega epicenter je bil v Klani. Precej močen je bil tudi potres l. 1880., ko je bil epicenter pri Zagrebu oziroma v območju Sljemena, vendar pa ni v Ljubljani napravil nobene škode. *Belar* pravi v svojem poročilu o ljubljanskem potresu (l. c., p. 1), da je bilo v Ljubljani vsako stoletje po več potresov, vsako drugo stoletje pa da so se ponavljali katastrofalni potresi. Ljubljanski potres prišteva k sekularnim pojavom, ki so tipični za naše alpsko ozemlje oziroma za severno obrobje Jadrana.

Toda zgodovina poroča samo o onih potresih, ki so jih občutili ljudje. Potresi pa so se pojavljali v naših krajih že mnogo poprej, preden se je sploh človek naselil na zemlji, in so bili mnogo silnejši od današnjih. O tem nas poučuje geologija, ki skuša razbrati iz zemeljskih skladov vse tajnosti, vse dogodke, vse spremembe, ki so se dogajale v prejšnjih geoloških dobah na zemeljskem površju.

Zanimivo je, da so se že dolgo pred ljubljanskim potresom pojavljali manjši potresni sunki. V Zagorju in v Trbovljah so čutili prve sunke že 8. marca; naslednji dan so se ti ponovili. 8. in 9. aprila so čutili lažji potres v Novem mestu, pa tudi v Stopičah, Črmošnjicah, Soteski, Mirni peči in Sevnici. *F. E. Süss* meni, da ni bil potres v Novem mestu in njegovi okolici v nikaki zvezi s poznejšim ljubljanskim potresom, ker je Novo mesto že dalj časa znano kot samostojno središče potresov (*Das Erdbeben von Laibach am 14. April 1895. Jb. Geol. R. A. Wien 1896, p. 477*). 12. in 13. aprila se je pojavil potres v Metliki in Ajdovcu. V Ljubljani sami pa so čutili lažje potresne sunke že 31. marca.

V usodni noči med 14. in 15. aprilom so se pričeli potresni sunki ob 23^h 16' in so trajali do 6^h 52' naslednjega dne. Vseh potresnih sunkov je bilo kakih 30—40 (navedbe posameznikov v tem oziru zelo variirajo). Najhujši so bili oni med 23^h 17' in 3^h 37', ki so povzročili večinoma vso škodo. Po statistiki je

bilo v Ljubljani 10,3 % vseh poslopij tako poškodovanih, da so jih morali podreti. K sreči je zahteval potres v mestu samo 2 človeški žrtvi, v okolici pa 5. O številu onih, ki so pozneje umrli bodisi radi tega ali onega vzroka, povzročenega po potresu, pa statistika ne poroča.

Hipocenter se pri ljubljanskem potresu ni dal točno ugotoviti. Kakor domneva *F. E. Süss* (*Das Erdbeben von Laibach am 14. April 1895. Vhdl. Geol. R. A. Wien 1896, p. 91*), je ležal nekje v globini med 60 in 200 km.

Tudi po glavnem potresu so se pojavljali v Ljubljani in raznih drugih krajih še dolgo časa manjši potresni sunki. Do oktobra 1896 so jih našli kakih 200. Iz *Belarjevih* poročil (*Laibacher Beben. Aus dem Jahresber. d. k. k. Staats-Oberrealsch. in Laibach f. d. Schuljahr 1899/1900. 1900, p. 16*) moremo sklepati, da je bila potresna perioda v l. 1899. zaključena, Od tedaj so se namreč potresi zelo redko javljali (povprečno 1—3 sunki na leto), kar smatra *Seidl* za normalno stanje.

F. E. Süss je po naročilu dunajskega geološkega zavoda, ki je zbiral tedaj vse podatke o ljubljanskem potresu, prepotoval in geološko proučil vse prizadeto ozemlje. Po njegovih podatkih je obsegalo pravo potresno ozemlje (sl. 3) vse Barje, Ljubljansko, Mengeško in Kranjsko-sorško polje. Pleistoseistna regija je bila torej omejena na ravninski svet. Notranja zona izven tega pravega potresnega ozemlja, v kateri so bila nekatera poslopja še zelo poškodovana, je segala na vzhodu do Varaždina, Zagreba in Siska, na jugu do Kostajnice, Vojnića, Kraljevice in Pazina, na zahodu do Benetk, na severu do Celovca, na štajerskem pa skoraj do Gradca. Zunanja zona, v kateri so ljudje še občutili potres, ni jim pa povzročil nobene škode, je obsegala vse ostalo potresno ozemlje med Kninom, Sarajevom, Krupnjem, Šabcem, Rumo, Novim Sadom, Bajo, Bratislavo, Znojmom, Freistadtom severno od Linza, Rosenheimom na Bavarskem, Luganom v Švici, Novaro, Parmo, Sieno, Spoletom in Ascolijem v Italiji. Vse potresno ozemlje je torej zavzemalo skoraj vse Vzhodne Alpe in ves obrobni del severnega Jadrana. Občutljivi seizmografi pa so registrirali ljubljanski potres še daleč izven tega ozemlja, tako na primer v Wilhelmshavnu, v Potsdamu, Strassbourgu, Grenoblu, Köbenhavnu, na Ischiji, v Rimu in v drugih krajih.

Maaß, ki je v Nemčiji med prvimi poročal o ljubljanskem potresu (*Zum Laibacher Erdbeben. Geogr. Zeitschrift, I, 1895*), *Hoernes* (*Über das Erdbeben von Laibach und seine Ursachen. Mitt. naturw. Ver. f. Steiermark, 1895, p. XLIX*), kakor tudi *F. E. Süss* (l. c., p. 610) so naziranja, da je bil ta potres tektonskega izvora. To nam prav lepo kaže geološka zgradba celotnega potresnega ozemlja. Alpe kakor tudi Dinarsko gorstvo pripadajo najmlajšim nagubanim gorovjem v Evropi. Obe gorovji kot večina ostale južne Evrope (razen španske Mesete in nekaterih masivov) pripadata tedaj labilni zoni zemeljske skorje, ki se še ni povsem umirila. Vulkanski izbruhi so sicer omejeni le na južno Italijo in na nekatere italijanske

in grške otoke, zato pa so potresni pojavi v tej zoni tem pogostejši in učinkovitejši.

V tem ozemlju se tektonske sile niso javljale samo v gubanju, temveč tudi v grezanju in dviganju ob številnih prelomih, ki so razkosali ozemlje v nešteto grud. Iz sl. 4, ki pregledno ponazoruje vse območje Sredozemskega morja, je razvidno, da preprezajo ozemlje v glavnem trije sistemi prelomov. Najstarejši sistem poteka od jugovzhoda proti severozahodu. Pozneje so nastali prečni prelomi, ki potekajo od jugozahoda proti severovzhodu, a so večinoma bolj lokalnega značaja. Tretji sistem je najmlajšega nastanka. Njegovi prelomi potekajo od severa proti jugu. Med vsemi prelomi kažejo prečni največjo labilnost, tako da se ob njih zelo pogosto javljajo potresi in to zlasti tam, kjer se ti prelomi križajo s podolžnimi, ki potekajo v smeri od severozahoda proti jugovzhodu. Samo ob sebi je umljivo, da so na kartici označeni radi preglednosti samo glavni prelomi, predvsem oni, ki so važni za sredozemski svet. V resnici jih je mnogo več, tako da jih na kartici niti vrisati ne bi mogli, če bi hoteli označiti vse, ki jih doslej poznamo. Taka kartica bi nam s svojo izredno gosto mrežo prelomov šele dala pravo sliko o tem, kako je zemeljska skorja v tej labilni zoni razkosana na mnogoštevilne grude, ki so se ob teh prelomih deloma grezale, deloma dvigale.

Za naše kraje posebej so najvažnejši tisti prelomi, ki obdajajo severno obrobje Jadrana. To so po E. S u e s s u tako imenovani periadriatski prelomi. Ob teh prelomih se grude polagoma znižujejo v smeri proti Jadranu. Ti prelomi so razvidni iz sl. 5., na kateri so vrisani prav tako le najvažnejši.

Ljubljanska kotlina, ki je bila središče potresa, je tektonsko še radi tega posebno važna, ker leži na meji med Alpami in Dinarskim sistemom. Ljubljanska kotlina v ožjem smislu (t. j. Radovljiška kotlina, Dobrave, Kranjsko-sorško polje ter severni del Mengeškega polja) je udorina in torej od vseh strani obdana od večjih ali manjših prelomov. Ljubljansko barje, Ljubljansko polje in južni del Mengeškega polja pa so po nastanku doline, ki so se pričele pozneje tudi grezati. O tem nam priča izredna debelina naplavin (na Barju so vrtali 51'5m globoko, pa še niso prišli do žive skale). Tudi ta grezanja se morajo vršiti ob nekkih prelomih, ki jih pa danes večinoma še ne poznamo.

Od vseh prelomov naj posebej omenim le tiste, ki so bili pri ljubljanskem potresu odločilnega pomena. Ob Savi poteka med Karavankami in Julijskimi Alpami savski prelom, ki se vleče dalje proti vzhodu na južni strani Storžiča, ob južnem vznožju Savinjskih Alp, kjer se pri Žagi obrne proti severovzhodu, t. j. proti Bistri. Z njim vzporedno poteka ob južnem vznožju Savinjskih Alp še nekaj manjših prelomov. Ob severnem robu posavskih gub poteka zopet prelom, ki se vleče preko Ljubljanske kotline, in sicer po mnenju K o s s m a t a (Mitt. Geol. Ges. Wien, VI, 1913, Taf. IV) od Šenturške gore mimo Kranja proti zahodu ob južnem robu Jelovice. Ob severnem robu Ljubljanskega barja sicer prelom še ni povsem dognan, toda stratigrafske razmere kažejo na nekaterih

mestih na to, da poteka prelomna črta od Kosez mimo Viča proti južnemu delu Ljubljane. Od Škofljice proti severu oziroma severovzhodu poteka krajši prelom mimo Molnika. Ta ima bržkone zvezo s prelomom, ki se vleče od Drenovega griča mimo Horjula na sever do Poljanske doline. Po K o s s m a t u (l. c.) je iskati to zvezo po sredini Barja. Medtem ko izjavlja S u e s s (l. c., p. 610), da ni v stanu ugotoviti, na katero prelomno črto naj bi bil vezan ljubljanski potres, domneva M a a s (l. c., p. 395), da poteka od Radovljice mimo Kranja in Ljubljane in ob Krki mimo Žužemberka in še dalje proti jugovzhodu mimo Karlovca tako imenovani »ljublanski prelom«, ki naj bi bil izhodišče potresnih sunkov. Konstrukcija tega preloma pa se mi zdi, vsaj za območje Ljubljanske kotline, neutemeljena. Tudi potek izoseist (sl. 3.) ne potrjuje njegove domneve. Po mojem mnenju je bil izhodišče potresa prelom, ki poteka tudi skozi Ljubljano, toda v drugi smeri, namreč od juga proti severu oziroma severo-severozahodu. Za ta ljubljanski prelom, ki stratigrafsko še ni ugotovljen, govore naslednji znaki. V Ljubljani sami so bile l. 1895. v največji meri poškodovane hiše, ki so stale v zoni med Gradom in Rožnikom (cf. Wirkungen des Erdbebens vom 14. April 1895 in der Stadt Laibach dargestellt von A. d. G. S t r a d a l, 1 : 5760, Jb. geol. R. A. Wien, 1896, Taf. VIII). Ta zona sega na jugu približno do Trnovske ulice, na severu pa skoraj do Ajdovščine. Med ostalimi hišami v Ljubljani so bile nekatere tudi tako močno poškodovane, da jih je bilo treba podreti, vendar so te stale na različnih mestih. Verjetno je, da so te bile poškodovane radi slabše konstrukcije ali kakih drugih vzrokov. Od Trnovega proti jugu je segala zona najbolj prizadetih naselij (Ilovica, Karolinska zemlja, Studenec) proti Igu do vznožja Krma. Ob vsem krimskem vznožju so bile poleg Studenca najbolj poškodovane naselbine, ki so v neposredni bližini te vasi, to so Iška Loka, Matena, Brest in Iška vas. Severno od Ljubljane je segala zona mimo Dravelj, Šentvida, Vižmarij in Skaručne do Vodice. Vodice so bile poleg Ljubljane od vseh vasi v ljubljanski okolici najhuje poškodovane. Od Vodice je segal potresni pas med Šenčurjem in Cerkljami še dalje proti severu, kjer se je priključil prelomni črti, ki jo domneva K o s s m a t med Jelovico in Šenturško goro in ki teče mimo Šenčurja in Cerkelj.

Zanimivo je, da so občutile Vodice tudi pri poznejših potresih, ki so sledili glavnemu, večkrat močnejše sunke kot bližnja in daljna okolica (B e l a r, Laibacher Beben. 1900, pp. 5, 7, 9, 11—13). To bi zopet v neki meri pričalo, da poteka skozi Vodice potresna oziroma prelomna črta.

M a a s o v a trditev (l. c., p. 388), da bi bile najbolj poškodovane hiše v onih ulicah, ki imajo smer vzhod-zahod in to predvsem na levi strani Ljubljanice (radi proda), ni povsem upravičena. Načrt mesta, ki ga je v ta namen izdelal S t r a d a l (l. c.), kaže prav nazorno, da je bila dolina med Gradom in Rožnikom glavna potresna zona. Najhuje pa so bile v tej zoni poškodovane hiše med Gosposko in Vegovo ulico.

Omenim naj še, da so po Belarjevem poročilu (Beiträge zum Erdbeben von Laibach..., p. 3) prihajali sunki od juga in se pomikali proti severu. To postopno rušenje se je pričelo tudi v Ljubljani najprej v južnem delu, v Trnovem. Večina ljudi je imela tedaj vtis, da prihajajo sunki, pa tudi bobnenje od Krima sem. Vendar pa F. E. S u e s s tem poročilom oziroma vtisom ne pripisuje prav nobene važnosti.

Ta zona močno poškodovanih vasi bi torej kazala, da poteka pod Ljubljanskim barjem in pod Ljubljano ter pod Ljubljanskim in Kranjsko-sorškim poljem približno od juga proti severu prelom, ki je zakrit z mlajšimi naplavinami. Brez dvoma so vplivali na huje prizadete vasi tudi še drugi činitelji (kakovost tal, gradbeni material in konstrukcija poslopij). M a a s celo meni (l. c., p. 388), da so bile hiše v ljubljanski okolici porušene oziroma poškodovane predvsem radi slabega gradbenega materiala (tako omenja, da so rabili ponekod za zidavo tudi nepravilno oblikovane glinaste skrilavce) in radi slabe konstrukcije. Radi tega je torej ugotovitev te za Ljubljano tako pomembne prelomne črte in njenega poteka precej otežena. Za točno in zanesljivo ugotovitev bi bilo seveda nujno potrebno napraviti več vzporednih vrtanj vzdolž domnevane zone.

Domnevani ljubljanski prelom ima pri Igu bržkone zvezo s prelomom, ki se vleče proti jugovzhodu. Verjetno je, da se ta nadaljuje tja do Kočevske Reke in morda še dalje v isti smeri skozi Gorski Kotar.

Da ta prelomna zone ne sestoji iz enega samega preloma, temveč bržkone iz več vzporednih, dokazuje manjši prelom na Gradu, ki sem ga ugotovil na njegovem zahodnem pobočju in ki poteka povsem vzporedno z omenjeno glavno zono (Geogr. vestnik, VIII, 1932, pp. 45—46).

Poleg tektonskih razmer je na potek oziroma jakost ljubljanskega potresa v znatni meri vplivala tudi geološka sestava tal. Pravo potresno ozemlje je bilo omejeno, kot že rečeno, na nižinski del, in to le na jugovzhodni del Ljubljanske kotline. Ves ta ravninski del je prekrit z najmlajšimi naplavinami, predvsem s prodom, ki prehaja ponekod v drobnejši pesek, na Barju pa prevladuje med naplavinami glina

Sl. 4. Sistem prelomov v območju Sredozemskega morja. Po Siebergu

in mivka, oziroma s peskom pomešana glina.² Kjer so v ravnini glinasta tla (na Barju, med Ljubljano, Vičem in Dravljami in nedaleč od vznožja Rožnika in Golovca), tam so bile hiše mnogo bolj poškodovane, kot pa na terenu, ki sestoji iz proda ali celo iz konglomerata. Da je konglomerat še bolj varen od proda, nam dokazujeta Kranj in Okroglo, ki nista utrpela skoraj nobene škode. Zdi se, da se je ob tej konglomeratni terasi, ki leži onstran Kokre, zajezila potresna sila.

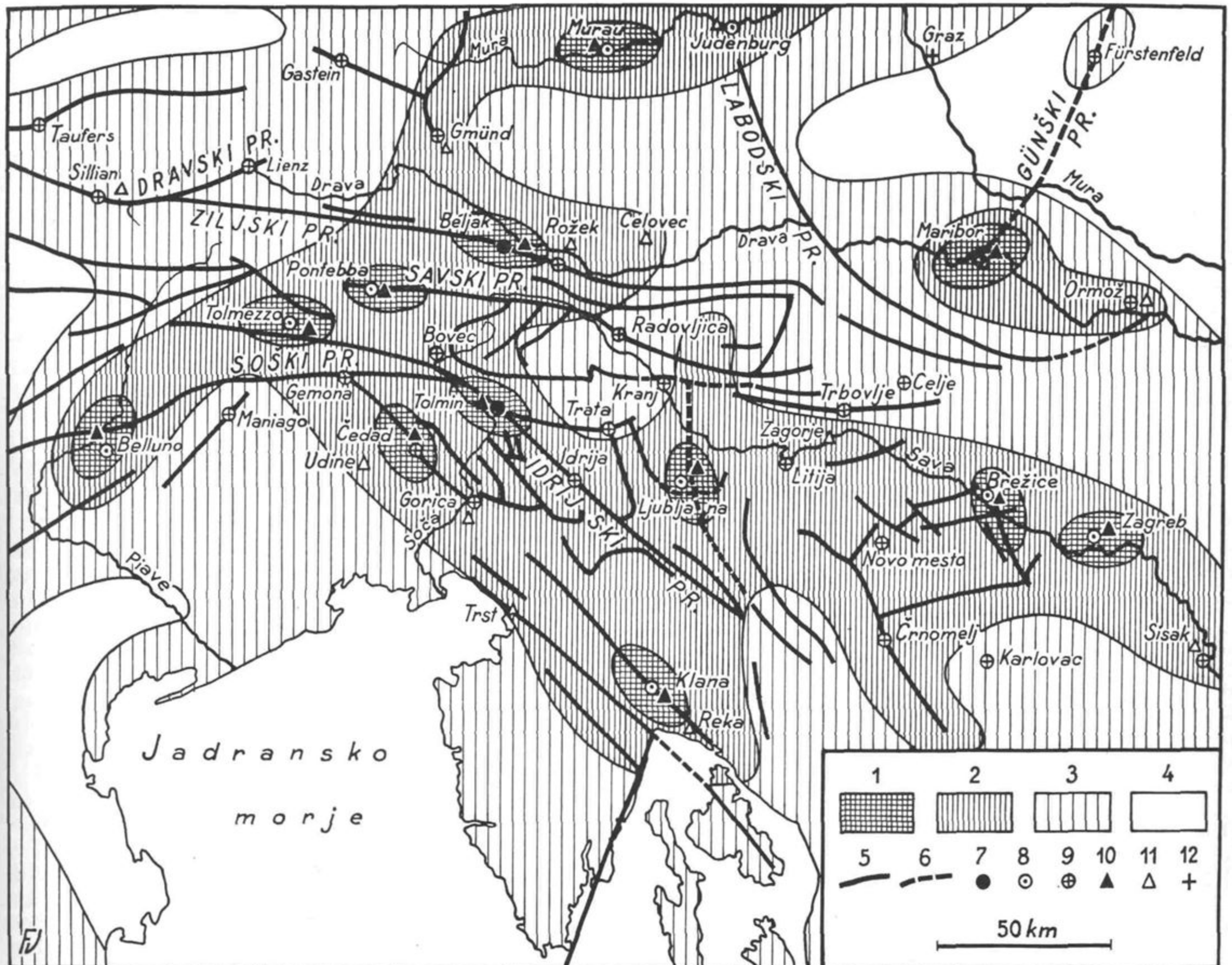
Na okolišnem gričevju, pa tudi na osamelcih v sredini ravnine, to je na Šmarni gori in na Rašici, ni bilo opaziti večjih poškodb. Na Šmarni gori, kjer so temelji cerkve in ostalih poslopij vzdani v živo trdno skalo apnenca, ni bilo skoraj nobene škode. Na karbonskem gričevju, ki sestoji pretežno iz glinastih skrilavcev in kremenovih peščenjakov, ki niso več tako odporni kot so apnenci, je bila po potresu povzročena nekoliko večja škoda, a vendar mnogo manjša kot v ravnini. Tudi v Ljubljani sami so bile hiše na Gradu in tik pod njim najbolj obvarovane. Za hude poškodbe grajskega poslopja je treba vzrok iskati bržkone v drugih okoliščinah.

Zanimivo je, da so se na strmim dolomitnem pobočju Šmarne gore nad Vikrčami odkrušile pri potresu velike skale. Nekatere večje izmed njih so prigrmele celo do ceste v bližino Zgornjih Pirnič, kot je to na licu mesta ugotovil F. E. S u e s s (Erster Bericht über das Erdbeben von Laibach [de dato Laibach, 3. Mai]. Vhdl. geol. R. A. Wien, 1895, p. 205). V dolomitni steni so se potem še dolgo poznali sledovi odkrušenih mest. Že dolomit sam je zelo krhek, na tem prisojnim mestu pa je poleg tega izpostavljen podnevi pekočim sončnim žarkom, ponoči pa razmeroma nizki temperaturi. Zato dolomit na tem mestu tako hitro prepereva in se vedno kruši. Radi tega ni čudno, da so potresni sunki sprožili nekatere že napol odkrušene dele, ki so pri valjanju navzdol rušili še ostale trdnejše dele v steni.

Naslednja, to je II. zona pa je segala proti vzhodu do Laškega, medtem ko je bil njen obseg na ostalih straneh zelo neznaten (sl. 3.). Omejena je torej izključno na laško sinklinale, ki je izpolnjena s terciarnimi (oligocenskimi in miocenskimi) sedimenti. Na obseg te zone so torej vplivale tektonske razmere s tem, da potekata tu dva podolžna preloma (na sl. 5. je označen radi pomanjkanja prostora samo eden) in dejstvo, da se potresni valovi hitreje širijo v smeri gub (v tem primeru v smeri sinklinale) kot pravokotno nanje. Sipek oziroma rahlo sprijet terciarni material pa je nudil tudi ugodne pogoje, da so se potresni sunki še bolj uveljavili.

Da so se ob ljubljanskem potresu premaknile zemeljske plasti, nam dokazuje dejstvo, da so na mnogih krajih studenci postali kalni. Kalnost je trajala več dni. Nekateri izmed njih so se pri poznejših šibkejših potresih zopet skalili. To se je opazilo tudi v krajih,

² Podrobnejše podatke o geološki sestavi tal je dobiti v mojih razpravah: H geologiji Ljubljane in njene okolice. (Geogr. vestnik, VIII, 1932) in Novi prispevki h geologiji južnega dela Ljubljane. (Geogr. vestnik, IX, 1933).

Sl. 5. Tektonsko-potresna karta slov. ozemlja. Po podatkih Heritscha, Kossmata, Seidla, Sieberga, Tellerja, Tornquista in Winklerja

1 = ozemlje, kjer so bila poslopja močno poškodovana, 2 = predeli, kjer je potres povzročil manjšo škodo, 3 = ozemlje, kjer se potresni sunki še čutijo, a ne napravijo nobene škode, 4 = ozemlje, kjer so potresi zelo redki, ali pa jih sploh ni čutiti, 5 = prelomne črte, 6 = domnevane prelomne črte, 7 = središča velikih potresov, 8 = središča srednjevelikih potresov, 9 = središča manjših potresov, 10 = po potresih močno poškodovani kraji, 11 = manj poškodovani kraji, 12 = nepoškodovani kraji.

ki so precej oddaljeni od Ljubljane. Zanimivo je tudi, da je v Dolenjskih Toplicah pričela voda ob času ljubljanskega potresa bruhati z večjo silo v bazen. Vrelec se je pri tem skalil (kalnost je trajala celo do 29. aprila) in njegova temperatura je padla za $2,5^{\circ}$ C pod normalo. O kakih podobnih spremembah v naših ostalih toplicah nimamo nikakih poročil.

Talna voda se v Ljubljani in njeni okolici ob tem potresu ni nikjer dvignila, oziroma znižala. To moremo sklepati iz podatkov, ki so jih dobili, ko so merili višino vodne gladine v vodnjakih.

Kakor poroča Maas (l. c., p. 390), ni bilo v Postojnski in škocijanski jami nikakih sprememb, ki naj bi nastale ob času ljubljanskega potresa. Ni pa s tem seveda izključeno, da so v nekaterih drugih jamah nastali radi potresnih sunkov manjši podori. Tako izraža na primer Bohinec mnenje, da je del

županove jame, »Kamrica«, nastala zaradi takega podora l. 1895. (Županova jama, Geogr. vestnik, II, 1926, p. 164.)

Na podlagi vsega tega bi se dalo reči, da je bil ljubljanski potres nastal radi premikanj ob prelomu, ki poteka od Iga preko Ljubljane proti Vodiciam. Verjetno je tudi, da so močni potresni sunki sprožili premikanja prav tako ob sosednih prelomih in s tem znatno povečali obseg potresnega ozemlja. Maas je prepričan, da je bil potres v Klani tako silen, da je sprožil premikanja tudi ob prelomih, ki potekajo v obližju Ljubljane (l. c., p. 394). Kot že omenjeno, je takratni (1870) potres povzročil v Ljubljani precej škode.

Popolnoma prav imata torej E. Suess (Das Antlitz der Erde. I, 1886, p. 347) in Maas, ki sklepa iz pogostnih potresov ob prelomih, da gradba

jadranske kadunje še dolgo ni zaključena. Grude ob teh prelomih se v smeri proti Jadranu čedalje bolj grezajo. To zniževanje se vrši že od mlajšega terciarja dalje, ko je nastala jadranska kadunja. Vsako tako, tudi najmanjše grezanje ob periadriatskih prelomih pa povzroča potresne sunke.

Končno si še oglejmo, kako je s seizmično varnostjo v Ljubljani. Geološka sestava tal in izkušnje nas uče, da je pas ob vznožju Golovca, Grada in Rožnika seizmično še najbolj varen. Varnost obstoji tu v tem, da so temelji hiš v tem pasu zidani na živo skalo, to je na glinasti skrilavec ali kremenov peščenjak. Ta pas je razmeroma ozek; brž za njim se pričenjajo mlajše naplavine, katerih debelina hitro narašča. Na tem naplavljenem svetu moremo zopet razlikovati več pasov različne seizmične varnosti. Najprej je treba omeniti, da je barski svet mnogo bolj nevaren od savskega, na katerem leži severni del Ljubljane. Pod barskim svetom razumem tu ono ozemlje, v katerem prevladujejo ilovnate plasti, dasi leži med njimi tu in tam še savski prod. Točne meje

med obema zaenkrat še ne poznamo. V ta namen bi bilo potrebnih nekaj globljih vrtanj med Gradom in Rožnikom. Kolikor so nam geološke razmere doslej znane, moremo sklepati, da poteka približna meja od bivšega ribnika pod Tivolijem mimo dramskega gledališča, realke in univerze proti Tranči pod Gradom. V severnem delu Ljubljane pa so pred potresi najbolj zavarovana tista poslopja, katerih temelji so postavljeni direktno na trden konglomerat. Konglomeratne plasti pa se pričenjajo šele v globini 5—8 m, ponekod šele v globini 10 m ali še globlje. Vse plasti nad konglomeratom (savski prod, ponekod tudi mivka ali peščena ilovica) so seizmično znatno bolj nevarne. Končno je treba razlikovati še poseben pas ob Ljubljani, kjer so tla pretežno iz peščenih plasti, ki so tu in tam nagnjene. Po svoji seizmični varnosti se obnaša ta teren približno tako kot barski, morda bi bil za spoznanje varnejši. V kolikor torej ne nudi geološka sestava tal večje ali manjše varnosti pred potresi, v toliko je treba posvetiti več pozornosti gradbenemu materialu in zlasti primerni konstrukciji.

LJUBLJANA IN VOLITVE ZA FRANKFURTSKI DRŽAVNI ZBOR

DR. JOSIP MAL

Ko so se leta 1848. začasno zamajali temelji in osnove starega državnega reda, so si tudi Nemci želeli urediti svoj politični dom v močni in edini Nemčiji, ki bi imela krepko osrednjo vlado in skupen narodni parlament. Posebna ustavotvorna skupščina v Frankfurtu o. M. naj bi določila način ustavne vladavine za to novo preosnovano Nemčijo, ki naj bi obsegala vse dežele, ki so kdaj v zgodovini pripadale nemški državnici zvezi. Po tem načelu bi se morale vključiti v Nemčijo tudi slovenske in češke avstrijske dežele, pa čeprav bi to bilo v popolnem nasprotju z vodilno mislijo pokreta l. 1848., da naj si namreč vsak narod po svoje uredi vse svoje javno in kulturno življenje.

Vprav Avstrijski Nemci so bili prvi pripravljeni postaviti na žrtvenik nove državne skupnosti neodvisnost Avstrije tudi za ceno, da izgubijo svojega cesarja, saj so tehtni znaki kazali na to, da bo novi državni poglavar pruski kralj in ne avstrijski cesar. Bilo je tu vmes obilo resničnega narodnega navdušenja, še več pa strahu in bojazni pred prebujajočimi se Slovani, o katerih so Nemci vedeli, da so v državi najštevilnejši in da jim mora pri normalnih razmerah prej ali slej pripasti tudi vodstvo avstrijskega političnega življenja.

To je bil torej še poseben vzrok, da je propaganda za udeležbo na frankfurtskem narodnem zboru med avstrijskimi Nemci tako silno narasla, da se celo dunajska vlada ni upirala volitvam za Frankfurt: odobrila jih je in njeni organi so v deželah, kjer se je

pojavljala odpor zoper nje, celo priganjali in pritiskali, da bi se volitev poslancev pravočasno izvršila. Po prvotni zasnovi naj bi namreč frankfurtska narodna skupščina začela zborovati že 1. maja. Ker pa zlasti radi odpora Čehov in Slovencev volitev niso mogli pravočasno izvršiti, je bil nemški narodni zbor odprt v frankfurtski cerkvi sv. Pavla šele 18. maja leta 1848.

Kar se tiče volilnih upravičencev, je treba pripomniti, da so na podlagi splošne volilne pravice, ki ni bila vezana na višino plačanih davkov, izvolili najprej volilne može, ki so šele volili svoje poslance. Izvolitev volilnih mož se je na Kranjskem izvršila na dan 26. aprila, izbrani volitelji pa so potem 5. maja izvolili svojega okrajnega poslanca, katerih je za vso Kranjsko bilo določenih sedem.

Slovenci sprva pri omotičnem navdušenju za nove ustavne pridobitve občečloveškega značaja zoper zastopstvo v Frankfurtu niti ugovarjali niso. Tudi stoletja trajajoče tesno sožitje Slovencev z Nemci je doprineslo svoje, da ni prišlo takoj do sporov. Ljudem se je zdelo, da bo moglo ostati pri starih političnih zvezah, to tembolj, ker so bili prepričani, da bo duh novega časa pustil vsaki narodnosti, da se bo mogla svobodno razvijati. Ob takem razpoloženju so »Novice« celo priporočale nekatere osebe, ki bi bile sposobne, da zastopajo v Frankfurtu koristi dežele; njihov urednik Bleiweis je bil 18. aprila imenovan celo za člana gubernijskega volilnega odbora za frankfurtski parlament.

Od Nemcev je bilo kaj kmalu spoznati, da jim je pri srcu le njihova lastna narodnost in veličina, Avstrija in njeni Slovani naj bi v bodoči enotni in edinstveni Nemčiji izginili. V tem važnem zgodovinskem trenutku so najprej Čehi izjavili, da se frankfurtskih volitev ne bodo udeležili. In res je od 68 čeških volilnih okrajev volilo komaj 13. Kakor rečeno, so tudi Slovenci kaj kmalu spregledali daljnosežne nemške nakane. Po češkem zgledu spodbujeni so hiteli, da svojo zamudo popravijo in da ljudstvo prepričajo, da ni v njihovo korist, če se udeležijo volitev za tuji, nemški narodni zbor.

V svojem oklicu od 20. aprila so dunajski Slovenci napovedovali frankfurtskim težnjam odkrit in oster boj: zavzeli so se za lastno narodno kraljestvo Slovenijo v okviru samostojnega avstrijskega cesarstva. V zvezi s svojimi graškimi tovariši in s pomočjo članov ljubljanskega Slovenskega društva so v naslednjih tednih razgibali vso Slovenijo in jo razvneli zoper vsako volilno udeležbo.

Uspeh je bil za Slovence presenetljivo ugoden. Saj je že 26. aprila hitel sam veliki nemški pobornik svobodoljubnih idej leta 1848., Anastazij Grün, prepričevati s posebnim letakom svoje »slovenske brate«, da jim volilna abstinenca ne bo mogla prinesiti nobenih koristi, pač pa le aktivno sodelovanje v skupščini. Sam je moral priznati nevarnost majorizacije po Nemcih; za ta primer je mislil, da bi bil eksodus slovenskih poslancev dovolj učinkovit protest. Pozabil pa je na to, da bi se bili Slovenci z udeležbo v Frankfurtu vključili v tuj državni okvir, iz katerega bi jim bil pozneje izhod otežen, če ne naravnost onemogočen.

Spričo ostrih spopadov je bila avstrijska vlada že čisto zadovoljna, če so se mogle volitve vsaj po imenu izvršiti. V tem samozadovoljstvu je ni motilo niti dejstvo, da je bila volilna udeležba ponekod tako pičla, da so kandidati izvolitev pri tako »velikem zupanju« odklonili. V Mirni n. pr. kmetje niso hoteli voliti. Prišli pa so na volišče, da bi preprečili vsako izvolitev. Ker je volilni komisar čakal, so ga nejevoljni pozvali, naj svoje protokole kar lepo pobere in odnese, ker v Frankfurtu ne marajo biti zastopani. Norčevali so se, da so drugod volitve komaj skovali in še to s tako mešetarijo, kakor pri kakem prav težkem volovskem barantanju.

Zelo burno je bilo dne 2. maja 1848 na političnem shodu na Bledu. Nemci odn. nemčurji so se pritoževali, da je besednik Slovencev, ki je prišel tja z drugih agitacijskih zborovanj, z vso silo nastopil zoper volitev volilnih mož. Na nemške ugovore je reagiral s tem, da je ljudem pripovedoval, da je treba deseterico Nemcev, ki uživajo kranjsko gostoljubje, pa hočejo sedaj deželo izdati Nemcem, pognati preko meje. Manj nevarna je za Slovence zveza z Rusijo kot pa z Nemčijo, ker Rusi govorijo naš jezik in bi nam zato ničesar hudega ne prizadejali. Sedaj je čas, da se Slovenci iznebijo okovov, ki so jim jih nadeli Nemci.

Posebno so zamerili guberniku, ker je izjavil, da bo prebivalstvo klicalo volilne može na odgovor in jih podavilo, če poslanci ne bodo v Frankfurtu do-

segli vsega tega, kar ljudje doma želijo. Navzoči nemčurji so zoper tako strastno agitacijo protestirali, češ, da je potem svoboda osebnega prepričanja izključena. Gubernik pa se za ugovore ni zmenil: ritenski se je nemčurjem poklonil in tako zaključil svoj dokaz »a posteriori«, kakor so se zgražali.

V Kranju je od 121 volilnih upravičencev prišlo na volišče 94, pa še ti ne vsi, da bi volili, marveč, da bi po navodilih dunajske Slovenije in po češkem zgledu v uradnem zapisniku protestirali zoper volitev. Zoper glasovanje je v imenu kmetov nastopil šmartinski kaplan Luka Stanovnik. Dejal je, da Frankfurt ograža slovensko narodnost; Nemci naj si le po svoje uredijo svojo državo, potem šele naj se obrnejo do Avstrijcev, da se kot dobri sosede pogovorijo o morebitni zvezi. Čemu bi Slovenci hodili v Frankfurt: ali ne bi bili Nemci užaljeni, če bi jih n. pr. Slovenci kar sedaj povabili na razgovore recimo v Ljubljano?

Ker je kranjski dekan Dagarin hotel na kaplana vplivati, da ne bi govoril, so mu kmetje začeli groziti, če bi kaplanu kratil državljsko svobodo. Ob takem razpoloženju je glasovalo komaj 29 ljudi, ki so bili gotovo iz meščanskih in iz tujih uradniških krogov. Ministrstvo pa je 24. maja odločilo, da je volitev kranjskega poslanca neveljavna, ker se je izvršila zoper očitno voljo večine volilcev.

V Ljubljani pri prvih volitvah za Frankfurt leta 1848. ni bilo preostrega prerokanja. Policija je poleti tega leta trdila, da prebivalstvo ne odobrava sklepov frankfurtske skupščine, kjer so od nemških držav zahtevali, da se odpovedo nekaterim svojim pravicam na ljubo skupni državi: Slovenci da hočejo močno in samostojno avstrijsko cesarstvo, ki bi mu moral biti notranji razvoj nemoten in od nikoder oviran. V Ljubljani, ki je takrat štela 19.063 duš, ni bilo za volilne može oddanih niti 800 glasov; od 126 volilnih mož pa jih je potem prišlo 15. maja volit poslancev samo 96. S 63 glasovi je bil izvoljen za poslanca Anastazij Grün (grof Anton Aleksander Auersperg-Turjaški), za namestnika pa trgovec Lambert Lukman.

Slovenskemu življu tuje in odtujeno meščanstvo, predvsem pa z nenarodnim duhom prepojena birokracija se je seveda udeležila volitev, ki jih je vlada vzela pod svojo zaščito in je volilnim možem in komisarjem plačevala celo potne stroške. To kranjsko uradništvo je kmalu potem, ko je bila odpravljena prejšnja, vsako odkrito in svobodno besedo dušeča cenzura, neki dopisnik v nedeljski večerni prilogi »Wiener Zeitung« dne 9. aprila 1848 ostro napadel. Pravi, da samopašna politika, ki je narode ločila, da bi jih zaslužnija, ter jih nalašč puščala v nevednosti, da jih je mogla potem uporabljati kot čredo brez lastne volje za svoje nečedne namene, ni nikjer v vsej Avstriji rodila hujšega razdejanja kakor vprav na Kranjskem.

Slovensko ljudstvo so hoteli ponižati kot žival, ki hvaležno zoblje iz rok svojega gonjača. Zato pa tudi uradništvo ni bilo nikjer med ljudstvom tako osovraženo kakor tukaj, ker je vladi vedno pomagalo; da bi se narod ne zavedel svojega bednega položaja,

v kali je skrbno zatrlo vsako duhovno gibanje, vsako narodnostno stremljenje, pa če je bilo v svojih namerah še tako plemenito. Za nagrado so taki uradniki hitro napredovali in prejeli visokodoneče naslove, dočim so može, ki so goreli v skrbi za blagor naroda, grdo zapostavljali.

Ko je torej cesar dal svojim podanikom svobodo, mu za to gotovo ni bil noben narod bolj hvaležen kakor Slovenci. Saj so mislili, da jim bo odslej dovoljeno, da govorijo v svojem jeziku, da bodo čitali to, kar razumejo, da bodo peli svoje pesmi. Svojim domoljubnim čustvom so hoteli dati izraza tudi na ta način, da so v Ljubljani nameravali poleg avstrijske zastave postaviti tudi »domovinsko« (t. j. deželno, slovensko). Dvorni svetnik grof Hohenwart pa je oprt na protinarodnega tujca ugovarjal in tako je na njegovo aristokratsko-birokratsko besedo morala lepa zamisel propasti.

Dopisnik pravi dalje, da je ljubljanski »Illyrisches Blatt«, ki le že predolgo tepta domače, slovenske interese in mu je pridevek »ilirski« le v posmeh, odklonil priobčiti skrajno mirno pisan opis tega dogodka. Naj bi zato mesta, na katerih sedijo nevredniki, zavzeli — še preden se izlijejo pogubonosni temni oblaki — može, ki razumejo ljudstvo in ki hočejo delovati v njegovem duhu.

Seveda je ta članek vzbudil v Ljubljani ogromno vznemirjenje. Na vladni seji so 14. aprila sklenili naprositi nižjeavstrijsko deželno vlado, da bi napravila »primerne« korake in o uspehu poročala v Ljubljano. Na seji pa niso bili vsi enih misli. Proti je glasoval dr. Sporer (znan po svojem trudu za ljubljansko vseučilišče), češ, da od takega posredovanja ni pričakovati nobenega uspeha, gub. svetnik baron Flöding je menil, da ni vredno, da bi se na tak sramotilni članek sploh ozirali, grof Hohenwart, ki ga je dopisnik z imenom napadel, pa pri seji ni bil navzoč.

Odgovor nižjeavstrijske vlade je potrdil Sporerjevo mnenje. V svojem odgovoru z dne 6. maja pravi namreč, da ni mogoče ugoditi želji gubernija; kajti odkar je odpravljena cenzura in je dovoljeno javno razpravljati o zadevah deželne uprave, se je spremenil tudi pojem razžaljenja časti v kazenski zakonodaji.¹

Prav tiste dni, ko so pri guberniju prejeli ta neljubi pouk z Dunaja, jih je nemilo zadela ponovna javna kritika. Ljubljčan Bučar je namreč na shodu v Reduti zahteval, da je že zato treba vpeljati slovensko uradovanje in razpravljanje, ker pride do raznih pravnih in sporov prav tudi zaradi tega, ker uradniki slovenskih kmetov ne razumejo in zato tudi protokoli ne morejo biti točni. Pri vladi so to zahtevo smatrali za hudo žaljivo, češ, da se jim očita nepravilno in pristransko uradovanje.

Da ljubljanska vlada res ni čutila z ljudstvom, marveč so ji uhajale želje vedno nazaj v lepe čase, ko se ni smel nihče vtikati v njene posle, to vidimo se na drugem zgledu. Radi znanih izžanskih izgrediv so namreč kljub utemeljenim pravnim pomislekom

razglasili 28. marca nad deželo izjemno, obsedno stanje. Ker je vladal pozneje ves čas in po vseh kranjskih kresijah red in mir, je minister Doblhoff 10. septembra 1848 pisal ilirskemu guberniju, naj se izjemno stanje zopet odpravi; upravičeno je še pripomnil, da zlasti sedaj, ko je cesar potrdil od parlamenta sklenjeni zakon o odpravi kmečkega podložništva, na kake nemire celo ni misliti. Toda pri ljubljanskem guberniju bi bili rajši še nadalje vladali s pomočjo strahovanja. Prosili so zato 22. septembra, da bi ostalo pri starem. Notranji minister pa je dne 21. oktobra odbil zaprošeno podaljšanje in kislih obrazov so morali sneti od marca dalje nabite razglase o izjemnem stanju. — Po vsem tem torej lahko razumemo, da se tudi pri volitvah slovensko ljudstvo in birokrati niso znašli v istem taboru.

Pa vrnimo se zopet nazaj k opisu našega razmerja do nemškega vprašanja. Ko je frankfurtska skupščina sprejela v ustavi načrt določbe, po kateri bi se Avstrija morala upravno popolnoma ločiti od Galicije, Hrvaške, Ogrske, Lombardije in drugih svojih dežel, ki niso bile nekoč sestavni del »svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti«, ako bi hotela vstopiti v nemško zvezo, so se avstrijski nemški politiki užaljeni in razočarani začeli Frankfurtu izmikati. To oddaljevanje so še pospešile vladne zmage nad dunajskimi vstaši, močno pa je vplival razen ukoreninjenega dinastičnega patriotizma zlasti tudi odpor Slovanov zoper podreditev in spojitve Avstrije z Nemčijo. Poleg mnogih drugih je takrat odložil svoj poslanski mandat tudi Anastazij Grün.

Toda komaj se je dunajska vlada po domačih nemirih nekoliko oddahnila in komaj je prešlo prvo razburjenje radi Avstriji neprijetnih frankfurtskih sklepov, že je iskala potov in stez, kako bi se dokopala do moči v Frankfurtu. A. Schmerling, ki je bil od poletja 1848 pa do božiča državni minister nemškega državnega upravitelja nadvojvode Janeza, potem pa avstrijski pooblaščenec pri frankfurtski začasni osrednji vladi, je dosegel, da so 30. januarja 1849 na Dunaju ukazali naknadne dopolnilne volitve, čeprav so še pred dobrim mesecem dni zahtevali Slovenci od novega cesarja, naj bi odpoklical iz Frankfurta tudi tiste avstrijske poslance, ki so še tam ostali.

Na seji ljubljanskega Slovenskega društva so razpravljali seveda takoj tudi o stališču, ki ga je treba zavzeti Slovincem do novih volitev. Sklenili so razglasiti, da ostane društvo pri svojem starem mnenju, da je namreč Frankfurt slovenski domovini nevaren. Vendar pa se kljub tej jasni izjavi čuti tudi že vladni pritisk v priznanju, da se društvo pri volitvah ne bo vtikalo med vlado in ljudstvo, češ, da ne bo nepotrebne besedovanja. Kljub temu, da ni bilo nobene prave agitacije zoper volitve, je ljudstvo samo od sebe pokazalo svojo politično zrelost. Volilci v Mirni, ki so se pred letom dni tako dobro držali, tudi to pot niso popustili. Dejali so naravnost: »Naše prepričanje je letos trdnejše, kakor je bilo lani, da manj ko imamo z Nemci opraviti, bolje bo za nas Slovence.«

Nadomestne poslanske volitve so se vršile 1. marca 1849 tudi v Ljubljani, ki je bila sedaj bolj razgibana kakor pa v minulem maju. Slovenci so namreč na-

¹ Muzejski arhiv v Ljubljani, odd.: Spisi ilirskega gubernija, št. 9396 ter 11949 de a. 1848 ex fasc. 11, ref. 152.

stopili zoper volitve, dočim so vladni ukaz hoteli izpolniti ponemčeni meščanski in uradniški volilci. Že 24. februarja 1849 se je v listu »Laibacher Zeitung« J. Bučar odločno izrekel zoper vsake volitve, izjavljajoč, da je ministrstvo s tem razpisom izzivajoče nastopilo zoper duhovno in materialno dobrobit slovenskega naroda. Ponatisnil je tam dalje ponemčene Koseskega »Moje misli« (»Novice«, 1848, stran 83), češ, da njegovim dokazom in svarilom nima kaj tehtnejšega pristaviti.

Radi tega svojega članka in radi nasprotovanja pri volitvah ljubljanskega poslanca je prišel Bučar v disciplinarno preiskavo. Prvi dvorni svetnik pri ljubljanskem guberniju, Andrej grof Hohenwart, ki mu je zameril, da je v marčnih dneh svoje ime Wutscher, kakor se je dotlej pisal njegov oče, ljubljanski trgovec, spremenil v Bučar, mu očita dalje politično rovarstvo, češ, da je namesto v urad zahajal na razne shode po deželi in nastopal tam kot nepoklican ljudski govornik in to tako za časa volitev v dunajski državni zbor kakor tudi ob volitvah v frankfurtsko narodno skupščino, ki jih je na vsak način hotel preprečiti.

Naravno, da Bučar tudi doma v Ljubljani ni hotel držati križem rok. Še celo ne radi tega, ker se je raznesla govorica, da bo 1. marca v magistratni dvorani, ki je bila določena kot volilni lokal, nastopil neki Nемеc kot kandidat in kot govornik. V svoji pritožbi zoper ljubljanskega kresijskega glavarja barona Mac Neven O Kelly-ja pripoveduje Bučar, da je prišel na volišče radi tega, da bi bil priča in da bi predavatelja zavrnil, če bi bilo potreba.

Ko je torej stopil v rotovško dvorano, je našel tam volilnega komisarja, namreč ljubljanskega kresijskega glavarja z njegovim pisarjem, takoj za vrati na desno pa gručo kakih 25 do 30 kmečkih volilcev iz ljubljanske okolice. Bučar se je ž njimi pozdravil, potem pa jih vprašal: »Ali boste volili?« Ko mu niso določno odgovorili, jim je dejal: »Volite, ali pa ne, kakor hočete; če mislite voliti, tako bana Jelačića volite za poslanca, cesarja Ferdinanda pa za namestnika.«

Kresijski glavar Mac-Neven je nedvomno opazil, da je Bučar s kmeti nekaj govoril. Komaj je ta stopil par korakov po dvorani, da bi se pozdravil še z nekaterimi znanimi gospodi, že je bil pri njemu kresijski glavar. Ves ljubeznjiv se je začel pogovarjati, a je takoj načel tisto, kar ga je tiščalo. »Upam«, tako mu je prigovarjal, »da niste prišli z namenom, pregovoriti kmete, naj bi ne volili. Prijateljsko vas prosim, da to opustite in me ne prisilite, da posežem vmes, kakor neljubo bi mi to bilo... Saj vidite, da vaš pojav tukaj neugodno vpliva.«

Mac-Neven je pozneje trdil, da je Bučarja opozarjal na program vlade, ki je volitve razpisala, da zato izgubi lahko tudi svojo službo (Bučar je bil konceptni praktikant pri ilirski katedralni prokuraturi), če bo skušal preprečevati svobodne volitve. Med razgovorom je prijel Bučarja rahlo za roko in ga polagoma spravil na drug konec dvorane, proč od kmetov. Bučar mu je izjavil, da smatra te volitve za ne-

Mac-Neven O Kelly

potrebne. Ako bo torej kdo javno govoril o volitvah, mu bo on na vsak način odgovoril.

Nato sta se poslovila. Bučar je odložil klobuk in površnik na velikem, za to določenem stolu v bližini, kjer so stali kmetje. Tam je govoril s sinom usnjarja Balsa, ki je prišel na volišče kot gledalec. Pri tem razgovoru je kazal kmetom hrbet, torej ni nameraval in ni mogel z njimi razpravljati. Pač pa je medtem stopil kresijski glavar sam med kmete. Ko je Bučar čez čas to opazil, je stopil bliže, da bi slišal njegove besede. Posamezni kmetje so ga spraševali o tem, kak namen imajo te volitve in kako korist naj od Frankfurta pričakujejo. Kresijski glavar jim je stereotipno odgovarjal v slovenščini: »Saj je od ministrov prišlo, de vas imamo poklicati, to mora dobro za vas biti, če ne bi vas ne bili poklicali; saj veste, de bi vas za kaj slabiga ne bili poklicali; tukaj vidite pametne gospode iz Ljubljane, ti bi tudi ne bili prišli, ako bi dobro ne bilo.«

Ta naivna argumentacija seve kmetov ni mogla prav nič poučiti. Bučar, nekoliko vznevoljen tudi radi komisarjevih ironičnih besed: »Volite, kateriga hočete, kterimu zaupate, volite tega gospoda (s prstom kazoč na Bučarja), če njemu zaupate«, je dejal nekemu mestnemu volilcu, ki se mu je za hrbtom približal (bil je menda to odvetnik dr. Rudolf), da hočejo ljudje vedeti za korist in spoznati dobrote vse zadeve, kar pa je težko, ker obojega nikjer videti ni.

Ker je govoril nemško, te besede niso bile namenjene kmetom. Glavar Mac-Neven pa je očitno menil, da gre tu za volilno agitacijo. Ves razkačen se je obrnil ter nemško zakričal: »Gospod Bučar! Da mi ne spregovorite niti besedice s kmeti, sicer vam moram odkazati prostor; tje se usedite, tam je vaše mesto in bodite mirni. Spregovorite mi le eno besedo s kmeti, pa sem jaz mož, da, jaz sem mož (trkajoč se pri tem na prsa), ki vas da iztirati ven.« Glavarju je uslužno pritrdilo par mestnih volilcev, češ: »Jaz

tudi, jaz tudi»; Bučar je menil, da sta bila med temi gotovo Lambert Lukman in Mihael Smolè.

Bučarja so potisnili na grešno klop ob srednji steni dvorane. Udal se je, da bi ne prišlo še do hujše spotike. Preden pa se je usedel, je še ves razburjen odvrnil: »Gospod kresijski glavar, kmetom nisem niti besedice rekel in tudi ne bom z njimi govoril, tu je moja roka za to. Čim pa bi hotel kdo javno predavati, sem trdno odločen, da mu odgovorim.« Baron Mac-Neven se je kislega obraza udal; očitno je izjavil, da se odpove vsakemu poučevanju ljudi glede namena volitev in glede želja ministrstva. Krepko je segel Bučarju v roke in ves razdražen dejal: »Torej vi mi daste častno besedo; brezčasten naj bo tisti, ki prelomi dano besedo.«

Odtlej dalje se je Mac-Neven omejeval le na to, da je navzočim kmetom, če so ga — neodločeni, kaj naj bi storili — spraševali, odvrčal prav na kratko, da morejo voliti ali pa se glasovanja vzdržati. Mož beseda je ostal tudi Bučar, ki se iz svojega kota ni ganil niti tedaj, ko je opazil, da mestni tesarski mojster Košir svoje kmetiške sovolilce vneto obdeluje, na kar je sklepal po njegovi živahni gestikulaciji.

Kmetje pa najbrž s Koširjevimi in glavarjevimi pojasnili in nazori niso soglašali. Kmalu zatem je namreč stopil eden iz njihove gruče ter proti volilni mizi obrnjen vprašal: »Tako, kaj je zdaj vaša misel?« Kresijski glavar se je menda ustrašil, da je to poziv Bučarju, naj bi jim pojasnil slovensko stališče. Hitro je zato vprašal, kdo govori, potem pa se obregnil ob vpraševalca, češ: »Vi nimate za une govoriti, bo že vsaki za-se govoril.« Na kmetičevo pripombo: »Edin mora za vse, vsi ne morejo na enkrat govoriti«, je volilni komisar rezko odrobil: »Vi nimate tukaj govoriti«. Govornik kmetov, ki na svoje vprašanje ni dobil pojasnila, ga je užaljen zavrnil: »Če pa ne smemo nič govoriti, pa raji nič!«

Po nekaj minutah so kmetje molče zapustili volilni lokal. Le trije od njih so ostali v dvorani, o katerih je sodil Bučar, da se jim je imenitno zdelo, da so smeli k volilni mizi, in ki da zanje veljajo pesnikove besede, da »napol so jih privlekli, napol pa tje so sami omahnili«. Vsega vkup so od kmetov volili le ti trije, ki se jim je pridružilo 21 ljubljanskih volilcev, katerih imena Bučar v svoji pritožbi navaja. Bili so to: dvorni svetnik Andrej grof Hohenwart, dež. svetnika Scheuchenstuhl in Schmalz, tesarski mojster Košir, župnik Pohlin, poštar Mihael Smole, posestnik Bernbacher sen., okrožni zdravnik Kos, hranilnični uradnik Jož. Lukman, trgovec Lambert Lukman, posestnik Fidelis Terpinč, posestnik Klemenc, urar Hofman, svečar Homan, posestnik Ambrož, usnjar Pauer, profesor dr. Unger, odvetnik dr. Rudolf, barvar Jož. Gestrin, livar Samassa ter kot pisar kresijski konceptni praktikant Strangfeld; sredi teh gospodov se je Bučarju dozdevalo, da je videl tudi prvega magistratnega svetnika Gutmana, ki je od prvih revolucijskih dni dalje opravljal posle mestnega župana.¹

¹ Gl. o tem moja razprava »Ljubljana in leto 1848.« (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XIV, 1933, stran 111 sl.)

Kresijski glavar Mac-Neven je menil, da se mora pri predsedstvu deželne vlade radi pičle udeležbe opravičiti, kar je že naslednjega dne storil. Tam se izgovarja, da je s posebnim opozorilom povabil na volitve vse prejšnjega leta izvoljene volilne može, kolikor niso medtem umrli ali pa bili odsotni. Vendar — tako pravi glavar dalje — prebivalstvo nima zanimanja za te volitve, posebno, ker se nekateri boje za slovensko narodnost, če bi se dali zastopati v frankfurtskem parlamentu. Pristavlja pa, da je prišlo v volilni lokal tudi še do trideset kmetov, ki so pa odšli, ne da bi volili.

Nato pa sledi obtožba zoper praktikanta Bučarja, ki da je s svojim vplivom med podeželskim ljudstvom dosegel, da kmetje niso volili.² Pravi, da je nanje vplivala že sama njegova navzočnost v dvorani, najbrž pa jih je že zunaj v smislu abstinence primerno nakuril. Glavar je oponesel Bučarju tudi njegov (ali bolje Koseskega) članek v »Ljubljancanki« ter opozoril vlado, da je Bučarju predočeval možnost, da izgubi službo, če bi kljub ministrskemu programu hotel preprečiti svobodne volitve.

Naposled je udaril glavar še po ljubljanskem Slovenskem društvu, češ, ako se njegovi vse časti vredni člani z Bučarjevim člankom in z njegovim nastopom pri volitvah ne strinjajo, ga morajo iz svoje srede črtati. Če pa tega ne store, dokazuje to, da je Bučar ravnal v sporazumu ali celo po nalogu Slovenskega društva, ko je tako kruto žalil ugled vlade.

Bučar je morda zvedel ali kaj slutil o tej vlogi kresijskega glavarja. Da bi njen učinek paraliziral, je 8. marca v posebni vlogi na notranje ministrstvo podrobno opisal ves potek volitev, sklicujoč se na pričevanje vseh navzočih volilcev in gledalcev, zlasti pa na grofa Hohenwarta, ki da njegovemu nastopu ni ugovarjal. Svoj opis pa končuje z obtožbo, da je baron Mac-Neven, grozeč z nasilnimi sredstvi, kruto kršil svobodo govora v trenutku prevažnega javnega akta, ko je šlo za odločitev o vitalnem političnem vprašanju.

Kresijski glavar je dalje s svojim prigovarjanjem in z izrabljanjem uradne veljavnosti nameraval omejiti pravico svobodne volitve kmečkih volilcev. In to kljub temu, da mu je bila znana naredba predsedstva ilirskega gubernija z dne 20. aprila 1848, št. 735/265, ki opravičuje le pojasnila glede namena volitev; odlok istega oblasti z dne 8. februarja 1849, št. 322, pa prepušča volilnim možem popolno svobodo, če hočejo voliti ali pa ne.

Bučar napade v svoji pritožbi Mac-Nevena naposled tudi še radi tega, ker ga je pri uradnem poslovanju zgolj v skrbi, da se bo poslužil njemu neljube pravice svobodnega govora (ne da bi to tudi v resnici storil), javno in grdo razžalil. Brez vzroka je torej žalil človeka neomadeževanega slovesa in je s tem postal kriv policijskega prestopka. Radi načelne važnosti, da bi se slične ali še hujše nezakonitosti in kršitve

² O Bučarjevem delovanju prim. tudi moja izvajanja v spisu »Ljubljana in leto 1848«, o. c. p. 119.

človečanskih in narodnih pravic v bodoče s strani vladnih organov ne ponavljale, se pritožuje on, ker tega ni storil nihče drugi. Prosi zato, naj ministrstvo v svoji pravicoljubnosti podobne uradne samovoljnosti obsodi kot neskladne z vladnim programom, objavljenim dne 28. novembra in 7. decembra 1848. Glavarja Mac-Nevena naj ministrstvo zaradi njegovega nastopanja pri volitvah zoper njega in zoper kmečke volilce uradno in ostro posvari ter izda primerne ukrepe za bodoče.

Grof Hohenwart, na katerega se je Bučar skliceval, je bil o tej zadevi tudi zaslišan. V svoji izjavi z dne 10. maja 1849 je že takoj uvodoma obsodil Bučarja kot enega tistih »Ultra-Slovencev«, ki ohranitve narodnosti ne gledajo s pravega vidika. Hohenwart dvomi, da bi Bučar, ki mu ne prisoja bogve kakih duševnih zmožnosti, imel na svoji strani razsodnejši del ljubljanskega Slovenskega društva. Pri volitvah se je zadržal pasivno ne radi tega, ker je odobral Bučarjev drzki nastop zoper volilnega komisarja, marveč zato, ker je bil v dvorani navzoč le kot stranka, ki je prišla, da izvrši svojo volilno dolžnost. Zanimivo je, da se Hohenwart sklicuje na prav iste odloke ministrstva, po katerih Bučar išče pravice, predlagajoč radi potrebe »dobrega reda«, naj se Bučar, ki se je tudi drugače v listih pokazal nasprotnega vladnim težnjam in je kot uradnik zanemarjal svoje službene dolžnosti, v svarilen zgled takoj in za vedno odpusti iz državne službe kot konceptni praktikant pri katedralni prokuraturi.

Toda politične razmere so se v pogledu vneme za frankfurtsko narodno skupščino na Dunaju medtem že tako spremenile, da bi morali Bučarjevo nasprotovanje označiti prej kot domoljubni čin kakor pa ga obsojati kot uporno pregreho. Frankfurtski parlament je namreč v zgodnji pomladi l. 1849. z večino glasov sklenil ponuditi dedno cesarsko krono nove Nemčije pruskemu kralju.

Minister Stadion je zato 31. marca uradno izjavil, da Avstrija v Frankfurtu ne more več sodelovati. Naročil je, da se morajo sistirati vse nadomestne volitve, ki so bile razpisane, in vsem avstrijskim poslancem je bilo prepovedano, da bi odšli na zborovanje nemškega državnega zbora. Bachov odlok z dne 8. junija 1849 je zagrozil vsem tistim poslancem, ki ne bi zapustili v teku 14 dni Frankfurta ali ki so sledili preloženemu parlamentu v Stuttgart, da izgubijo avstrijsko državljanstvo. Da bi pa ne bilo preveč govorjenja in očitnega pohujšanja radi poprejšnje slepe in kratkovidne vneme, tega ukaza niso javno razglasili, marveč so ta poziv sklenili priobčiti le prizadetim osebam, da je na ta način blamaža ostala kolikor toliko in camera caritatis.¹

Črni oblaki, ki so jih zbrali v Ljubljani in ki so grozili, da se znesejo nad Bučarjevo glavo, so se pod opisanimi okoliščinami na Dunaju že kar vidno raz-

pršili. Malo grmenja je sicer bilo treba, toda treskalo ni več. Finančni minister Kraus, v čigar resortu je Bučar služil, je s svojim odlokom dne 4. julija 1849 objasn timerju grofu Welsersheimbu, da vsako javno nasprotovanje ministrskim odredbam, ki ga zagreši državni uradnik, zasluži strogo grajo. Vendar pa časopisni članek, v katerem Bučar ne odobrava ministrske naredbe glede volitev v frankfurtsko narodno skupščino in izraža v njem vrhtega lojalna čustva do ustavnega prestola in domovine, nikakor ni take narave, da bi se avtor že samo radi tega moral takoj odpustiti iz državne službe; tudi njegov nastop pri volitvah samih še ne opravičuje take kazni.

Kar pa se tiče Bučarjeve malomarnosti v službi, tako pravi minister dalje, naj v tem oziru guverner sam v lastnem delokrogu izvrši potrebne ukrepe v smislu veljavnih službenih predpisov. Če bi se pa izkazalo, da radi opravljanja svoje službe ne zasluži ostrejšje kazni, naj se mu radi njegovega neprimerne obnašanja pri omenjenih volitvah izreče v imenu ministrstva resno posvarilo. Prav tako naj guverner Bučarjevo pritožbo zoper kresijskega glavarja barona Mac-Nevena sam obravnava in razsodi.

Z odpustom torej ni bilo nič. Bolj nevarno je bilo za Bučarja preiskovanje in poizvedovanje o njegovi marljivosti in uporabnosti v službi. Glede tega namreč že poprej ni bil nič kaj na dobrem glasu. Ko so proti koncu leta 1848. pri vladi zahtevali kvalifikacijske liste osebja, je katedralni prokurator dr. Debelak izrazil svoje nezadovoljstvo edino le o Bučarju, ki da zelo neredno zahaja v urad, tam zelo malo dela in se kljub opominom ne mara poboljšati. Seveda mu z uradno grajo niso prizanesli; a še 28. februarja 1849 piše dr. Debelak, da Bučar sicer nekoliko marljiveje poseča urad, tudi je malo bolj delaven, toda še vedno ne tako uporaben, kakor bi se to spodobilo za praktikanta, ki ima že skoro tri leta službe za seboj in ki bi se mu morali zaupati v obravnavo tudi že težji spisi, on pa je še z lažjimi poslovnimi stvarmi v zastanku.

Ko je torej prišel gornji odlok ministrstva, so hiteli spraševati katedralno prokuraturo, da poroča o Bučarjevi službeni uporabljivosti in o njegovem držanju v obče. Začasni generalni prokurator za Koroško in Kranjsko dr. Karel Ulepič je potem še enkrat sprožil vprašanje o Bučarjevem značaju in življenju. Poganjal se je namreč za nastavitvev pri novih državnih pravnih stvarih.

Ljubljanski policijski ravnatelj dr. Uhrer, vprašan med drugim tudi o Bučarju, piše 30. oktobra 1849, da je bil pred marčnimi dogodki l. 1848. čisto neznamenita oseba, ki se je šele potem skušala uveljaviti. Bil je eden ustanoviteljev ljubljanskega Slovenskega društva in pod slovensko peticijo, ki je izšla kot izredna priloga časopisa »Laibacher Zeitung«, je podpisal Bučar, ki je torej njen oče. On je tudi aranžiral obhode dunajske slovenske deputacije meseca maja preteklega leta, sodeloval je kot oster govornik pri shodih v redutni dvorani, ob tržnih dneh se je rad sukal med kmečkimi ljudmi, s katerimi se je zaupno razgovarjal, mnogo pa so ga videli, tako trdi

¹ Muzejski arhiv v Ljubljani, odd.: Predsedstveni spisi ilirskega gubernija, spis št. 791, 1396 de a. 1849. — Bučarjevo in Mac-Nevenovo pritožbo glej prav tam, spis št. 1553, 2483 de a. 1849.

dr. Uhrer dalje, kako se je potikal v bližini kolizeja, kjer se je prijateljsko približeval tamkaj nastanjenim hrvatskim vojakom.¹ Policijski ravnatelj meni, da se je s spremembo svojega imena Wutscher v Bučar osmešil, tudi ne zamolči graje, ki si jo je zaslužil s svojim nastopom zoper volitve v Frankfurt. Priznava pa, da se je ta besedljivi Ultra-Slovenec v zadnjem

¹ Kolizej so uporabljali takrat kot tranzenalno vojašnico za čete, ki so korakale proti Italiji.

času nekoliko unesel in da mu v moralnem oziru ni kaj očitati.

Seveda tako »priporočilo« Bučarju ni moglo — pri obilici drugih prosilcev — prinesiti zaželene službene premembe. Zgodilo se je to šele nekaj kesneje, ko je bil poklican na Dunaj k sodelovanju pri poslovenitvi državnega zakonika. S svojim uglajenim nastopom si je nekdanji protifrankfurtski gromovnik krčil pot, da mu je vlada kot spreobrnjencu podelila mesto odvetnika v Postojni.

LJUBLJANSKA ROKOPISNA ZBIRKA PRAVNIH OBRAZCEV IN PREDPISOV IZZA TRIDESETLETNE VOJNE

DR. JUR. ET DR. H. C. METOD DOLENC

I. Osebnost pisca zbirke. »*Mein Hannsen Laybasser Formularbuech — von Sybendten Septembris des 1641 Jahrs*« stoji zapisano na prvi strani knjige, vezane v star pergament, in ki jo hranijo v ljubljanskem škofijskem arhivu. Opozoril je nanjo prvi, kolikor nam znano, zgodovinar Josip Gruden v svoji znameniti monografiji »Slovenski župani v preteklosti« (1916).

Pisec zbirke je torej *Hanns* (Ivan) *Laybasser* (tudi *Labasser* [Klobasar?]) ki je bil uradnik stolnega kapitlja v Ljubljani. Po Izvestjih Muzejskega društva, X. letnik, str. 906., povzemo, da se je po krstni matriki stolne cerkve narodil iz zakona Ivana in njegove soproge Marije Marjete sin Jakob 15. julija 1657. leta. Istosti tega tu navedenega meščana Ivana s piscem gori označene knjige obrazcev se ne da ugotoviti; drugih osebnih podatkov razen tega, kar se iz same zbirke razvidi, namreč, da so zadnji datirani zapiski v knjigi iz l. 1665., ni. Da je bila rodbina *Laybasser*-jev ugledna ali vsaj postala ugledna, se da sklepati iz tega, ker se v isti krstni matriki, pa pozneje, imenuje še neki Ivan Jakob *Labasser* s predikatom »pl. Laubenberg«.

Naš *Hanns Laybasser* je moral imeti dokaj posla s pravnimi zadevami svojega gospodarja, stolnega kapitlja; nemara se je bavil — tako po strani — tudi s sestavljanjem raznih listin za druge osebe. Med svoje dobre prijatelje je štel, kakor se iz zbirke vidi, eksekutorja deželnih stanov Jurija Sieberja (morda Žibert), kar kaže, da sta bila

oba iz stanu nižjega uradništva. Ni verjetno, da bi bil naš *Laybasser* pravniško izobražen. Vsekakor pa je bil pobožen; saj si je zapisal na prvi strani za geslo: »*Gottes Hanndt ist mein Schirmdt*« (»Božja roka je moje zavetišče«).

Po naslovu zbirke bi morala vsebovati *formulare* ali *obrazce*, ki se tičejo pravnih poslov. Toda ona vsebuje več in tudi formularji ali obrazci niso to, kar danes pojmuje pod tem izrazom. Danes mislimo pri formularjih na goliče, ki imajo tiskan glavni tekst, pa se vanje z roko vpiše dopolnilna vsebina za konkretni primer. *Laybasser*-jevi formularji pa so v resnici to, kar se naziva že od davnih pračasov za »šimelje«. Ta izraz seveda nima nobenega stika s »konji-belci«, ampak je latinskega izvora ter pomenja »podobne primere« (*similia*), kakor se pravi latinski »*similis*« za »podoben«. Po *Laybasser*-jevih obrazcih, prav »šimeljih«, naj bi se dalo na lehak, udoben način, brez truda in skrbi, da se kaj važnega izpregleda ali napak zapiše, posneti in sestaviti druge listine o pravnih poslih enake vrste. Vidi se torej praktičen smoter zbirke za bodoče »uradovanje« njenega pisca.

Poleg obrazcev za listine o pravnih poslih pa je *Laybasser* sprejel v svojo zbirko nekoliko primerov pritožb, priseg in vlog na sodišče in druge urade, vse to zopet kot »šimelje«, dalje precej za njegovega časa veljajočih zakonov in zakonitih naredb. Te je prosto prepisal, dasi so bili izvorniki že tiskani. Tiskani izvodi zakonov so bili v tisti dobi pač še zelo redki. —

Vse to kaže, da se je *Laybasser* trudil, da si nabere za potrebe vsakdanjega življenja čim več gradiva, ki bi mu služilo za sestavljanje listin ali vlog. Naj pripomnimo, da leži nekako v naravi poslovanja pisarjev, da si napravljajo »šimelje«. Za cistercijsko opatijo v Kostanjevici imamo dokaz iz l. 1670., da se je uporabljal za praktično sodstvo vinogorske gosposke »*Promptuarium*«, ki po svojem bistvu popolnoma ustreza smotru zbirke »*Formularienbuch*« Ivana *Laybasser*-ja (gl. Dolenc, Zbornik znanstvenih razprav, Ljubljana, 1924, str. 22.).

II. Splošni značaj zbirke. Takoj za naslovno stranjo je zapisal *Laybasser* kot nekakšen podnaslov: »*Erstlichen Volgen die Heyrath: verzicht: Testament: vnd Vergleichs Concepten*«. Torej so bili to zanj koncepti ali osnutki za druge pogodbe iz praktičnega življenja. To opravičuje naše uvidoma izrečeno mnenje, da se je *Laybasser* bavil tudi s sestavljanjem listin za druge, morda iz prijaznosti, morda za nagrado. Saj kot uradnik stolnega kapitlja pač ni imel prilike, da bi sestavljal listine kakor ženitne pogodbe i. pod.

Vpisaval je *Laybasser* svoje stvari, kakor so mu prišle pod roko. Prvi vzorec (formular, šimelj) je ženitvovanjsko pismo z dne 20. maja 1625., takoj sledi testament z dne 29. oktobra 1639., potem pride še testament, ki ni datiran, neka poravnava itd.; mnogo pozneje je prepisanih nekoliko zadolžnic itd. To nesistematično vpisovanje bi povzročilo mnogo truda pri iskanju vzorca ali obrazca za »koncepte«, ki so bili raztreseni po vsej 130 listov (260 strani) obsegajoči zbirki. Da se tej nevšečnosti izogne, je *Laybasser* na kraju zbirke priredil poseben »*Register der hierin begriffenen Concepten*«.

Pisec zbirke očitno ni polagal velike važnosti na množino vzorcev. Največkrat je od vsake vrste listin ali vlog sprejel po dvoje. V dobi prvih deset let po 1641. letu je največ vpisov, pozneje (do leta 1665.) pa so vpisi zelo redki. Bržčas je *Laybasser* smatral zbirko glede svojih potreb za dovršeno. Vsekakor pa si je zapisoval le takšne tipične primere, ki so bili prav posebno ilustrativni za dotično vrsto pravnega posla.

V jezikovnem pogledu je treba pripomniti, da je vsa zbirka, razen treh mest, nemški pisana; en vzorec je namreč samo latinski, dva prepisa sta slovenska. Slovenščina stoji pod vplivom pisateljev iz poreformacijske dobe; pravopis je boho-ričica, ki pa ni dosledno izvajana.

Naslovna stran *Laybasser*jeve zbirke formularjev
(štirikrat pomanjšana)

Slog v obrazcih, ki so namenjeni uradom ali oblastvom, je času primerno navzgor devoten, tu pa tam do ogabnosti, navzdol strog; n. pr. v nekem konceptu, kjer je govora o nezakonskem sinu, je *Laybasser* prvotno zapisani, sicer stalno uporabljeni pridevek »erbar« (pošten) sam izpremenil z delno pisno korekturo v »manbar«, kar stilistično ne pomenja nič.

Krog pravnih interesentov, v katerem se je sukal pisec zbirke, je obstojal iz pripadnikov duhovništva, plemstva, uradništva in meščanstva, skoraj bi rekli patricijskega stanu, torej vseskozi t. zv. »boljših ljudi«. O pravem slovenskem življu, o slovenskem kmetu, podeželskem obrtniku, izvemo iz zbirke zelo malo; naravnost — prav za prav nič.

In vendar je *Laybasser*-jeva zbirka za pravno zgodovino Slovencev zelo pomembna. V l. 1646. je sprejel vanjo popolno besedilo zakona »*Gorskih bukev*« v slovenskem jeziku. To je eden izmed desetero doslej znanih primerov slovenskih prevodov »*Gorskih bukev*«, ki jih je izdal cesar Ferdinand I. v l. 1543. za štajerske vinogradnike v nemškem jeziku, pa so veljale tudi za slovensko

prebivalstvo. Ker je *Laybasser* v isti zbirki za-
beležil tudi nemško pisane gorske bukve za »Šta-
jerce« in za »Kranjce«, se dajo razbrati zlasti raz-
like, ki so se sčasoma v zakonitih predpisih poja-
vile. Slovenske »Gorske bukve« iz *Laybasser*-
jeve zbirke doslej še niso bile v
tisku objavljene.

Domnevati moramo, da je *Laybasser* slo-
venski prevod sam napravil. Stolni kapitelj ljub-
ljanski je imel namreč v okolici št. Jerneja na Do-
lenjskem svoje vinograde in izvajal tudi svoje
pravice kot »gorska gosposka«. Vinogradniki pa so
imeli po gorskih bukvah pravico na svojih zborih
ali shodih, enkrat ali dvakrat v letu, kakor je bilo
to od pamtiveka uvedeno, obravnavati zadeve, ki
so se tikale celokupnih pravnih osebnih in gospo-
skih razmer domače vinske gorice, v polnem zboru
vseh vinogradnikov dotične gorice, pa tudi izda-
jati rzsodbe v manjših pravadah po svojih ljud-
skih sodnikih. Ob začetku vsakega zbora ali shoda
so se »gorske bukve« prečitale pred vsemi zbra-
nimi vinogradniki. Kajpada se je moralo izvršiti
čitanje v jeziku, ki ga je ljudstvo razumelo. To
pa je bil slovenski jezik, pa noben drugi. Verjetno
je, da je bil *Laybasser* pri tistih vinogorskih
zborih kot zastopnik ali vsaj kot zapisnikar gorske
gosposke (stolnega kapitlja) navzočen in je zatorej
potreboval slovensko besedilo gorskih bukev.

Nazadnje naj ugotovimo glede pomembnosti
naše zbirke še sledeče: *Laybasser* je jemal
svoje »formularje« in ostalo vsebino vseskozi iz
praktičnega življenja, zapisaval pa si jih je brez
vsega dvoma samo, če je bil o njih prepričan, da
so pravilni in pripravni za poznejše posnemanje
ali za siceršnje uporablanje. To pomeni, da je mo-
rala obstojati za vse, kar si je vpisal, pravna
veljavnost. Znanstvenih ciljev gotovo ni imel
pred očmi. V tem smislu pa nam nudi njegova
zbirka sicer prav pestro, ampak tudi zanes-
ljivo sliko pravnih razmer v Ljubljani
in na Slovenskem v dobi kraj tridesetletne voj-
ne (1618—1648), zlasti še v tem pogledu, kakšni
zakoni so tedaj veljali. Vse to pa nam
služi prav dobro za primerjanje doslejšnjih
pravno zgodovinskih, dosti bornih spoznanj ozna-
čene dobe.

III. Vzorci listin o pravnih poslih. 1. Ženitna
pisma. Na prvem mestu je prepisana ženitna
pogodba, ki je bila sklenjena med »*Edlen Ge-
strengen Herrn Georgen Stamberger zum Stain-
bergkh*«, ki je bil c. kr. proviantni mojster, in za-
konsko rojeno »*Fräulein Maria Khunstl*« dne

20. maja 1625. pred pričami, ki pa v prepisu niso
navedene; tudi števila prič prepisovalec ni označil,
pač pa je navedel, da so bile v izvorniku zapisane.
Najprej navaja listina, da je ženin pošteno zapro-
sil nevesto, da sklene ž njim zakon, kar da mu je
ona obljubila. Kar se tiče časnih ali gospodarskih
dobrin (»*des zeitlichen entsprechend*«), prinese
nevesta ženinu za doto (*Heyrathguth*) 500 dukatov
v gotovem denarju, ki se računajo vsak po
80 krajcarjev. Na to doto dá ženin isto vsoto za
zaženilo (*widerlegt*), razen tega obljubi nevesti
jutrnjo (*freye Morgengab*) zopet v znesku 500 du-
katov. Za vse te tri vsote daje ženin zavarovanje
(»*versichert*«) na vsem svojem nepremičnem in
premičnem blagu, kar ga že ima ali ga še pridobi.
Vrh vsega tega pokloni ženin nevesti kot darilo
o času naprave ženitnega pisma prostovoljno 200
dukatov. Za primer, da postane bodoča soproga
vdova, imej užitek vse imovine, vendar ne sme
glavne imovine (*Hauptguet*; pač nepremičnine,
zemljišča) zapraviti za čas »leto dni«; po preteku
te dobe pa imej ona isti užitek skupno z otroci iz
tega zakona, ako pa ne bi bilo dece, skupno z naj-
bližjimi sorodniki soproga. Lahko pa se z njimi
pogodi, da dobi vdovščino letnih 200 goldinarjev,
dokler se vnovič ne omoži (»*den namen nicht ver-
ändert*«). Posebna določba velja za premičnine,
h katerim se šteje tudi srebrni nakit. Te se dele na
dva dela: enega dobi preživeli soprog, drugega pa
otroci; če teh ni, pa bližnji sorodniki. Od takšne
delitve pa so na obeh straneh izločeni trgovski za-
pisani in nezapisani dolgovi, dediščine, konji, te-
lesno orožje in obleka na eni, ženska oprava z
ženskim nakitom na drugi strani. Vse, kar stoji v
tem ženitnem pismu, si obljubita ženin in nevesta
z besedo in roko »*bey Verpindung des allgemeinen
Landtschaden Pundts in Crain*« pred pričami s
podpisi in pečati. Tisto posebno obvezo, ki smo jo
pravkar omenili, moremo tu le na kratko poja-
sni tako, da pomenja dovolitev v naprej, da se
vrši izterjava obveznosti ali dolžnosti po sodni
eksekuciji, ne da bi bilo treba opominjanja, tožbe
ali sodbe. (Kdor se zanima za zgodovino in pomen
te obveze, bodi opozorjen na našo razpravo
»Pravni institut Klausel des allgemeinen Land-
schadenbundes v slovenskih deželah«, Zbornik
znanst. razprav, VII., 1930.) —

Druugo ženitno pismo (list 7.), ki si ga je *Lay-
basser* hotel ohraniti za vzorec, je naslovljeno
»*Randloser Heyrathsbrüff*«, kar pomenja brez-
krajno veljajoče pismo glede dedovanja med za-
konci. Datum v prepisu se glasi »*zu Lakh*«, dne

2. februarja 1638. Podpisi iz izvirne listine niso prepisani, pač pa se iz besedila razvidi, da so listino podpisali *Georg Koroschitz, Burger vnd Handelsmann zu Lakh* in njegova soproga Marta, hči Tobije *Weinführerja*, meščana iz Škofje Loke, dalje pa še posebej »*durch Petzedl*« (prošnji listek) zaprosene priče: Kristijan *Sigersdorf zu Grosswinkhlern vnd Perling, Hanns Passer*, mestni sodnik kot uradni odposlanec, Matija *Papler*, član notranjega sveta v Loki; od cerkvenega sodišča Fran *Smallo* (najbrže Smole), član notranjega sveta v Kranju, Andrej Kos, c. kr. gorski sodnik za Dolenjsko in sodnik v Idriji, pa še štirje meščani (*Rathburger*) iz Loke: Jurij Habek, Ivan Standler, Urban Gasperein in Ivan Kos. Za zapisnikarja pa je bil mestni pisar Ivan Kasper. Prepis omenjene pogodbe je zelo obširen, 4 strani drobno popisane cele pole, njena vsebina pa se da na kratko povedati tako-le: Zakonca sta prišla do prepričanja, da otrok ne dobita več, pa sta prejšnje ženitno pismo razveljavila in izjavila, da postavi, kdor umre prej, preživelega za splošnega dediča vsakega, kakorkoli in kjerkoli pridobljenega imetja v polno last. Volila pa so: Če umre soprog Jurij prvi, dobe njegovi bratje in sestre vsega skupaj 1000 rensk. gold., računanih po 15 reparjev (»*pazen*«) ali 60 krajcarjev, pa še obleko, perilo, orožje. Ako pa preživi soprog soprogo Marto, dobita sestri takisto vsega skupaj 1000 fl. z vsemi oblekami in perilom, le srebrni pasovi so voljeni bratovi hčerki in sestri Urši. Volil za duševni blagor je več, za cerkve devet po 10 fl., za reveže in spital v Loki tudi po toliko. Tudi vse te določbe so sklenjene pod obvezo »*des Landtschadenpundts in Crain*« (gl. zgoraj!) Iz vsega besedila te pogodbe veje velika skrb, da bi prišlo do izpodbijanja pogodbe s strani sorodnikov; takoj po smrti njenega soproga, je rečeno, naj prevzame drugi vse, a gosposke naj na tem ničesar ne kvarijo.

Precej po prepisu te pogodbe je zapisan vzorec (»šimelj«) za t. zv., v pogodbi omenjeni »*prošnji listek*« (»*Petzedl*«). Ž njim prosi Marta *Koroschitz*, naznanivši na kratko vsebino svojega ženitnega pisma, da naj ga pridejo zgoraj navedene osebe podpisat zaradi sodne odobritve. Ta listek prosi tudi še to, da naj zaprosene osebe izposlušajo, če ne bi ostalo pri veljavnosti »*der randlosen Verschreibung*«, da dobi bolnišnica v Škofji Loki neposredno in brez ugovora od preživelega soproga 1000 gl. Ta prošnji listek je datiran v Škofji Loki dne 28. aprila 1638., datum v pogodbi pa je bil (gl. zgoraj!) 2. februarja 1638. Torej je pogodba antidatirana, a iz *Laybasser-*

jeve zbirke ni razvidno, ali je sploh prišlo do resničnih podpisov.

Tretje ženitno pismo, žal, v prepisu ni datirano (list 14. v zbirki). Nevesta je bila Marija Magdalena *Schweiger*, zakonska hči Pavla in Katarine *Schweiger*, ženin pa Jurij pl. *Drame*. Začetek te pogodbe se glasi »*Zu wissen sey Jeder mäniglich, dass...*«, kar spominja na javno razglasitev pogodbe po starem rimskem pravu, ki pa se je med Slovenci ohranila tudi med vinogradniki, ki so na svojih zborih ali shodih jemali z odobravanjem to ali ono pogodbo ali testament na znanje. Dota, ki jo prinese v našem primeru nevesta, znaša 500 gl., ženin ji obljubi zaženilo v istem znesku. Jutrnja, ki naj z njo bodoča soproga prosto razpolaga, če hoče, tudi s poslednjo voljo, znaša 600 fl. »*Donatio*«, t. j. običajno darilo ženina nevesti pri podpisu pogodbe, ni navedeno po znesku; pač pa se zaveže ženin, da ji ga izroči čimprej in da bo izdatno (»*stattlich*«). Ženin je vdovec. Prva njegova žena je bila Felicitas roj. Erber; z njo je imel hčerko Marijo Magdaleno. V korist le-te mora ženin vse premično blago od rajnke v smislu njene oporoke izločiti (*separieren*), da ne bo razprtij. Če bi umrla hčerka Marija Magdalena brez pravih dedičev, pripade njena imovina otrokom iz zakona sedajšnjih pogodbenikov; če bi pa bil Jurij pl. *Drame* tudi mrtev, dobi vse soproga Marija Magdalena razen volila 50 fl., ki pripade po oporoki umrle matere Marije Magdalene njenim bližnjim sorodnikom. Če bi umrl soprog pred drugo soprogo in pred hčerko, se razdeli njegovo imetje na tri dele: enega dobi hčerka Marija Magdalena, druga dva pa bodoča, druga soproga in njeni otroci. Ako umre bodoča soproga pred soprogom, ostane le-tá hasnovalec dote do smrti, po njegovi smrti pa zapade dota njenim bližnjim sorodnikom. Na kraju pogodbenega zapisa stoji: »*Im übrigen soll es nach dem Landtgebrauch gehalten werden*«, torej naj dopolnjuje določbe, če bi se izkazale za nejasne, običajno pravo. —

V tesni zvezi z ženitnimi pogodbami so v a b i l a n a ženitvovanjsko slavje. *Laybasser* si je napisal kar četrto obrazcev, od katerih pa veljata dva različna eni in isti poroki. Gre za vabila očeta neveste ali pa ženina, da bi počastil duhovni knez slavnost ob ženitvovanju. Ta pisma se izživljajo v najdevotnejšem slogu. Datirana so samo tri pisma: v Ljubljani 29. aprila 1643. in 1. maja 1643., v Celovcu 14. marca 1643. Vabljenec utegne biti v vseh primerih duhovni knez deželni kranjskih stanov, ki pa v prepisu ni naveden po imenu.

2. Oporoke (*Testamente*). Veliko važnost je polagal *Laybasser* na vzorce za oporoke ali poslednje volje. V »*Registru*« je označil tudi ženitno pismo, ki smo ga prikazali kot prvo zgoraj pod III. 1., za »testament«, kar pa ni, ker ni enostranski pravni posel, ampak poslednjevoljna dvostranska pogodba.

Prva prava oporoka je prepisana (list 1., stran 2.) po pravi listini, ki jo je napravil Juri *Kunstl*, župan ljubljanski dne 29. oktobra 1639., in sicer tako, da jo je sam svojeručno spisal, nato dal sestaviti v slovesni obliki pred pričami (»*solleniter verfassen lassen*«). Uvodoma toži, da je stalno bolan, potem nadaljuje, da izroča svojo dušo vzdihujoč (*seüffzendt*) Božji Usmiljenosti. Pokopan naj bo, ko umre, v svoji kapelici pri očetih Avgustincih (na prostoru nasproti Figovca: »Ajdovščina«). Očetje Avgustinci dobe dopolnilo 400 fl. k že danemu darilu 600 fl. v gotovini. Vsak mesec naj opravijo sveto mašo po ustanovnem pismu, ki naj se naredi; točno izvrševanje tega naloga pa naj nadzirajo jerob in sorodniki. Soprogi pripade po njegovi smrti vse, kar ji gre po ženitni pogodbi. Za dediče postavlja svoje otroke, vendar naj ima sin boljše pravice. On dobi polno polovico, drugo polovico pa obe hčerki. Ker pa ve, da je žena noseča, odreja tako: če bo po njegovi smrti rojeno dete moškega spola, si delita prvo polovico oba sinova, če pa ne, ostani pri tem, da dobi sin polovico, vse tri hčerke pa drugo polovico. Ako bi se pa vdova vnovič omožila in rodila otroke, pa bi zapustnikovi otroci v dobi nedoletnosti pomrli, za ta primer pa zahteva zapustnik, da podedujejo te otroke — ne otroci iz ženinega poznejšega zakona, niti ne ona — ampak otroci njegovega brata Ivana *Kunstla*, ki naj dobi na vsak način vse zapustnikovo živотно obleko in platneno perilo. Za varuhe (jerobe, »*Gerhab*«) svojih otrok naproša brata Ivana in župnika Ludovika *Schönlebna*. Ta dva naj se za primerno plačilo (*gebürlich Besoldung*) zvesto zavzemata za njegove otroke. Nazadnje pravi, da je veren podanik Boga in oblastev, in prosi, naj ostane vse točno pri njegovih odredbah. Ako se bi pa ta poslednja volja ne sprejela *de iure* (po pravu) kot testament, pa naj obvelja kot volilo (*codicill*), *donatio mortis causa* ali kakorkoli drugače. Vse to izjavlja tudi »*bey verbinding des allgemeinen Landschadenpundts in Crain*«. Testament je bil podpisan od zapustnika in naprošenih prič ter opremljen s pečati.

Zadnja oporoka v zbirki (l. 70.) je napravljena po izvirniku, datiranem dne 1. avgusta 1649.

Zapustnik je bil Jurij *Syber der Landts und Hoff-rechten bestellter weispot*. V svoji težki bolezni je naredil oporoko (»*letzten Willen*«) z dostavkom: »*wie es in rechten und Landtgebrauch am allerbeständigsten sein khan mit der Clausula Codicillaris*«. Svojo dušo izroča Bogu, telo pa upa, da pokoplje njegova vdova v Božjem imenu. Soprogi Urši roj. Verbič (*Werbitzin*), ki je bila njegova druga žena, bi hotel za vso njeno skrb in ljubezen zapustiti delež, ali ta bi bil neprimeren, ker so mali otroci iz zakona. Potrjuje ji v oporoki, da mu je prinesla 800 rensk. gl. za doto in da je imela srebrn nakit kupljen iz svojega. Kar ostane po izdatkih za pogreb in izplačilo dote, to zapušča otrokom iz prvega in drugega zakona po enakih delih, edino hčerka Neža iz prvega zakona bodi od zapuščine izključena, ker se potepa po svetu. Vzroke za to razdedinjenje poznajo sedajšnja žena in sorodniki. Pri Bogu prisega, da prva žena ni imela omembe vredne zapuščine, pa še za to se je moral hudo poganjati in je imel velike izdatke. Samo volilo 20 fl. naj dobi hčerka Neža, a s tem je popolnoma odpravljena. Drugo ženo prosi, naj odgoji otroke krščansko, oblastva pa naj ne delajo stroškov z inventuro, ker je revež. Za oskrbnika (*Curator*) otrok postavlja *Hansa Laybasser*-ja, ki naj napravi seznam imovine. Svojo deželno gosposko prosi, da naj se njegova poslednja volja točno izvrši, kakor je zapisana pod obvezo »*des allgemeinen Landschadenpundts in Crain*«.

3. D e d n a p o r a v n a v a. Dandanes skoraj ni zapuščine, o kateri bi se dediči navsezadnje ne sporazumeli s poravnavo, naša zbirka pa ima en sam zapis te vrste. Bržčas se poravnave za časa *Laybasser*-ja niso mnogokrat sklepale. V zbirko sprejeti primer pa je bil tudi posebno redek. Stali so si nasproti zakonski dediči Ivan, Žiga, Volk in Jurij *Semenitsch*, bratrance, odn. bratje po krvi, na drugi strani Ivan *Sollanitsch*, ki je bil zapustnikov nezakonski sin (»*bastardt*«). Prvi so se sklicevali na to, da jim pripada zapustnikovo posestvo, ker so kot krvni dediči nastopili dediščino »*ab intestato cum beneficio legis et inventory*«; nezakonskemu sinu zapustnika so odrekli vsako pravico, kajti po vsakem pravu da je zavržno, da ima izvenzakonski otrok dedne pravice; njemu gre samo prehrana. Deželna gosposka, pri kateri je Ivan *Sollanitsch* tožil radi dediščine iz naslova »*institutiertes Donatorium*« (narejena daritev), je nasvetovala poravnavo. Po le-fej je res ostalo pri trditvi nasprotujočih dedičev iz zakona, da je narejena daritev brez veljavnosti, ali Ivan *Solanitsch*

je ostal na podarjenem delu posestva svojega nezakonskega očeta, vendar je moral »per expressum« (izrečno) pripoznati, da ne bo zahteval niti sam, niti po pričah še kaj od zapuščine. Obveza je bila zopet sklenjena s klavzulo »des allgemeinen Landtschadenpundts in Crain«. Datum je v prepisu izpuščen.

4. Posojilo. Med dvostranske pogodbe spadajo posojila, ki so bila v gospodarskem življenju brez dvoma zelo pogosta. O le-teh pa si je *Laybasser* zapisal samo en vzorec, ki pa je značilen. Martin Kalčič, »nach Stainpüchl gehöriger Unterthan«, priznava za sebe in za svoje dediče, da je sprejel posojilo v znesku 100 fl., računjeno po 15 reparjev ali 60 krajcarjev, od Matije Žlebnika, ki je podložnik Dragomeljski. Dolžnik zastavlja (»verpfendt und eingesetzt«) svoj travnik, ki spada h kmetiji in se imenuje »Na mlaki«. Od nje naj upnik namesto obresti dobiva ves dohodek, samo otavo si dolžnik vsako leto sam vzame. Če pa položi dolžnik v 3 letih 100 fl. v gotovini, mu mora upnik zastavljeni travnik brezpogojno vrniti. Obveza velja »auch bey verbindung des allgemeinen Landtschadenpundts in Crain«. Listina je bila napravljena v navzočnosti dolžnikove zemljiške gosposke, zastopane po Marijani pl. »Hitzingerin«, ki je pritiskala svoj pečat na listino. Datum v prepisu ni naveden. Iz listine spoznamo vsaj enega izmed načinov, kako se je vršil med podložnimi kmeti realni kredit.

Gospodarsko zanimiva je pač tabela, ki jo je *Laybasser* zapisal vprav med ženitnimi pismi in oporokami, o tem, kakšne obresti nese glavnica 100 fl. za dobo od 1 do 11 mesecev ali od 1 do 10, 15, 20 in 25 dni, če je pogojena obrestna mera po 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 ali 12 od sto. Tu se vidi, v katerih mejah so se gibale v tistih časih obrestne obveznosti. *Laybasser* si je dotične zneske sam izračunal, pa se opravičuje, da jih je »in der Eyl gerechnet«.

IV. Vzorcji za uradne zapise in vloge. Ta del zbirke je primeroma najbornejši. Zdi se, da je

Laybasser samo mimogrede dobival vpogleda v takšne spise, pa je jemal od njih vzorce, kolikor je pač pričakoval, da bo imel kdaj priliko z njimi okoristiti se. Prikazati hočemo najprej civilno-, potem kazensko-pravne, zatem procesualne in slednjič aministrativno-pravne zadeve; seveda nikakor nečemo s tem reči, da je *Laybasser*, ki je vse raztreseno zabeleževal, sploh poznal tako stvarno razpredelitev.

1. Civilnega prava se tiče prošnja (l. 10. zbirke) na predsednika sodišča in na »caput totius nobilitatis«, s katero hoče prosilec doseči, da mu mačeha njenemu ranjkemu soprogu zastavljeno srebrno pa pozlačeno kanglico in pa s srebrom okovan muškatni oreh, 60 lotov srebra, vrne. Prosilec ji je že dolžno vsoto ponudil, ona pa je neče sprejeti. Mačehi naj se zapove, da vrne zastavo proti plačilu takoj; ako pa misli, da ni dolžna tega storiti, naj na prihodnjem uradnem dnevu (»nechste Amtsverhöre«) svoje pravice dokaže. *Laybasser* je izpustil ime prosilca, datum in mesto, kamor naj bi šla pritožba. To je bržčas zato storil, ker so nekatere zadeve gospodov in deželanov (Herrn- und Landleute) spadale pred »Landrecht« t. j. na deželno pravdo, druge pa pred »Hofrecht«, t. j. na dvorno pravdo. Pred prvo so morale priti stranke osebno, pred dvorno pa so smele poslati zastopnika. *Laybasser* si je prikrojil »šimelj« za oba primera.

Pod naslovom »Suppliciern w. ersessene Possess« je v zbirki (l. 91., 92.) zapisana — brez datuma in brez navedbe imen — sledeča prošnja: Nasprotniki prosilcev ne dajo, da bi prosilci na planini pod Stolom v gmajni »V rebri« pasli živino; celo rubežen živine izvršujejo v posameznih primerih, dasi oni, prosilci, pasejo tam živino že od davnih časov. Deželno glavarstvo naj odredi dan (»peremptorio«), na katerega morajo priti nasprotniki. Dotlej pa se naj jim zabrani vsaka rubežen ali dejanska lotitev. Prosilci se priporočajo za nepristransko rešitev zadeve.

(Dalje prihodnjič.)

POTRES V LJUBLJANI L. 1895.

LEOPOLD STANEK

(Ob štiridesetletnici.)¹

UVOD

V devetintridesetem letniku trgovskega časopisa »Frankfurter Zeitung und Handelsblatt« z dne 7. maja 1895, številka 126. (prvi jutrnji list) je izšel podlistek, dolg celih devet stolpcev, z naslovom »Eine gestützte Stadt« (»Podprto mesto«) izpod peresa doktorja Heinricha Kannerja in datiran s 4. majem na Dunaju. Dr. Kanner je v onih dneh, t. j. na koncu aprila in v začetku maja (od 28. 4. — 2. 5.), obiskal Ljubljano in popisuje, kaj je videl, slišal in občutil.

Smatram za primerno, da za uvod kronike o ljubljanskem potresu prikažem doživetje očividca, ker se mi zdi najbolj resnično, nazorno in preprosto od drugih pisanih sporočil očividcev in ker bo najbolj podobno fotografskim posnetkom iz dobe potresa, ki bodo spremljali kroniko.

Pisec pravi, da ima Avstrija od velikonočnega potresa eno žalostno znamenitost več: Ljubljano »podprto« mesto. Prejšnjo Ljubljano karakterizira kot tujec tako-le: »Približno kakor naša mala, revna stara provincialna mesta. Ozke ulice, stare, nizke, ozke, preproste hiše z obsežnimi dvorišči, vmes le prav malo modernih zgradb, ki pričajo o počasnem, a vendar opaznem razvoju, na periferiji vrtovi z zelenjavo, s

¹ Vse potresne fotografije nam je dala iz prijaznosti gospa dr. Gregoričeva iz zapuščine pokojnega primarija in občinskega svetnika dr. Vinka Gregoriča. Uredništvo se ji za to kar najtopleje zahvaljuje.

kmetskim prebivalstvom, mnogo cerkva, malo trgov, malo dreves — malo mesto, velika vas, oboje skupaj.«

V dobi potresa je štela Ljubljana 30.000 prebivalcev (točno: 32.401 z vojaštvom), ki so stanovali v 1300 do 1400 hišah (točno: 1373 hiš: 6 štiri-, 77 tri-, 264 dvo-, 437 enonadstropnih in 589 pritličnih).

Prvi vtis, ki je vplival na pisca, ko je hodil po mestu, so bili vsepovsod močni, leseni stebri, ki so često v razdalji le enega metra podpirali cele hiše. V ozkih ulicah se bruna od obeh strani križajo in prikazujejo ležeči, spodaj skrajšani »pasijonski« križ, ki naj predstavlja trpljenje meščanov.

Slišal je tudi izraz »bela Ljubljana«. Gotovo, pravi, za »slovensko kmetsko ljudstvo so njene čiste ceste, njenih par promenad in lepi drevoredi najlepše, kar si more misliti, predmet za poetično oduševljenje«. Danes Ljubljana ni več bela (»čista«): ceste so polne ruševin, opeke, malte in lesa. Nekatero ulice so slika groze — ena sama velika ruševina!

Plakati »Prepovedana pot radi nevarnosti« zapirajo ceste in ulice. Pisec se čudi, da je plakat izdan samo v enem (najbrž nemškem) jeziku. Vojak straži s puško vhod, ki ga zapirajo hlodi. Promet je zaprt za vozove, za pešce odprt le z izkaznico, izdano od magistrata.

Dimnikov na strehah ni, strehe so zelo poškodovane, zidovi spokani kakor »email starega lonca«, tam manjka celo nadstropje. Vodja ga vodi skozi strahoto razdejanja in pripoveduje spomine iz trenutkov potresa. Tu sta stanovala tisto noč dva otroka, streha se je udrla, a zlezla sta srečno ven in se rešila na so-

Vhod v Šentpetersko cesto z Marijinega trga. Lekarna in hiša V. Mayerja

Vhod v Slonovo — (sedaj Prešernovo ulico) z Bernardovo trgovino s steklom

Staro šentjakobsko župnišče v Florijanski ulici

Francovo, sedaj Cankarjevo nabrežje, Sossova in Schreyerjeva hiša

sedno streho. Tam se je udrl strop in pokopal ubogo šiviljo.

V notranjosti so videti poslopja še hujša — oboki vrat na vse strani podprti s hlodi, dvorišča polna ruševin, stopnišča podprta, hodniki isto, stene sob strgane ali pa jih sploh ni.

Vse je že izpraznjeno, ni ljudi, ni pohištva. Hotel, kjer je prenočil, je bil videti na zunan nepoškodovan. A sobe so imele do 2 metra dolge razpoke v zidovju. Bil je utrujen in je dobro spal pod »zaščitno streho«. Že radi kuriozitate!

A za meščane, ki jih že skozi štirinajst dni plaši potres, je ta senzacija že minila — da bi mirno spali v razpadajočih prostorih. Malo jih spi doma, nekateri si upajo samo podnevi domov. »Dokler stavbna komisija ne preišče stanovanja, ne grem domov«, pravijo ljudje.

Stavbna komisija je pomnožena z vladnimi inženirji z Dunaja in preiskuje hiše v šestih sekcijah. Delo gre počasi od rok: gre za varnost življenja in za usodo hiš.

Okrog 10.000 prebivalcev je zapustilo mesto in odšlo v vasi v okolici, v Gradec, Trst, seveda predvsem premožni, posebno ženske in otroci.

Njegov vodja prvi dan je bil postrešček — dr. Kanner je potoval incognito in ni hotel stopiti v stike z oblastmi. Bila je nedelja dopoldne, a nikjer ni srečal »boljših ljudi«. »Sami delavci in kmetje smo ostali tu«, mu pojasnjuje spremljevalec.

Obiskala sta postreščkovo stanovanje v realki, »lepi, veliki stavbi, ki je med redkimi ostala precej nepoškodovana«. V veži je polno oprave, lesenih postelj, žimnic, umazane odeje itd. — siromaštvo. Samovar, pribor, krožniki, solata, glavniki, krtače itd. Samo ženske in otroci so podnevi doma. Napisi: »Red, čistota in mir«. Na vratih razredov so s kredo napisana imena: »ravnatelj N. N.«, »doktor N. N.« Mesto klopi so zdaj tu postelje, mize in omare, na stenah prirodoslovne slike, slika cesarja v ornatu in Kristus.

Na dvorišču stoji prenosljivo ognjišče; gospa kuha, druga ji drži dežnik.

Postrešček ima pohištvo shranjeno v drvarnici na svojem prejšnjem dvorišču. Nekateri ljudje stanujejo tudi v drvarnicah kakor v kletkah. Ostali v šotorih in barakah — na Kongresnem trgu je okrog dvajset takih pribežališč. Šotore je dal Rdeči križ, deloma vojaška uprava. Šestnajst glav v enem 4 m v četverkot in 2 m v višino velikem šotoru. Tukaj je vsaj bolj čist zrak kot v poslopjih, kjer ne odpirajo oken. Noči so mrzle, dežuje neprestano. Platno šotorov je sicer »nepremočljivo«, a ima luknje. Šotori so bili prva pomoč. Sedaj gradijo barake iz desk povsod na prostih mestih, do 2 m široke, do 5 m dolge, za več mesecev uporabne. Tudi kuhinja se lahko postavi v njih. Deželni predsednik stanuje v dvojni baraki zunaj mesta na travniku in ne sredi mesta, »kjer bi vsakdo mogel gospej prezidentinji pokukati v lonec«. Tam bosta zgrajeni dve veliki, do 100 m dolgi baraki za 500 ljudi. Delajo pionirji in civilni tesarji.

Najzanimivejše je pač na Kongresnem trgu, v mestu šotorov in barak. Med nje se je priselil gostilničar in živahna natakarka skrbi za razpoloženje. Tudi Prostovoljno gasilno društvo ima tu svojo postajo, prav majhne šotore.

Na Kongresnem trgu je pisec prisostvoval maši — oltar je napravljen v glasbenem paviljonu. »Dame držijo v eni roki odprt dežnik in odprto mašno knjigo, v drugi obleko. Moški stojijo gologlavi pod svojimi dežniki. Izreden pogled!«

Ponoči služi paviljon nekim šiviljam za prenočišče. Zvečer dolgo uro glasno molijo rožni venec. Ni vedel za to in se je preveč približal — pa so ga napodile.

Magistrat je izdelal že hišni red in higienske predpise za šotore in barake; javna stranišča (kadi s šotnim prahom) se postavljajo začasno, vsak dan se vrši zdravniški pregled. Ljubljana se pripravlja na daljše kampiranje. Prvotna bivališča so bila na obeh koldvorih. V prvi noči so ljudje nagoniski tekli na koldvor, ki leži zunaj mesta. V 270 vagonih so spravili pod streho 3900 ljudi. Še sedaj jih stanuje 1011 v 101 vagonu. Osebni vagoni so seveda za boljše stanovalce

Obrežje ob frančiškanskem mostu — Sv. Petra cesta

Marijin trg, vhod v Slonovo, sedaj Prešernovo ulico

Kongresni trg, kavarna Fischer s Fischerjevo hišo

— dež. predsednik je spal tu nekaj dni. V tovornih vozovih so preprosti ljudje — 10 na 1 voz. Vsak stanovalc ima številko voza registrirano v žel. uradu. Pred osebne vozove postavijo ponoči lokomotivo za gretje.

V prvih nočeh je mnogo ljudi stanovalo v sodih. Prvo noč sploh niso spali, drugo noč pod milim nebom, tretjo v sodih. Mož, žena in otrok so imeli prostora v 1 sodu. 200 sodov so tako porabili.

Hrana: Dunajska prostovoljna rešilna družba je poslala prve dni 6000 porcij gulaža v kasetah. Javne kuhinje dajejo brezplačno hrano. Dunajski kuhinjski vozovi kuhajo dobro kosilo za 15 krajcarjev. Meščanske gospe kuhajo: »oživljajoč komunizem brez civiliziranih strasti, zavisti in razrednih predsodkov« je opazil med ljudmi.

Škodo računajo na 4 milijone goldinarjev (goldinar = forint) samo na hišah. Skoro $\frac{1}{10}$ jih je treba porušiti, $\frac{1}{10}$ popolnoma prezidati, 60 % je zelo, 20 % manj poškodovanih, nepoškodovana ni nobena. Hišni gospodarji odn. oskrbniki trpe največ škode.

»Treba bo javne pomoči, da Ljubljana ne pade v roke realitetnim hijenam« — prekupcem. Dosedaj znašajo darovi 200.000 gld. Dunaj je na prvem mestu in je podprl »slovenizirajoče Ljubljančane brez ozira na narodnostne prepire.«

Ljubljančani so tudi fizično trpeli. V prvi noči so verjeli kot »dobri poznavalci biblije«, da se bo zemlja odprla in jih požrla kot četo upornika Kora. Tresenje traja že tri tedne. 28. aprila je sunek sam doživel, od 29. — 30. zopet, 2. maja zopet. Statistika potresov pozna potrese, ki trajajo na mesece, celo do 3 let.

Direktor norišnice pravi, da se že poznajo številne nervozne motnje pri ljudeh.

Ljubljana ima frančiškanski in uršulinski samostan. Nune so ponoči zbežale, menihi pa se umaknili v svoje lepe vrtove. »Mora pa se le priznati, da imajo Ljubljančani glave na pravem mestu«, upanje je, da bo potres povzročil, da iz starega, grdega mesta zraste nova, lepša, resnično »bela Ljubljana«.

KRONIKA POTRESA

Bilo je za Veliko noč v letu 1895. Huda zima je sicer že minila, tudi običajne megle ni bilo, pač pa obilo deževja. V tem letnem času je v Ljubljani sicer malo jasnih dni, a Velika noč je bila tisto leto precej pozno t. j. 14. aprila, zato so se ljudje že veselili solnčnih žarkov, ki naj bi kmalu zasijali.

Na Veliko soboto 13. aprila je ves dan silno lilo. Ljudje so po starem običaju pripravljali potice in piruhe in pričakovali spremembe vremena.

Na velikonočno nedeljo je še dopoldne brez prestanka deževalo. (O tem pa ni enotnih podatkov. V brošuri »Die Schreckenstage von Laibach«, izpričano po očividcu, napisal J. R. 1895. 36 str., sem našel, da je bila ta nedelja krasen dan. Tudi drugje tako.) Popoldne se je zjasnilo, topli solnčni žarki so bleščali po mokrih strehah, nastal je lep pomladanski dan. Srca so bila polna radosti.

Rodbine so pohitele s kosilom in se pripravljale, da zapuste mesto, hiteč na izlete blizu in daleč tja

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

LJUBLJANA OB POTRESU LETA 1895.: POGLED S SV. PETRA CESTE PROTI STOLNICI

do Alp, predvsem na Blejsko jezero. Nekateri so se odpeljali na jug v Benetke, Opatijo, drugi v Zagreb, Celje itd. Le stari ljudje in otroci so ostali doma. Zvečer ob povratku je bilo obilo pesmi vsepovsod. Ljudje se radi cerkvenega praznika ob 9. uri drže doma, ob 10. uri že spe. Le tujci in mladina se drži v gostilnah. Ob takih dnevih ni gledišča ali večjih koncertov.

»Naslednji dogodki so povzročili, da je ta skoro brezpomembna Velika noč ostala v živem spominu vsakemu, kdor se je mudil v mestu ali okolici. Letopisci jo zaznamujejo bodočim stoletjem z velikimi črkami, kajti to je bila v resnici z vsemi svojimi grozotami — velika noč.« (»Zemětřesení v Lublani«. Antonín Trstenjak 1895. V Praze. Čisti dobiček drobne brošurice 16 str., ki je stala 10 krajcarjev, je ves namenjen po potresu poškodovanim Slovencem. Pisatelj je služboval tu v Ljubljani z ženo in s hčerko.)

Ob 11. uri 17 minut je brez predznakov zabučalo pod zemljo daleč na jugu ko prihajajoči tovorni vlak, zaslišal se je silen pok in vse mesto se je pretreslo. Vse je začelo plesati: oprava, ljudje, vse se trgati: zidovi, tramovi, okna, vrata, zavese, vse ropotati: opeka, slike, steklenice, porcelan, steklo. Strop se udara na speče, omet pada, razpoke rasejo. Psi zavijajo, dimniki se rušijo na ceste, strehe pokajo, cele hiše se majejo. Pravi sodnji dan!

Ljudje planejo iz spanja in se prvi trenutek ne znajdejo. In to je bila ravno sreča, ker bi bilo od padajoče opeke, ruševih se zidov na cesti neštivilno nesreč. Tako se je zgodilo onim, ki so v hipu pobegnili iz gostiln.

Še le naslednji trenutek so ljudje planili ven, starši z otroci, nastalo je vpitje, tema je še večala strah in grozo. Kjer je bilo svetlo, je bil strašen pogled — vse v ruševinah. Ljudje so tekli na vrtove, na plano, na trge: v Zvezdo, na Nemški trg, na Trg sv. Jakoba, Marijin trg kakor splašena čreda ovac. Matere z napol ali nič oblečenimi otroci so tekale, možje so hiteli reševati iz hiš bolne in onemogle starce, gosti v restavraciji Slonu, kjer je igrala damska kapela, so doživeli divjo paniko.

Ljudje so drveli v Švicarijo, kjer so v pavilijonih prebili noč.

Groza je prevzela ljudi tako, da so se jim izvijali iz prs prav nečloveški glasovi.

V soseščini, kjer je bival Trstenjak, so imeli doma umirajočega, omet mu je padal na obraz, strah je prisotnim šel v mozeg, a vztrajali so pri njem, da je izdihnil.

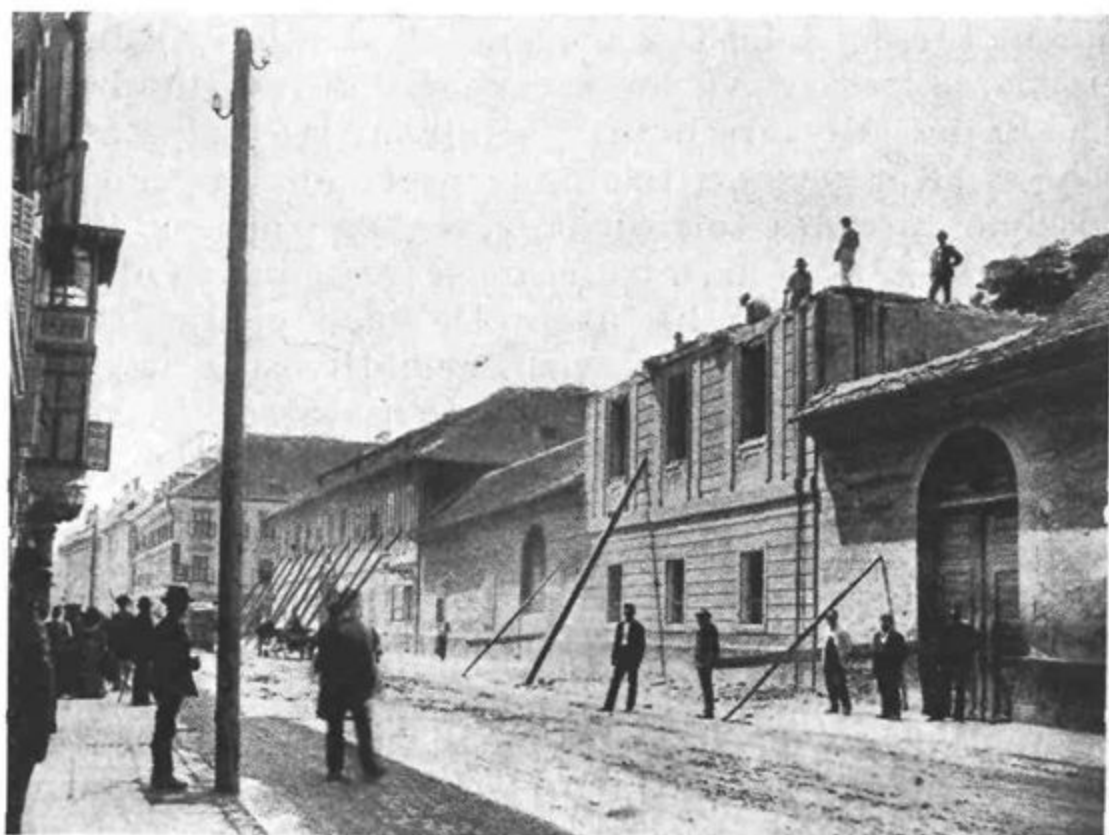
Stolpi so se majali, ure so se ustavile. Ura v zvoniku cerkve sv. Jakoba je še nekaj časa po potresu kazala na ½ 12. uro. Zvonovi so zvonili (cerkev sv. Petra i. dr.) kakor Ljubljani za pogreb. Trdni grad je pokal, ljudje so se tresli groze, da se bo sesul. Trstenjak navaja epizodo iz prvega časa potresa: v gradu nedaleč od Litije so imeli takrat umirajočega v hiši. Ko se je začel ples po sobi, je umirajoči preklinjal in molil, izpod zemlje se je slišalo bučanje. Vsi prisotni so verovali, da je sam hudič prišel ponj.

Lukmanova hiša na vogalu Slonove, sedaj Prešernove ulice

Prihod na Dunajsko cesto; vojaško skladišče, sedaj Aleksandrova cesta

Dunajska cesta št. 1, vojaško oskrbovališče. Sedaj stoji na tem mestu palača Kreditne banke

Gradišče z mestno ubožnico

Prvi sunek je trajal 23 sekund in je bil najhujši. (I. R. navaja za prvi glavni sunek 6—7 sek.)

Kmalu, ob 11. uri 20 minut je sledil drugi nekoliko manjši, ob 11.45 tretji in tako dalje, vsakih deset minut sunek, tako da so našteli do zjutraj $\frac{1}{4}$ 31 sunkov.

Prijatelj iz Vodice je razlagal Trstenjaku, da je tam zemlja valovila, drevesa da so se majala, živina tulila, ptiči v gozdovih so se prebudili in žalostno čivkali.

In res, potresni pas je šel iz Ljubljane preko Dravelj, Črnuč, Črnega grabna na Vodice, ki so bile do tal porušene. V Podlimbarskega povesti nahajamo mesto, ki pripoveduje, kako so svetniki v Vodich popadali na tla.

V spominski knjigi »Ljubljana 1895 — 1910«, ki so jo spisali za 15letnico potresa magistratni uradniki, je v prvem članku nazorno popisan občutek potresa pod nogami. »Skrajno mučen občutek v podplatih, kakor da stojiš nad velikansko podzemsko votlino — tla tenka kakor papir! In mislim, da bi ga ne bilo najti, ki bi se bil tedaj predrznil skočiti kvišku in krepko udariti z nogama ob zemljo.« Občutek prvega potresa pove na svoj način A. v. Humboldt (iz knjige Messerschmitt, »Vulkanismus u. Erdbeben«): »Kar nas pri tem tako prečudno presune, je posebno prevara prirojene vere, da smo na trdni zemeljski plasti, ki miruje in se ne giblje. Od rojstva smo navajeni na nasprotje med gibajočim se elementom — vodo in med negibljivostjo tal, na katerih stojimo. Vsi čuti so na to navajeni. Neznana sila narave pa v trenutku uniči iluzijo vsega prejšnjega življenja. Razočarani smo nad mirom narave, tudi živali čutijo ta strah — svinje, psi; krokodili v Orinoku zbeže iz rek. Pri ponovnih lahkih potresih pa zgube ljudje skoro vso bojazen in kmalu niti ne čutijo več lažjih sunkov (n. pr. Lima v Peru).«

Ljubljančani bi sicer ne mogli govoriti o občutku prvega potresa, ker so takorekoč rojeni na potresnem ozemlju. Statistika potresov v Ljubljani je številna. Valvasor (iz članka »Potresi na Kranjskem in Primorskem«, Seidl F., Ljubljanski Zvon 1895) navaja

vse potrese za Ljubljano leta: 792., 1000., 1508., 1575. Manjši pa so bili skozi vse 17., deloma 18. stoletje. V 19. stoletju so našteli: 1800., 1823., 1830., 1833., 1835., 1836., 1840., 1845., 1852., 1857., 1858., 1861., 1866., 1867., 1868., 1869., 1872., 1873., 1877., 1878., 1879., 1880., 1882., 1883. (Dežman, Mitteis, Fuchs.) Vendar potres 1895 je bil izredno močan. Ni torej nič čudnega, če so tisto noč vsi pravo- in krivoverni Ljubljančani obupno molili, če ne na glas pa vsaj v duši. Kaj bo? V paniki so se hitro razširile bajke in prorokovanja, da se ob zori vsi pogreznejo.

Dobro je bilo, da oblastva v tej noči niso izgubila glave. Mestni župan Peter Grasselli je hitel na magistrat in s policijske stražnice dajal navodila svojim organom. Dal je prižgati vse javne plinske svetiljke po mestu (prej jih je gorelo le polovico zaradi mesečine). Policija, gasilci, vojaštvo je krožilo po mestu in vzdrževalo red. Vse ožje ulice in trge so zaprli za promet; najprej cesto sv. Petra, Kolodvorsko in Židovsko ulico. Pozneje je policija dobila pojačenje z 90 začasnimi nočnimi čuvaji. Policija je vršila tiste dni naporno službo zdržema 36 ur, nato so bili 12 ur prosti. Suhadolnik, bivši polic. stražnik, pravi (»Jutro« 11. 4. 1925, 87. številka): »Čudno pa je, da se v potresni dobi ni zgodila nobena tatvina, noben zločin in da so izginili celo pijančki in neugnani krokarji.« Starinarji niso smeli ničesar kupovati brez dovoljenja magistrata. Tudi o nenravnosti ni bilo čuti, četudi so ljudje stanovali »divje po prostem kjerkoli si bodi« (Robida, isti vir).

Ob zori, 4. uri 15 minut, je bila sila najhujša — eden najmočnejših sunkov je zbegal ljudstvo do skrajnosti in ga vrgel na kolena. A ker zemlja ni nikogar požrla, je nastalo splošno pomirjenje.

Strahota razdejanja se je odprla neprespanim, zmučenim očem še le pri dnevni svetlobi. Vse hiše brez dimnikov, strehe razdrte, zidovi nagnjeni, da se zdaj pa zdaj porušijo.

Tresljaji so se ponavljali na velikonočni ponedeljek 15. aprila tja do četrte ure popoldne brez nehanja. Našteli so vsega 47 sunkov. 20. aprila je bil močan sunek, 22. aprila več manjših, 30. aprila prav

Gradišče 14 in Hilšerjeva ulica, sedaj uradniška hiša

močan, 1. maja manjši, 2. maja večji, 18. maja, 2. junija, 10. junija itd.

Vsekakor ljudje niso mogli točno sešteti vseh tresljajev pri toliki zbeganosti, oziroma so jih nekateri čutili drugi ne; zato se na primer vse navedbe niti ne krijejo z onimi očitvidca dr. Krannerja z Dunaja.

Tresljaji so ponehavali, oziroma so se oddaljevali od nas. Tako so se čutili potresi v Italiji (Firenza) in z izbruhom Vesuva (24. maja) in v Grčiji (Kefalonija) proti koncu maja. Ta poročila so prišla z Dunaja od Carla Bacha, rodom iz Hrvaškega.

C. kr. inženir Aleksander Zabokrycki je v začetku maja poslal magistratu malo tolažilno sporočilo, oz. mnenje, da »potresi ob Krasu še ne bodo končani, ker se običajno v desetletju ponavljajo«. Mož je te potrese prišteval k hidrodinamičnim pojavom. V letih 1869/70. je bil soudeležen pri trasiranju železnice Beljak—Trbiž in doživel tri potrese.

Bolje je poskrbel za pomirjenje duhov v Ljubljani prej imenovani Carl Bach, ki je 25. maja županu poslal skrivnostno brzojavko brez podpisa (samo z začetnicama C. B.) in s sledečo vsebino: »Upam, da morem z gotovostjo čestitati Vašemu tako zelo preizkušenemu mestu in zagotoviti, da so težki trenutki prešli. Od danes naprej ne bo nobenega sunka več, kvečjemu rahla neopazna tresenja lahko pridejo, ki pomenijo konsolidiranje v stare razmere. Kakor je pričakovati, bodo tudi ta prenehala v osmih dneh. Ista prognoza velja za Florenco. Pismo sledi. Bog daj srečo!«

Resnično, 30. maja je poslal pismo, odkril svoje ime in rod ter predložil svoj elaborat »Študijo o potresu s posebnim ozirom na ljubljanski potres«.

1. junija je še brzojavil, da Atene poročajo o močnem potresu v Kefaloniji, kar pomeni več varnosti za Ljubljano.

Mož gradi izključno na fizikalnih načelih (je študiral tudi potres v Zagrebu iz leta 1880.) ter trdi, da so ti potresi vulkanskega izvora. Na podlagi svojih izvajanj pride do zaključka, da v Ljubljani ne bo več potresa — Ljubljana »naj se za zmirom pomiri in

Križevniški — Valvasorjev trg z gostilno „Numero Eins“ I. 1895.

Vegova ulica 9, vhod na Križevniški trg z gostilno „Pri Šikcu“

brezpogojno zida naprej.« Seidl pa prišteva naše potrese med tektonske (isto I. R.) ali dislokacijske, ki nastanejo radi pogrezanja in premikanja kamenih ogrodiv, grud, zato jih imenuje tudi grudovne.

Pripomniti je treba, da se je 15. julija 1897. zopet treslo v Ljubljani; potres je napravil škode, da so komisije zopet ogledovale hiše. Seveda: mnogo razpok se je samo od prvega potresa pokazalo ali razširilo.

Tudi Dom in svet je prinesel pregledno, poljudno razpravo o potresu 1895. izpod urednikovega peresa. Pisatelj se sicer ne odloči za nobeno razlago, niti, da je bil to udorni potres (Kras) niti da je bil vulkanski (po Falbu) niti tektonski (po Hoernesu). Pisatelj si je potres razložil na svoj način: primerja pojave ob zagrebškem potresu.

Tolažbe in razlage so sicer lepo zvene, a kdo se je v tistih žalostnih časih menil za teorije, za bodočnost, ko je bila sedanost obupna. Ni bilo najpotrebnejšega — varnega prenočišča in hrane.

Prvo noč nihče ni zatisnil očesa, drugo noč so prenočevali pod milim nebom, kjer se je nešteto ljudi prehladilo od vlažnih tal in hladne noči. Trstenjak navaja tak slučaj 3 otrok, ki so umrli radi prehlajenja. Pozneje so se spomnili na sode in kadi za zelje. Trstenjak omenja trgovca Jakopiča na Mirju, ki je imel nad 1000 takih sodov. Sode so spravili na vrt, sploh na odprta mesta in jih s kamni podložili. Prav tako so spali v kadeh, v vojaški jahalnici, v vozovih Južne in državne železnice, bogatejši v fiakerjih ali pa so pobegnili iz mesta. Po več tisoč se jih je vsak večer vozilo z nižano vožnjo na Gorenjsko ali Dolenjsko, zjutraj pa nazaj.

Da so po zasilnih bivališčih spali le otroci in bolniki, ostali pa bedeli, je razumljivo.

Tudi za hrano je morala biti na velikonočni ponedeljek velika stiska. Ljudje si niso upali domov, da bi kuhali. Prišla je pozneje pritožba na magistrat, da prestrašeni gostilničarji oziroma lastniki hotelov dan po potresu 15. aprila niso hoteli in mogli postreči gostom z jedili. Magistrat je izdal 16. aprila okrožnico, s katero ukazuje, da morajo gostilničarji

Rimska cesta 5, z gostilno „Pri nemškem vitezu“ l. 1895.

Sv. Jakoba trg 9 — Paluzove hiše

Francovo — sedaj Cankarjevo nabrežje, hiša gospe Filibrunove

svojo obrt izvrševati, sicer bodo izgubili koncesijo. Če pa jim to nikakor ni mogoče, naj to prijavijo v pisarni obrtnega referenta. Okrožnico so podpisali gostilničarji in hotelirji.

Tudi na deželi je potres poškodoval hiše in ljudi: v Bizoviku se je udrl strop in ubil ženo, v Bohinju se je mrlič premikal v hiši, v Šmartnem je kamenje z gore ubilo deklico, v Kamniku je poškodovalo človeka, v Horjulu eno deklico, v Št. Vidu so trpela razna poslopja, isto v Skaručni, Komendi, Moravčah, Homcu, Vodica. Brzjavici so javljali potres iz Trsta, Benetk, sploh iz Italije, s štajerskega, iz Sarajeva itd. 16. aprila so že po časopisih pisali o sunkih: iz Metlike, iz Idrije, iz Žirov, iz Lipoglavca, iz Device Marije v Polju, kjer se je utrgal zvon itd. iz vseh slovenskih krajev.

V ponedeljek se je razvedelo tudi že za žrtve prvega sunka, največ od opeke: 1 črkostavec v Židovski ulici, 1 naddesetnik v Slonovi (Prešernovi) ulici, 1 šivilja na Karolinski zemlji, 1 delavec, 1 gostilničar v Dravljah »pri slepem Janezu«, žena je umrla od groze, 1 trgovec v Šiški, 1 hlapec v Črnučah, 3 otroci v Vodica — same smrtne žrtve. Trstenjaku bi neka soha skoro ubila hčer. Gospo dež. glavarja Detele je omet zasul in jo lažje ranil.

Mestni policijski stražnik Kranjc je v usodni noči 14. aprila služboval v Kolodvorski ulici. Pri potresu je zaslišal klice na pomoč iz hiše št. 4, kjer se je podstrešje udrl. Pristavil je lestvo k oknu in rešil izpod ruševin 3 ženske in 11 mesecev starega otroka. Pri tem je bil sam v smrtni nevarnosti.

Policija je tiste dni zaprla sumljive tipe ali jih izgnala iz mesta. Prvo noč se sicer ni zgodil noben vlom ali tatvina, četudi je bilo prilike dovolj, ker so ljudje pustili vse na stežaj odprto. A že drugi dan je prišlo iz Trsta poročilo, da je od tam izginilo več »individijev«, najbrž proti Ljubljani.

Gasilcev je bilo takrat 30. Vso noč so stražili, na srečo se ni pojavil niti en požar. Prilike je bilo nešteto, ko so ljudje pustili goreti svetiljke, ki so se še prevrnile. Gasilci so pozneje čistili strehe ruševin pred nadaljnimi nezgodami, ker si tega dela niti domači niti italijanski zidarji niso upali prevzeti.

Razvedelo se je kmalu po mestu, kakšne strašne scene so se dogajale v deželni bolnici v trenutkih potresa. Že takrat je to bila stara zgradba ob Dunajski cesti št. 20. Po kupni pogodbi z dne 24. januarja 1893 je stara deželna bolnišnica prešla v posest Josipa Gorupa na Reki, ki jo je takoj po podpisu dobil in podaril mestni občini. Poslopje je potres zelo poškodoval in bi ga bilo treba do pritličja podreti. Cerkev bi bilo treba temeljito popraviti. Zato je deželni odbor vojvodine Kranjske svetoval Gorupu in ta mestni občini, da se raje oboje do tal podre, ker je itak vse porušeno.

V bolnišnici je bilo takrat okrog 400 bolnikov. Bolniki, slepci so vdrli ven in kričali po dvorišču. One, ki sami niso mogli iz postelje, so usmiljenke neustrahovano spravile na vrt.

Oddelek za umobolne je na srečo ostal neporušen. Umobolni so kričali in razbijali, da je bilo groza sli-

šati. Nihče se ni upal k njim, a če bi jih pustili ven, bi napravili ogromno škodo po poslopju, napadli bi bolnike in jih pobili.

Magistrat se je odločil, da bo dal bolnišnico in cerkev v jeseni ali pozimi podreti, ker bi v tem času bolnikom, dokler so še na vrtu v šotorih, prah in rušenje preveč škodovalo. Na srečo so takrat skoraj že dozidali novo bolnišnico za južnim kolodvorom.

V kaznilnici na Gradu in v preiskovalnem sodišču so kaznjenci vpili, razbijali vrata. Pustili so jih na dvorišče, kjer so popadali na kolena in obupno molili proti nebu, »kakor najpobožnejši kristjani« (Trstenjak). Dne 21. aprila so kaznilnico izpraznili in odpeljali kaznjence v Maribor, Gradec, Salzburg, v Gradiško in Koper.

V splošnem so pri tem zanimiva opazovanja: zgradbe z meter debelim zidovjem so najbolj trpele (Virantova hiša »pri zvezdarni« z obrtno šolo, Knežji dvorec, kaznilnica na gradu, Stiški dvorec). Isto so opazovali pri spomenikih na pokopališču. Lažji so samo zanihali in se vrnili v svoj položaj. Tudi visoki in vitki tvorniški dimniki so večinoma ostali malo poškodovani. Obokane zgradbe se pač v bodoče ne priporočajo. Mestni vodovod iz leta 1890. je ostal popolnoma nepoškodovan.

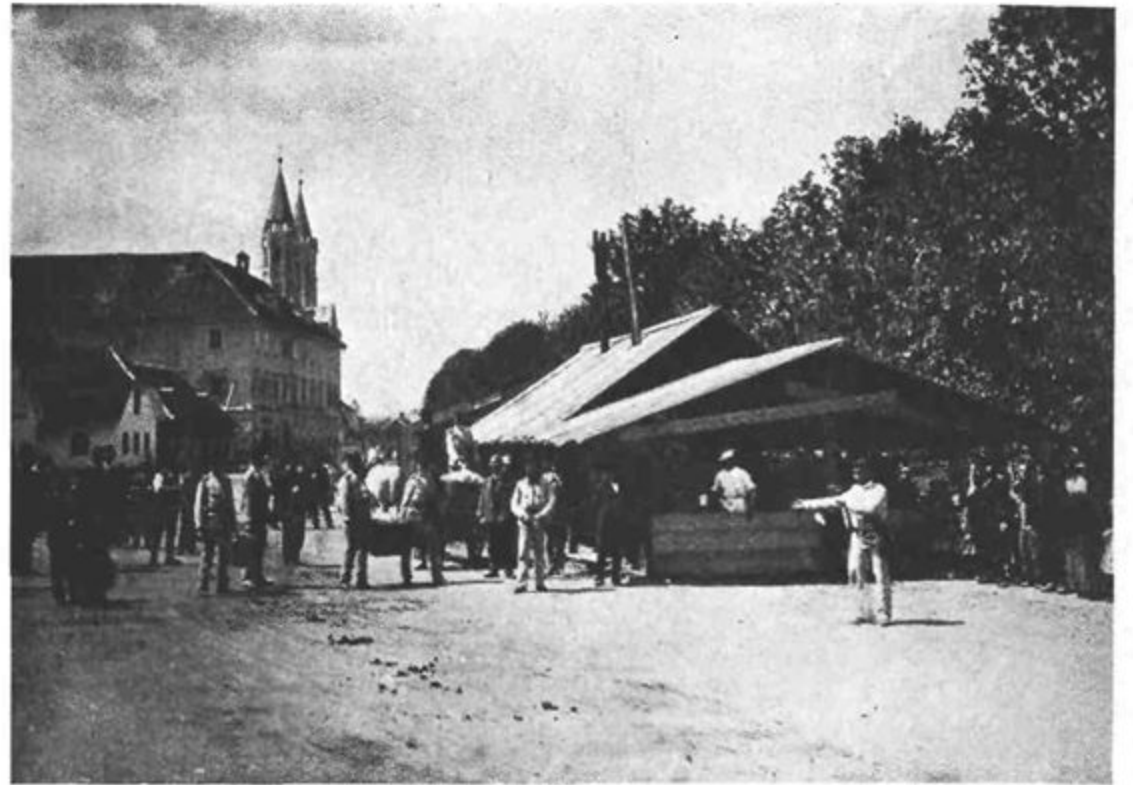
V novem deželnem gledališču (zgrajenem l. 1892.) se je zrušilo pozorišče, zidovje je dobilo razpoke in lepa Ganglova soha se je nagnila. Škoda za slovensko Talijo je bila dvojna — materialna in moralna.

Skoro vse cerkve (razen stolne) so utrpeli znatne poškodbe. Za cerkev sv. Jakoba, ki je imela dva stolpa, se je zavzela deželna vlada in izročila popravila dunajski stavbni družbi Union. Stroški so bili preračunjeni na 3000 fl. Zato je deželna vlada sklenila prositi naučno ministrstvo za kredit iz verskega fonda. Župnišče je dobilo le neznatne poškodbe in se je župnik I. Rozman odločil, da jih bo dal sam popraviti.

Trnovska cerkev je zelo trpela v zidovju, v zvonikih. Delo popravil je prevzel stavbenik Faleschini. Župnik Vrhovnik se je sredi maja pritožil, da radi prepočasnega popraviljanja škoda vsak dan rase, ker se razpoke širijo. Oba zvonika bi morala biti nova. 5. maja so vseh pet zvonov spustili iz zvonikov ter jih obesili v leseni kolibi pred župniščem. Največjega so pa pogreznili v dno zvonika. Šele 13. avgusta 1896. so trnovski zvonovi zopet zapeli. Saj je bilo težko redno delati radi pomanjkanja hrane. Delavcem, ki so vozili pesek za trnovsko cerkev in pomagali pri popravilih, je dal magistrat dva sodčka piva (magistrat je najbrž v take namene dobavil v šiški od bratov Koslerjev 100 litrov za ceno 12 gold.) in 3 vreče kruha.

Cerkev Marije Device Oznanjenja s samostanom je zelo trpela. Predstojništvo je prosilo pomoči za popravila. Freske so bile uničene, v glavni ladiji so nastale razpoke, ornamenti so razbiti, kipec Marijin na stolpu je zavrtelo skoro pravokotno. V samostanu je uničeno I. nadstropje in knjižnica.

V glavnem: zaprli so vse te cerkve in božja služba se je vršila s knezoškofijskim dovoljenjem na javnih prostorih, v Zvezdi in drugih trgih pred cerkvami.

Cerkvena ulica v Trnovem

Vhod v Kolodvorsko ulico iz Šentpeterske ceste. Desna stran je zaradi razširjenja podrtá

Kolodvorska ulica, vogal „Zrna“

Mesarski most v Kopitarjevi ulici z gostilno „Pri Škerjancu“

Ljudje so se s pobožnostjo udeleževali maš. 12. maja je bila procesija, katere se je udeležilo gotovo deset tisoč ljudi. Mnogi so se prostovoljno postili.

Zelo so trpela še poslopja: Lontovž (Landhaus), t. j. poslopje deželne vlade na Turjaškem trgu, Auerspergov knežji dvorec na Turjaškem trgu, ki so ga pozneje podrli (»arhitektonsko velezanimiva palača« Album), Deželni dvorec na Kongresnem trgu (se je tudi moral podreti), tudi starodavna gimnazija na Vodnikovem trgu je porušena.

Vojaštvo je moralo taboriti na prostem, ker so bile vse tri vojašnice neuporabne: topničarska, Nuškova v Konjušni ulici, Meščanska v Cerkvni ulici, prav tako nova pehotna vojašnica. Vojaško skladišče in bolnišnico na Dunajski cesti so izpraznili. Magistrat se je mnogo trudil, da bi dosegel premestitev vojaškega skladišča in bolnišnice, ter je s tem predlogom poslal 27. maja odposlanstvo na Dunaj.

Vojaško štacijsko-divizijsko-brigadno in krajevno poveljstvo v Hilšerjevi ulici 5 je prosilo dovoljenja za zgradbo barake za pisarno. Komisija je določila prostor na križišču Tržaške ceste in Knafljeve ulice. Magistrat je dal parcelo za 3—4 leta brezplačno na razpolago. Stavbena dela je izvršil Schmidt iz Maribora in 14. oktobra se je odprla pisarna. Dve privatni baraki, ki sta ovirali zgradbo, so morali podreti. Mestni magistrat jim je tudi vodovod pavšalno zaračunal — letno 50 gold. Javni vodnjak na dvorišču so morali odstraniti. 1897. so prosili, če smejo parcelo še obdržati za nekaj let. A magistrat jim tega ni mogel dovoliti, ker je parcela 1899. prešla v roke deželnega odbora.

Tukaj so našteje poškodbe le pri najvažnejših javnih poslopih, podrobnejši opis vseh javnih zgradb, posebno onih, ki danes več ne stojijo, sledi v poznejšem poglavju.

Škoda za Ljubljano v gmotnem oziru je bila tudi udarec za slovensko narodnost, ker je bil napredek zlomljen. Maribor, Celje, Trst, Gorica sicer zaostajajo v narodnostnem oziru za Ljubljano. Narodnost, ki ima pa obrambo le v deželnem in mestnem zastop-

stvu, je prišla tedaj na tako nižino, da mora prijeti beraško palico in prositi miloščine po svetu (Trstenjak).

Ocenjevanje škode: posledice potresa so bile mnogo strašnejše kakor se je moglo v prvih dneh pregledati. in preceniti; tuji sami so priznali, da je razrušenje hujše kakor je bilo popisano v časopisih, da je škoda večja kakor so jo precenile pregledne komisije. Trstenjak omenja, da so komisije sicer ogleda že končale, a da so ocenjevale 2—3 krat prenizko, lažjih poškodb pa sploh upoštevale niso. Tudi v gledališču in muzeju (»Rudolfinum«) še škoda ni dovolj ocenjena. Mineraloško-geološka zbirka je razmetana in razbita. Uradno je torej cenjena škoda na 3,138.700 kron, v resnici pa znaša nad 5 milijonov (Slovenski Narod). Od 1400 hiš jih je 300 treba takoj podreti. 98 % vseh hiš je poškodovanih. Trpel je predvsem levi breg Ljubljanice, ker je tu aluvialna, peščena plast zemlje. Špitalska (Stritarjeva), Gledališka (Wolfova), Židovska, Trubarjeva, Vegova ulica, Dunajska in Sv. Petra cesta, Breg, Turjaški, Kongresni in Stari trg, Trnovski in Krakovski nasip ter Gradišče so bili sploh najbolj porušeni, takorekoč centrum mesta. Pas od Mestnega trga, deloma Stari trg in Grad pa stojijo na skali in so res tudi bili manj poškodovani. V ozki, zaviti in blatni špitalski ulici je ostala le ena zgradba neporušena (Krisper). V Gradišču je bilo treba mnogo hiš obnoviti. Izginilo je historično Igrišče (Ballhaus) za žoganje i. dr. Stara Švicarija je porušena, nastal je hotel »Tivoli«. Stara Reduta, nekdanje gledališče in plesišče, se je moralo umakniti novi šoli. Stavbišče Knežjega dvorca je še danes prazno.

Omenjam ponovno, da je bilo prve dni in celo kasneje izredno težavno določevati, kaj naj se takoj demolira in kaj popravi. Ogledne komisije so imele težko stališče, da se niso prenaglile. Bili so slučaji, da so prihajali prizivi na magistrat zoper odlok stavbnega odseka, priziv na Deželni odbor, in še pred sodnijo so se tožili (primeri: Auer v Gledališki ulici 12, Schreyer in Soss, Špitalska ul. 9 in Francovo

Šentpeterska cesta št. 27

nabrežje 1). Tako stoji v Albumu navedba, da je treba podreti le 145 hiš (v resnici so jih do konca 1906. leta podrli 154), ostale pa popraviti. Škodo ceni zasebno na 5,408.200 K, mestno 75.000 K, deželno 452.000, cerkveno 348.000 K. Gradilo se je pa najbolj živahno v dobi 1900—1905.

Pouk na vseh šolah se po velikonočnih počitnicah seveda ni mogel začeti. Začetek pouka je bil odložen do nadaljnjega. 18. maja je deželni šolski svet objavil magistratu sklepe deželnega odbora v smislu ministrstva za pouk in bogočastje:

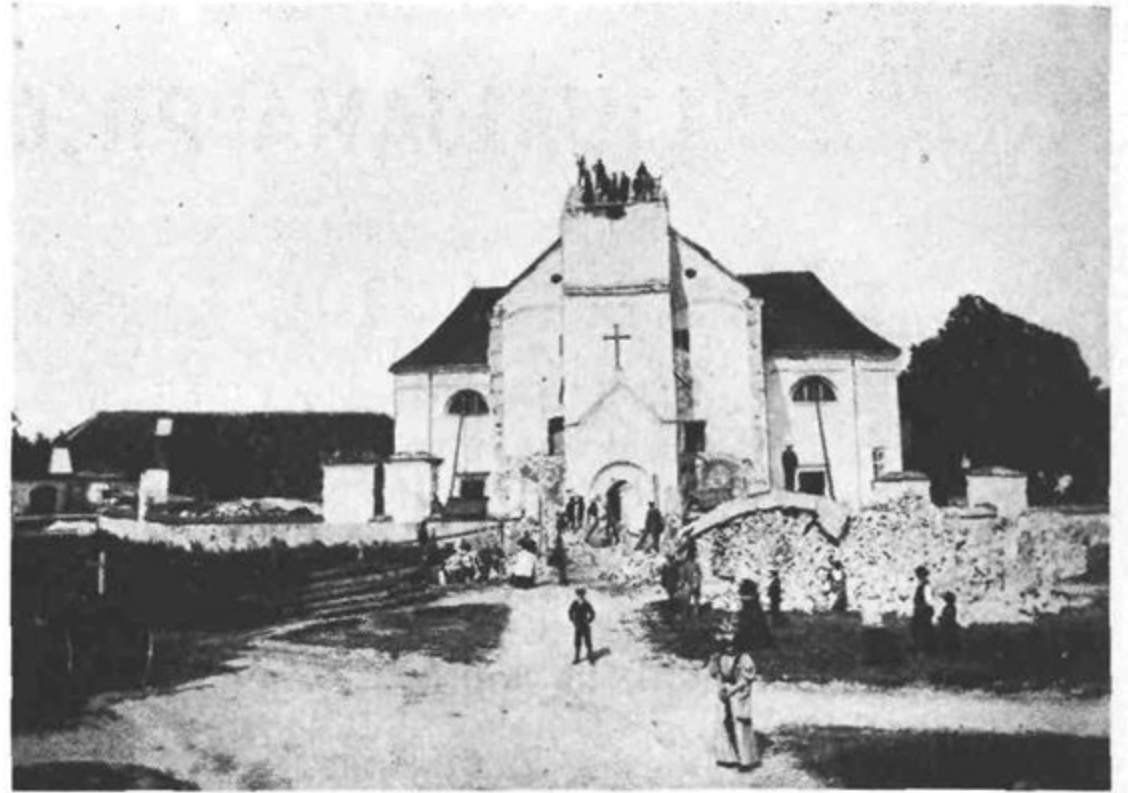
1. Da bi osmošolci državne višje gimnazije (bilo jih je 76), sedmošolci državne višje realke (38), gojenci učiteljišča v IV. let. (18) in gojenke učiteljišča v IV. let. (46) mogli napraviti zrelostni izpit, se za nje začne redni pouk s 4. junijem (seveda mora magistrat zasilne stanovalce prej deložirati, razrede očistiti in desinficirati). Zrelostni izpiti se bodo vršili od 15—31. julija. Tudi za gojence otroškega vrta se prične pouk s 4. junijem.

2. Za učence vseh drugih razredov se šolsko leto zaključi. Klasifikacija naj se vzame po zadnji konferenci (bila je v začetku aprila). Učencem z dobrim uspehom naj se takoj izdajo spričevala za II. semester. Oni, ki imajo slabo v enem ali več predmetih, bodo delali izpit od 15—31. julija. Pripravljajo naj se privatno. Določiti jim treba dan izpita in število, da se jih ne nabere preveč v mestu. Ponavljalni izpiti se vrše normalno v začetku leta.

3. Pouk za ljudske šole in vadbice se prične tudi s 4. junijem. Kjer poslopje ni v dobrem stanju, naj se presele v realko in učiteljišče.

Tudi tvornice niso mogle obratovati, delo so ustavile do nadaljnjega. Tobačna tvornica, ena največjih v Avstriji, ki zaposluje okrog 3000 delavcev, ni mnogo trpela. Za čas, ko se ni delalo, so delavci dobili polovično plačo. Obratovati je zopet začela 22. aprila.

Deložirancem je dalo vojaško stacijsko poveljstvo takoj šotore na razpolago in obenem brzojavno prosilo od trupne komande še za 30 šotorov in jih je

Romarska cerkva Božjega groba v Štepanji vasi

že 18. aprila izročilo magistratu. Vsak šotor je bil za 30 ljudi. Če bi jih potrebovali še več, bi jih dala komanda 3. kora. Ponudili so tudi 20 tingiranih plaht za pokrivanje materiala.

Ljudje so pa tudi šotore napravili za silo iz rjuh, zabojev, španskih sten in vseh mogočih predmetov, ki so jih nabrali in rešili iz splošne zmede in nakupičenih podrtij. Seveda ti šotori še dolgo niso ustrezali najnujnejšim zahtevam. Postavili so jih na Kongresnem trgu. To je bilo kakor nalašč, kajti četrti dan po potresu je začelo zopet deževati in ni nehalo cele tri tedne.

Različni uradi so pač morali na vsak način in za vsako ceno zopet začeti uradovati, da javni interesi ne bi trpeli škode. Zato je bilo treba temeljito preiskati poškodovana poslopja, v prvi vrsti pa ravno javna poslopja, da se poškodbe čimprej popravijo.

Začeli so graditi lesene barake v Zvezdi (le za obrtnike in trgovce) in na drugih večjih prostorih. Delalo se je tudi v nedeljo in na praznik.

Literatura:

1. Arhiv mesta Ljubljane, XXI.—10. 10.105/95.
2. Trstenjak, A., *Zemětřesení v Lublani*, Československý spolek v Praze 1895.
3. R. I., *Die Schreckenstage von Laibach*, Fischer, Ljubljana 1895.
4. Seidl F., *Potresi na Kranjskem in Primorskem*, Ljubljanski Zvon, XV. letnik, od 5. številke naprej, 1895.
5. Messerschmitt, J. *Vulkanismus und Erdbeben*, München, *Naturwissenschaftliche Wegweiser Serie A*. Dr. K. Lampert, Band 13. Stuttgart, Strecker & Schröder, 1910.
6. Ljubljana 1895—1910. Spisali magistratni uradniki, uredila mag. komisar Fran Govékar in mag. svetnik dr. Miljutin Zarnik, 1910.
7. Jutro, 11. 4. 1925. štev. 87.
8. Dr. Fr. L., *Ljubljanski potres*, Dom in Svet, 1895. št. 9., 10.

Deželna bolnica po potresu 1895

LJUBLJANA PRED IN PO POTRESU

ING. ARH. GUSTAV OGRIN

Pomemben mejnik v razvoju Ljubljane je veliko-nočni potres v letu 1895. Dotlej mala Ljubljana se dobesedno čez noč znajde pred velikimi nalogami, ki jih je treba na mah rešiti. Ena teh velikih nalog je bila tudi regulacija mesta. Ljubljančani bi spričo drugih težkih skrbi sicer lahko mirno šli preko tega vprašanja: na mestu podrtih hiš bi zgradili nove, kar se je dalo še popraviti, bi popravili, na novo pa bi gradili po istih smernicah kakor dotlej. Ljubljančani pa se niso zadovoljili s tem. Odločili so, da si uredijo mesto po vseh novodobnih načelih graditve mest, upoštevajoč predvsem naraščajoči promet ter vse nove pridobitve, ustrezajoč pa tudi novim zdravstvenim zahtevam. Sklenili so torej, da izvedejo najmodernejšo regulacijo mesta. Odločujočim možem tedaj vse priznanje za ta sklep.

V poznavanje časa naj navedem, da je bilo 19. stoletje značilno za konec stare in začetek nove dobe. Razdobje, v katerem se je izvršil velik kulturni prelom, označuje bolj zanikanje starih vrednot, kakor pa ustvarjanje novih. Drami pa se novo življenje. Odpirajo se novi vidiki presojanja vseh stvari, pojavljajo se nova vprašanja na vseh poljih in slede jim nove rešitve, skratka: nova doba.

Kakor drugod, tako je bilo tudi pri graditvi in regulaciji mest. Najprej odklanjanje vsega dotedanjega, nato pa pritegnitev novih elementov in ustvarjanje po novih smernicah; najprej popolna desorganizacija in barbarizem, polagoma pa se pri združevanju posameznih objektov skuša doseči določen red in ubranost. Tako je bilo ob prelomu vseh dob. Ni namreč mogoče preiti kar čez noč od enega lepote vzora k drugemu. Potrebna je neka vmesna doba, ki nekako prekvasi mišljenje in ki ima nalogo, ovreči stare vzore in ustvariti temelje novim.

Razvoj pa je povsem naraven in obstoji vedno neka notranja zveza med starim in novim. Nova tvorba torej ne predstavlja nekaj docela novega, temveč je le višja stopnja prejšnjih tvorb.

Če zasledujemo razvoj naselij, vidimo, da so se posamezni sistemi vrstili duhu časa primerno v najrazličnejših oblikah.

Ponekod se skuša doseči slikovit učinek, drugje je poudarek na perspektivnem poglobljanju, enkrat preprezajo mesto ravne ulice, drugič zopet ukrivljene.

Iz vseh teh različnih pojmovanj in rešitev pa lahko razberemo, da graditev mest ni zgolj tehnično, temveč predvsem estetsko vprašanje. Že Aristoteles n. pr. pravi, naj bodo mesta grajena tako, da ne nudijo ljudem le varnosti, ampak da jih tudi osrečujejo. Mesta oziroma naselja naj imajo torej tudi neke višje vrednote. Taka svojstva pa so mesta doslej tudi vedno imela. Imela so jih pri Grkih, imela pri Rimljanih, v srednjem veku, v času baroka, skratka, vedno in povsod, kjerkoli se je gojila umetnost.

Razvoj naselij, kar se tiče njih oblike, je bil na kratko sledeč:

Najstarejša antična naselja nahajamo ob gorah in gričih, ki nudijo lažjo obrambo. Ta naselja imajo povsem nepravilno obliko in ukrivljene, krajini prilagodene ceste. Iz 5. stoletja pred Kr. pa poznamo pri Grkih že mesta s popolnoma pravilno obliko. Ta sistem graditve mest prevzamejo tudi Rimljani, ki ustvarijo zlasti lepe primere s svojimi vojaškimi taborišči in kolonijami.

Srednji vek se navdušuje zopet za najprvotnejšo obliko naselij ali obliko »organsko razvitega selišča«. Ta mesta imajo zopet nepravilne oblike in upognjene ceste. Kjer pa je nastalo srednjeveško mesto na kraju bivše rimske naselbine — in to se je dogajalo prav pogosto — so se ohranile tudi ravne rimske ceste. Seveda so tudi v tem slučaju poskrbeli za primerno slikovitost.

Mesta, ki so se prilagodila dani krajini, kot n. pr. gorskim pobočjem, rekam ali starim cestam, pa kažejo povsem svojstven, docela mnogovrsten tloris. Taka mesta — sem spada tudi Ljubljana — se po tlorisni obliki v teku časa tudi niso bistveno izpreminjala, razen, v kolikor so povečala svoj obseg.

Iz renesance poznamo prve regulacije mest, nastale deloma iz potrebe, deloma iz lepote oziror. Splošno se poudarja v tem času ravna stavbna črta. Znani renesančni teoretik Leon Battista Alberti pravi n. pr., naj bodo pogloblitve ulice ravne, stranske ulice pa naj se kačasto vijejo, češ, da je to lepo. Tudi drugi menijo, da upognjene ulice v mestu učinkujejo lepše. Nekateri jim dajejo prednost tudi iz praktičnih oziror. Take ulice namreč niso vetrovne.

Vrhunec pa doseže v estetskem oziru graditev mest v baroku. Na enak način se preustrojajo že obstoječi deli naselij, gradijo pa tudi novi. Gradi se zavestno po določenih lepote, umetnostnih in arhitektonskih vidikih, po optičnih osnovah; skuša se poudarjati zlasti prostorni učinek.

V dobi klasicizma se polagoma izgublja in zabrisuje enotnost baročne graditve: ne upodablja se več prostor, temveč zmaguje že tločrtna oblika.

V 17. stoletju se priključi graditvi mest nov člen, namreč nasadi, ki postanejo v teku razvoja do današnjih dni eden najvažnejših členov. Mesta poživljajo vedno bolj z drevjem, javnimi nasadi in vrtovi, umetne nasade v mestu samem družijo z nasadi izven mesta, ceste in trge odpirajo pogledom v prirodo. Navdušenje za prirodo, svetlobo in zrak ne kloni niti pred najdragocenejšimi biseri baročnih naselij: kar je napoti, se mora brezpogojno podreti. Tako pojmuje 19. stoletje graditev mest. Snuje in gradi le ploskev, ne več prostora. Splošno prevladujejo četverkotne celine hiš s širokimi cestami. Projektanta - arhitekta zamenjuje projektant - inženjer,

umetnost se umika stvarnosti. Tločrti mest dobivajo obupno obliko šahovnic, oziroma obliko mreže.

V baroku opažamo najglobljo zbranost stavb in nekako enotnost v oblikovanju cest in trgov, 19. stoletje pa vse to razkroji in raztrga. Na eni strani prijetna harmonija, blagodejno sozvočje, na drugi strani raztrganost in dolgočasnost. Estetski vidiki v graditvi mest stopajo popolnoma v ozadje, merodajna je le tehnična stran, kjer dosežajo znatne uspehe, zlasti kar se tiče prometa, ugodnega izkoriščanja stavbišč in posebno še, kar se tiče higienskih izboljšanj.

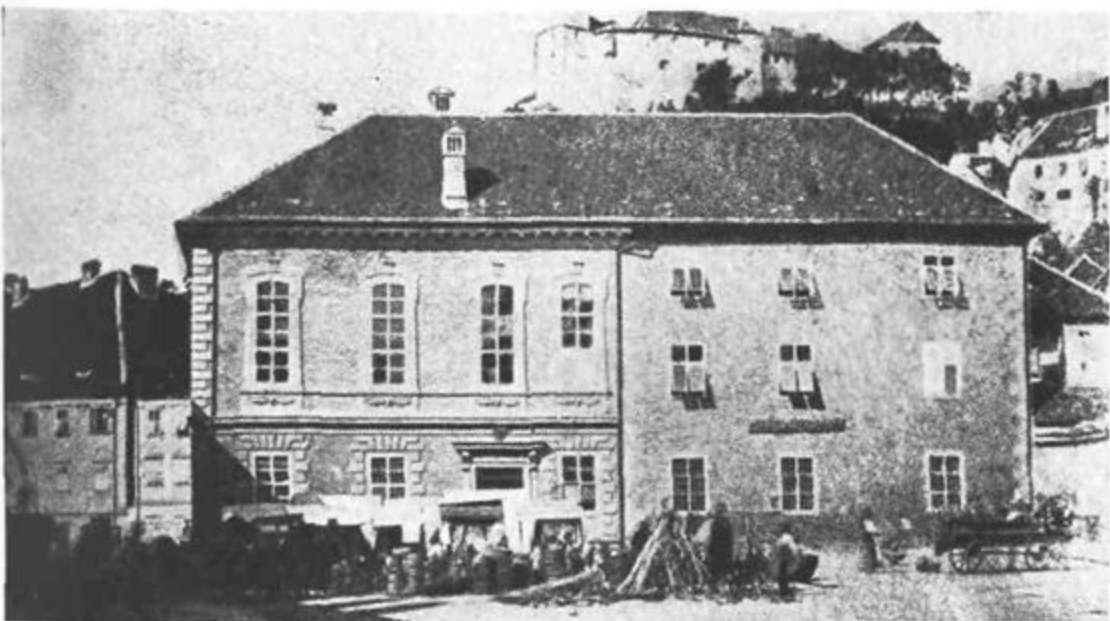
Nekateri trdijo, da se je v zgodovini graditve mest grešilo doslej edino v 19. stoletju, grešilo namreč s tem, da se je docela odklanjal umetniški element in se je ustvarjalo zgolj iz tehničnih vidikov. Mislim pa, da nimajo prav, kajti grešilo se je skoro gotovo na prelomu vsake dobe, le, da nam napake prejšnjih dob niso več ohranjene, medtem ko je 19. stoletje še živo pred nami. Ko postaja miselnost kakšne dobe jasnejša, dobivajo tudi dela popolnejšo obliko. V tem smislu se nekako v teku razcvita dob izpopolnjujejo in dograjujejo tudi naselja. Naselja prejšnjih dob pa poznamo največ v njih najdograjenejših in najpopolnejših oblikah. Greh se je zabrisal, kar je dobrega pa je ostalo. Da se je rodilo dobro, je bilo potrebno najprej zlo. Ne zagovarjam zla, ampak ga le opravičujem.

Brezobzirno uničevanje starih vrednot na račun tehničnega razvoja pa ni trajalo dolgo. Prav kmalu je prišla reakcija in že proti koncu 19. stoletja je nastopilo več reformatorjev graditve mest, med temi eden najvažnejših — arhitekt Camillo Sitte. Vsi ti reformatorji soglasno priznavajo, da so njihovi neposredni predniki za razvoj mest napravili sicer mnogo dobrega na tehničnem polju — da pa so prav tako mnogo zagrešili v umetnostnem oziru, ki da ga docela odklanjajo. Slede obširna razpravljanja in prerekanja o raznih sistemih graditve mest.

Tak je v splošnem položaj v vprašanju regulacij in graditev mest v času pred ljubljanskim potresom.

Kaj pa pri nas? Zanima nas vsekakor, kakšna je bila slika Ljubljane v tem času in kako je Ljubljana sledila vsemu temu gibanju in napredku na polju graditve in obnovitve mest.

Ljubljanji narekuje tločrtno obliko krajina sama. Mesto sloni ob vznožju Grada in ob bregovih Ljub-

Reduta 1890 — Prodaja slamniov na Sv. Jakoba trgu

Igrišče I. 1880. v Gradišču, Ballhaus, sedaj Dramsko gledališče

ljanice. Grajski hrib leži v smeri jugovzhod-severozahod, Ljubljana pa teče od juga proti skrajni severni točki grajskega hriba, se ob njem lomi v pravem kotu in usmeri nato svoj tok proti vzhodu. Glavne ulice in skupine hiš se torej prilegajo obliki grajskega hriba in Ljubljanični strugi. Povsem razumljivo je, da se ta po naravi dana oblika mesta v teku razvoja ni mogla dosti spreminjati. Skoro gotovo je, da so glavne ceste — to so predvsem ulice ob grajskem vznožju in ceste, ki teko vzporedno z Ljubljano — že zelo stare, nekatere najbrž še iz prvih početkov stare Ljubljane. Nadalje so važne še ceste, ki vežejo mesto z bližnjo in daljno okolico. To so v prvi vrsti štiri glavne prometne žile: Dunajska, Celovška, Tržaška in Karlovška oziroma Dolenjska cesta ter tri ceste bolj lokalnega pomena in sicer Šmartinska, Zaloška in Poljanska cesta.

Smer nekaterih drugih ulic in trgov nam postane razumljiva, če poznamo zgodovinski razvoj mesta. V območju nekdanje Emone ali Gradišča, kakor so nazvali naši predniki ruševine rimske veteranske kolonije, se ravnaajo vse ceste z izjemo edine Igriške ulice po osnovi, ki jo je ustvarilo Gradišče z Vegovo ulico ter Rimsko cesto. Ta del mesta temelji torej še na rimskih osnovah ter oblikuje z vzporednostjo ulic še sosedne dele mesta. Tako je nastal na rimski zasnovi tudi Kongresni trg. Na tem mestu je bil namreč jarek pred severnim obmejnim zidom Emone. Ko so prišli kapucini in osnovali svoj samostan na mestu sedanje Zvezde, so razmestili zgradbe in vrt do jarka. Ves jarek je ostal z izjemo nunske cerkve še do danes nezazidan, ježa tega jarka pa je vidna na nunskem vrtu. Ostanek jarka ob srednjeveškem mestnem obzidju sta Vegova ulica in Zoisov graben. Ob bivšem mestnem obzidju pa teče tudi Vožarski pot v šentjakobskem okraju. Še celo za Rožno ulico je verjetno, da gre po sledi bivšega mestnega obzidja. Za to domnevo govorita, kakor pravi dr. Melik, zlasti dejstvi, da so prišle hiše Rožne in Hrenove ulice razmeroma pozno pod mestno upravo (v 16. stoletju) in pa, da je ta del mesta bolj redko naseljen in oči-

Gradišče z gostilno pri „Cenkerju“, sedaj Dramsko gledališče in hiša Banovinske hranilnice

tuje s svojimi hišami še danes predmesten značaj. Nadalje je nastal na osnovi mestnega obzidja tudi današnji Krekov trg.

To bi bile glavne ceste. Ostale pa so tem podrejene in tečejo vzporedno z njimi ali pravokotno na nje. Po teh zasnovah, deloma prirodnih deloma umetnih se je razvijalo mesto v splošnem brez večjih izprememb. Omembe vredna pa je tločrna izprememba, ki je bila izvršena okoli šentjakobske cerkve. Ta del mesta je menda najstarejši in je bil naseljen že pred rimsko Emono. Položaj hiš in ulic pa je bil v tem delu parkrat spremenjen, tako, da iz današnjega stanja prav za ta del mesta ne moremo prav nič sklepati na obliko prvotnega naselja. Konec 16. stoletja so namreč prišli v Ljubljano jezuiti. Kupili so v bližini stare šentjakobske cerkve 30 hiš, jih podrli s cerkvijo in ubožnico vred, ki je bila tudi na tem kraju ter so si zgradili novo, današnjo cerkev, ogromen samostan in gimnazijo. Vsa ta poslopja so razmestili na razpoložljivo zemljišče popolnoma po svojem okusu ter je naravno, da so pri tem prvotno lice tega dela mesta popolnoma spremenili. Drugo spremembo tega okoliša je povzročil požar l. 1774., ki je vse te zgradbe uničil. Pozneje so sezidali le reduto, ki so jo postavili na mesto nekdanje gimnazije in ki so jo podrli po potresu ter Gruberjevo palačo, ki stoji še danes. Ostali del samostanskega zemljišča pa je ostal nezazidan in tvori sedanji trg Sv. Jakoba.

Vse te ulice, ceste in trgi dajejo mestu le glavno, nekako grobo osnovo za njegovo tločrtno obliko. Po tej osnovi oziroma po teh prirodnih motivih se je Ljubljana razvijala kar sama od sebe. S primernim oblikovanjem uličnih smeri kot n. pr. z določitvijo stavbnih črt in s primernim nameščenjem ter oblikovanjem poslopij pa je bilo mogoče dati mestu navzlic danim smernicam docela različno, posameznim dobam ustrezajoče lice. Na naravni osnovi nastajajo umetne po načrtih in nekem določnem sistemu zasnovane tvorbe. Tako n. pr. leži Mestni trg na mestu stare ceste, ki je šla ob vznožju grajskega

hriba, še preden je bil ta del mesta naseljen. Oblika sedanjega trga pa priča, da je bil trg pozneje zasnovan po enotnem, dobro premišljenem načrtu in izvedba preračunjena na poseben, izreden estetski učinek. Vse te umetne zasnove pa bistvenega značaja, to je iz geografskih pogojev naravno izraslega mesta nikoli niso izpremenile. Kajti Ljubljana je tako vkoreninjena v svoji prirodni osnovi in v svoji rasti tako tesno združena z obliko krajine, da so klonile pred to tako močno združitvijo celo dobe, ki so gradile mesta ravno po nasprotnih principih. Tako ni notranje preosnoval mesta niti barok, ki se je sicer zelo razbohotil pri nas in ki je vsaj na zunaj Ljubljano docela po svoje prikrojil.

Končna slika Ljubljane je torej: srednjeveško zasnovano mesto z baročnim zunanjim licem.

Tudi zadnji in prehodni odtenki baročne dobe mesta do potresa niso bistveno izpremenili. V nekem pogledu pa je v 19. stoletju vendar čutiti izpremembo. Dočim je Ljubljana dotlej v razvoju stopala nekako vzporedno z drugimi mesti ali pa vsaj ne daleč za njimi, je odslej znatno zaostala in ni mogla zaznamovati posebnega napredka. Ta zastoj so povzročile gospodarske neprilike. Mesto ni bilo več tako bogato kot nekdanj v baročni dobi, temveč je gospodarsko pešalo. Trgovina in zlasti obrt nista posebno dobro uspevali. Kjer pa počivata ti, tam tudi ni denarja, tam ni dela in ne napredka. Tako je tudi stavbarstvo znatno nazadovalo. Imeli smo sicer zmožne ljudi, a ti so sloveli drugje, domovina jih ni mogla zaposliti in jim dati kruha. Ljubljana je postala revno provincialno mesto in se je kot taka tudi vedno bolj zemanjajala. Drugje pa so si v tem času že znatno uredili svoja mesta. Napredek sicer ni bil viden toliko na zunaj kakor v tem, da so se mesta notranje dograjevala in izpopolnjevala. Splošno je opazati močno gibanje za zdravstveno in higiensko izboljšanje selišč. Ljubljana pa je do potresa storila na tem polju le malo. Zadnja leta pred potresom je sicer kazalo na boljše: Ljubljana si je že zgradila svoj vodovod in je imela v načrtu še druge naprave; gradila je n. pr. tudi že deželno bolnišnico. Ta dela pa so šla le počasi od rok in ker so posebno zaradi dolgoletne zanemarjenosti potrebe naraščale od dne do dne, Ljubljana vseh teh zahtev niti sproti ni mogla zmagovati, kaj še, da bi lahko zamujeno popravila.

V najzanemarjenem stanju je bila kanalizacija. V gostem naselju mesta so obstojale med posameznimi hišami tako imenovane komunske uličice. V resnici so bili to le odprti jarki, v katere so se iztekala stranišča in razni odvajalni kanali ter se je kopičila vsa druga nesnaga. Tedaj so imeli skoro brez izjeme še lesene straniščne cevi, ki so često kar prosto visele v te komunske ulice. Slabi, zidani kanali so vezali komunske ulice s cestnim kanalom, ki je nesnago odvajal v Ljubljanico. Ponekod so imeli greznice ali pa sodčke za fekalije. Površno in zanikrno izpraznjevanje teh posod je napolnjevalo Ljubljano vsako noč z neznosnim smradom. Smeti in kuhinjskih odpadkov seveda tedaj tudi še niso odvažali iz hiš, temveč so jih metali v stranišča, na dvorišča in v številne komunske uličice. Ponekod pa

so metali smeti in odpadke kar naravnost v Ljubljano. V komunskih ulicah zastajajoče in z gnilobnimi tvarinami nasičene tekočine so okuževale ozračje in so močile ter razjedale zidovje.

V predmestjih je bilo drugače. Tam sploh ni bilo kanalizacije, temveč so imeli le greznice, ki pa so največkrat puščale in niso bile niti pokrite. Prebivalstvo predmestij se je pretežno bavilo še s poljedelstvom in živinorejo, zato se je s tem v zvezi pojavljalo tu še polno drugih zdravstvenih nedostatkov, ki sicer nastopajo tudi na deželi, pa tam zaradi redkosti naselij in oddaljenosti posameznih poslopjij niso tako škodljivi.

Tudi razsvetljava mesta je bila jako nepopolna; plinova razsvetljava je bila omejena le na srednje mesto in na glavne ulice, v predmestjih pa so brlele po ulicah redke petrolejke. Ulice in ceste so le malokdaj temeljito snažili in iznova posipali; poleti so škropili ulice in ceste le v sredini mesta, nikdar pa ne v predmestjih. Hiše v predmestjih niso imele žlebov proti javnim ulicam in cestam, ampak je deževnica in snežnica svobodno tekla s streh.

Zdravstveni in higienski nedostatki so bili torej neznosni in z današnjimi razmerami sodeč nepojmljivi. Sicer tudi drugod svoj čas najbrže ni bilo mnogo bolje, a v tem času, torej neposredno pred ljubljanskim potresom so bila druga mesta že davno preko takih razmer. Živahno so že razpravljali o regulaciji svojih mest in gradili po novih smernicah. Urejali so ceste in izboljšavali cestišča, da so zadostili naraščajočemu prometu, napravljali so kanalizacijo, nameščali nasade in javne vrtove. Razširjali so mesta na okolico ter s tem razbremenjevali že itak prenatrpana središča, ki jih razen tega tudi največkrat ni bilo mogoče prikrojiti novim zahtevam: skratka — povsod živahno delovanje in urejanje selišč po novodobnih načelih.

Prva doba, to je doba brezobzirnega rušenja in neupoštevanja starih vrednot in lepot je že minula. Sledilo je splošno iztreznjenje. Mesta, ki bi bila tako zaverovana v izboljševanje in urejevanje po vseh novodobnih načelih, z upoštevanjem in nameščanjem vseh novih pridobitev, da bi pri tem pozabila na stare lepote, so postajala že redka. Poživlja, organizira in

Špitalska — sedaj Stritarjeva — ulica I. 1895.

uzakonjuje se gibanje za varstvo spomenikov. Zmaguje načelo: ohraniti in ne obnavljati. V graditvi mest stopa v ospredje vprašanje, kako ohraniti dragocene stare vrednote, pa vendar upoštevati tudi nove zahteve, pridobitve in načela: vprašanje, po eni strani dovolj težko, pa zato tem bolj hvaležno, po drugi strani. V nasprotju sta slikovitost starih mest in praktične potrebe novega časa. Gotovo je, da so gospodarski, prometni in zdravstveni oziri često onemogočili ohraniti umetnostne vrednote starih mest, vendar nam nekateri primeri kažejo, da se da z razumevanjem, z ljubeznijo do lastne grude in z dobro voljo doseči lepe uspehe. Le premnogokrat se je namreč za gesli »prometni, zdravstveni, higienski in drugi oziri« skrivala iz oboževanja tujih ter iz nepoznanja in nerazumevanja domačih vrednot izvirajoča želja po odstranitvi vsega starega. Nasprotno pa imamo tudi vsega priznanja in posnemanja vredne primere, ko mestni očetje v ponosu do svojih tradicij, v ljubezni do svoje grude ter v spoštovanju do del svojih prednikov sklenejo brezpogojno ohraniti zunanje lice svojih starih mest in si dozidavajo nova poleg obstoječih. V kolikor je bila potrebna asanacija starih mest, se je ta dala izvesti, ne da bi pri tem količkaj trpelo njih zunanje lice; tolikokrat citirani promet pa so usmerili v nova naselja.

Kot že rečeno, je Ljubljana vsemu temu gibanju prisluškovala le bolj iz ozadja. Pazneje se s to stvarjo ni pečal nihče, kajti ogromni stroški po eni strani in tehtni ugovori zoper uničevanje zanimive in deloma lepe stare arhitekture po drugi strani so že vnaprej onemogočali vsakršno možnost po temeljiti preureditvi. Tako je kazalo, da bo Ljubljana le pogodila najbolje: Uboštvo in konservativnost Ljubljančanov bi pripomogla, da bi mesto ohranilo svoje zunanje lice, z izboljševanjem doslej nevzdržnih higienskih in zdravstvenih razmer pa je Ljubljana itak že pričela (vodovod, nova dež. bolnišnica) in je kazalo, da bo to delo tudi skrbno nadaljevala.

Prede predem na opisovanje popotresnih dogodkov, naj navedem še, kolikšen obseg je zavzemala

Vhod v Špitaljsko ulico z Glavnega trga; na desni Peršetova hiša l. 1890., katero so po potresu podrli

Ljubljana neposredno pred potresom in v koliki meri je bila bolj ali manj kompaktno zazidana.

Ljubljana po obsegu svojega zemljišča danes ni mnogo večja kakor je bila pred potresom. Iz za dobe francoske okupacije se je pridružil Ljubljani do pred potresa in sicer l. 1892. le Podturen, to je okoliš Tivolskega in Cekinovega gradu. Po potresu se priključi Ljubljani l. 1896. Vodmat, l. 1914. Spodnja Šiška in l. 1929. nekaj sveta pri Sv. Križu in na Brinju ob Dunajski cesti. Precej razlike med pred- in popotresno Ljubljano pa je, kar se tiče naselja mesta samega. Jedro naselja tvori stari del mesta, to je tisti del, ki je bil še do konca 18. stoletja obzidan. Obzidje je teklo od grajskih utrd (šanc) do konca Florijanske ulice, nato po Vožarskem potu do Ljubljanice in ob tej do šentjakobskega mostu, od tu ob Zoisovem grabnu, Emonski cesti, Vegovi ulici, Kongresnem trgu zopet do Ljubljanice in ob njenem levem bregu nazaj do Čevljarskega mostu, nato pa ob desnem bregu Ljubljanice do Mesarskega mostu in ob Krekovem trgu do grajskega poslopja ter po grebenu grajskega hriba nazaj do utrdbe na okopih. Ta del mesta je bil razen grajskega hriba in okoliša ob Vožarskem potu že pred potresom popolnoma strnjeno zazidan. Temu jedru mesta so priključena predmestja in sicer Karlovško, Trnovsko, Krakovsko, Gradiško, Kapucinsko, št. Petrusko in Poljansko predmestje. Ta predmestja so se šele v teku 19. stol. gosteje pozidala in se združila z mestnimi osrednjimi deli v celoto. Razen v trnovskem in krakovskem predmestju, ki sta kot stari čolnarski in ribiški koloniji še do danes ohranili svoj prvotni značaj, so tvorile v predpotresni Ljubljani jedro naselij v predmestjih stare ceste, ki so vodile v mesto. Ob teh cestah so bila predmestja gosteje in najdalje ven iz mesta poseljena, drugod pa so bila polja in vrtovi, ki so segali ponekod prav daleč proti sredi mesta. Karlovška cesta je bila gosteje poseljena nekako do polovice svoje dolžine. Malo naselje ob njenem spodnjem koncu, ki se je spajalo s Kurjo vasjo onstran Gruberjevega prekopa, je tvorilo že oddaljenejši okoliš zase. Redkeje naseljen je bil tudi Vožarski pot in deloma Zvonarska ulica. Na ostalem delu tega ozemlja med Karlovško cesto, Gruberjevim prekopom in Ljubljanico, to je na tako imenovanih Prulah pa je bil še travnik s cesto ob Gruberjevem kanalu in stezama ob Ljubljanici ter od Karlovškega mostu povprek do nekdanjega Marijinega kopališča. Jedro trnovskega predmestja so tvorile Cerkvena, Trnovska in Karunova ulica. V Koleziji, na Gmajni in ob Trnovskem pristanu pa so bila le redka naselja. Krakovo je bilo v splošnem tako, kakršno je še danes, razen na Mirju, ki spada tudi v to predmestje in kjer je bilo takrat še polje in travniki. V Gradiškem predmestju je bil gosteje poseljen okoliš med Kongresnim trgom, Vegovo ulico, Rimsko cesto in Gradiščem, nadalje Gradišče samo in Rimsko cesto skoro do Tržaške ceste. V tem delu je stara tudi Igriška ulica, ki pa je bila le redko poseljena. Igrišča, ki je bilo na trgu pred današnjim dramskim gledališčem, v času neposredno pred potresom ni bilo več. Posamezne hiše so bile še ob Tržaški cesti, kjer je tudi

Vhod na Sv. Petra cesto z Marijinega trga (Vilharjeva — sedaj Urbančeva hiša)

že stala tobačna tovarna. Kapucinsko predmestje, ki sega na jugu do nunskega vrta in Kongresnega trga, na vzhodu pa ga meji Ljubljana, Miklošičeva in Dunajska cesta, je bilo najgosteje poseljeno okrog Kongresnega trga in Zvezde, ob Wolfovi (včasih Gledališki), Prešernovi (včasih Slonovi) in Šelenburgovi ulici, ob Dunajski cesti na desni do Ajdovščine, na levi pa nekaj dalje, deloma ob Knafljevi, Beethovnovi ulici in Aleksandrovi cesti (včasih Franc Jožefovi cesti) in ob Celovski cesti do železniške proge. Miklošičeve ceste takrat še ni bilo in so bili za hišami v Frančiškanski ulici sami vrtovi vse tja do Dolge (danes Dalmatinove) ulice na eni in do Kolodvorske ulice in Sv. Petra ceste na drugi strani. V Sv. Petra predmestju je bila gosto poseljena Sv. Petra cesta nekako do Polakove tovarne, naprej pa bolj redko; nadalje je bilo mnogo hiš tudi ob Prečni ulici in v spodnjem koncu Kolodvorske ulice. Gosteje naselje je bilo tudi v Kravji dolini, a le do današnjega Tabora. Le deloma pa so bile poseljene Resljeva cesta in nekatere druge ulice v tem okolišu. Na mestu sedanje sodne palače in Kralja Petra trga in v vsem

tistem okolišu je bilo še obširno polje. Ob severnem koncu tega polja je bila predilnica in ob njej veliki travniki. Tudi v ostalem delu Št. Petrskega predmestja je bilo veliko polja in travnikov. V Poljanskem predmestju so bile hiše ob Poljanski cesti do Ambroževega trga še v precej kompaktni, četudi ne strnjeni vrsti. Pa tudi zgornja Poljanska cesta, to je do današnje vojašnice, je bila razmeroma gosto naseljena, čeprav so stale ob tej cesti pretežno le male pritlične hiše, kakor so povečini tudi še danes. Več hiš je bilo tudi ob grajskem hribu v Streliški ulici, toda le do današnjega Ljudskega doma. V ostalem delu so bile Poljane neposeljene, kakor so bile še do nedavnega in kakor so v veliki meri še danes.

Do tega obsega nekako je torej narasla Ljubljana do pred potresa. Zanima nas vsekakor še, kakšna je bila Ljubljana po svoji zunanosti, po arhitektonski vrednosti posameznih hiš, kakor tudi, kakšna v združitvi s celimi skupinami poslopij. Tako rekonstrukcijo si je seveda težko ustvariti, še težje podati in opisati, vendar nam pomagajo pri tem deloma še do danes ohranjene hiše in cele skupine hiš iz tedanje

dobe, deloma slike, ki so nam od tedaj na razpolago. Ker na slikah, ki so napravljene neposredno po potresu — in teh je največ — motijo številne lesene opore, je res, da si je pri nekaterih pogledih težko ustvariti pravo sliko in dobiti vtis, kakršen se je opazovalcu v resnici nudil.

Staro Ljubljano so označevale predvsem mnoge vijugaste ulice, številni majhni trgi, zvezani s prav ozkimi ulicami in baročna pročelja hiš. V vrsti vijugastih ulic je omeniti predvsem Mestni trg s podaljški — Starim in Stolnim trgom (Pred škofijo) ter z zaključki — št. Jakobskim in Krekovim trgom. Je to stara cesta, ki se vije ob grajskem hribu in ki se prav na prelomu in nekako v polovici svoje dolžine najbolj razširi ter dobi poudarek v Mestni hiši in v prekrasnem Robbovem vodnjaku. V smeri proti temu baročnemu vodnjaku se je stekala na Mestni trg gotovo najlepša in najzanimivejša ulica Stare Ljubljane — Špitalska ulica. Le-ta je bila ozka in se je na svoji kratki poti od Frančiškanskega mostu do Mestnega trga kačasto vila ter se končno usmerila s svojo osjo proti vodnjaku. Za tedanjo dobo razmeroma visoke hiše, ki so delale ulico še ožjo, kot pa je v resnici bila, so umetniku-kiparju nujno narekovale sloko obliko vodnjaka. Zdi se, da ulica s svojo vijugasto obliko mika in vabi v svojo sredo, da končno odkrije svoj najdragocenejši zaklad, spomenik iz belega marmorja, ki se v svoji belini odraža od patiniranih baročnih pročelij v ozadju kakor deviška prikazen. Zavidam vse one, ki so bili deležni edinstvenega pogleda.

Na Mestni trg se steka še par drugih prav nalahno ukrivljenih ulic. Vse ulice pa so ozke, tako da jih skoro ni opaziti in se zdi, da je vrsta hiš, ki omejuje trg, popolnoma strnjena. Človeku, ki stopa po njem, se odpirajo vedno novi pogledi in razkazujejo nova pročelja hiš; pogled pred njim se odpira, za njim se vrsti hiš strnjujeta in tako ima človek vedno občutek, da je v zaključenem prostoru, torej na trgu.

Posebno pestrost je dajalo Mestnemu trgu tržišče s številnimi stojnicami okoli magistrata ter z živahnim vrvenjem prodajalcev in kupcev.

Trubarjeva ulica — vse hiše so podril

Od drugih vijugastih ulic omenjam Sv. Petra cesto, Kolodvorsko ulico in Florijansko ulico, ki je v svojem zgornjem koncu, to je nasproti sedanje dekliške šole, zanimiva zaradi stopničasto potekajoče stavbne črte.

Posebnost Ljubljane so bili tudi številni večji in manjši trgi, ki so imeli največkrat nepravilno obliko in ki so nastali bodisi slučajno na križišču cest ali po gotovi grupaciji hiš, bodisi da so bili zgrajeni po preudarjenem načrtu. Po večini so te trge in tržišča spajale prav ozke ulice. Predvsem omenjam vrsto trgov od Poljan do Sv. Jakoba, to so Krekov (tržišče), šolski, Stolni, Mestni, Stari in Sv. Jakoba trg in trge na levi strani Ljubljane kot Križevniški, Novi, Dvorski, Kongresni in Marijin trg. Novi trg ali Turjaški trg, kot se je pozneje imenoval, je bil napram Ljubljani zaprt z vrsto hiš in ga je vezala z Bregom le ozka ulica. Poleg omenjenih je bilo še nešteto manjših trgov, kot je bil n. pr. Ribji trg v celini niš med Mestnim trgom in Ljubljano ali pa trg pri cerkvi Sv. Florjana, ki so ga svojčas imenovali Zgornji trg v nasprotju s Spodnjim trgom pri Stiškem dvorcu in še polno drugih trgov, ki morda niti niso imeli svojih imen in ki so kot nekaka izogibališča tvorili prijetno izpremembo v zaporednosti ozkih ulic.

Kar se tiče stavb, so bile te pretežno baročne, naletimo pa tudi že na klasicizem in romantiko. Poleg zgodnjega in visokega baroka je bil pri nas prav močno zastopan pozni oziroma klasicistični barok in to zlasti v obliki Louis XVI. sloga. Tudi empire ni šel mimo nas brez sledu. Pozneje, ko zmaguje v arhitekturi klasicizem, se pri nas do pred potresa ni več toliko gradilo in imamo iz te dobe le poedine stavbe. Hišna pročelja vobče niso bila bahava, temveč skromna, zato pa tem intimnejša in finejša v podrobnostih in proporcijah.

Po načinu združitve posameznih poslopj v skupine opazamo v Ljubljani tri različne tipe. Najobičajnejši je bil strnjeni zazidalni način. Posamezne hiše so združene v strnjeno ulično vrsto. Po dve sosedni hiši sta imeli često skupen mejni zid. Po drugem zazidalnem načinu stoje posamezne hiše popolnoma samostojno ter jih ločijo med seboj prav ozke, tako zvane komunske ulice. Te komunske ulice so bile ob cesti v višini pritličja navadno zazidane. Po tem načinu zazidane ceste so učinkovale dvojno, in sicer je bil dosežen strnjen zaključek prostora, ker komunske ulice zaradi svoje ožine niti niso prišle do izraza, razen tega pa so posamezne hiše sila plastično učinkovale. Posamezna poslopja v taki ulici so bila kakor kristali v strnjenem združku. Prvi način, ki poednemu členu ne pusti do izraza, temveč ga oklepa v skupni učinek, je še srednjeveški, drugi način pa, ki poudarja poedine člene in stremi po razgibani plastičnosti, je baročen. Opažamo pa v stari Ljubljani še tretji zazidalni tip. Pri tem postanejo razdalje med posameznimi poslopji večje, tako da meje na ulico tudi vrtovi in dvorišča, ki pa so proti ulici omejena z visokimi zidovi, v katere so navadno nameščena uvozna vrata. Ulice so potemtakem strnjene le v pritličju, posamezna poslopja pa uživajo vse do

Frančiškanska ulica — sedaj Miklošičeva cesta

brine odprtega zazidalnega načina. To je, deležna so v večji meri svetlobe in zraka. Na periferiji mesta nletimo še na druge, ponajveč vaške zazidalne tipe.

To je slika Ljubljane, kakršna je bila pred potresom. Malo provincialno mesto, slabo uspevajoče, zato zaenkrat deloma zanemarjeno, sicer pa starodavno mesto s številnimi nemimi pričami boljših dni in slavne preteklosti, po tlorisni obliki nadvse zanimivo, po zunanjem licu slikovito in v estetskem oziru stilno jasno ter enotno.

V te razmere pa poseže potresna katastrofa. Bilo je to v noči med velikonočno nedeljo in ponedeljkom, med 14. in 15. aprilom leta 1895. Ko je bil premagan prvi strah in so bila izvršena najnujnejša zaščitna dela, so pričeli resno misliti na preureditev mesta.

Najprej so odredili komisijonalne ogleda po potresu prizadetih poslopij. Sprva so poslovale štiri ogledovalne komisije, ki so ugotavljale škodo, deložirale stranke iz poškodovanih hiš ter določale poprave oziroma odredile podiranje. Pozneje, ko so bili na posredovanje deželne vlade pritegnjeni k temu delu še

državni inženjerji in tehniki, je bilo na poslu šestero državnih komisij. V koliki meri so bila posamezna poslopja poškodovana, je danes težko reči, vsekakor pa moremo deloma sklepati iz gotovih dejstev. V splošnem se zdi, da se je glede poškodb nekoliko pretiravalo. To pa je tudi popolnoma razumljivo. Prva resnejša poročila potresa niti ne opisujejo še tako hudo, pozneje pa seveda, ko postaja mesto deležno splošnega pomilovanja in vsestranskega zanimanja, ko so jele prihajati prve podpore in je šlo za to, da se izposluje čimveč državne podpore in drugih ugodnosti, postajajo lesene opore vedno številnejše, potres sam pa v poročilih vedno katastrofalnejši. Dejstvo je, da neposredno od potresa ni bila podrt nobena hiša. Ponajveč so bili zrušeni dimniki, ki so, podirajoč se, potrli tudi mnogo strešne opeke in utrli ostrešja, pogosto je odpadel omet, včasih napušči, zaradi posedanja in premikanja tal pa so se pojavile tudi marsikje razpoke v zidu in obokih. Poročila trdijo, da so bile hiše v onih delih mesta, kjer tvori podlago živa skala, manj poškodovane.

(Konec prihodnjič.)

ITALIJANSKE PREDSTAVE V LJUBLJANI PO ZGRADITVI STANOVSKEGA GLEDALIŠČA (L. 1765.)

DR. STANKO ŠKERLJ

Graditev stalnega gledališča v Ljubljani l. 1765., oziroma prezidava stanovske jahalnice v gledališko poslopje, je bila samo navidez efekt priložnostne namere kranjskih deželnih stanov, da se čim slovesneje obhaja obisk cesarja Franca in njegove soproge Marije Terezije, ki je bil napovedan za mesec avgust tistega leta. V resnici je to bila realizacija davnih želja in načrtov ljubljanskega plemstva in meščanstva, realizacija, ki zgovorno priča, da je ljubljansko občinstvo iskreno uživalo gledališko umetnost in bilo pripravljeno, za ta užitek žrtvovati tudi znatne vsote. Načrt deželnih stanov, da bi svoje novo gledališče odprli o priliki cesarjevega prihoda v Ljubljano, je prekrižala nenadna cesarjeva smrt. To pa ni pokvarilo pravega smisla graditve, ki je bil: dati gledališkimi predstavami — a zlasti so pri tem najbrže mislili na italijansko opero — primernejši lokal.

Dokaj verjetno je, da bi bila italijanska opera imela važno ulogo pri nameravanih svečanostih na čast cesarjevemu obisku — podobno kot so že sto let prej, 1660. l., stanovi proslavili prihod Leopolda I. z »italijansko muzikalno komedijo« in kot je italijanska opera povečevala navzočnost novih francoskih oblastnikov v Ljubljani l. 1810. in tudi še navzočnost kronanih udeležnikov ljubljanskega kongresa 1821. l. Naj bo kakorkoli, — podoba je, da so bili prvi gostje, ki so v novi hiši dajali gledališke predstave, italijanski operisti, vsaj kolikor smo do danes poučeni iz nebogatih virov, ki so nam za to dobo na razpolago. Gospodarji gledališča so si sicer že takoj v prvem letu prizadevali, da bi poslopje ne stalo prazno in da bi vsaj v finančnem pogledu donášalo nekaj sadu: iz registraturnega protokola Stanovskega arhiva povzemamo ne samo, da je gledališče že 1765. l. imelo svojega »inspektorja« (v osebi Jožefa Wiserja, ki bomo ž njim še večkrat imeli posla), temveč tudi, da je dobil »deželni plesni mojster« N. Herzog v oktobru tega leta naročilo, naj se javni plesi v bodoče vrše v novem gledališkem poslopiju;

v novembru pa se izdaja dekret o plačevanju lož v novem gledališču.¹ O pravem gledališkem gostovanju pa ne čujemo vse do jeseni 1766. leta.

Takrat je prišla v Ljubljano italijanska operna družba, o kateri zelo malo vemo, ki pa, po gotovih znakih sodeč, ni bila slaba. Igrala je v novem ljubljanskem gledališču, kakor se posebej naglašča, in to najmanj dve operi, štela je najmanj sedem solistov, garderobo je imela iz beneške delavnice Lazzara Maffeija, kulise za prav različne scenerije pa so bile delo dunajskih slikarjev Gefalla² in Mittermayerja. Vse to doznavamo iz libreta ene izmed teh oper, ki je ohranjen v knjižnici gradu Boštajna pod Grosupljem.³ Opera se je imenovala *L'amante di tutte* (*Ljubimec vseh žená*); glasbo je komponiral Baldassare Galuppi *Buranello*, »dvorni podkapelnik« v Benetkah, ki ga že poznamo kot skladatelja Goldonijevih tekstov; besedilo je pa to pot izdelek komponistovega sina Antonija, ki je na libretu označen samo s svojim »arcadijskim« imenom Ageo Liteo. Ta komična opera se je prvič pela v Benetkah l. 1760., nato pa po mnogih mestih — med drugim l. 1764. v Gorici —; tudi v Nemčiji je doživela, še preden je prišla v Ljubljano, na

¹ Registraturni protokol 1741—1771, str. 598 (za oktober 1765): »Theatral Inspections Decret an Joseph Wiser, waß er nemlich dabey für Schuldigkeiten zu beobachten habe.« Na isti strani: »Decret an N. Herzog Landschaftl. Tanzmeister, daß er künftig die öffentliche Balle in dem Neüen Theatral Gebäude halten solle.« Tretji dekret iz novembra 1765., se čita na str. 600.

² Najbrže je bil to dokaj sloveči dunajski slikar dekoracij Johann Gefall, ki je bil l. 1750. nagrajen »wegen der wohlgelungenen Zeichnung eines Hoftheaters« in ki je za novo ljubljansko gledališče naslikal zastor in različne dekoracije; glej Radics, *Entwicklung d. deutschen Bühnenwesens in Laibach*, str. 44.

³ Vesti o ljubljanski predstavi črpamo iz opisa navedenega libreta, ki ga je priobčil K. Črnologar v *Mitteilungen d. Musealvereines f. Krain*, XV (1902), str. 124 sl.: *Ein Beitrag zur Geschichte der einstigen italienischen Oper in Laibach*. O delu samem in njegovih avtorjih prim. G. e. C. Salvioli, *Bibliografia universale del teatro drammatico italiano*, I, Venezia, 1903; str. 155; — in A. Della Corte, *L'opera comica italiana nel Settecento*, I, Bari, 1923; str. 141 sl., zlasti 167.

več krajih mnogo priznanja, kakor je Galuppijeva muzika Nemcem sploh posebno ugajala. »Posvetilo« v ljubljanskem libretu pripisuje uspeh opere njeni smešni vsebini, neprisiljenemu izražanju in dobro komponirani muziki. Ker se o vsebini sami nismo mogli poučiti, naj samo še navedemo, da se v prvem aktu scena trikrat menja: najprej je na prostem, pred letnim gradičem sredi kmečkih koč, nato se dejanje séli v sobo, in odtam v dvorano; v drugem aktu se vrši najprej v dvorani, potem pa v temni sobi; a v zadnjem aktu oder predstavlja vrt.

Pod posvetilom, datiranjem v Ljubljani 22. novembra 1766., so podpisani »Umilissimi Ossequiosissimi l'Impresario, e Virtuosi del Teatro di Lubiana«, kar se v nemškem besedilu glasi: »die Gesellschaft deren Italiänischen Sing-Spieler allhier«. Impresario torej žal ni imenovan, a njegovo ime bi bilo za poznavanje družbe zanimivejše kot ime na štirih dam in treh gospodov, ki so nastopali v tej ljubljanski predstavi in ki jih seznam oseb točno navaja.

Libreto te opere, tiskan v Ljubljani pri J. F. Egerju, je spet dvojezičen, kakor knjižice obeh Mingottijevih družb iz začetka štiridesetih let: dokaz več, da je l. 1766. gostovala tukaj razmeroma odlična družba. Na nemškem naslovnem listu beremo: *Der in alle Frauenzimmer sich verliebende Liebhaber. Ein Lust- und Singspiel* (tako je preveden italijanski terminus za komično opero: »dramma giocoso per musica«) *von Ageo Liteo*... V broširani knjižici male osmerke, ki šteje skoro 300 strani, sta obe besedili razvrščeni tako, da stoji na levi strani odprte knjige italijanski original v stihih, na desni pa nemški prevod v prozi. Prevajalec, ki je signiran samo z »J. J. C. H.«, se na koncu opravičuje bralcu v rimanem »epilogu« zaradi svoje neokretnosti: »Verzeih! und denk: es sind der Feder erste Thaten, / In diesen rauhen Feld.« Ne bi bilo nezanimivo vedeti, kdo je avtor teh ritmično ne preslabih verzov; toda prav lahko je mogoče, da ni iz naše dežele, saj se v libretu samem omenja, da se je ta opera preje pela po raznih krajih Nemčije. — Važnejše bi bilo dognati, katero drugo delo je ta družba še uprizorila leta 1766. v Ljubljani. Morda je bilo tudi več del; iz posvetila *Ljubimca vseh žená* je razvidno samo, da je to bila druga opera navedene sezone. Toda kar bi nam moglo pomagati do rešitve tega majhnega vprašanja, je skoro edino najdba novih libretov v zasebnih knjižnicah ali pa slučajna opazka v kaki zasebni korespondenci.

L'amante di tutte je bil v Ljubljani posvečen grofici Auersperg, rojeni Rothall, ženi onega Henrika Auersperga, pod čegar vrhovnim nadzorstvom je bilo zgrajeno stanovsko gledališče. Lahko si mislimo, da je novo poslopje s svojo boljšo ureditvijo in večjo kapaciteto privlačilo v naše mesto boljše igralske družine, kot so povprečno bile one, ki so nam prej hodile v posete. In v resnici bomo nekaj let po 1766. našli tukaj dobre ansamble. Čudno je le, da nam medtem za cela leta niso stajale vsake vesti o gledaliških predstavah; tudi nemške se ne omenjajo. Da bi bila Ljubljana, kjer so se v petdesetih in na začetku šestdesetih let »sezone« kar vrstile in kjer so se včasih celo istočasno vršile predstave v deželni in v mestni hiši, ostala na primer l. 1767. in 1768. brez vsakega gostovanja vkljub novemu gledališču? Vesti o gostovanjih res ni — tudi o marionetnih prireditvah in o ekvilibrističnih nastopih ne —; toda treba je upoštevati, da so nas računске knjige mestne občine za to dobo pustile na cedilu in da je v stanovskem arhivu praznina. Zdi se nam dokaj verjetno, da tudi te sezone niso bile tako mrtve, kakor na prvi pogled kaže nedostatna statistika.

Prave podatke o gostovanju pa imamo res šele spet za predpust leta 1769. — zato pa je Ljubljana tega leta doživela eno svojih najsijajnejših gledaliških sezon, odlično po družini, ki je nastopala, po obsegu in kakovosti repertoarja in po opremi libretov. Impresario je bil Giuseppe Bustelli; igrala so se najmanj štiri dela, in sicer komične opere *Il cavaliere della piuma*, *La contadina in corte*, *Il ciarlone in L'incognita perseguitata*; libreti so tiskani pri »stanovskem tiskarnarju« J. F. Egerju in so po onih, ki jih je Reichhardtova tiskarna priredila za Mingottijeva gostovanja, najskrbnejše opremljeni, kar jih poznamo v Ljubljani: zvezčiči majhne osmerke, broširani v rjav marmoriran papir, tiskani s tipografskimi okraski, a žal tudi z mnogimi napakami v tekstu, tako v italijanskem kot v nemškem: tudi te knjižice so namreč dvojezične in v tem pogledu prav tako urejene kot libreto iz l. 1766. Italijanski stih so prevedeni v nemško prozo; prevajalci niso označeni niti s šifro in morda niso bili iz naših krajev.¹ Ti libreti so

¹ Pred očmi imamo tri librete: *Il cavaliere della piuma*, last g. lekarnarja R. Sušnika, ki se mu imamo vobče zahvaliti za opozorilo na to opero, o kateri prej nismo vedeli, da se je pela v Ljubljani; *Il ciarlone*, ki sem ga nedavno kupil iz knjižnice grofov Hohenwartov, pred nekaj leti prenešene z Notranjskega na Dunaj, — tudi ta predstava iz sezone l. 1769. prej ni bila zabeležena; in *La contadina in corte*, ki jo hranijo v ljubljanski Državni

Der
Blauderer,
 Eine lustige
 musicalische Vorstellung/
 welche
 in der Haupt-Stadt Laybach
 auf dem neuen Landschaftlichen
 Theater
 von der
Compagnie
 des
Joseph Bustelli
 in Fasching 1769. Fabris aufgeführt
 ret werden wird.

Laybach,
 gedruckt bey Johann Friedrich Eger, Laa-
 Buchdrucker.

Naslovna stran nemškega libreta „Il ciarlone“

tem dragocenejši, ker so doslej edini vir našega znanja o ljubljanskih italijanskih predstavah 1769. leta.

Iz zgodovine italijanske komične opere¹ vemo da je bila »kompanija« G. Bustellija veliko italijansko operno podjetje, ki je v šestdesetih letih

študijski knjižnici. Četrto libreto, *L'incognita perseguitata*, bi po Radicsevih besedah, *Entwicklung...*, str. 52, n. 43, moral biti v knjižnici Narodnega muzeja, a ga tam ni najti.

¹ A. Della Corte, *cit. d.*, I, 120 sl.

cvelo v Pragi in v Dresdnu in to v toliki meri, da si je moglo privoščiti na čelu svoje delavnosti kot direktorja tudi kakega znamenitega italijanskega opernega komponista. Ljubljana v XVIII. stoletju najbrže ni doživela odličnejše operne družbe; a Bustellijevo, ki jo tudi ljubljanski libreti označujejo kot »praško družbo«, »la Compagnia di Praga di Giuseppe Bustelli«, je videla po vsej priliki samo to leto 1769. O dirigentu in pevcih nam tukajšnji teksti niso ohranili nobenih podatkov. Vemo samo, da se je igralo — seveda — v stanovskem gledališču, ki se tudi 1769. še zove »novo«: »nel nuovo teatro provinciale«. — Repertoar tega leta je posebno zanimiv ne samo zaradi notranje vrednosti nekaterih izmed igranih del, temveč tudi zaradi nekih majhnih problemov, ki jih zadaja ugotovitev tekstnih avtorjev. V kakem vrstnem redu so se navedene štiri opere pojavile v Ljubljani, nam ni znano; morda je bila razen njih tudi še kaka druga na programu, ki se ji dozdej še ni našel sled. Začnimo tukaj z *Vitezom s perjanico*, ki mu po prikupni vedrosti besedila pripada prvo mesto.

Il cavaliere della piuma — pravilneje bi bilo: *dalla piuma*; nemški: *Der Ritter von dem Federbusche* — je manj znani naslov Goldonijevega libreta *La cameriera spiritosa*.² Uspeli produkt dveh velikih in prijetnih talentov, Goldonijevega in Galuppijevega, je bil vsaj l. 1766. v milanskem *Teatro Ducale* že na odru, a je morda še starejšega datuma.³ Tekst odlikujejo tiste kvalitete Goldonijevega pisanja za komično opero, ki ga postavljajo med prve libretiste tega žanra in ki povzročajo, da je njegovo sodelovanje tudi v tem področju dramatike dobilo skoraj reformatorski pomen. Dejanje je sicer neznatno in vrh tega nepazljivo zgrajeno. Star, tiranski in osoren grof ima dve hčeri. Starejša, ki ljubi mladega Leandra, bi se morala po očetovi volji omožiti z vitezom (s perjanico), ki ga ni nikdar videla in ki je tako domišljav in smešen, ko se pojavi, da celo služinčad dela pikre opazke na njegov račun. Da reši svojo gospodarico iz obupne zadrege, vzame njena hišna Lucrezia na sebe težko nalogo, da premoti viteza in omehča očeta; pri tem pa ne misli pozabiti na

² Salvioli pripominja v *Dodatku* svoje *Bibliografia universale...*, str. 53, to-le: »Pod tem naslovom« — *Vitez s perjanico* — »ki ga Riemann beleži kot novo opero, se je v nekaterih gledališčih uprizarjala Goldonijeva *La cameriera spiritosa* z Galuppijevo muziko. Pred očmi nam je neki beneški libreto (Pasquali, 1770, v dvanajsterki) za uprizoritev v Trstu istega leta«. Ljubljana ima torej celo starejši libreto z navedenim naslovom.

³ Della Corte, *cit. d.*, I, 167 sl.

sebe. Najprej predstavi vitezu sebe za konteso, svojo gospodarico pa za svojo sobarico. Vitez se ročno zaljubi v Lucrezijo, a iz te situacije se rodi sto novih zadreg, zlasti ker se Lucrezia istočasno ozira tudi po vitezovem slugi Pasquinu. Njena bistra iznajdljivost pa iztakne povsod izhod. Kot maska še enkrat osvoji nestalno srce frfrastega viteza, ki si potem v zavesti svoje krivde ne zna pomagati in pristane na to, da vzame hišno za

ženo. — Fabula torej, kakor rečeno, ni bogvekaj. Toda situacije, čeprav ne posebno skrbno postavljene, so vsekakor zelo zabavno izmišljene, intriga je lahkotna, dialog često prirodno igriv: pogovor Lucrezije in Pasquina v 13. prizoru prvega dejanja na primer je lep primer goldonijevske živahnosti in šaljivosti; ob tem prasketajočem spopadu človek kar sliši enako gibke in graciozne fraze recitativne glasbe.

(Dalje prihodnjič.)

MARIBORSKA STATISTIKA

FRANJO KRAMBERGER

V »Kroniki« bomo skušali sistematično objavljati razne važne in zanimive pojave, ki jih pokaže mariborska statistika, pri čemer imamo namen javnim delavcem in zgodovinarjem, kakor tudi svojim bravcem sploh prikazati tok mariborskega življenja in dela, ne da bi pri tem hoteli ocenjevati razmere in vzroke, ki so povzročile slike, kakor jih ravno podaja sistematično sestavljena statistika.

I.

Danes objavljena statistika namerava statistično prikazati, kako so se gibale cene najvažnejšim živilom in nekaterim drugim življenjskim potrebščinam v Mariboru od l. 1919. do l. 1933. Objavljene številke sem dobil na sledeče načine:

Živila: Za cene živil sem uporabil knjigo »Viktualne cene od 1. IX. 1919 do decembra 1933« in »Poročila mestnega tržnega nadzorstva o gibanju cen življenjskih potrebščin« od 1. I. 1933 do 15. XII. 1933, ki jih shranjuje mestno tržno nadzorstvo.¹ V knjigi »Viktualie« (najbrž je pisna pomota in bi se moralo pravilno glasiti Viktualije-živila) so za vsak teden vpisane po večini najnižje in najvišje cene, na pr. za goveje meso 8. VIII. 1925: Din 10'— do Din 19'—. Srednja cena bi tu bila Din 14'50. Vse take posamezne najnižje in najvišje, oziroma srednje cene za vsak predmet sem seštel ter dobljeno vsoto delil s številom tednov, za katere so bile cene seštete, oziroma s številom, kolikor različnih cen sem seštel. Na tak način

sem dobil povprečne mesečne cene. Mesečne cene sem zopet za vse leto seštel, jih razdelil po primernem številu mesecev in tako dobil povprečne letne cene. Za 1933. so poročila tržnega nadzorstva sestavljena za vsakih 14 dni in formalno nekoliko drugače, vendar so ugotovljene številke dobljene na podoben način.

Voda: V mestnem vodovodu vodijo že od vsega početka po posebnem števcu statistiko, koliko vode odda vodovod vsako leto. Mestno knjigovodstvo vpisuje v posebne knjige, koliko vode se porabi v vsaki hiši (po hišnih števcih). Po teh knjigah sem ugotovil količino vode, ki je bila porabljena izven mesta in jo odštel od količine, ki jo je oddal mestni vodovod ter tako dobil ono količino, ki je bila porabljena v mestu samem. V računskih zaključkih mestne občine mariborske je za vsako leto ugotovljeno, koliko je bilo v mestu plačane vodarine in koliko je bilo plačanega za več porabljene vode, oziroma koliko bi za vsako leto na vodarini in za večjo porabo vode moralo biti plačanega. Števila plačila sem delil s številom konsuma in tako dobil znesek, ki je bil plačan za 1 m³ vode.

Najemnine: vsak hišni posestnik v mestu Mariboru mora vsako leto pri davčni napovedi poročati davčni upravi, koliko je bilo v njegovi hiši plačane najemnine. Ako za vsako leto vsoto v mestu plačane najemnine delimo s številom prebivalstva, dobimo podatke, koliko je vsak prebivalec v dotičnem letu plačal najemnine.²

¹ Mestno tržno nadzorstvo shranjuje knjige o živilskih cenah od 1864 naprej, in sicer: knjigo za čas od 1864 do 1901, drugo knjigo od 1899 do oktobra 1915 ter tretjo knjigo od septembra 1919 do decembra 1932. V knjigi za čas od 1899 do 1915 je za mesec junij 1915 prvič zabeleženo »Höchstpreise laut beiliegend. Kundmachung« (najvišje cene po priloženem razglasu). Ta razglas in tudi poznejši pa knjigi niso priloženi. Od novembra 1915 do avgusta 1919 cene v knjigah sploh niso vpisane. Cene

so bile v tem času maksimirane po različnih uredbah in naredbah, izdanih od avstrijskih in jugoslovanskih deloma civilnih, deloma vojaških oblastev.

² Vštete so tudi najemnine za trgovske in obrtne lokale in torej številke ne kažejo samo stanovanjskih najemnin. Pravilno bi bilo, posebej ugotoviti najemnine za stanovanje in posebej za lokale ter določiti ceno po prostoru ali obsegu (za m² ali m³), kar pa ni mogoče, dokler niso prostori izmerjeni.

Količina	P r e d m e t	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
		krona	krona	krona	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar	dinar
1 kg	Prvovrstna bela moka	6.00	16.14	18.15	6.81	7.44	6.46	6.83	5.67	5.61	5.22	4.14	4.02	3.96	3.43	3.33
"	Bela moka za pecivo	5.40	13.77	16.90	6.41	6.98	6.07	6.45	5.42	5.42	4.97	3.97	3.88	3.66	3.39	3.32
"	" " kruh	4.53	12.24	15.45	5.72	6.40	5.41	5.78	4.99	4.95	4.62	3.67	3.72	3.42	3.19	3.30
"	Črna " "	3.50	8.91	14.11	5.46	5.76	4.57	5.07	3.84	4.28	4.37	3.44	3.14	2.99	2.87	2.95
"	Koruzna moka . . .	3.20	7.42	8.43	4.45	4.42	3.95	3.97	3.16	2.73	3.45	3.08	2.21	1.87	1.79	1.67
"	Pšenični zdrob . . .	6.10	15.22	18.89	7.40	7.97	7.16	7.47	6.17	6.02	5.81	4.96	4.39	4.16	3.84	4.19
"	Testenine	8.75	—	—	13.18	16.23	15.33	14.20	11.07	11.64	11.58	11. —	9.64	10.20	11.15	10.66
"	Ječmenova kaša . . .	—	9.67	13.61	5.91	6.49	6.77	9.52	8.43	8.88	8.52	6.68	8.80	8.59	7.94	7.43
1 l	Prosenka kaša . . .	2.89	9.70	12.36	5.83	7.53	6.91	6.25	5.56	5.93	5.85	5.15	4.67	3.71	3.82	3.63
1 kg	Goveje meso	12.13	21.14	22.30	12.65	20.50	23.44	16.07	13.50	13.62	13.90	15.12	15.08	12.57	7.58	7.93
"	Telečje "	8. —	20.61	20.01	13.50	23.63	26.18	18.20	15.62	17.28	19.04	20.82	24.12	19.49	9.55	10.44
"	Svinjsko "	17. —	31.48	32. —	20.15	34.02	32.50	21.75	18.81	22.26	21.08	21.02	21.58	18.45	12.25	13.56
"	" " prekajeno	28.25	44.12	47.60	26.75	44.79	45.21	31.41	27.02	27.51	27.25	28.70	24.81	20.90	16.25	16.63
"	Gnjat	31.18	49.78	59.43	24.67	45.40	51.24	39.15	35.79	33.13	33.30	32.71	32.66	27.15	19.83	18.43
"	Slanina sveža	34.50	46.13	46.64	25.84	37.79	33.67	25.22	20.58	22.47	21.95	22.66	20.14	14.04	12.39	13.79
"	" " prekajena . . .	34.73	51.24	53.78	29.17	40.50	39.80	33.80	28.38	27.10	29.21	30.04	26.73	18.96	16.80	16.75
"	Svinjska mast	38. —	51.19	60.51	30.39	40.17	37.73	30.92	23.96	24.53	27.70	30.92	24.38	17.28	15.10	16.41
"	Maslo surovo	36. —	59.36	83.29	37.19	49.85	44.45	44.48	40.46	40.09	39.87	41.59	38.73	33.97	29.62	23.67
"	" " kuhano	—	—	87.50	—	55.67	53.54	55.89	43.98	47.31	45.33	38.04	44.25	40.65	30.71	27.33
1 komad	Jajca	1.31	1.91	3.38	1.57	1.76	1.80	1.37	1.37	1.32	1.44	1.52	1.16	1.08	0.86	0.88
1 l	Mleko sveže	1.83	3.94	6.26	2.97	3.90	3.56	2.99	2.56	2.57	2.70	3.06	2.64	2.50	2.50	2.23
1 kg	Krompir	1.43	2.64	2.75	1.78	1.48	1.58	1.52	1.24	1.68	1.57	1.54	1.14	1.42	1.44	0.99
"	Fizol	2.33	5.27	7.93	3.85	4.51	5.75	3.59	2.59	3.72	5.12	6.29	3.24	2.49	2.95	2.74
"	Grah	2. —	—	15.65	4.60	8.92	10.16	6.84	13.92	14.20	14.08	17.25	14.06	13.07	12.44	11.75
"	Riž	19.40	38.97	28.31	9.01	10.56	10.01	10.72	9.08	9.37	8.54	8.67	11.62	9.35	7.78	7.38
"	Zelje kislo	2. —	2.85	4.99	4.55	4.38	3.26	3.66	2.83	3.87	4.28	4.64	3.93	4.26	3.81	4. —
"	Repa kislá	1. —	1.53	3.20	1.89	1.90	2.14	1.90	2. —	2.17	2.40	2. —	2. —	2. —	2.09	2. —
"	Slive suhe	—	—	19.43	8.89	7.64	9.93	16.48	11.17	10.48	10.65	10.98	11.60	10.51	9.73	7.83

"	Čebula	1·40	6·12	8·32	6·89	4·40	3·11	3·56	3·26	4·13	4·17	3·83	2·70	4·17	4·56	2·60
"	Česen	2—	12·76	19·50	8·98	10—	10·67	15·54	14·75	13·73	12·84	14·04	15·42	15·23	10·15	7·98
1 l	Olje namizno	—	80—	57·30	25·77	31·22	29·82	26·01	22·69	20·29	20·13	20—	20·94	19·19	15·68	20·35
"	" bučno	36—	70·65	58·38	31·97	38·28	34·91	25·20	22·29	18·67	21·25	23·28	16·16	13·25	13·34	12·73
1 kg	Kava	57·50	—	—	48·98	56·82	58·20	67·06	69·92	72·60	73·45	73·70	68·54	66·92	66·65	69·08
"	Čaj	195—	—	—	—	—	—	145—	104·90	94·47	101·50	107·50	140·83	154·32	155·67	127·12
"	Sol	2·20	4·90	7·31	3·85	3·70	3·85	4·05	4·06	3·75	2·96	2·87	2·72	2·74	2·75	2·86
"	Sladkor	11·34	56·62	51·37	17·25	24·36	20·38	15·45	14·79	15·97	14·90	13·65	13·07	13·21	14·43	15·37
"	Poper	132·50	97·77	85·95	33·13	38·93	40·10	40·64	61·31	65·81	72·23	70·58	65·46	49·61	43·38	42·18
"	Paprika	65—	101·79	101·91	40·42	66·63	99·15	63·13	61·67	65·10	60·19	54·80	54·58	45·66	35·41	28·04
1 l	Vino ³	18·07	30·95	38·86	11·23	10·89	14·42	15·83	15·85	16·63	18·13	17·67	17·05	15·88	14·08	11·88
"	Pivo ³	2·40	5·97	13·78	5·10	6·21	6·50	7·87	7·27	7·58	9·17	9·17	9·04	9—	9—	9—
"	Žganje ³	30—	70·83	74·57	27·56	23·60	28·03	35·42	37·81	35·47	34·54	39—	41·85	37·91	23·75	19·79
1 kg	Milo	27·35	33·17	34·68	14·81	18·30	17·85	17·44	16·70	16·34	16·48	17·15	16·17	14·31	12·38	12·50
1 l	Petrolej	5·40	15·60	20·72	6·85	7·05	6·99	6·73	6·88	7—	7—	7—	7·02	7—	7—	7·06
1 kg	Oglje	18—	34·73	55·73	20·10	26·78	28·50	28·02	26·77	28·33	26·67	26—	26—	26—	24·50	23—
100 kg	Premog	22·80	50·25	80·52	33·01	45·84	43·71	46·90	45·98	46·75	45·79	45—	42·32	42·31	41·20	41·07
1 m ³	Drva trda	112·50	184·29	262·80	121·46	178·76	197·92	189·50	170·67	157·92	149·17	155·83	155·83	128·23	99·67	101·67
"	" mehka	93·75	144·04	204·80	90·83	112·71	172·92	142·65	120—	118·96	118·75	102·50	108·33	103·75	77·67	75·04
1 m ³ = 10.000 l	Vode iz mest.vodovod. ⁴	0·24	0·44	0·76	0·48	0·72	0·91	1·07	1·23	1·02	1·14	1·33	1·29	1·47	1·48	1·48
Na 1 prebiv.	Najemnina ⁵	93·09	137·67	140·12	103·40	113·51	229·11	263·97	499·85	539·80	796·95	887·41	999·28	1050·53	1036·48	1095·37
Kw ura	Električni tok ⁶	—	—	—	—	—	3—	3—	3—	3—	3—	3—	3—	3—	3—	3—

³ Koliko so Mariborčani popili vina, piva in žganja 1922—1931, je objavljeno v Mariborskem koledarju za 1933, str. 107. Potrebno je dodati še podatke za 1932 in 1933. L. 1932: Vina 781.737 l, piva 460.312 l, destilatov 16.726 l in šampanjca 229 steklenic; 1933: Vina 1.117.568 l, piva 271.645 l, destilatov 31.200 l, šampanjca 664 steklenic. 1931 pa so Mariborčani popili 825 steklenic šampanjca. Razmeroma zelo padlemu konzumu alkoholnih pijač v Mariboru leta 1932. se ne smemo čuditi, ker je samo navidezen. Državne oblasti takrat namreč niso vodile kontrole zaradi trošarine, ampak je to davščino pobirala mestna občina (od 20./IV. do 10./XI. 1932), ki pa ni mogla pobiranja v kratkem času temeljito organizirati. Verjetno je, da je 1932 iztočil Maribor za eno tretjino več alkoholnih pijač kakor pa jih kaže naša statistika. — Konzum piva 1933 je raditega tako nazadoval, ker je bilo dobiti v vinotočih poleg mestne meje in v bližnji okolici mnogo dobrega vina po 4— do 6— Din liter in je vino v vinotočih izpodrinilo pivo.

⁴ Glede cen za vodo je umestno ugotoviti, da prav za prav niso naraščale, ampak je povišanje le bolj navidezno. Vodarina se namreč določa po najem-ninskem donosu in ker so najemnine naraščale, je bilo tudi plačilo na vodarini vedno večje. — V količini v mestu porabljene vode je všteta tudi gospodarska in industrijska voda, voda za škropljenje cest, za gasilstvo itd., v kolikor se dobiva iz mestnega vodovoda.

⁵ Na videz nekoliko različno v primeri s podatki v Mariborskem koledarju za 1933, ker so za sestavo v koledarju bili zbrani le podatki za l 1912.—1933. in je bilo vzeto za podlago leto 1922. in ne, kakor bi bilo pravilno, leto 1921. — V dopolnilo v Mariborskem koledarju za 1933 objavljenih plačil na najemnini (najemninskega davka): 1919 je bilo na najemninah plačanega 3,081.415·55 K, 1920: 4,188.311·35 K, 1921: 4,307.168— K, 1932: 35,487.886— Din, 1933: 37,852.604— Din.

⁶ Cene samo za tok za razsvetljavo.

OB PETSTOLETNICI NOVEGA MESTA L. 1865.

JANKO JARC

(Prispevki k zgodovini narodnega preporoda na Dolenjskem.)

Letos 7. aprila poteče petstosedemdeset let, odkar je nadvojvoda Rudolf IV. podpisal ustanovno pismo Novega mesta. Dobrih dvesto let se je mala naselbina ob Krki razrašala v mestece, dobivajoče najvažnejše sokove svoje rasti iz trgovine, posebej, ko je za turških bojev postalo Novo mesto važno zbirališče obrambnih čet in so bila v njem nameščena tudi njih glavna skladišča. Od ustanovitve Karlovca leta 1579. pa je minevala njegova »srečna doba«, kot pravi I. Vrhovec, in da je bila nesreča popolnejša, so pogosti požari uničevali meščanom hiše in imetje. Iz teh nadlog naj bi Novemu mestu vsaj malo pomagala l. 1746. ustanovljena gimnazija, kateri se je dve leti pozneje ob novi upravni razdelitvi države pridružila še kresija. Zatišje sedaj res nekaka metropola Dolenjske postajajočega mesta pa je vendarle samo od časa do časa vznemirjala kaka finančna afera v mestni hiši¹ ali le prehuda študentovska burka, tožbe mesta s sosednimi gospoščinami in podobno.² Le za časa napoleonskih vojn je tudi Novo mesto preživelo nekaj resnično razburljivih dni, potem pa se zopet potopilo v rahlo romantično nadahnjeno idilo, kakršnega se z neprikritim domotožjem spominja H. Costa v svojih »Reiseerinnerungen aus Krain«.³

Revolucijsko leto 1848. pa je vzvalovilo tudi tihe novomeške vodice in v pomladi narodov so tudi tu doli pognale prve klice zavestno narodnega življenja. Ustanovljena je bila narodna garda, katere člani so bili v pretežni večini dijaki in uradniki, *Franc Polak* je od julija do decembra 1848. izdajal v narodnem duhu urejeyani list »Sloveniens Blatt«, 4. decembra pa je bilo v gostilni »Pri kroni« (sedaj gostilna Fabjan) kot protiutež 1840. ustanovljeni kazini osnovano društvo »Slovenski zbor (Slovenischer Verein)«,⁴ katerega namen je bilo »die Ausbildung der slovenischen Sprache und Hebung der Nation auf eine Stufe, wie sie jeder in Mitteleuropa wohnender Volkstamm erreichen soll«.⁵ »Toda po kratki pomladi privihrajo hude nevihte; politično obnebe je popolnoma otemnelo, tačasne razmere so hitro umorile mlado društvo in vsako gibanje, sistematično uničeno, nas je nehote opominjalo časov narodnega spanja«, tako je na ustanovnem občnem zboru čitalnice 21. jan. 1866 označil nekdanji predsednik »Slov. Ver.« odvetnik *dr. Josip Rozina* novomeško

življenje v eri Bachovega absolutizma, ko je »Casino« bilo zopet edino družabno središče Novomeščanov, bolj ali manj spakedrana nemščina pa občevalni jezik vseh, ki so hoteli veljati za boljše in izobražene ljudi. Pod tedanjo birokratsko-nemškutarsko skorjo pa je še dalje tlela slovenska misel, ki je našla svoje zatočišče in ognjišče tudi v frančiškanski gimnaziji, kamor Bach ni mogel poslati nobenega huzarja.

Ko je poraz na italijanskih bojiščih l. 1859. zrušil Bachov absolutistični sistem in je oktobrska diploma obljubljal avstrijskim narodom toliko zaželeno enakopravnost, je tudi v Novem mestu postajalo živahnije. Vedno pogosteje so se po »Novicah« oglašale želje po čitalnici, na drugi strani so meščani že od novembra 1862 snovali velikopotezne načrte za dostojno proslavo petstoletnega jubileja, vmes pa je vse Novomeščane pošteno razburilo vprašanje gimnazije, ki naj bi bila ravno na predvečer jubilejnih svečanosti okrnjena na samo štiri nižje razrede.

GIMNAZIJSKO VPRAŠANJE

Po novem organizacijskem načrtu za gimnazije iz l. 1849. se je imela tudi novomeška spremeniti v osemrazredno, na višjo in nižjo razdeljeno gimnazijo in ko so bila na pobudo pastirskega pisma škofa Antona Alojzija Wolfa l. 1852. nabrana vsaj v glavnem za razširjenje gimnazijskega posloplja in frančiškanskega samostana potrebna sredstva, je gimnazija l. 1855. imela že svoj osmi razred, čeprav sta v njem sedela samo dva dijaka. Ni še poteklo osem let po prvi maturi, ko je že bil obstoj višje gimnazije resno ogrožen. In v tem sporu za višje razrede, ki ga Ivan Vrhovec v svoji »Zgodovini Novega mesta« na 303. strani le mimogrede, zgodovinar novomeške gimnazije dr. K. Pamer² pa sploh ne omenja in kateremu je bil uvod zanimiv spor gimnazijskega ravnateljstva z deželno vlado zaradi pisave slovenskih krajevnih imen, sta prvič v šestdesetih letih stala sovražno nasproti dva tabora novomeška: družba okoli »Casino-Vereina« in narodno zavedna javnost, ki je videla v profesorjih-frančiškanih »edino, čvrsto, nepremakljivo, rjavo že z mahom obraščeno narodno skalo v sredini dolenskega birokratičnega in nemškutarskega morja« in na katero so ravno sedaj zopet »nahrupili siloviti valovi denuncijacij, obrekovanja mnogoterne, laži in žuganja —.«⁶

¹ I. Vrhovec: Ein Defraudationsprocess aus dem Jahre 1782. Jahresbericht des k. k. Obgymn. Rudolfsw. 1892.

² I. Vrhovec: Zgodovina Novega mesta. — Dr. K. Pamer: Das k. k. Staatsobergymnasium zu Rudolfswert. V gimnazijskih poročilih 1902—1907.

³ H. Costa, o. c. 106 ss.

⁴ Novice 1865, 349 in 1866, 41.

⁵ Slov. Blatt 92.

⁶ Novice 1865. 349.

Ni dvoma, da je bilo v tej dobi ravno dijaštvo višjih razredov zelo narodno zavedno in da je v takrat še mnogo bolj kot danes od sveta odmaknjeni dolenski prestolici morda najbolj intenzivno doživljalo in spremljalo tokove sodobnega političnega in narodno prebujajočega se življenja. Pobude za to pa je dobivalo v prvi vrsti pri svojih učiteljih. Res, da je bil takrat učitelj verouka p. Ignacij Staudacher, ki ga je pozneje Janez Trdina zaradi njegovega nemškutarstva poslal v svoji bajki o »Kresni noči« — na Klek med copernice, zato pa je bil direktor gimnazije p. Bernard Vovk, borec za slovensko pisavo krajevni imen in priimkov v uradnih spisih, in učitelja klasičnih jezikov in slovenščine mladi p. Adolf Kokalj in znani p. Ladislav Hrovat, ki je kot prost predmet poučeval tudi staroslovenščino. Posebej slednja dva nista pri svojem predmetu nikdar zamudila prilike, da bi v učencih ne podkrepila narodne zavesti, bodisi da sta skrbela za točno slovnično poznanje in znanje slovenščine in naše slovstvene zgodovine ali pa dijake navajala ne samo k branju »Novice«, temveč kar k dopisovanju v nje, kar nam dovolj jasno podpriča že samo pregled temat slovenskih nalog, ki so jih pisali dijaki n. pr. v kritičnem letu 1863. Tako je dal p. A. Kokalj šestošolcem sledeča temata v izdelek: »Biti slovenske kervi, bodi Slovencu ponos. (Koseski, dokaz)«, »Govor pri besedi v god ss. Cirila in Metoda«, »Kako koristijo Novice v gospodarskem, obertniškem in narodnem oziru?«. Sedmošolci pa so pri p. Lacku takoj pri prvi slovenski nalogi pisali »Dopis v Novice (v šolskih praznikih)« in med letom razpravljali o »Frižinskih odlomkih« in pisali »Pregled staroslovenske literature«. Osmošolci so se medtem ukvarjali prav tako pri p. Lacku z »Novoslovenščino od Trubarja do Vodnika« in »Novoslovenščino od Vodnika do Novice«, za maturo pa razmišljali »Kako pripomore učenje latinskega in gerškega jezika k izobraženju, — kakošen vpliv imata na materini jezik?«. Sedmošolci so poleg tega tudi pri nemščini (p. Kajetan Picigas) razlagali »Auf welche Art lässt sich eine genaue Bekanntschaft mit der deutschen Sprache zur Hebung und Bereicherung der slovenischen Sprache verwerthen?«. Pri pouku samem pa sta učitelja slovenščine znala tako vneti svoje učence, da sta na semestralni konferenci 19. febr. 1863 izrečno pohvalila dijake treh najvišjih razredov »zaradi skrbne, lahko rečemo skoro korektne izdelave nalog«.

Zato je razumljivo, da je ravno iz vrst dijakov višje gimnazije izšla pobuda za »besedo« v čast tisočletnice ss. Cirila in Metoda 9. marca 1863., ki je po direktorjevih besedah v letnem poročilu »bila prav dobro izvedena«. Direktor in profesorji pa so z dopoldanskim in popoldanskim bogoslužjem dali besedi ves poudarek in sijaj in p. Ladislav je poleg tega prispeval še igrico »Gramatikar v deželni zboru«, ki so jo kot ves ostali pevski in glasbeni program z deklamacijami in govorom vred izvajali višješolci. O tej prireditvi so dobile »Novice« kar dvoje dopisov

P. Ladislav Hrovat (1890)
Slikal prof. Jos. Germ

in enega priobčile v vsej obširnosti.¹ Po njem »se je udeležila tega praznovanja tudi vsa vikša gospoda novomeška«, v mestu samem pa je dopisnik »slišal tu pa tam tudi gospodiče in gospé govoriti le slovensko«, kar mu je bilo poroštvo, »da se je narod svoje vrednosti čedalje bolj zavedel, in da še ni zamrl, ampak le spal dosedaj«. Slavnost sama se je vršila v nabito polni gimnazijski dvorani in gostje »zapustili so jo želje razodevaje, naj bi se v kratkem sopet učinila enaka zabava. Bomo skrbeli, če se bo dalo!« je bil odgovor vrlih dijakov, ki mislijo s prihodki prihodnjih zabav ustanoviti čitavnico.

Da taka narodno usmerjena vzgoja ni mogla pridobiti gimnaziji simpatij v birokratskem in nemškutarškem krogu kazine, je razumljivo, posebej ker so tam zaradi takrat modnega liberalnega naziranja že brez tega postrani gledali profesorje-frančiškane. Kako jim je bila zaradi enega in drugega gimnazija trn v peti, se je jasno pokazalo v sporu ravnateljstva z deželno vlado, ki je sedaj nastal.

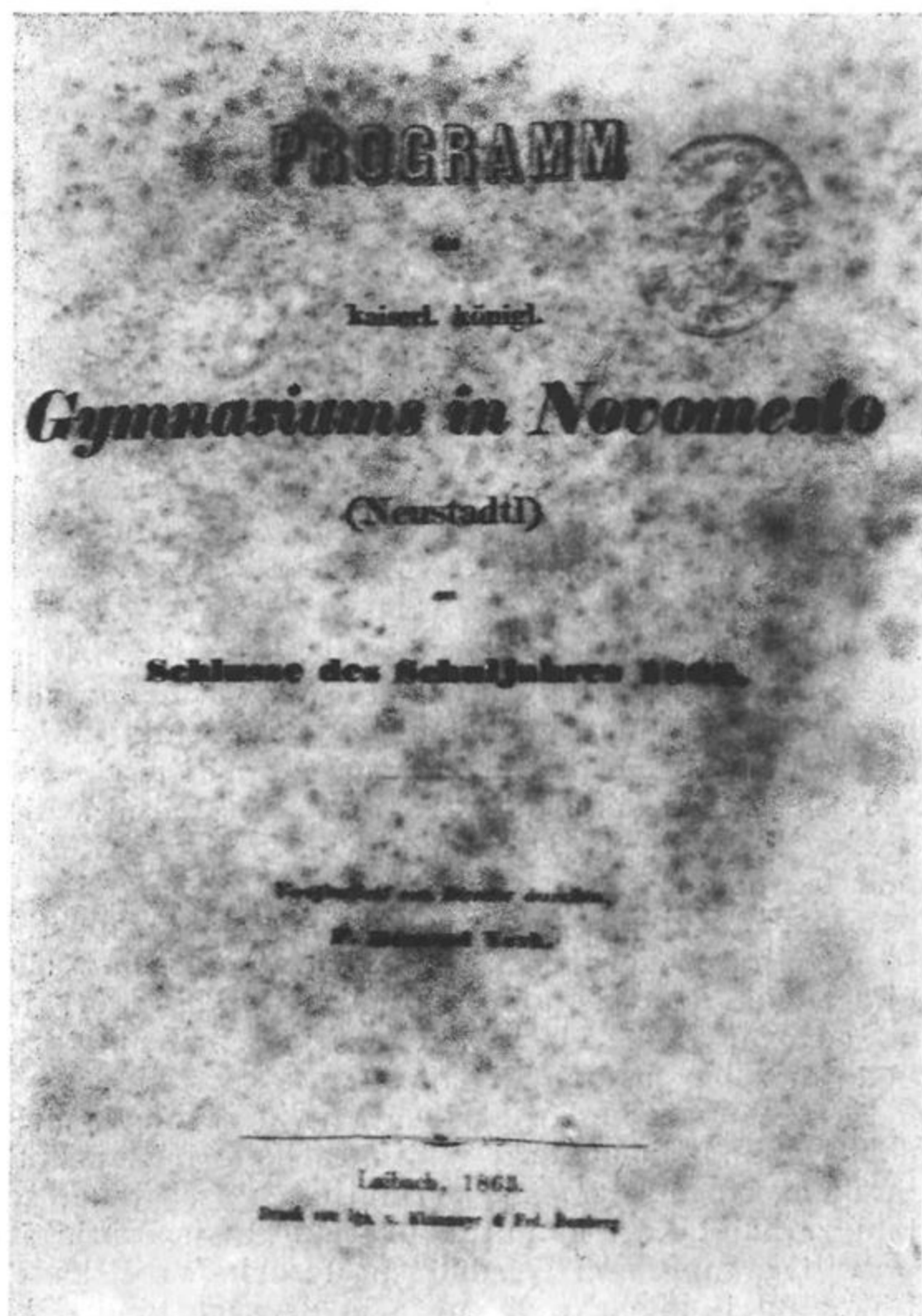
V začetku šolsk. l. 1862/3. je direktor p. Bernard Vovk odločil, naj bodo v katalogih pisana slovenska krajevna imena s samo čisto slovenskimi nazivi, prav tako tudi priimki učencev, v kolikor to že ni bilo v rabi. Ko so bili ti katalogi ob koncu prvega polletja obenem s konferenčnim zapisnikom poslani deželni vladi, kjer je kot šolski nadzornik sedel dolenski rojak in bivši novomeški dijak, sedaj prošt in nekdanj vneti Bachov huzar dr. Anton Jarc, jih je ta vrnil z aktom št. 2457 z dne 25. februarja 1863., ki je vseboval prikrit ukor: ker so izpričevala pisana v nemškem jeziku, kot je to predpisano, naj bodo v istem jeziku pisana tudi imena rojstnih krajev učencev, v ostalem pa da je direktorju na prosto dano, nemškim krajevnim imenom »die slovenische Benennung beizufügen«.²

Ta pripomba je morala direktorja in profesorski zbor naravnost razkačiti, zakaj na prihodnji mesečni konferenci 31. marca so v zapisniku odgovorili deželni vladi:

»Veliko slovenskih krajevnih imen do sedaj še ni imelo sreče, da bi našlo prevajalca; mnoga so samo malo spakedrana in jih ni mogoče imeti za

¹ Novice 1863, 87.

² Gimn. arh. fasc. I. 1863. Prav tam tudi ostali omenjeni akti.

Letno poročilo novomeške gimnazije I. 1863.

nemška; mnoga so pa prevedena tako, da povedo nekaj čisto drugega, kot bi reči morala. Ker pa je ravnateljstvo mnenja, da ni dolžno prvih na nemški prevajati, drugih in tretjih pa popravljati, zato bo vztrajalo pri že močno uveljavljenem načelu, da ne prevede nobenega lastnega imenain bo pisalo krajevna imena tako, kot se glasijo: nemška nemški in slovenska slovenski. Popolnoma je prepričano, da zato čistota nemškega jezika ne trpi in trpela ne bo; zakaj če motrimo formular šolskega izpričevala — org. osnutek pag. 214 — najdemo v njem nič manj kot devet tujih besed. Če te čistoti nemškega jezika ne škodijo, kako naj potem slovensko krajevno ime? Če pa res škodi, potem škodi prav gotovo tudi slovenski priimek učenčev, in vendar omenjeni odgovor ne odreja, da prevedemo tudi te.«

Ta pogumni odgovor je pri deželni vladi povzročil razumljivo nevoljo in z vrnjenim konferenčnim zapisnikom je z aktom št. 4488 z dne 16. aprila prišel takle nos:

»— — — Kar se poimenovanja rojstnih krajev učencev v izpričevalih, katalogih in letnih izvestjih tiče, ni moglo biti dvoma, da tuuradno naročilo

z dne 25. II. št. 2457 ne obsega zahteve, samo v slovenski obliki rabljena imena prevajati v nemščino, pač pa naročilo, da se splošno rabljena in po svojem izvoru nemška imena ne smejo v uradnih spisih uporabljati v slovenskem prevodu. In to je treba upoštevati.

Kar se pa načina tiče, kako je učiteljski zbor v konferenčnem zapisniku z dne 31. p. m. obravnaval to naročilo, je učiteljskemu zboru zaradi pomanjkanja dolžnega spoštovanja cesarske deželne oblasti izrečeno posvarilo. Posebej pa se tudi direktorju, ki je dopustil, da je prišlo do takega sklepa, ga sprejel v zapisnik in zapisnik predložil, izreka graja.

To grajo treba na prihodnji konferenci prebrati in dobesedno navesti v zapisniku.«

Ta graja, ki je bila na sledeči konferenci 30. aprila res prečitana in zapisana v zapisnik, pa še daleč ni oplašila ne direktorja ne zbora, nasprotno, direktor je vzel vso odgovornost za omenjeni sklep na svoje rame in izjavil, da učiteljskega zbora ne zadene nobena krivda, »ker opomba o pisanju krajevnih imen izhaja od direktorja, kar kaže že stilizacija«. Sprejel pa da jo je v zapisnik, ker je samo odgovor na naredbo, objavljeno v rešenju konferenčnega zapisnika. »Direktor pa je mnenja, da ni zaslužil izrečene graje, ker je odkrito in naravnost samo resnico povedal.« V nadaljnjem izjavljata zbor in direktor, da se hočeta zanaprej strogo držati predpisov: »učiteljski zbor ne bo namreč nobenega po svojem poreklu nemškega imena v uradnih spisih uporabljal v slovenskem prevodu.«

Poleg tega pa je učiteljski zbor tudi deželni vladi vrnil šilo za ognjilo. Zakaj poleg graje je bil v omenjenem aktu tudi očitek, da profesorski zbor pri ocenjevanju dijakov ne postopa pravilno, posebej, kar se tiče ocen »prav dobro« in »odlično«, in da bi pri dovoljnem vpoštevanju v Ljubljani uveljavljenih in v org. osnutku označenih načel odpadle različne pritožbe o strogosti in krivičnosti prof. zbora, kar da je zmožno mladini jemati samo pogum in hromiti njeno marljivost. Prof. zbor pa je po konferenčnem zapisniku odgovoril, da ne more potlačiti svojega začudenja zaradi očitka strogosti in krivičnosti. Zbor opozarja deželno vlado, da se pri ocenjevanju strogo drži konferenčnega sklepa, ki ga je svoj čas visoki c. kr. deželni vladi s konferenčnim zapisnikom predložil v odobritev. »Če je bil ta sklep pretrd, krivičen, z org. načrtom nesoglasen, zakaj ga ni visoka c. kr. vlada zavrgla ali omilila? Če ga je pa odobrila, mu je podelila zakonsko moč, in učiteljski zbor je s tem, da se je po njem ravnal, vršil samo svojo službeno dolžnost.« Učiteljski zbor da še nikoli ni slišal nikake pritožbe, če bi pa za kako zvedel, bi na konferenci spremenil oni sklep in to javil deželni vladi v odobritev.

Ta odgovor je menda zalegel tudi deželni vladi, zakaj do konca šolskega leta so se vračali konferenčni zapisniki iz Ljubljane — brez pripomb. Šele 21. novembra 1863 je deželna vlada ponovno pribila, da se mora ravnateljstvo pri pisanju krajevnih

imen držati odločb z dne 25. febr. in 16. apr. i. l. Med tem se je pa nad gimnazijo že znesel vihar.

27. junija je izšel odlok deželne vlade z obvestilom, da se s šol. l. 1863./4. šolnina zviša za 50 % na vseh gimnazijah, ki odpošiljajo nabrano šolnino v študijski fond, torej tudi na novomeški. Od tako zvišane šolnine je bilo treba $\frac{2}{3}$ še nadalje pošiljati v študijski fond, ostala $\frac{1}{3}$ pa naj bi se razdelila po predpisanem ključu med učitelje posameznega zavoda. V dodanem pojasnilu pripominja deželna vlada, da je zvišanje šolnine in nje delna razdelitev med učitelje edini možni način izboljšanja gmotnega položaja posebej starejšim profesorjem, »welche in der Regel auch mit größeren Familiensorgen zu kämpfen haben«. Zakaj celokupnemu stanu iz državnih sredstev izboljšati prejemke da je zaenkrat — prazna nada. Na ta odlok so novomeški profesorji-redovniki, za katere opomba o »večjih rodbinskih skrbeh« ni mogla imeti nobene veljave, sporočili provincijalu, da se glede na svoj stan in siromašnost dolenskega prebivalstva odpovedujejo določeni tretjini in prosijo, da provincijal po deželni vladi izposluje pri naučnem ministrstvu, da se na novomeški gimnaziji za polovico zvišana šolnina zniža za tretjino. Provincijal p. Salezij Volčič je 23. julija sporočil to prošnjo deželni vladi in vsaj pri tej priliki, če ne že preje, na svojo pest prosil naučno ministrstvo, da za nekaj časa dovoli v Novem mestu vpostavitve nekdanje šestrazredne gimnazije, ker da franč. redu prav sedaj primanjkuje sposobnih učnih moči za vseh osem razredov.¹ To je bilo ono »nesrečno vtikanje« provincijala v prepis novomeške gimnazije z dež. vlado, kot pravi I. Vrhovec, v bolj neprimernem času pa takega koraka res ni bilo mogoče napraviti: prošnja za redukcijo na šest razredov je bila v nasprotju z zakonom, ki je poznal samo nižje 4-razredne ali popolne 8-razredne srednje šole, v dunajskem parlamentu so se ta čas pojavljali glasovi proti redovnim gimnazijam sploh, spor z dež. vlado zaradi krajevnih imen pa tudi še ni bil poravnan, nasprotno, s koncem šolskega leta je bil prenesen še v dnevno časopisje in s tem v javnost.

Prošnjo za znižanje šolnine je odbilo naučno ministrstvo 10. sept. z utemeljitvijo, da nikakor ni mogoče razloge, ki jih navaja učiteljski zbor, pa naj bodo še tako spoštovanja vredni, imeti za zadostne, da bi bila dopustna kaka izjema. Kar se siromašnosti dolenskega prebivalstva tiče, da so prof. zboru na razpolago še vedno veljavna določila o oproščevanju šolnine. Prav tako pa da ni omenjeni odlok v nasprotju z redovnimi obveznostmi profesorjev, ker je treba po najvišji odločbi na gimnazijah z učitelji-redovniki oddajati tretjino šolnine njih predstojnikom, ki jo naj po lastnem preudarku uporabijo tako, da bi bile krite one zahteve po v študijskem fondu nesistemiziranih podporah, ki jih ti dosedaj na ta fond naslavlajo.

¹ P. Rafael Klemenčič: Chronologische Darstellung der wichtigern, die Stadt Rudolfswerth betreffenden Daten, mit besonderer Berücksichtigung des Franciskaner-Conventes. Gimn. por. 1868.

X. Nomen-Verzeichniss
der Gymnasialschüler in ihrer Rangordnung am Schlusse des Schuljahres 1863.

VIII. Klasse.	
Gschwan Adalbert aus Terič. Ogriac Wilhelm aus Trebn. Störger Gustav aus Senti Jernej. Pauli Mathias aus Senti Jernej. Lapajne Karl aus Kranj. Tomšič Anton aus Vidjagora. Končič Martin aus Nevlje. Andrešič Franz aus Ribnica.	Magon Johann aus Ljubljana. Schwinger Albin aus Senti Jernej. Kolenc Franz aus Mirna. Klobučnik Ignaz aus Dolz. Brvati Johann aus Begue. Freinhar Franz aus Mokronog. Pleškovič Johann aus Mokronog. Valič Franz aus Skarjevo.
VII. Klasse.	
Klobučnik Johann aus Berlin. Dular Johann aus Novomesto. Nachtigall Raimund aus Laibach. Zajec Johann aus Soderjica. Goranc Alois aus Senti Jernej. Škofcvar Franz aus Novomesto. Derganc Anton aus Šušibel. Štamcar Johann aus Novomesto. Knašič Jakob aus Spodnje gorje.	Sattler Josef aus Novomesto. Derganc Jakob aus Senti Jernej. Potokar Josef aus Mokronog. Schwinger Raimund aus Senti Jernej. Kalan Jakob aus Radovica. Petric Johann aus Suhor. Fregelj Valentin R. aus Senti Lucija. Šemra Mathias aus Logac. Oršič Josef aus Kostajnova.
VI. Klasse.	
Klotzmeigel Josef aus Wien. Jelenc Alois aus Berlin. Škerbinc Franz aus Laibach. Vidic Franz aus Ljubljana. Lušin Anton aus Ribnica. Kristof Rudolf aus Černomej. Koen Ignaz aus Senti Rupert. Hilli Josef aus Zlč. Klobučnik Josef aus Želovnik. Basaj Johann aus Zgoranji Bernik. Schweiger Franz aus Černomej.	Boblek Andreas aus Radeč. Valentincič Ignaz aus Šmarje. Wagner Josef aus Karlovec. Lapajne Johann aus Kranj. Schöpf Friedrich aus Metlika. Bozja Josef aus Podgorica. Jarc Franz aus Kostajnova. Venedig Wilhelm aus Kostajnova. Germ Ignaz aus Dobrepolje. Rebolj Mathias aus Klanec.
V. Klasse.	
Trenc Ferdinand aus Senti Jernej. Böhm August aus Mirna. Rakoše Josef aus Toplice. Gandini Walikhard aus Skofja Loka. Linhart Wilhelm aus Loosensteinreiter. Petric Theodor aus Belak. Maurič Johann aus Metlika. Jančiger Karl aus Laibach.	Vončina Philipp R. aus Fara bei Idrija. Jerancič Franz aus Sevnica. Kastelic Josef aus Terič. Pičkar Franz aus Kerško. Röthl Mathias aus Nesselthal. Vartl Thomas aus Kropa. Šobar Michael aus Toplice. Fabiani Vincenz aus Novomesto.

Imenik dijakov višje gimnazije I. 1863.

Veliko bolj dobrodošla pa je bila deželni vladi in njenemu šolskemu nadzorniku proštu dr. A. Jarcu prošnja za začasno redukcijo sedmega in osmega razreda, o čemer se je že v juliju razvedelo, čeprav nejasno, tudi v Novem mestu. Takoj so bili sproženi vsi vzvodi, da zrušijo ali vsaj okrušijo to »nepremakljivo narodno skalo«. Že 14. julija je zahteval nadz. dr. A. Jarc, da mu ravnateljstvo »mit Beschleunigung« pošlje statistični pregled učencev sedmega in osmega razreda od 1855. dalje. Škofijskemu ordinarijatu je bilo poslano vprašanje, v koliko bi bilo ogroženo ljubljansko semenišče v slučaju, da bi bila v škofiji samo ena — ljubljanska — popolna gimnazija, nakar je škof. ordinarijat odgovoril, da ni brige in nevarnosti, da bi semenišču, čeprav bi bila samo v Ljubljani popolna gimnazija, primanjkovalo kandidatov. Zdaj je bilo zbrano vse potrebno gradivo in deželna vlada je ves akt poslala 8. avgusta naučnemu ministrstvu s predlogom — naj za štiri višje razrede novomeške gimnazije v breme študijskega fonda sistemizira potrebna učna mesta, dobro vedoč, da ministrstvo tega storiti ne more, saj je pred komaj poldrugim mesecem ravno zaradi presihajočega študijskega fonda na vseh učnih zavodih zvišalo šolnino za 50%, takse za privatne izpite pa celo za 100%.

V času pa, ko je bivši Bachov huzar dr. Jarc zbiral gradivo za to svojo zahrbtno vlogo, je spor gimn. ravnateljstva z njim prešel iz uradnih spisov v časopisje in postal javna zadeva.

30. julija je bilo zaključeno šolsko leto s svečanostjo v šolski dvorani. Latinskemu, slovenskemu in nemškemu nagovoru je sledil govor v staroslovensščini, vmes so se vrstile pevske točke, ob koncu pa so bile dijakom razdeljene nagrade, izpričevala in letna poročila s slovenski pisanimi priimki in krajevnimi imeni od Beljaka do Novega mesta, le Dunaj, kočevska Nesselthal (Koprivnik) in Altlag (Stari log), gornjeavstrijski Losensteinleiten in štajerski Aibiswald so obdržali svoja nemška imena. Direktor p. Bernard Vovk se je tako točno držal sklepa prof. zbora z dne 30. apr., da ne bo nobenega, po svojem poreklu nemškega imena v uradnih spisih uporabljal v slovenskem prevodu.

Sedaj je najprej završalo v oni novomeški družbi, ki je po vsej priliki že ob koncu prvega semestra pošiljala pritožbe deželni vladi zaradi »strogosti in krivičnosti« prof. zbora. Takoj drugi dan po zaključku šolskega leta pa je dopisnik Laib. Ztg., ki se nam kasneje razkrije kot eden onih, »die sich zur unverrückbaren Aufgabe stellten, Neustadt wenigstens in seinen Hauptzügen den neueren Zeitverhältnissen anzupassen«, napisal dolg dopis in se najprej zgrozil, da je na poročilu pisano »schwarz auf weiß mit fetten Lettern ‚Gymnasium in Novomesto‘«, in se potem takole razpisal:¹ »Ist dieß neue Sprachtheorie, ist es moderne nationale Gleichberechtigungssucht, ist es einfach Unsinn oder hat absichtlich Sinn? — schier schwer ist zu enträthseln dieses Pudels fauler Kern — oder ist es gar blos launiger Machtspruch der Gymnasial Direktion, die Neustadt einfach gestrichen, wegdekretirt und in die nunmehr authentische Benennung Novomesto umgewandelt hat? Das wäre am Ende Allerdings ein gewaltiger Stadt — aber zum Glück lange noch kein Staatsstreich.« Trdeč, da vsa prosvetljena novomeška javnost, ki se kljub vsemu prišteva k dobrim Slovincem, zavrača tako »zvenečo jezikovno zmes« pričakuje, da bo višja šolska oblast odvadila ravnateljstvo takih jezikovnih skomin in mu vlila večjega spoštovanja do vsaj do sedaj oficielnih imen. Da so v takih prilikah glasovi o ukinitvi višje gimnazije dobrodošli, se zdi dopisniku čisto prav, ker da že itak primanjkuje zanjo učnih moči in učil. Redovne gimnazije da že tako ne skrbе dovolj za sposobne učne moči »und wenn das geistliche Gymnasium in Novomesto durch Hebung der vier oberen Klassen mit gutem Beispiele vorangeht, so hat es wenigstens die Priorität des diesfälligen Fortschrittes für sich. — — Sollte also im Interesse des guten Principis das Obergymnasium in Novomesto eines schönen Tages ohne Sang und Klang zu existiren aufhören«, bi pridobili najprej »ein Untergymnasium in Neustadt«, drugič bi pa nastala nujna potreba, da bi se mestna občina pobrigala za nižjo realko »mit der Besetzung von geprüften weltlichen Lehrkräften«, za kar bi morala

občina neprestano in z vso vnemo prositi na vseh krajih, »und einen Fond hierfür erwarten wir von der Jubelfeier-Lotterie!«

Na te napade je takoj 5. avgusta² odgovoril ravnatelj p. Bernard Vovk s »Poslanim« v istem listu in kot že v konferenčnem zapisniku 31. marca ponovno poudaril uveljavljeni princip, da ostanejo lastna imena neizpremenjena, v čemer »nur die Germanisierungssucht einer unglücklichen vergangenen Periode hatte in Österreich eine Ausnahme gemacht.« Šolske oblasti da ni treba prav nič ščuvati, ker je to vprašanje z akti že rešila in jih ravnateljstvo ni prav nič kršilo. Kar se ukinitve gimnazije tiče, izjavlja, da so ti glasovi napak razumljeni in brez podlage, dobiček bi bil pa samo ta, da bi prebivalstvo moralo pošiljati svoje sinove v šole — drugam. Nič nima zoper realko, ki bi — dato sed non concessio — ob nižji gimnaziji lahko uspevala, posebej, če jo vzdržuje država in bi tako mesta nič ne stala, bolj potrebna pa da bi bila šola »für arme verlassene weibliche Jugend«, zakaj, »wollen wir gute Kinder haben, müssen wir gute Mütter haben, sagte Napoleon I.«. Kar se pa sposobnosti učit. zbora tiče, poziva dopisnika, naj se zglaš pri njem, da prečita pohvalne dekrete dežel. vlade. Komaj je dopisnik A. R. prebral to »Poslano«, je takoj 8. avgusta — isti dan, ko je bil iz Ljubljane na Dunaj poslan oni čudni predlog — odgovoril z zavihanimi rokavi in kolom v roki: ironično ugotavlja, da ima opraviti s samim gospodom ravnateljem, onih dekretov pa da vseeno ne pojde prebirat, ker sam po srečnem naključju čisto dobro ve, kaj je odgovorila vlada 16. aprila in kar da je preje opora za njega ko za ravnatelja. Sicer pa sprašuje, kdo je dal ravnateljstvu pravico spreminjati ime, s katerim sme po veljavnem zakonu o občinski avtonomiji razpolagati samo mestna občina sama, ravnateljevemu, pisave imen tikajočemu se principu pa postavlja svojo tezo: »lieber gar kein Obergymnasium als ein nicht mit entsprechenden Mitteln dotiertes und namentlich mit nicht durchwegs geprüften Lehrkräften besetztes.« Z očitim pomilujočim nasmehom, kot so pisani vsi gimnazijo obravnavajoči A. R.-ovi dopisi, podere sedaj tudi ravnateljevega Napoleona I. z opazko, da je sicer dopisnik tudi za državno realko, vendar v šolskih stvareh ne vedno za načelo: »nichts kosten«, denn »sehr wohlfeil« ist nach Lessing auch »sehr teuer«.

Ti članki pa niso vzbudili samo živahnega odmeva v mestecu ob Krki, kjer se je gotovo skoro vsako gostilniško omizje razdelilo v dve stranki, temveč tudi v slovenskem časopisju. V času, ko je usodna Atropos že nastavila rezilo na nitko življenja višje gimnazije, so »Novice« v članku »Prava resnica« na str. 271. podčrtale: »Slovenske mesta, vasi, trge, hribe, vode itd. naj Nemeč krsti kakor mu je drago, samo še slovensko ime naj dostavi. Slovenec gleda le na slovensko, ne pa na nemško. Slovenci pa pišimo svoje imena kakor so od nekđaj — neprekršene, nepocmandrane. Cuique suum!« V poročilu o novomeškem izveštvju pa so zavrnilo dopisnika A. R., da je »menda le bral tri

¹ Laib. Ztg. 1863, 689.

² Laib. Ztg. 1863, 705.

zadnje strani, in je hotel biti gimnaziji sodnik, zagromivši svoj: Ego vero censeo, gimnazijam superiores in Neustadtl esse delendam«, ko ni čital na 21. strani izvestja tiskanega zasluženega priznanja dež. vlade učiteljskemu zboru. »Kako abotno!«

In Janežičev »Slovenski glasnik«, ki je že leta 1862. pisal, da je vse hvale in posneme vredno to, da so v novomeškem poročilu imena krajev povsod le po slovensko naznanjena,¹ je ob poročilu iz leta 1863. zapisal:² »Prav čvrst národen duh nam veje tudi letos iz letopisa novomeške gimnazije; slava in čast čč. gg. očetom! Bog nam daj tacih učiteljev tudi po ostalih domačih učilnicah —«

Ali v tem se je tem učiteljem in njih učilnici že izpolnila usoda in nadzornik dr. Jarc si je lahko zadovoljno pomel roke, ko je v drugi polovici septembra prišel z Dunaja akt MZ 8674/C. U. z dne 15. sept. 1863. V uvodu ugotavlja naučno ministrstvo, da po izjavi frančiškanskega predstojništva primanjkuje redu potrebnih učnih moči, po izjavi ljubljanskega ordinarijata pa potrebam semenišča popolnoma zadostuje samo ljubljanska popolna gimnazija. S tem ni več pogojev ne potrebe, zaradi katerih je bila l. 1851. tedanja šestrazredna gimnazija povišana v osemrazredno. In ker tudi frekvenca gimnazije ni na taki višini, da bi opravičevala obstoj višje gimnazije za potrebe ne samo teološkega, ampak tudi drugih poklicev, ministrstvo nikakor ne more pristati na predlog deželne vlade in na najvišjem mestu izposlovati za štiri višje razrede z občutnimi stroški zvezano sistemizacijo državnih učnih mest; »zato ne preostaja drugega, kakor omenjeno višjo gimnazijo s početkom šol. l. 1863./4. reducirati na nižjo s štirimi razredi in ji takó vsaj s táko ureditvijo, za katero je po predloženih podatkih po številu in sposobnosti dovolj učnih moči in zadostujejo tudi učila, omogočiti miren razvoj.«³

Preden pa je bil ta dekret uradno sporočen provincijalu, ravnateljstvu in novomeškemu županstvu, se je že v Ljubljani in v Novem mestu vedelo zanj in zdaj je bila na provincijalu vrsta, da ta nepričakovani odgovor na svojo nepremišljeno vlogo ublaži vsaj toliko, da se odloži njega izvršitev. 22. septembra, ko je p. Salezij Volčič pritiskal kljuko v deželni hiši in prosil, naj vsaj zaradi bližnjega pričetka šolsk. leta odlože ukinitve višjih razredov do prihodnje jeseni, sta po istem poslu prišla v Ljubljano tudi novomeški župan *vit. Fichtenau* in prošt *Jernej Arko*. Prošnjo je deželna vlada, sklicevaje se na naknadno odobrenje ministrstva, ugodila tem rajši, ker je imela sedaj v rokah usodni Damoklejev meč in je z njim lahko pritislila na provincijala, da morda le kje najde učne moči, obenem pa krotila tudi puntarske njegove profesorje: 23. septembra je sporočila uradno odlok o ukinitvi ravnateljstvu in mestnemu županstvu z dostavkom, da stopa v veljavo s prihodnjim šolskim letom.

Sedaj je začelo vreti tudi v Novem mestu.

Levstikov »Naprej« z dne 25. IX. pravi v svojem dopisu iz Novega mesta: »Mnogo se je govorilo, da ne bode v Novem mestu več zgornje gimnazije, ali 1863/64. leto gotovo še ostane. Slišimo, da so tudi zared tega bili 22. dan t. m. prišli novomeški gospodje v Ljubljano k cesarskemu namestniku baronu Schloissniggu.«⁴ 26. septembra pa je tožil dopisnik »Novic«, da je »nenadoma počil glas, da štirje razredi višje naše gimnazije imajo nehati že to leto, ker neki je g. provincijal č. frančiškanskega reda ali po svoji lastni spredvidnosti ali po mislih kakega drugega gospoda vidil zadrego, da bi vsaj za poslednja dva razreda utegnili primanjkovati učenikov za celo gimnazijo. Ker se je naša gimnazija tako hvale vredno obnašala in ker gimnazija v Novomestu ni le dolenskim starišem za svoje otroke velika polajšava, da jih lože skozi šole spravijo, pa tudi mestu samemu nekolikšna materijalna podpora;«⁵ je ta glas »po vsem Dolenskem veliko nevoljo izbudil«,⁶ v Novem mestu pa menda cel vihar. Vsem so bili še v živem spominu žolčljivi članki dopisnika A. R. v Laib. Ztg., kjer je »v svoji nepremišljeni škodoželjnosti že naprej k tej žalostni novici ploskal«, zdaj pa so kar s prstom kazali nanj in menda kar padli po njem in krogu njegovih pristašev, »ki so si stavili za nepremakljivo nalogo, vsaj v glavnih potezah prilagoditi Novo mesto novim časovnim prilikam«. Zakaj 6. oktobra se zopet oglašja v svojem časopisu in toži, da »firma A. R.« še ni doživela takih dni, kot so bili oni, ko je po mestu brzela novica o ukinitvi višje gimnazije. Konservativnost Novega mesta da je tako zakoreninjena in stoji na tako skalnotrdni osnovi, da je niti duhovi revolucije niti zakoni ustave ne premaknejo. Zakonite varnosti da sploh ni več in pravi, da so v zadnjem času doživeli že nekaj grobih kršitev njihove Habeas-corpus akte, da pa zaenkrat zaradi udeleženih gospodov molče, dalje pa da ne bodo več!⁷ Vendar kasneje ni zaslediti več kakih tozadevnih dopisov, vsa stvar pa jim je vendar presedala toliko, da je »firma A. R.« o gimnaziji najrajši — molčala.

Medtem pa se je na vso zadevo usedel občinski odbor, ki je v svojem gnezdu imel že par težkih problemov: jubilejne svečanosti v l. 1865. in z njimi zvezana dobrodelna loterija in — deputacija na Dunaj. Iz skopo ohranjenih zapisnikov občinskih sej je razvidno, da je župan naprosil deželnozborskega poslanca — Novomeščana dr. Skedla, naj izdela prošnjo za nadaljnji obstoj višje gimnazije, kar je ta tudi storil, mestni odbor pa to prošnjo na seji 14. oktobra odobril in sestavljalcu za »njegovo pridnost, trud pri iskanju potrebnih podatkov in dragoceno izgubo časa« »z ozirom na skromna sredstva mestne občine« podelil remuneracijo — 25 fl. Naslednji dan — 15. okt. — pa je župan dobil odgovor naučnega ministrstva na svojo vlogo z dne 22. septembra, v katerem ministrstvo ponovno potrjuje ukinitve višje gimnazije

¹ Slov. Glasnik 1862, 307.

² Slov. Glasnik 1863, 271.

³ Gimn. arh. n. n. m.

⁴ Naprej 1863, 309.

⁵ Novice 1863, 316.

⁶ Novice 1863, 340.

⁷ Laib. Ztg. 1863, 913.

z že znano motivacijo in izjavlja, da na vzpostavitev celotne gimnazije ni misliti toliko časa, dokler ne bo trdno dokazano, da obstoje vsi pogoji, ki so za višjo gimnazijo potrebni.

Ker je bilo torej ministrstvo trdno odločeno, da ne žrtvuje niti vinarja iz državne blagajne, ni kazalo drugega, kot da je provincijal skušal sam ovreči svojo vlogo nesrečnega spomina, in tako dopisnik »Novic« ve že 26. sept. povedati, da so »slišali, da je red č. frančiškanov dobil poslednje leto nove moči za šolstvo«. Občinski odbor se je s tem vprašanjem ponovno bavil na seji 10. decembra, kjer je navzoči glavar J. Ekel sporočil živ interes ces. namestnika bar. Schloissnigga za novomeško gimnazijo, nadalje pa je odbor razpravljajal o vlogi številnih občanov z dne 22. novembra, ki so zahtevali, naj se gimnazijsko vprašanje poveže z drugimi željami, ki jih hoče mesto po posebni deputaciji sporočiti na najvišjem mestu, in na ta način čim preje doseže ugodna rešitev, kar je zagovarjal tudi obč. odbornik Franc Viktor Langer pl. Podgoro; zatem je prošt Arko prebral osnutek že druge prošnje na ministrstvo za reaktiviranje gimnazije, ki ga je odbor z malimi izpremembami sprejel in sklenil po uradni poti poslati na Dunaj.

Največ pa so Novomeščani v tem času pričakovali uspehov od že davno predlagane in s toliko samoljubnostjo zahtevane deputacije k cesarju na Dunaj. Ali na vprašanje F. V. Langerja grofu Antonu Aleks. Auerspergu, ali bi kazalo, da pride deputacija še v

zimskem zasedanju parlamenta na Dunaj, je ta to odločno odsvetoval, kar je vzel obč. odbor 4. januarja s hvaležnostjo na znanje in preložil deputacijo na ugodnejši čas. Seveda takega časa kasneje nikdar bilo ni. Pl. Langerju pa je bilo naročeno, naj pri prihodnjem deželnozborskem zasedanju na novomeške zadeve, posebej gimnazijo, ponovno opozori grofa A. A. Auersperga.

Kako se je dalje razvijalo gimnazijsko vprašanje v občinskem odboru, o tem manjkajo v mestnem arhivu potrebni dokumenti. Vsestranskim intervencijam pa in ponovnemu zatrdilu p. provincijala, da je dovolj učnih moči na razpolago — morda je tudi škofijski ordinarijat naenkrat odkril potrebo novomeške gimnazije za obstoj semenišča, o tem bi vedel povedati morda kaj škofijski arhiv — je uspelo, da je ministrstvo z aktom št. 1455/C. U. z dne 24. febr. 1864 sistiralo odlok o ukinitvi in zopet dovolilo osemrazredno gimnazijo, toda s ponovno podkrepljenim pogojem, da študijskemu fondu s tem ne narasejo stroški, in s posebnim naročilom p. provincijalu, da strogo pazi, da bo imela gimnazija vedno dovolj strokovno usposobljenih moči.

Tako je bilo rešeno to gimnazijsko vprašanje »zum Aenger präjudiciöser Tonangeber, die das Quantum der Kenntnisse nur nach dem Gehalte und eitlem Welttöne in ihrer Blindheit taxiren«,⁹ v radost Novomeščanov in korist Dolenjske.

CELJSKO MUZEJSKO VPRAŠANJE V PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI

J. OROŽEN

Ena izmed najvažnejših kulturnih zadev celjskega mesta je vprašanje njegovega muzeja. V resnici je muzej star že preko 50 let, ali pravda, ki se je razvila že ob njega rojstvu, še danes ni rešena: niso še podani vsi pogoji, ki bi mu omogočali pravilno in napredujoče delovanje.

Postanek celjskega muzeja je v zvezi z bogatimi arheološkimi najdbami, ki so jih dala celjska tla. Te najdbe so večinoma rimske. Ker je novo mesto zgrajeno prav na istem ozemlju, na katerem se je nahajala rimska Celeia, zato je umevno, da so radi čestih prekopavanj spomeniki prihajali na dan zelo zgodaj; že srednjeveški zgodovinarji vedo zanje. Izza početka novega veka pa se posveča spomenikom že večja skrb: meščani jih vzdavajo v hiše, cerkve in v obzidje. Tako so se mnogi izmed njih očuvali. (I. Orožen, Zgodovina Celja, I. del.)

Začetkom 19. stoletja se je to zanimanje še okrepilo. Gimnazijski profesor Zupančič, Slomškov učitelj, je preiskaval staro celjsko zgodovino, iskal in popisoval spomenike ter napravljajal znanstvena potovanja v bližnje in daljne kraje (v Sevnico, v Solčavo).

Ali pravo poglobitev dela je izvedel arheolog in pesnik Gabriel Seidl, ki ga je enajstletno plodno arheološko prizadevanje v celjskem mestu usposobilo, da je mogel pozneje sprejeti mesto kustosa na dunajskem novčnem in antičnem kabinetu (sedanjem narodnem muzeju). V njegovem času se je odkrila obsežna rimska kanalizacija, ki so ji prvič prišli na sled v devetdesetih letih 18. stoletja. Velepomembna je tudi najdba kipa »noriškega vojaka«, ki velja za najznatnejši spomenik rimsko-barbarske umetnosti.

Sredi 19. stoletja je Seidl še deloval, ali pridružili so se mu še drugi. Najzasluženejši med njimi je bil tedanji celjski kaplan Ignacij Orožen. Pridružujejo se mu Knabl, Kenner in Arneth, ki sicer niso delovali na licu mesta, ali so odkritja literarno vestno zasledovali. Najznamenitejša najdba te dobe so številni prokuratorski in drugi vojaški spomeniki, ki so bili v petdesetih in šestdesetih letih izkopani v severnem delu mesta na domnevanem foru ob Kralja Petra cesti. Takrat je bil v Celju opat Matija Vodusek, mož, ki si je tudi kot šolnik pridobil mnogo zaslug ter je v književni zgodovini znan kot Slomškov so-

trudnik. Matija Vodusek je dovolil, da so izkopane kamne postavili med gotskimi podporniki ob vzhodni steni župne cerkve ter jih zavarovali z omrežjem. Že prej je bil prišel k južni strani kora tudi »noriški vojak«. Tako je tu ob župni cerkvi nastal prvi celjski lapidarij, prvi celjski arheološki muzej.

Ali tako ni moglo dolgo ostati. Spomeniki tu vendar niso bili zavarovani pred vremenskimi nepravilnostmi, vrhu tega jih je še vedno bilo mnogo raztresenih po mestu in spričo živahne gradbene delavnosti je bilo pričakovati še novih najdb. Potreba po pravem muzeju je bila jasna. V Celju je bilo v sedemdesetih letih mnogo ljudi, ki so bili voljni vzeti stvar v roke ter tudi sposobni za delo. Najodličnejši med njimi je bil rudarski svetnik Emanuel Riedl, ki se je rodil v Pragi ter ga je služba zanesla v naše mesto, kjer si je tudi našel življenjsko družico, vdovo po zadnjem Jeretini, tiskarju. Po iniciativi Riedlovi se je v Celju ustanovilo Muzejsko društvo, ki je v letu 1881. pripravilo vse potrebno, da se je mogel v mestu ustanoviti muzej.

* Prostor za celjski muzej so našli v poslopju nekdanje normalke in učiteljišča poleg župne cerkve. Leta 1882. so ga odprli. Na dvorišču so pod skromno streho in ob steni sosednje hiše razvrstili kamenite spomenike, to je bil lapidarij, v drugem nadstropju so pa jeli polniti z muzejskimi predmeti veliko in dolgo sobo.

Muzej je bil v resnici ustanovljen v ta namen, da bi se zbirali v njem arheološki predmeti in pa spomini na dobo Celjskih grofov.

Duša vsemu delu je bil Riedl sam. Kot arheolog samouk je vodil izkopavanja in delal načrte. Razširil je pa svoje delo tudi na izvenceljske kraje, tako da je muzej dobil značaj nekakega pokrajinskega arheološkega muzeja. Druge svoje naloge, nabiranja spominov na grofe Celjane, pa muzej ni mogel rešiti: spomini nanje so bili, vsaj v Celju, tako rekoč popolnoma uničeni. Stal je poleg dolenjega gradu pač še stari grad nad mestom.

Ali stari celjski grad je bil takrat v slabem stanju. Propadal je in bati se je bilo, da se popolnoma poruši. Bil je v lasti štajerskih deželnih stanov in celjsko Muzejsko društvo je prevzelo skrb zanj. Takoj za prvih let svojega obstoja je dalo (z javno podporo) vsaj za silo popraviti dolgo obzidje in glavno poslopje, stoječe na strmi skali nad Savinjo.

Dr. Glantschnigg je poskrbel za napravo železnih vrat pri glavnem vhodu. Društvo samo pa se je vrhu tega lotilo težke naloge, da restavrira Friderikov stolp in napravi iz njega razgledno točko. To delo je bilo opravljeno leta 1890. Stolp je dobil v višini stranski vhod, zgradili so mu stopnice in popravili vence, niso pa uredili voglov, iz katerih je bilo rezano kamenje potrgano že v začetku stoletja. Ta namera Muzejskega društva do danes ni izvršena.

Pod Riedlovim vodstvom si je pridobil muzej starejši mestni arhiv in poleg drugih listin (privatnih, obrtnih in teharskih) precej listin nekdanjega okrožnega urada. Tedaj je bil tudi položen temelj pomembni zbirki antičnih, srednjeveških in novejših novcev.

Riedlova posebna zasluga je tudi, da je dobil muzej tudi svoj prirodopisni oddelek, v katerem je znanstveno pomembna mineraloška in geološka zbirka, ki je žal danes zanemarjena. V tej zbirki je mnogo rastlinskih in ribjih odtiskov ter petrefaktov iz trboveljskega premogovnega okrožja ter soteških plasti.

Riedlu pa ni uspelo, da bi bil pridobil muzeju nove, primernejše prostore. Mestna hranilnica, ki si je leta 1887. pred kolodvorom zgradila novo palačo, mu je to obljubila, ali svoje besede ni držala.

Noriški vojak

Rimska maska

Achelooos, božanstvo divjih voda

Riedlovo plodonosno delo je trajalo do srede devetdesetih let. Centralna komisija za ohranitev in študij umetniških in historičnih spomenikov ga je v priznanje velikih zaslug imenovala za konservatorja. Kot tak je še nekaj časa ostal v Celju, naposled se je pa preselil v Leoben na Gornjem Štajerskem, kjer je preživel svoja stara leta.

Za Riedlom so prevzeli delo v društvu in muzeju skoraj izključno gimnazijski profesorji. Država je gledala na to, da je bil med njimi vedno kak arheolog, in muzejskemu kustosu je celo zmanjšala učno obveznost. Predsedstvo društva je prevzel Oton Eichler, ki ga je obdržal v svojih rokah dobrih dvajset let, kot kustosi so pa fungirali Novotny, Schön in Potočnik, ki so tudi publicistično izveščali svet o novih najdbah. Novotny in Schön sta zlasti zaslužna radi svojega znanstvenega izkoriščanja najdb, Potočnik pa se je predvsem trudil z notranjo ureditvijo zbirk. Proti koncu predvojne dobe se je pričelo tudi delo profesorja Lorgerja, znanega po svojih izkopavanjih v Šmarju pri Jelšah, na Ločici pri Sv. Petru v Savinjski dolini in na Sevcih (Rožnem griču) tik Celja (nad teharsko cesto).

Perioda gimnazijskih profesorjev je arheološki del muzeja znatno povečala, pridobila mu je pa tudi precej drugih predmetov (zgodovinsko-obrtnih ter narodopisnih). Izredno veliko zaslug si je pa pridobila za smotrno nadaljevanje restavracijskih del na starem gradu, tej največji razvalini na ozemlju vseh vzhodnih Alp. Delo se je vršilo v sporazumu s Centralno komisijo za ohranitev in študij umetniških in historičnih spomenikov po načelu: Izvrše naj se tista dela, ki so potrebna, da se zabrani nadaljnje propadanje, in sicer tako, da staro zidovje organsko dopolnjujejo. Samo leta 1906., ko je bilo delo najintenzivnejše, je porabilo društvo za stari grad okrog 6000 predvojnih kron. Denar je dobilo v prvi vrsti od občine, od mestne hranilnice, od Centralne komisije, od države in dežele. Tehnično delo se je vršilo pod vodstvom mestnega inženirja Ludovika Wesselyja.

Poleg gradu si je društvo kupilo hišico, v kateri je dotlej bival čuvaj, ter je na njenem mestu zgradilo večjo stavbo, za katero je dobilo gostilniško koncesijo; nakupilo je še nekaj Zabukovškovih zemljišč, tako da je imelo poleg gradu lepo posestvo. Profesor

Novotny je leta 1906. izvršitvi teh načrtov sicer nasprotoval, češ, da bi se z njimi znanstveno društvo ne smelo baviti, ali ni uspel. Društvo so pri tem deloma vodili tudi nacionalno-napadalni interesi v slovenski okoliški občini.

Svetovna vojna je bila za celjski muzej velik udarec. Muzejsko dvorano so deloma uporabili za pouk gimnazijcev, in omare ter predmete so spravili na kup v drugem delu dvorane. Naposled je trpel tudi lapidarij. Lastnik sosedne hiše je zahteval odstranitev na njegovo steno naslonjenih spomenikov. Nagrmadili so jih na sredi dvorišča. Ko je bila vojna končana in je nastopila doba novega dela, je bil v muzeju kaos in nered.

Tega dela se stara uprava že ni več lotila. Nemški gimnazijski profesorji so odšli v prvih mesecih po prevratu: v aprilu 1919. je zapustil Celje Eichler in za njim Potočnik. Na Eichlerjevo mesto je bil izvoljen za društvenega predsednika ing. Daniel Rakusch. Novi odbor je še mislil na ustanovitev vojnega muzeja, toda do tega ni prišlo. Pač pa je prodal posestvo pri starem gradu. Dne 23. aprila 1919. je mestni sosvet poveril nadzorstvo nad zbirkami profesorju Francu Mravljaku, ki je obvestil ing. Rakuscha, da hoče nabirati za društvo nove člane. Marca 1922. mu je osebno sporočil, da je z nabiranjem gotov in da se bo v hotelu Balkanu vršil občni zbor. Nemški odbor je odstopil in v zgodovini celjskega muzeja je nastala nova doba.

Na občnem zboru v »Balkanu« je bil 28. marca 1922 izvoljen za predsednika dotedanji kurator profesor Mravljak. Ostal je na tem mestu do maja 1925., ko mu je bil za naslednika izvoljen profesor Janko Orožen.

Vso Mravljakovo dobo je izpolnjevalo vprašanje novih prostorov, ki so bili predpogoj za novo ureditev zbirk, pri čemer se je mislilo na dr. Mantuanija in univ. prof. dr. Valterja Schmida. Obljubljeni so bili prostori v Mestni hranilnici, pri čemer naj bi se za lapidarij napravilo mesto na dvorišču. Ali iz tega ni bilo nič. Merodajni krogi za muzej niso pokazali posebnega zanimanja. Samo na dvorišču starega muzejskega poslopja je mestna občina zgradila streho za predmete, ki so bili pod kapom.

Novi predsednik Orožen ni imel drugega izhoda, kakor da se je sam lotil urejevanja zbirk. Žrtvoval je velike počitnice leta 1925. in še nekaj mesecev. Lapidarij se je radi napisov, ki so že bili večinoma literarno obdelani, dal lepo urediti, večje težave so pa bile v muzeju samem, kajti zapiski so deloma manjkali, deloma pa so bili nepopolni. Mineraloško-geološka zbirka je pa sploh morala ostati neurejena.

Izza tistega časa je muzej pridobil ta in oni predmet, na sistematično izpopolnjevanje zbirk pa ni bilo mogoče misliti, ker ni bilo pogojev za to. Vendar si je muzej pridobil veliko zbirko orožja (daroval jo je upokojeni general Schöbinger, čegar žena izhaja iz starega celjskega steklarskega rodu Novakov — iz pietete do rodnega mesta svoje žene in iz hvaležnosti, ker mu je jugoslovansko Celje vedno bilo na-

klonjeno), ki pa je morala ostati v zaboju, čeprav bi sama lahko napolnila svojo sobo. Za znanost in mesto velikega pomena je bogata zbirka, ki so jo rodila izkopavanja profesorja Srečka Brodarja v Potočki zijalki na Olševi. Iz leta 1929. se je teh predmetov nabralo toliko, da bi sami zahtevali samostojen muzejski oddelek. Zdaj pa ne morejo biti niti izstavljeni niti v muzejskih prostorih shranjeni.

Iz tega kratkega zgodovinskega pregleda izhajajo neki zaključki glede na važnost in rešitev celjskega muzejskega vprašanja.

Muzej bi moral biti vzorno zrcalo preteklosti in sedanjosti kakega kraja, hkrati pa bi moral biti zavod, ki bi zbiral in nudil znanstveniku gradivo za študiranje preteklega in sedanjega narodnega življenja. Celje je bilo vedno središče obsežnega upravnega ozemlja, zato bi se moralo delovanje celjskega muzeja raztezati na vse njegovo historično in tudi sedanje področje: segati bi moralo od slemena Savinjskih Alp pa tja do Sotle, od Save pa vsaj do črte, ki ji je v središču Konjiška gora.

Celjski muzej bi moral biti torej samostalna in dobro fundirana ustanova. V tem pogledu so dandanes potrebe mnogo večje, nego so bile v avstrijskih časih. Radi svojega nemškega značaja je bil tedaj celjski muzej nekako izoliran v ozkih mejah mestnega področja. Danes tega ni več in z napredujočo okoliško občino se bo mesto kmalu strnilo v aglomeracijo (če ne že v celotni samoupravni organizem), ki bo štela do 20.000 ljudi.

Celjski mestni muzej bi moral dobiti samostojno vodstvo, njega ureditvi in pravilnem funkcioniranju bi se moral posvetiti mož, ki ga pri tem ne bi ovirale poklicne skrbi. V primeri z Mariborom in drugimi (recimo: češkimi) mesti bi to ne bilo mnogo. Saj vzdržuje Maribor svojemu namenu izbornu služecho študijsko knjižnico z ravnateljem in osebjem in vrhu tega še znanstvenika arhivarja, ki se izdatno posveča tudi muzejskemu delu.

Celjski muzej kot znanstvena ustanova bi moral biti hkrati troje: muzej (v ožjem smislu besede), arhiv in znanstvena knjižnica.

Kot muzej bi se ne smel omejevati samo na arheologijo, ampak bi moral obseči vse zgodovinske dobe do neposredne sedanjosti. Zlasti bi moral zbirati take predmete, ki nam pojasnjujejo življenje Slovencev na gori označenem ozemlju. Druge narodnosti prihajajo v poštev, v kolikor so to življenje pospeševale ali ovirale. Tudi priroda bi se ne smela zanemarjati, ali prirodopisni predmeti bi morali biti omejeni predvsem na pravo muzejsko področje. Dani so pa vsi pogoji zato, da bi celjski muzej postal jugoslovanski centrum za predmete iz paleolitske in neolitske dobe.

Kot arhiv bi moral celjski muzej zbrati vse arhivsko gradivo svojega ožjega (mestnega) in pokrajinskega področja. Tu poudarjam samo, da bi bilo pametno pridobiti si za muzejski arhiv vse arhivsko gradivo raznih društev do svetovne vojne. Smatram, da je predvojna doba že popolnoma zrela za zgodovinski študij, ki pa je brez arhivskega dela nemogoč!

V muzejski arhiv spadajo vsaj tudi vsi časopisi, ki so se kdaj tiskali v Celju, razume se, v kolikor jih je še moči dobiti. Celjski tiski, od najstarejšega do najnovejšega, pa bi tvorili prehod k muzejski knjižnici.

Znanstvena muzejska knjižnica bi morala obsegati najprej dela, ki se tičejo muzejskega in arhivskega poslovanja. Nadalje bi pa morala nuditi vso literaturo, ki se nanaša na Celje in na gori označeno pokrajino. Kaj je bolj prirodnega kakor to, da iščemo in najdemo literaturo o sebi doma. Vsekakor bi pa morala obsegati tudi vsa pomembna dela, obravnavajoča naše ožje in širše sedanje ter preteklo življenje. Še to bi želel, da ne bi niti na Slovane pozabila. Kdor danes išče literature o Slovanih in slovanskih vprašanjih v naših javnih knjižnicah, odhaja navadno praznih rok. Celju bi se tu nudila razmeroma cenena prilika, da postane slovansko kulturno središče na jugoslovanskem zapadu. Pograbi naj jo!

Torej celjski muzej naj bo znanstveni zavod mesta, ki se zaveda svojega pomena in se hoče kulturno afirmirati.

Ali prvi predpogoj za vse to so novi in dovolj veliki prostori. V sedanjih ni mogoče dihati, kamoli napredovati. Kdor pa ne napreduje, nazaduje. Glede prostorov se mora reči: vse ali nič. Brez njih mora propasti i to, kar imamo, na veliko sramoto mesta, ki je ipak že pokazalo, da mu je za kulturno delo: restavriralo je stropno sliko v grofiji, prevzelo je nase posest in skrb za ohranitev starega gradu itd.

V sedanjem posloju bi se komaj našla možnost dovolj pripravnih prostorov, tudi ako bi se izselila Glasbena Matica. Ako bi se pa mesto vendarle odločilo za to rešitev, bi moralo zelo mnogo žrtvovati za obnovo hiše, ki bi prav vsa morala biti namenjena za muzej. Zlasti težka bi bila namestitev lapidarija.

Druga rešitev, morda najbolj idealna, bi bila v stari grofiji, posloju, ki je itak mestno. Tudi tu bi bilo treba nekaj žrtvovati, ali na razpolago bi šele bila, ko bi se iz nje izselilo okrožno sodišče.

Tretja rešitev bi bila v prireditvi stare gimnazije v muzejske namene. Treba bi jo bilo resno upoštevati.

Četrta rešitev bi bila najbrž zelo problematična. Mesto naj bi odkupilo od države kresijo, poslopje, ki bi ga bilo radi zgodovine in sloga škoda podreti, ter naj bi jo prenovilo. Vsekakor bi pa to veljalo zelo mnogo.

Peta rešitev bi bila v novem posloju. Sicer bi se težko dalo zahtevati, da ga mesto zgradi samo za muzej, ali kadar bi bilo aktualno vprašanje zgraditve kakega šolskega poslopja, bi se lahko mislilo tudi na muzejske potrebe. Za sedaj je menda že aktualno vprašanje zgraditve poslopja za trgovsko šolo.

Naj bo že način ta ali oni, za muzej mesto mora poskrbeti, ako noče, da bi s prstom kazali nanj: Ne briga se za najvišje potrebe kulture, brskanje po arhivih in skrb za znanstveno delo prepušča neorganiziranim silam posameznikov, ki jih sicer tare sto križev in težav.

Prepričan sem, da mestna občina ne bo pozabila na svojo nalogo in na svoj ponos: da bo svojo kulturno dolžnost častno in v polni meri izpolnila!

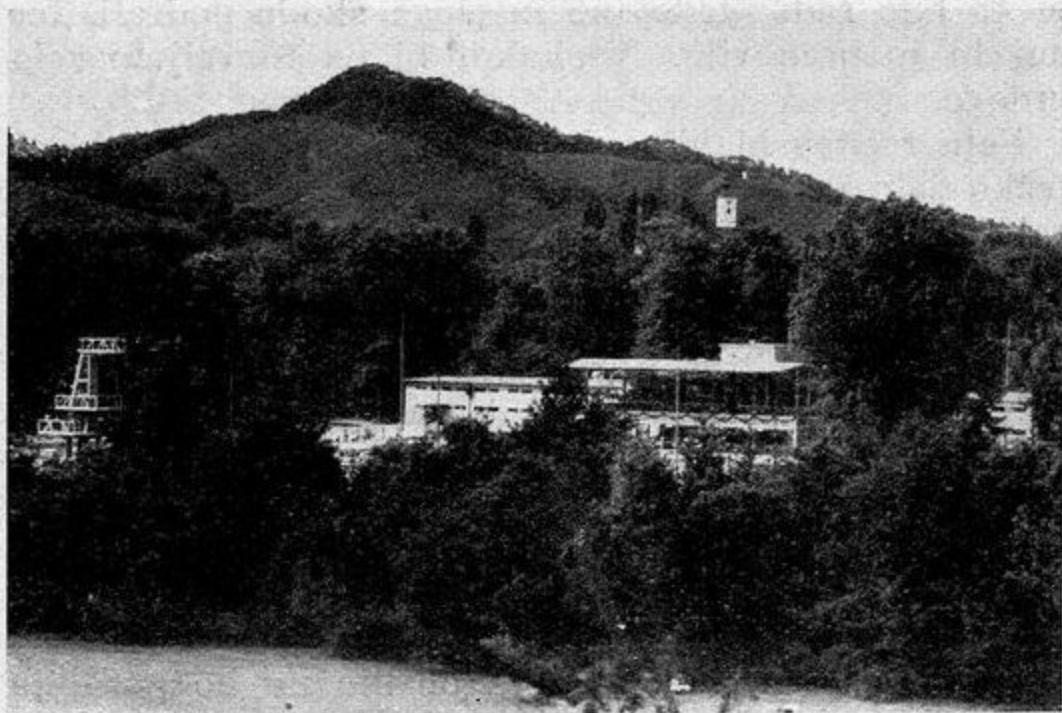
KOPALIŠČE NA MARIBORSKEM OTOKU

SANITETNI VIŠJI SVETNIK DR. LUD. NOVAK

Potreba po modernem kopališču v Mariboru je postajala v povojni dobi vedno nujnejša, ker staro dravsko kopališče ni niti zadoščalo potrebam mariborskega prebivalstva, še manj pa ustrezalo sodobnim higienskimi zahtevam. Ko so se zaradi razširjenja mesta proti Kamnici napeljali nad kopališčem v Dravo odtočni kanali, je postala uporaba starega kopališča nemogoča. Zaradi tega je morala mestna občina iz zdravstvenih razlogov prepovedati kopanje v tem kopališču tako, da smo imeli ob Dravi le solnčne in pršne kopeli. Da temu odpomore, je mariborski občinski svet pod načelstvom župana Al. Juvana in podžupana Fr. Lipolda v svoji seji dne 10. februarja 1927 načelno sklenil, da zgradi Maribor novo kopališče. Veliko je bilo predlogov, kje naj se postavi kopališče, da bi ustrezalo vsem sodobnim zahtevam. Končno je obveljal predlog, da kupi mestna občina Mariborski otok in postavi tam moderno, sodobnosti ustrezajoče kopališče. Na podlagi nagrajenih osnutkov je izdelal končni načrt mestni gradbeni urad. V higienskem oziru ni najti primernejšega in boljšega mesta, ki bi nudilo vse možnosti za telesno kulturo, telovadbo, sport in naposled tudi za zabavo. Zgraditev kopališča, katerega so odprli 15. junija 1930, je največje delo, kar jih je izvršil povojni Maribor.

Kopališče leži v bližini mesta, s katerim je zvezano po redni avtobusni progi, na sredi otoka, sredi vedno sveže, tekoče vode, sredi gozdov (prim. sliko!) in svežega gorskega zraka, v zeleni pokrajini, obrobjeni po Pohorju, Kobanskem in Slovenskih goricah.

Mariborski otok leži približno 2 in $\frac{1}{2}$ km zahodno od Maribora v strugi Drave in spada politično v občino Kamnico. Odlikuje se po bujni in svojevrstni

Pogled na kopališčne naprave od juga

flori ter pestri favni. Floro predstavlja mešan gozd z bukvami, belimi topoli, gabri, smrekami, bori in hrasti; drugače pa vplivajo na floro semena, katera naplavlja Drava s koroških gorá. Za favno so značilni ptiči taščica, penica, pastiričica in celo slavček; v ostalem pa popolno pomanjkanje kač. To je bilo najbrž povod za pravljice o kačji kraljici, ki je vladala na otoku trumam kač, in o limbuškem princu.

Gradbeno vodstvo kopaliških del je bilo v rokah inž. J. Barana. Betonska, zemeljska in zidarska dela je izvršila tvrdka inž. Jelenec in Šlajmer, električno napravo mestno elektriško podjetje pod vodstvom ravnatelja Jul. Uršiča, vodovodno inštalacijo pa mestni vodovod pod vodstvom vodovodnega mojstra J. Czernyja.

V kopališču razločujemo pet delov: 1. Naprave za vodne in solnčne kopeli (prim. sliko!), 2. visoke zgradbe (kabine in restavracija — prim. sliko!), 3. naprave za čiščenje vode (čistilnica in filter), 4. igrišča in 5. park (zračne kopeli).

Središče kopališča tvorijo trije bazeni.

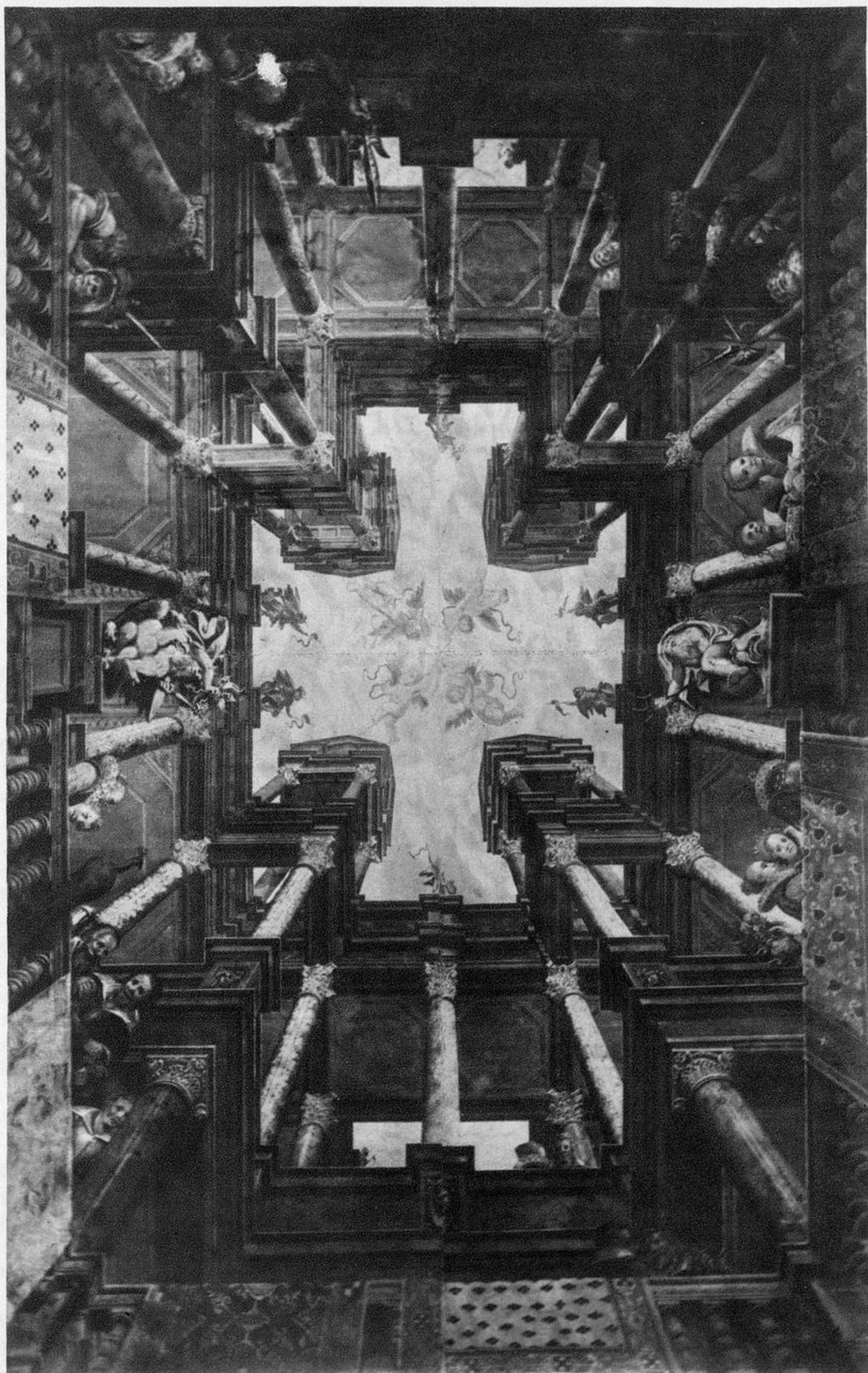
Največji (1500 m²) za plavače in sportne prireditve je širok 30 m in dolg 50 m. Najmanjša globina znaša 1.50 m, največja pod skakalnim stolpom pa 4.50 m. Pri bazenu je 8 štartnih kamnov. Okoli vsega bazena je polica v globočini 1.30 m, da more plavač pri kraju obstati. Bazen za neplavače meri 500 m², ima globočino od 0.80 m do 1.50 m; od globočine 1.30 m ima istotako ob steni police. Bazen za otroke meri 250 m², globočina vode pa znaša od 0.15 m do 0.50 m.

Skakalni stolp omogoča skoke v vodo z višine 3, 5 in 10 m.

Okoli bazenov je betonski tlak v širini 10 m in v površini približno 4000 m². Dostop k bazenom je mogoč samo preko čistilnih korit z vodo, katerih je 5. Pri vsakem je tudi prha. Voda v teh koritih je ločena od bazenov in odteka v Dravo.

Solnčna kopel je nameščena med bazeni in južnim rokavom Drave. Za solnčenje samo pa so na razpolago prostori na vzhodni polovici otoka.

Poslopje s kabinami in restavracijo je enonadstropno. V srednjem delu so restavracijski prostori, levo in desno od njih pa kabine. V obeh traktih je 120 kabin in 598 omaric. Dnevna kapaciteta zmore do 4000 oseb. V kabinskem poslopiju sta tudi dve sobi za prvo pomoč s potrebnim inštrumentarijem, obveznim materialom, desinfekcijskimi sredstvi in medikamenti. V dnevih, ko je frekvenca kopališča večja, predvsem ob nedeljah in praznikih, vršita redno ambulančno službo dva člana reševalne postaje.

Dolníška tiskarna, d. d. v Ljubljani

CELJE: STROP V STARI GROFIJI (srednja slika, začetek XVII. stol.)

Maribor z Mariborskim otokom v ospredju

Pri vходу v oba kabinska trakta so v posebnem prostoru čistilne prhe. Vsaka je separirana ter za kopalce brezplačno na razpolago; namenjena je kopalcem, ki pridejo v kopališče, od dela umazani in potni. Restavracijski prostori med obema traktoma so dostopni po posebnem stopnišču, ter imajo tudi oddelek za nekopalce in gledalce. Od tribune, ki se dviga amfiteatralično, je krasen pogled na celotno kopališče s Pohorjem v ozadju. Nad tem srednjim zidanim delom poslopja je na strehi železobetonski rezervoar z vsebino 72 m³ in s površino 36 m². Ostali del strehe v izmeri 1200 m² pa je krit s pločevino, ki služi za ogrevanje vode.

Ker je Drava kalna in mrzla, jo je treba čistiti in ogrevati. Za zajemanje vode služi tako zvani čistilnik s površino 300 m² v jugozapadnem kotu kopališča z dnom 60 cm pod najnižjo gladino Drave, s katero je čistilnik zvezan po odprtem kanalu. Ker leži voda v čistilniku mirno, pade večina nečistobe na tla. Od tod se črpa očiščena voda v bližnji filter, k črpalkam pa teče samo zgornja, nekoliko segreta in očiščena plast vode. Filter s površino 256 m² ima nalogo, da zadrži tudi tiste primesi vode, ki v čistilniku ne sedimentirajo. Izpostavljen je solncu, da se voda v njem zopet malo segreje. Regulacija filtra pa se mora radi nepopolnoma enakomernih peščenih plasti izvršiti med obratom. Voda stoji v filtru 1.50 m nad površino peska, skozi katerega teče; tako filtrirana voda pride v bazene na dva načina. Večje množine, pri menjavi vode v bazenih, se črpajo direktno v bazene, manjše pa v rezervoar na strehi kopaliških poslopij, kjer se segrevajo. Seveda je to segrevanje odvisno od sonca in zračne temperature. S pločevinaste strehe nad kabinami in tribuno pa teče voda po ceveh k prham in kolikor jo je odveč, v bazene. Voda na strehi kabin opravlja še postransko, a nič manj važno službo. Plast vode hladi pod njim nameščene kabine tako, da so te vedno enakomerno prijetno hladne.

V bližini kopališča so urejeni različni sportni prostori in igrišča za otroke, kjer mladina telovadi, se vežba in trenira. Za tekače je urejena lepa pešpot ob vzhodni polovici otoka. Plavalni mojster, ki je stalno navzoč, nadzoruje kopalce, posebno plavače, in je takoj pri roki, če kdo omaga.

Voda v bazenih se različno menjava. Popolnoma se izmenja v plavalnem bazenu tedensko enkrat, v bazenu za neplavače tedensko dvakrat, v otroškem bazenu dnevno enkrat do dvakrat.

Temperatura vode v bazenih znaša 18°—24° C.

Visoki izdatki za kopališke naprave na Mariborskem otoku bodo kriti predvsem z izboljšanjem zdravstvenega stanja prebivalcev Maribora. Vedno bolj se omogoča tudi manj premožnim in oddiha potrebnim vesdansko bivanje na otoku. Ker je voda razmeroma topla, dopušča tudi kopanje v zgodnjih jutrnjih in poznih večernih urah, kar je posebno priporočljivo, ker vsebuje zrak pred in po solnčnem vzhodu, oziroma zahodu največ ultravioletnih žarkov.

Kopališče na Mariborskem otoku je za podravsko prestolico in njeno okolico največja in najpomembnejša zdravstvena in tujsko-prometna pridobitev v mariborski zgodovini. Reprezentančni prirodni park sredi Drave je prišel s kopališčem do svoje popolne veljave. In z novimi kopališkimi napravami je bil odkrit javnosti poprej neznani biser v podravski pokrajini, Mariborski otok.

Poslopje s kabinami in restavracijo

Kopališki bazen na Mariborskem otoku

RAZVOJ ŠTEVILA PREBIVALSTVA LJUBLJANE IN BIVŠE VOJVODINE KRANJSKE

LOJZE PIPP

Podatki o številu prebivalcev stare Ljubljane in bivše vojvodine Kranjske so ohranjeni v nekaterih izvornih listinah in spisih, razen tega nam pa o tem pripovedujejo zgodovinarji, kronisti, potopisci in avtorji številnih del iz področja zemljepisa. V novejšem času pa nudijo tovrstne podatke številna dela uradne statistike.

Razvoj števila prebivalstva našega mesta in bivše vojvodine, posebno pa razvoj razmerja med številom prebivalstva Ljubljane in bivše Kranjske je zanimiv in poučen, zato sem se namenil, da podam pregled številčnih podatkov, kolikor sem jih mogel najti v literaturi, ki mi je bila dosegljiva.

Pripominjam, da teh podatkov ne nameravam ocenjevati glede objektivnosti in točnosti, podati hočem le pregled raznih zadevnih podatkov, na temelju katerih si lahko ustvarimo približno sliko in temeljno smer, kako se je razvijalo število prebivalstva v Ljubljani in v bivši Kranjski, kot bivšemu upravnemu zaledju.

Objavljeni številčni podatki o številu prebivalstva, ki temelje deloma na cenitvah, deloma na štetjih, se silno razlikujejo zaradi političnih izprememb in upravnih ukrepov, kakor tudi zaradi različnih kriterijev, po katerih so se cenitve, štetja ozir. popisi prebivalstva izvršili.

Omenim le postopno povečanje mestnega področja, katerega so od prvih znanih začetkov vse do l. 1896., ko so priključili Ljubljani Vodmat, l. 1914. Spodnjo šiško, l. 1929. pa sv. Križ s sosednjimi zemljišči, ne prestando razširjali.

Pravtako nestalne so bile meje bivše vojvodine Kranjske, katere obseg so tudi še po prvih uradnih ljudskih štetjih za časa Marije Terezije iz l. 1753., ozir. 1754. večkrat izpremenili. Tako n. pr. je bila Idrija, ki je preje spadala h Gorici, šele l. 1783. priključena Kranjski. Kasneje so pod Napoleonom I. Francozi večkrat zasedli Kranjsko, katero so na dunajskem miru l. 1809. priključili novoustanovljeni kraljevini Iliriji. Po umiku Francozov iz naših krajev je bila bivša vojvodina Kranjska povečana za nekaj okrajev avstrijskega Primorja. Šele na dunajskem kongresu, ki se je sestal l. 1815., so primorske okraje bivše vojvodine Kranjske priključili novemu upravnemu teritoriju Primorski ter oddvojili tudi Devin, ki je odtedaj pripadal Goriški. Na ta način je Kranjska šele dobila meje, ki so obstojale vse do l. 1918.

Razen teh razlik v številu prebivalstva moram opozoriti tudi na neskladnost številčnih podatkov o številu prebivalstva med politično in cerkveno oblastjo,

ki temelji na drugi administrativni razdelitvi lastnega področja. Vendar je bila cerkvena statistika delj časa vir in temelj tudi za statistična dela politične uprave.

Tudi iz dobe, ko so se izboljšale statistične metode in modernizirali popisi prebivalstva, imamo različne podatke, to pa zato, ker tujcev in vojakov niso vedno prištevali med obveznike ljudskih štetij. Nekateri starejši popisi prebivalstva so se namreč nanašali le na domače prebivalstvo, število navzočih tujcev in vojakov so pa ocenjevali le s približnim številom, ozir. so jih skrbno čuvali kot veliko skrivnost.

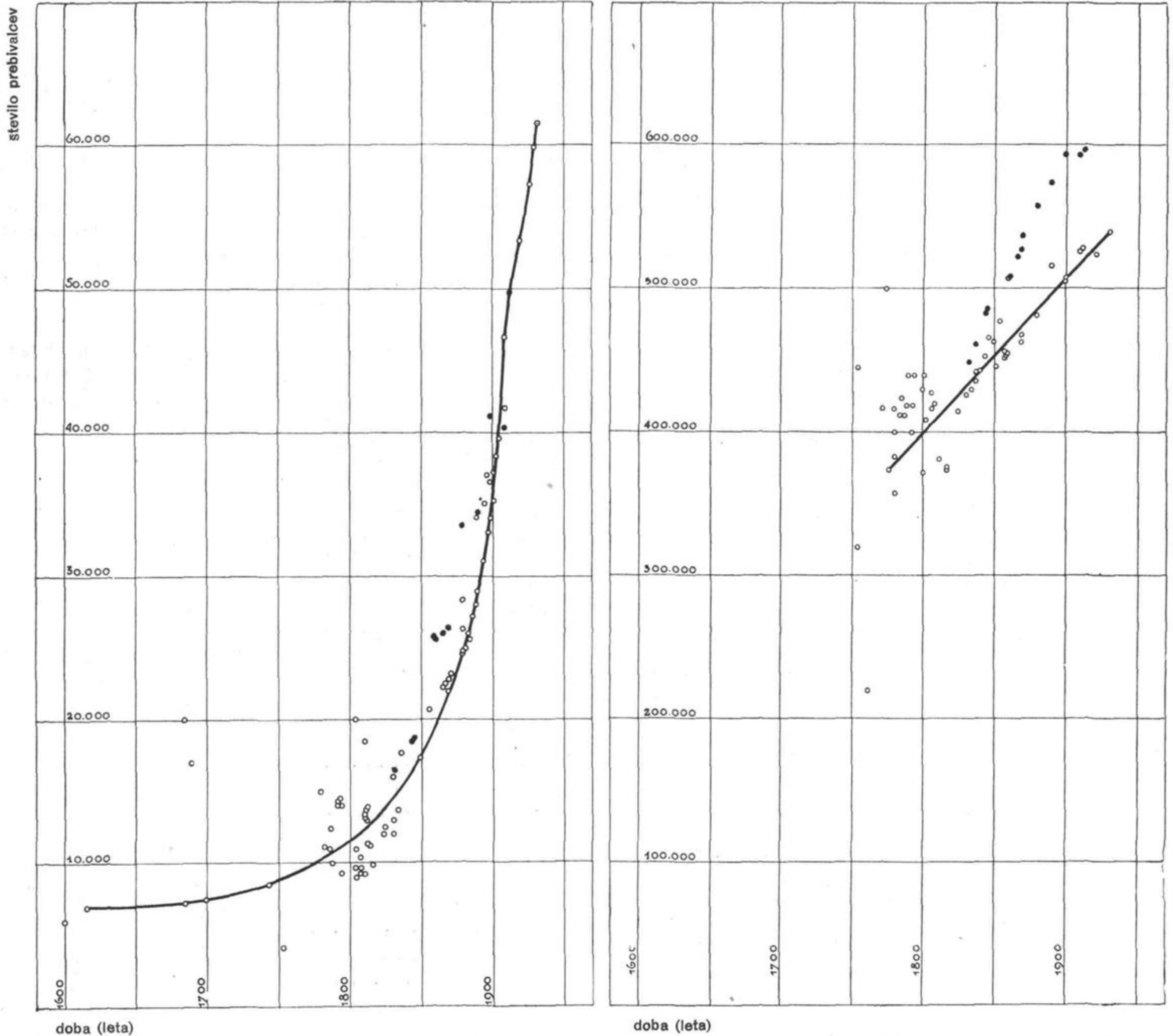
Vendar mislim, da bom na temelju podatkov in približne skice pooblaščenega arhitekta g. ing. Franca Tomažiča, kateremu se na tem mestu za njegovo pobudo in pripomoč najtopleje zahvaljujem, mogel nekaj prispevati k zgodovini našega mesta.

Številčno stanje prebivalstva Ljubljane in bivše Kranjske je bilo v posameznih letih sledeče:

	<i>Emona</i>	<i>Kranjska</i>
Leto pr. Kr.		
34	1260	¹
Leto po Kr.		
451	porušena	²
452	porušena	³
	<i>Ljubljana</i>	
1006	17.000†	⁴
1006	17.000†	⁵
1593	20.000	^{5a}
1600	6.000	⁶
1616	7.000	⁷
	(s predmestji)	
1616	7.000	⁸
1616	7.000	⁹
1685	7.000—7.500	¹⁰
1685	20.000	¹¹
1685	20.000	¹²
1685	20.000	¹³
1690	17.000	¹⁴
1700	7.500	¹⁰
1744	8.500	⁶

† Oba avtorja navajata, da je l. 1006. umrlo v Ljubljani in njeni bližnji okolici za razsajajočo kugo 17.000, kar nam bi omogočilo sklep na visoko število prebivalstva takratne Ljubljane; število je pa pretirano.

GRAFIČNA SLIKA ŠTEVILČNIH PODATKOV
za Ljubljano za Kranjsko

doba (leta)

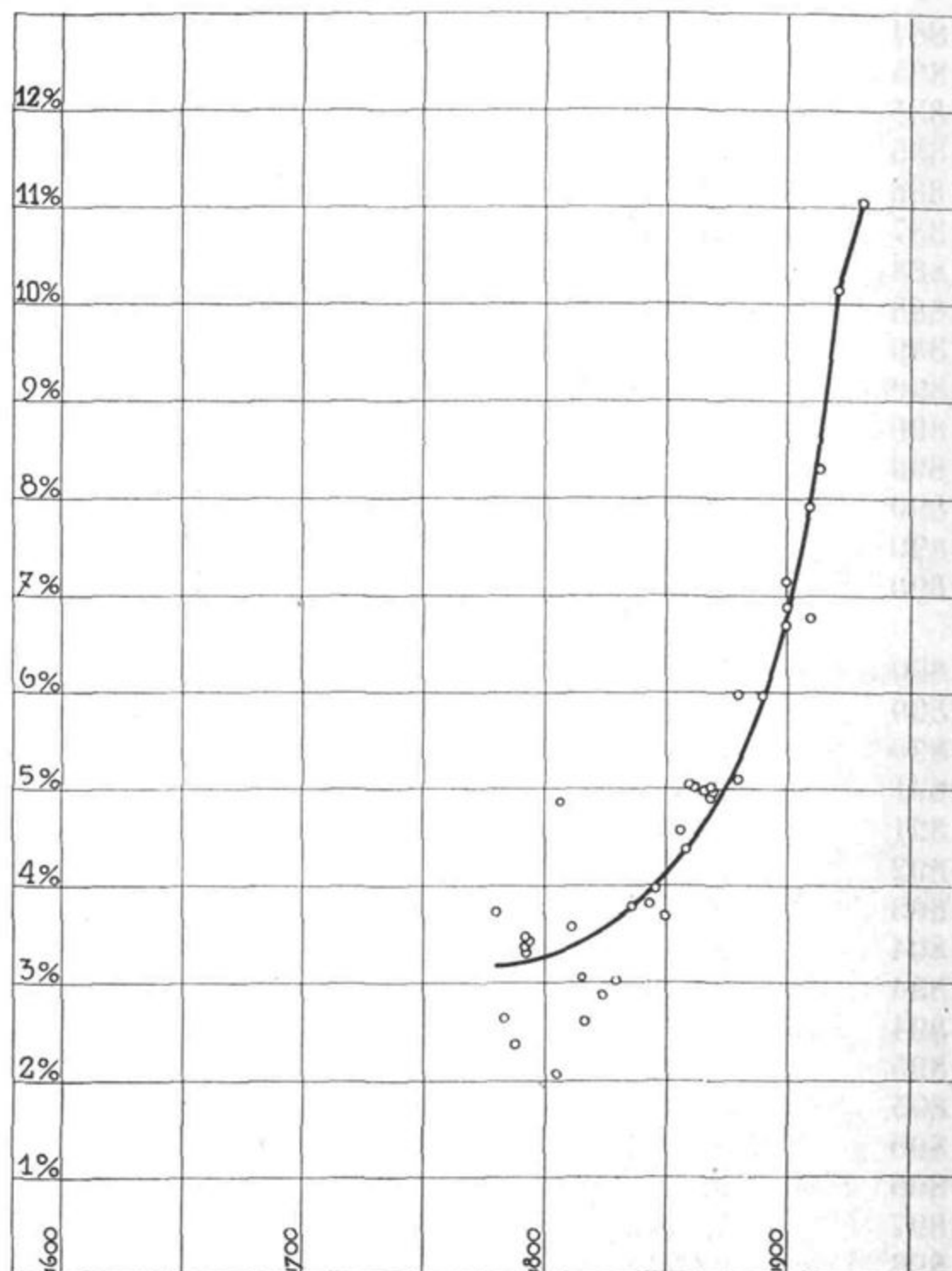
doba (leta)

Polni krogi pomenijo podatke o številu prebivalcev po vsakoletnih izdajah »Catalogus cleri«, ki so pa v primeri z rezultati uradnih štetij prebivalstva znatno precenjeni, zato tudi le deloma vpoštevani

1830	13.000	⁶	1830	425.959	¹	1837	436.088*	⁵⁷
			1830	425.959*	⁵⁷	1837	442.720	⁶¹
			1830	425.959	⁵⁸	1837	461.042	⁶²
			1830	425.959	^{43a}	1840	443.634*	⁵⁷
1831	12.144	⁵⁹				1840	443.634	^{43a}
1831	16.144	⁵⁹				1843	453.179*	⁵⁷
1831	13.000	⁵⁹				1844	483.112	⁶³
1832	16.587	⁶⁰	1832	449.676	⁶⁰	1845	486.564	⁶⁴
1834	14.472	^{55a}	1834	442.673	^{55b}	1846	466.209*	⁵⁷
			1834	430.427*	⁵⁷	1846	466.209	⁶⁵
1830—1839	13.679	³⁹				1846	466.209	⁵⁸
	(povprečje)							

* brez vojakov.

			1846	466.289	16
			1850	463.956*	57
			1850	463.956*	67
			1850	463.956	58
1851	17.256	68	1851	446.371	43a
1851	17.256	69*	1851	446.371	44
1851	17.256	68a*	1851	463.956	68a
			1854	478.299	69a
			1854	478.299	16
			1854	505.886*	67
1857	20.747	43a	1857	451.941*	57
1857	20.747	70	1857	451.941	73
1857	20.747	71	1857	452.448	74
1857	20.747	72	1857	457.328	44
1857	20.780	70	1857	457.328	43a
			1857	457.332	43a
1858	20.895	72	1858	454.189	74
1858	21.522	75			
1859	20.144	72	1859	456.094	74
1860	21.194	72			
1860	25.814	76	1860	507.213	76
1861	21.000	43a			
1861	21.345	72	1861	508.980	77
1861	25.580	77			
1862	21.497	72			
1863	21.650	72			
1864	21.840	72			
1865	21.960	72			
1866	22.116	72			
1866	22.116	79			
1866	26.035	78	1866	521.630	78
1867	22.274	72			
1867	22.274	79			
1868	22.433	72			
1868	22.433	79			
1869	22.593	71			
1869	22.593	72	1869	463.273*	57
1869	22.593	79	1869	466.334	44
1869	22.593	76	1869	466.334	80
1869	22.605	80a	1869	466.334	73
1869	24.249	81			
1869	26.653	82	1869	527.581	82
1870	22.770	72			
1870	22.770	79			
1870	26.410	83	1870	526.997	83
1871	22.948	72			
1871	22.948	79			
1872	23.128	72			
1872	23.128	79			
1873	23.309	72			
1873	23.309	79			
1874	23.491	72			
1874	23.491	79			
1874	22.593	6			
1875	23.675	72			
1875	23.675	79			
1876	23.861	72			
1876	23.861	79			
1877	24.048	72			
1877	24.084	79			

Ta slika prikazuje razmerna števila med številom prebivalcev Ljubljane in bivše Kranjske ($x = \frac{\text{število prebiv. Ljubljane} \times 100}{\text{število prebivalcev Kranjske}}$), ki nam kažejo, v kakšnem razmerju se je gibalo razmerje števila prebivalcev Ljubljane in Kranjske. Zaradi večje zanesljivosti tovrstnih podatkov so za podlago teh računov vpoštevani le številčni podatki istega avtorja, ozir. vira

1878	24.236	72			
1878	24.236	79			
1879	24.426	72			
1879	24.426	79			
1880	24.618	72			
1880	24.618	79			
1880	24.618	84			
1880	26.284	85	1880	478.976	73*
1880	26.284	85a	1880	481.243	16
	(z vojaki)		1880	481.243	86
1880	26.284	86	1880	481.243	44
1880	26.284	91	1880	481.243	80
			1880	481.243	87
1880	28.321	81	1880	481.243	89
1880	33.511	88	1880	557.544	88
1881	24.812	72			
1881	24.966	79			
1882	25.008	72			
1882	25.320	79			
1883	25.207	72			
1883	25.679	79			
1884	25.408	72			

* brez vojakov.

1884	26.043	⁷⁹					
1885	25.611	⁷²					
1885	26.412	⁷⁹					
1886	25.817	⁷²					
1886	26.786	⁷⁹					
1887	27.165	⁷⁹					
1888	26.327	⁹⁰					
1888	27.549	⁷⁹					
1889	27.939	⁷⁹					
1890	28.334	⁷⁹					
1890	28.334	⁸⁴					
1890	28.334	⁹¹					
1890	29.715	⁹²	1890	495.654	⁹²		
1890	30.505	⁸⁶	1890	496.694	⁸³		
1890	30.505	^{85a}	1890	498.958	⁹⁵		
	(z vojaki)		1890	498.958	⁸⁶		
1890	30.505	⁹³	1890	498.958	⁸⁰		
1890	33.198	⁸¹	1890	498.958	⁹⁶		
1890	34.422	⁹⁴	1890	574.080	⁹⁴		
1891	28.851	⁷⁹					
1891	34.373	⁹⁷	1891	574.158	⁹⁷		
1892	29.377	⁷⁹					
1893	29.914	⁷⁹					
1894	27.618	⁶					
1894	30.461	⁷⁹					
1894	32.791	⁹⁸					
1895	31.018	⁷⁹					
1895	31.221	^{99*}					
1896	31.585	⁷⁹					
1896	35.000	¹⁰⁰					
1897	32.162	⁷⁹					
1898	32.749	⁷⁹					
1898	37.000	¹⁰¹					
1899	33.347	⁷⁹					
1900	33.955	⁷⁹					
1900	33.955	⁸⁴					
1900	33.955	¹⁰²					
1900	33.955	^{99*}					
1900	36.547	^{85a}					
	(z vojaki)						
1900	36.547	⁸⁴					
1900	36.547	¹⁰³	1900	505.658	¹⁰⁸		
1900	36.547	¹⁰⁴	1900	508.150	¹⁶		
1900	36.547	¹⁰⁵	1900	508.150	¹⁰⁶		
1900	36.547	¹⁰⁶	1900	508.150	¹⁰⁶		
1900	39.355	⁸¹	1900	508.348	⁹⁵		
			1900	508.348	¹⁰⁸		
			1900	594.434	¹⁰⁷		
1900	41.117	¹⁰⁷					
1901	34.573	⁷⁹					
1902	35.201	⁷⁹					
1902	37.200	¹⁰⁹					
1903	35.839	⁷⁹					
1904	38.332	¹¹⁰					
1906	39.580	¹¹¹					
1910	40.300	¹¹²	1910	592.973	¹¹²		
1910	40.564*	⁹⁹					
1910	40.564	¹⁰⁸	1910	525.607	¹⁶		
1910	41.727	¹⁰⁴	1910	525.995	¹¹³		
1910	41.727	⁹⁶					
	(z vojaki)						
1910	46.630	^{85a}					
1910	46.630	³⁵					
1910	46.630	⁸¹					
			1912	528.091	¹¹⁴		
1914	49.653	¹¹⁵	1914	596.604	¹¹⁵		
1921	53.294	¹¹⁶	1921	524.300	¹⁶		
1921	53.294	³⁵					
1921	53.294	^{85a}					
1921	53.306	^{85a}					
1928	57.116	¹¹⁷					
	(z vojaki)						
1931	59.768	¹¹⁸	1931	540.000	¹⁶		
1931	59.770	¹¹⁹					
	(z vojaki)						
1934	61.465	¹²⁰					
1934	63.600	¹²¹					
	(koncem leta)						

¹ Dimitz August: »Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813«, Laibach 1874, I. Theil, str. 47 in 49.

² J. W. Valvasor: »Die Ehre des Herzogthums Krain«, Laibach-Nürnberg 1689, V. Buch, str. 224.

³ Glej ¹ I. Theil, str. 45.

⁴ „ ² XI. Buch, str. 709.

⁵ „ ¹ I. Theil, str. 154.

^{5a} Erneuerte Vaterländische Blätter No. 102 vom 22. Dezember 1819, str. 407 po CH. G. D. Stein (Handbuch der neuesten Geographie und Statistik, Leipzig 1809).

⁶ Argo, Zeitschrift für krainische Landeskunde, IV. Jahrg., Laibach 1895, str. 110, Kleinere Mittheilungen: »Die Zukunft der Stadt Laibach«.

⁷ Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, IX. Jahrg., Laibach 1854, str. 63; Anton Jellouschek: »Historische Miscellen«.

⁸ Glej ¹ III. Theil, str. 433.

⁹ „ ⁶ IV. Jahrg., 1895, str. 108.

¹⁰ „ ⁶ IV. Jahrg., 1895, str. 109.

¹¹ „ ² XI. Buch, str. 706.

¹² „ ¹ IV. Theil, str. 47 in 53.

¹³ „ ⁶ IV. Jahrg., 1895, str. 77.

¹⁴ „ Ignaz de Luca: Geographisches Handbuch von dem Oestreichischen Staate, II. Band, Wien 1790, str. 144.

¹⁵ Geografski vestnik, V.—VI. letnik, 1929—1930, št. 1—4, Ljubljana 1930, str. 149, Franc Zwitter: »Razvoj ljubljanskega teritorija«.

¹⁶ Geografski vestnik, X. letnik, 1934, št. 1—4, Ljubljana 1934, str. 109, Marijan Dobovšek: »O gibanju prebivalstva Kranjske in posebej radovljiške dekanije od Valvasorja do danes.«

¹⁷ Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, XIV. Band, Wien 1855, str. 66 in 67, J. Vincenz Goebler: »Die Ergebnisse der in Österreich im vorigen Jahrhundert ausgeführten Volkszählungen im Vergleiche mit jenen der neuern Zeit«.

¹⁸ Gürtler Alfred: Die Volkszählungen Maria Theresias und Joseph II. 1753—1790, Innsbruck 1909, Tabelle I.

¹⁹ glej ¹⁷ str. 68 in 69.

²⁰ Ignatz de Luca: Oestreichische Staatenkunde im Grundrisse. Wien 1786, str. 96.

²¹ Joseph Marx Freyherr von Lichtenstern: Über die Lage, Grösse, Bestandtheile und Bevölkerung der Oestreichischen Erb-Monarchie, Wien 1802, str. 11.

- ²² Glej ¹⁴ str. 101.
- ²³ Benedikt Franz Herrmann's Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg und Bayern im Jahre 1780, Wien 1781, II. Bändchen, 15. Brief, str. 52.
- ²⁴ Glej ²³ II. Bändchen, 12. Brief, str. 14.
- ²⁵ Glej ¹⁵ str. 152.
- ²⁶ Blätter aus Krain, IV. Jahrg., Laibach 1860, str. 23, J. Scheließnigg: »Krain im Jahre 1783 in statistischer und wirtschaftlicher Beziehung«.
- ²⁷ Rohrer's Reise österreichisch. Monarchie, Abriß der westlichen Provinzen des österreichischen Staates, Wien 1804, str. 39.
- ²⁸ Glej ¹⁷ str. 70 in 71.
- ²⁹ „ ¹⁷ str. 64.
- ³⁰ Mestni arhiv, Fasc. 80.—81. spis 80
80 3625
- ³¹ Kronika slovenskih mest, I. l., Ljubljana 1934, stran 307, sestavek avtorja: »O zgodovini statistike, ljudskih štetij in popisov prebivalstva«.
- ³² J. Vrhovec: Die wohlöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach, Laibach 1866, str. 211.
- ³³ Glej ¹⁵ str. 152
- ³⁴ Heinrich Georg Hoff: Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Istrien, Laibach 1808, I. Theil. str. 29.
- ³⁵ Geografski vestnik, III. letnik, 1927, št. 1—4, Ljubljana 1928, str. 104. Jože Rus: »Prebivalstvo in obseg francoske Ljubljane v primeri z današnjo«.
- ³⁶ Glej ¹⁴ str. 101.
- ³⁷ „ ¹ IV. Theil, str. 246.
- ³⁸ Ignatz de Luca: Statistische Übersicht des Oestreichischen Staates in dreyßig Tabellen, Wien 1793 »XIV Übersicht von Krain, und Istreich«.
- ³⁹ Carniola, Vaterländische Zeitschrift und Unterhaltungsblatt, V. Jahrg., Laibach 1843, str. 346, Dr. Hlubek: »Die Bewohner von Krain«.
- ⁴⁰ Glej ²⁶ V. Jahrg. Laibach 1861, str. 107, A. D. »Kulturhistorisches aus Laibach im 18. Jahrh.«
- ^{40a} J. E. Fabri: »Elementargeographie«, Halle 1794, I. Theil, III. Aufl., str. 80.
- ⁴¹ Die Illyrischen Provinzen und Ihre Einwohner, Wien 1812, str. 86.
- ^{41a} J. E. Fabri: Elementargeographie, Halle 1799, II. Band, III. Aufl., str. 194.
- ⁴² Rohrer's Reise österreichischer Monarchie — Versuch über die slawischen Bewohner der österreichischen Monarchie, Wien 1804, II. Theil, str. 79.
- ^{42a} Glej ⁶ VII. Jahrg., Laibach 1899, str. 37.
- ⁴³ Glej ³⁴ I. Theil, str. 101.
- ^{43a} Dr. H. F. Brachelli: Handbuch der Geographie und Statistik des Kaiserthums Oesterreich, Leipzig 1861, stran 94, 110 in 365/366.
- ⁴⁴ Fr. Orožen: Slovenska zemlja, IV. del, Vojvodina Kranjska, Ljubljana 1901, str. 173.
- ⁴⁵ Glej ³⁴ I. Theil, str. 30.
- ⁴⁶ „ ⁴¹ str. 339.
- ^{46b} J. C. Bisinger: General-Statistik des österreichischen Kaiserstaat, II. Band, Wien 1808, str. 402.
- ^{46b} J. C. Bisinger, General-Statistik des österreichischen Kaiserthumes, Wien und Triest 1807, I. Theil, str. 33.
- ^{46c} Glej ^{46b} str. 24.
- ⁴⁷ Glej ¹⁵ str. 152.
- ^{47a} Sektions Summarium vom Jahr 1808 — Kreis oder Viertel Laibach; v mestnem arhivu Fasc. 100 b, konskribcijski spis (Konskriptions-Akt).
- ⁴⁸ Glej ¹ IV. Theil, str. 359.
- ⁴⁹ Mestni arhiv, francoski spisi, f. 11. spis 41 in f. 11. spis 52.
- ⁵⁰ Glej ¹ IV. Theil, str. 360.
- ^{50a} Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat Nr. 58 vom 20. July 1816, str. 339, E. W. Blumenbach: Größe und Bewohnerzahl der Provinzen des österreichischen Kaiserthums und der Besitzungen sämtlicher Nebenlinien nach ihrem gegenwärtigen Zustande.
- ⁵¹ Glej ¹⁷ str. 72 in 73.
- ⁵² Haupt-Ausweis über Eintheilung des Laibacher Gouvernementsgebiethes im Jahre 1817, Laibach, str. A.
- ^{52a} D. Ch. G. D. Stein: Handbuch der Geographie und Statistik, Leipzig 1825, II. Band, str. 154 in 155.
- ⁵³ Glej ⁵² str. G₁, P₂ in S₁.
- ^{53a} Schematismus des Laibacher Gouvernements - Gebieths für das Jahr 1819, Laibach, str. 186.
- ^{53b} Glej ^{53a} str. 189.
- ⁵⁴ Glej ⁶ III. Jahrg., Laibach 1894, str. 18: A. Müllner, Die Volkszahl in Krain vor 76 Jahren.
- ^{54a} Intelligenzblatt der österreichischen Literatur, Nr. 8 z dne 27. I. 1819, str. 32 in Nr. 21 z dne 15. III. 1819, stran 84.
- ⁵⁵ Das Königreich Illyrien, Laibach 1826/27, str. 30.
- ^{55a} Schematismus des Laibacher Gouvernements im Königreiche Illyrien für das Jahr 1834, str. 41.
- ^{55b} Glej ^{55a} vsi okraji sešteti.
- ⁵⁶ Glej ⁵⁵ str. 13.
- ^{56a} Neueste Länder- und Völkerkunde, 18. Band, Prag 1825, stran 505 in 522.
- ⁵⁷ Bevölkerung und Viehstand der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach der Zählung vom 31. Dezember 1869, Wien 1872, str. 2. (Vsi podatki le za civilno prebivalstvo.)
- ⁵⁸ Hain Joseph: Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates, Wien 1852, I. Band, str. 188.
- ⁵⁹ Dr. Fr. Wilhelm Lippich: Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach, Laibach 1834, str. 126.
- ⁶⁰ Catalogus cleri dioecesis labacensis Anno 1832, stran 9—10 in str. 67.
- ⁶¹ Glej ³⁹ str. 334.
- ⁶² „ ⁶⁰ Anno 1837 str. 9—10 in str. 65.
- ⁶³ „ ⁶⁰ Anno 1844 str. 9—10 in str. 65.
- ⁶⁴ „ ⁶⁰ Anno 1845 str. 9—10 in str. 65.
- ⁶⁵ „ ¹⁷ str. 72 in 73.
- ⁶⁶ Heinrich Costa: Reiseerinnerungen aus Krain, Laibach 1848, str. 8.
- ⁶⁷ Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik — Übersichtstafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1851—1855, Wien 1855, stran 9.
- ⁶⁸ Glej ⁵⁸ str. 311.
- ^{68a} »Austria«, Wien 1853, XIV. Jahrg., str. 177 in 181.
- ⁶⁹ Glej ⁶⁷ str. 11.
- ^{69a} Laibacher Zeitung 1854, No. 22.
- ⁷⁰ Glej ³¹ str. 238, sestavek avtorja: Starostna razdelitev prebivalstva Ljubljane po ljudskem štetju iz l. 1857.
- ⁷¹ Glej ⁵⁷ str. 15.
- ⁷² Oesterreichisches Städtebuch, I, Wien 1887, sestavek »Laibach« str. 2 (vsi podatki le za civilno prebivalstvo).
- ⁷³ Statistisches Handbuch der österreichisch - ungarischen Monarchie, Wien 1888, str. 1.
- ⁷⁴ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie, Wien 1862, IV. Band, I. Heft, Bevölkerung in den Jahren 1858 in 1859, Tafel 2, str. 2 in 3.
- ⁷⁵ Dzinski Gustav: Laibach und seine Umgebungen, Laibach 1860, str. 5.
- ⁷⁶ Glej ⁶⁰ Anno 1860 str. 13—14 in str. 83.

- ⁷⁷ „ ⁶⁰ Anno 1861 str. 13—15 in str. 99.
- ⁷⁸ „ ⁶⁰ Anno 1866 str. 15—17 in str. 101.
- ⁷⁹ Slovenska Matica: Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, V. zvezek, Ljubljana 1903, str. 185, Evgen Lah: Statistične črtice o ljubljanskih občinskih volitvah. (Vsi podatki le za civilno prebivalstvo.)
- ⁸⁰ Oesterreichische Statistik, XXXII. Band, I. Heft, Wien 1892, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890, str. III.
- ^{80a} Rezultat ponovnega štetja v statističnem uradu mestnega poglavarstva.
- ⁸¹ »Njiva«, revija za gospodarstvo, politiko in prosveto, letnik I. (1921/22), Ljubljana 1921, str. 61, Janko Mačkovšek: »K ljudskemu štetju v Ljubljani in Mariboru«.
- ⁸² Glej ⁶⁰ Anno 1869 str. 15—17 in str. 103.
- ⁸³ „ ⁶⁰ Anno 1870 str. 15—17 in str. 103.
- ⁸⁴ „ ⁷⁹ IV. zvezek, Ljubljana 1902, str. 129 in 130, Evgen Lah: Črtice o ljubljanskem ljudskem štetju.
- ⁸⁵ Österreichische Statistik, I. Band, 2. Heft, Wien 1882, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, str. 28.
- ^{85a} Geografski vestnik, Ljubljana 1926, št. 1, str. 23/25, Valter Bohinec: Ljubljanska mestna aglomeracija in antropogeografska meja.
- ⁸⁶ Glej ⁸⁰ str. XXXVIII.
- ⁸⁷ „ ⁸⁵ str. 118.
- ⁸⁸ „ ⁶⁰ Anno 1880 str. 17 in 18 ter str. 105.
- ⁸⁹ „ ⁹¹ II. Band, I. Heft, str. 115 in 125.
- ⁹⁰ „ ⁷² III. Jahrg., Wien 1890, str. 221, Eugen Lah: »Laibach«.
- ⁹¹ Österreichische Statistik, II. Band, I. Heft, Wien 1882, Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand, str. 106 in 116.
- ⁹² Glej ⁶ III. Jahrg., Laibach 1894, str. 18/19.
- ⁹³ „ ⁷² V. Jahrg., Wien 1893, str. 171 in VI. Jahrg., Wien 1895, str. 180, Eugen Lah: »Laibach«.
- ⁹⁴ Glej ⁶⁰ Anno 1890, str. 28—31 in str. 153.
- ⁹⁵ „ ⁴⁴ str. 174.
- ⁹⁶ Österreichische Statistik, N. F., I. Band, 1. Heft, Wien 1912, str. 36, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910.
- ⁹⁷ Glej ⁶⁰ Anno 1891, str. 28—31 in str. 155.
- ⁹⁸ „ ⁷² VI. Jahrgang, Wien 1895, str. 180, Evgen Lah: »Laibach«.
- ⁹⁹ Ljubljana 1895—1900 (»Ljubljana po potresu«), Ljubljana (1910?), str. 170.
- ¹⁰⁰ Glej ⁷² VII. Jahrg., Wien 1897, str. 185, Eugen Lah: »Laibach«.
- ¹⁰¹ Glej ⁷² VIII. Jahrg., Wien 1900, str. 231, Eugen Lah: »Laibach«.
- ¹⁰² Glej ⁷² IX. Jahrg., Wien 1902, str. 225, Eugen Lah: »Laibach«.
- ¹⁰³ Glej ⁴⁴ str. 171.
- ¹⁰⁴ „ ⁷² XIV. Band, Wien 1913, str. 9.
- ¹⁰⁵ „ ⁷² IX. Jahrg., Wien 1902, str. 225, Eugen Lah: »Laibach«.
- ¹⁰⁶ Leksikon občin za Kranjsko, na Dunaju 1906, stran 2 in 176.
- ¹⁰⁷ Glej ⁶⁰ Anno 1900, str. 28—31 in str. 187.
- ¹⁰⁸ „ ⁴⁴ str. 170.
- ¹⁰⁹ „ ⁷² X. Jahrg., Wien 1904, str. 283, Eugen Lah: »Laibach«.
- ¹¹⁰ Glej ⁷² XI. Band, Wien 1906, str. 273, Eugen Lah: »Laibach«.
- ¹¹¹ Glej ⁷² XII. Band, Wien 1908, str. 139, Eugen Lah: »Laibach«.
- ¹¹² Glej ⁶⁰ Anno 1910, str. 32—35 in str. 239.
- ¹¹³ „ ⁹⁶ str. 36.*
- ¹¹⁴ Österreichische Städte-Zeitung, III. Jahrg., Wien 1914, str. 85.
- ¹¹⁵ Glej ⁶⁰ Anno 1914, str. 27—30 in str. 193.
- ¹¹⁶ Opšta državna statistika: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921. god., Sarajevo 1932, str. 292.
- ¹¹⁷ Rezultat posebnega izrednega popisa mestnega prebivalstva z dne 31. januarja 1928 (spis mag. št. 23391/28 z dne 4. VII. 1928).
- ¹¹⁸ Predsedništvo ministarskog saveta — Opšta državna statistika: Prethodni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine u kraljevini Jugoslaviji, Beograd 1931, str. 10 in 24.
- ¹¹⁹ Rezultat ponovnega štetja po statističnemu uradu mestnega poglavarstva v Ljubljani.
- ¹²⁰ Državni higienski zavod v Ljubljani — Letni izkaz o zdravstveno-statističnih razmerah v letu 1933.
- ¹²¹ Statistični podatki o delovanju uprave policije v Ljubljani v letu 1934.

† IVAN VRHOVNIK¹

DR. JOŽE R U S

Kroniki slovenskih mest je usojena bridka naloga, da zabeleži za 8. marec t. l. smrt staroste svojih sotrudnikov, ki je iz čistega idealizma vršil delo in naloge kronista že davno, preden je bila ustanovljena naša revija.

Rojen je bil dne 24. junija 1854 v mežnji pri cerkvi sv. Petra v Ljubljani v času vstajajoče evropske demokracije, a najhujšega ponižanja našega naroda. Bil je torej član generacije, ki ji je bilo namenjeno, da izvrši preporod slovenskega naroda skoraj do kraja. Pokojnik je bil pri tem junak svoje vrste. Očeta, cerkvenika in meščana iz Kamnika, je izgubil v devetem letu starosti. Že v mladosti je bil molčeč in miren. Skrbna mati Franja, roj. Pobiljšar iz Rudnika pri K. (u. 1895), mu je rekla: »Veš kaj, ker si že tako redkih besedi, bi bilo najboljšo, da greš za jezičnega dohtarja. Tam boš za vsako besedo plačan.« Iz teh mladostnih nagnjenj je dozorel potem mož nenavadnih svojstev duha in srca, človek neverjetne skromnosti, a prav bajevne delavnosti. Šel je pa med duhovnike, ki so bili tedaj edini del razumništva, ki je čutil z narodom. Kakor velikemu škofu Slomšku je bilo tudi Vrhovniku glavno načelo: Malo govoriti, mnogo delati, vse potrpeti.

Njegovih zaslug za splošno slovenstvo na mnogih poljih tukaj ne moremo ocenjevati, ocenili jih bodo v vsej ogromnosti šele bodoči časi. Saj zasluži, da se o njem napiše cela knjiga. Danes pa le že lahko rečemo, da je bil tudi on eden izmed idejnih mož našega narodnega preporoda. Ta odlika mu gre v prvi vrsti glede narodne obrambe, ki ji je bil iniciator in najodličnejši delavec vse svoje dni. Kot globok poznavalec našega ljudstva je jako občutil vse naše narodne krize. V svoji skromnosti ni spregovoril dosti javnih besedi, vendar je že čar njegove osebnosti deloval tako silno, da je javnost gledala nanj kot na avtoriteto. Bili smo si svesti, da nosi v sebi karakter pravega narodnega voditelja. Ni ga Slovenca, čigar srce bi bilo z utripanjem življenja v naših mestih zvezano, lahko rečemo, tako organično, kakor je bilo pri pokojniku. Do mladine, ki jo je tujska premoč prav v mestih tako naglo odtujevala, je njega vezala naravnost ganljiva ljubezen. Vsak signal ogroženosti z narodne meje, vsak pojav v naših mestih je našel v njegovi duši najkrepkejši odmev. Zaradi tega so njegove zasluge za ustvarjanje solidne in realne narodne zavesti kakor med aktivnimi politiki in javnimi delavci sploh, tako tudi pri vsem slovenskem ljudstvu večje nego marsikoga drugega. Kljub temu pa Ivan Vrhovnik, žalostno a resnično, v širokih slojih ni bil mnogo znan, vsaj ako ga primerjamo z mnogimi enodnevnimi veličinami.

¹ Slika Ivana Vrhovnika je izšla kot umetniška priloga v 3. številki »Kronike«.

Kot mlad dušni pastir je pokojnik bival zunaj Ljubljane 14 let (1877—1891), in sicer v Sori, Naklem, Dobu in Šentgotardu. Njegovo rojstvo in šolanje ter ves ostali del življenja pa so tesno spojeni le z mestom Ljubljano. Ko je dozorel v moža, ga je srečna roka mestnega župana Ivana Hribarja 1891 izbrala za mestnega župnika pri cerkvi sv. Janeza Krstnika v Trnovem. Kot pastir južnega dela svojega rojstnega mesta je Vrhovnik vztrajal dolgih 27 let in bil svojim župljanom ne le diven, nedosežen zgled, temveč tudi iskren in ljubezniv prijatelj in svetovalec. Že sama njegova nepopisna korektnost v občevanju s slehernim človekom je bila zmožna vlti tolažbo in vero bičanom od vsakdanjih skrbi in nadlog. Koliko je storil dobrega z dejanjem, o tem bo vedela pripovedovati z globoko hvaležnostjo prihodnjim rodovom marsikatera hiša. V svoji knjigi »Trnovska župnija v Ljubljani« je napisal Vrhovnik med drugim življenjepise vseh trnovskih župnikov in bil prisiljen dati tudi svojega. Toda njegova brezmejna skromnost mu ni dovolila več ko 14 tiskanih vrstic (386). Kdor pa to knjigo pozorno prebira, bo med brezosebno opisanimi dogodki, n. pr. med zgodovino obnavljanja trnovske cerkve, ko jo je potres 1895 hudo poškodoval, hitro pogrešil in zasledil njegovo osebo kot glavnega akterja.

Poleg svojih službenih dolžnosti si je značajni mož naprtil še nešteto drugih in jih vršil z enako vnemo in hladno točnostjo. Njegovo največje veselje je bilo pisateljsko delo na polju slovstvene zgodovine in zgodovine sploh. Apih, Kaspert, Koblar, Kos, Orožen, Rutar in Vrhovec so bili generacija, ki je zastavila prva svoje sile ob raziskavanju slovenske narodne preteklosti. Ivan Vrhovnik, ki mu je bila dana sreča, da jih je vse preživel, je bil tem možem enakovreden drug in tovariš, ne sicer po univerzitetnih spričevalih, pač pa po svoji izobrazbi ter vestnosti in zanesljivosti svojih izsledkov.

Vrhovnikovo zgodovinarsko delo je znamenito po svojem obsegu in vrednosti. Kjerkoli je služboval, vsaki župniji je napisal njeno zgodovino in nabral v njej mnogo kulturno-zgodovinskega drobiža. Vrnivši se v rojstno mesto, pa se je posebno zatopil v preteklost Ljubljane. Po prezgodnji smrti Iv. Vrhovca (1902), po smeri raziskavanja najbližjega tovariša, je bil Vrhovnik edini temeljiti poznavalec glavnega mesta slovenskega naroda. Mestni župani so se ob mnogih prilikah obračali do njega, pokojnik jim je bil vselej in vedno uslužno na razpolago. V veliko zaslugo mu moramo šteti, da je rešil spomenik na osuševanje Barja pred zahtevami, da se prepleska v spomenik Napoleonovi Iliriji. Prekrščevanje starih ulic, ki je danes že kronična bolezen mnogih nepoklicanih, je, kakor že pred njim Vrhovec, ostro obsojal. Zaman pa je bil njegov trud, da pridobi z vlogami in podpisi prizadetih svoji Koleziji nazaj njeno starinsko ime.

Ajdovščini, brezimnemu trgu, ni mogel priboriti imena niti s članki v dnevnem časopisju.

Ko je stopil 1918 v zasluženi pokoj, se je posvetil le raziskavanju preteklosti. Mila usoda mu je določila v ta namen časa dobrih 15 let, ki ga je bil bolj vesel ko vsega bogastva sveta in ga je hlastno črpal v neutrudnem delu dan za dnem. Z njemu svojstveno energijo in čebelično marljivostjo je prebrskal arhive mestne občine, narodnega muzeja, škofije in mestnih župnij in izkopal iz njih zlasti za topografijo stare Ljubljane in zgodovino njenih cerkva dragocenih podatkov. Za Kobljarjev Slovenski list, Slovenski narod, Jutro in Življenje in svet, pa za Ljubljanski zvon, oba Slovana, Zupanovo Danico, Dom in svet, Izvestja in Glasnik Muzejskega društva in vse publikacije šolske Družbe sv. Cirila in Metoda (tem je bil do nedavno tudi urednik) je napisal v svojem sila prijetnem slogu vrsto člankov in razprav, ki bodo ostale dragocen vir vsakomur, ki bo hotel povprašati knjigo o veselih in žalostnih dneh slovenske preteklosti in ljubljanske še posebej.

Ker so vsi ti Vrhovnikovi spisi raztreseni in razpotaknjeni po listih in revijah, žal ne morejo prispevati, da bi se sedanji rod Ljubljančanov poglobil v svoja domača tla vsaj v toliki meri, kakor je bilo mogoče v dobi, ko je njegov sošolec Vrhovec še izdajal o Ljubljani cele posebne knjige. Vrhovca se je pokojnik s pravim imenom prav redko podpisal; skrival se je za imeni in značkami kakor: Emonski, Pobiljšar, Podlipec, p-p, I. V., Nestor, Staroslav, Stsl. itd. Sadove njegovega v tiskane črke spremenjenega duševnega truda je torej težko pregledati. Naj tu naštejemo le štiri najvažnejše. V Danici 1902-03 mu je izdajal T. Zupan v silno motečih presledkih razpravo: Zatrti ljubljanski samostani, cerkve in kapele. V njej so zbrane za mestno topografijo in slovensko slovstveno zgodovino izredno važne, temeljne ugotovitve, pa moramo le obžalovati, da stvar še vedno ni doživela ponatisa (prim. Vero in življenje 1928, št. 1). V Izvestjih Muz. društva 1906 je natisnil jedrnat članek: Slovenska imena ljubljanskih ulic pred sto leti. Še posebno skrita pa je v Jutru 1923 (št. 272-291) natisnjena topografija Ljubljane iz l. 1802. Prav mično opisane »Gostilne v stari Ljubljani« iz Jutra 1926 so pa edina v ponatisu izišla Vrhovnikova stvar o Ljubljani. L. 1903. je izdal in opremil s pripombami v rokopisu ostala poglavja Iv. Vrhovca o zgodovini šentpeterske fare v Ljubljani.

Razen tega je bilo pokojniku le še v dveh primerih usojeno, da vidi svoje delo tiskano v posebni knjigi. Temeljit življenjepis in podrobno bibliografijo svojega prijatelja Iv. Vrhovca je sestavil že takoj po njegovi smrti, izdalo pa mu ga je ob podpori mestne občine Muzejsko društvo za Slovenijo šele ob 80-letnici Vrhovčevega rojstva (1933). Druga Vrhovnikova samostojna knjiga pa je zagledala beli dan na ta način, da jo je sam založil. Kot kronski upokojenec je žrtvoval zanjo svoje borne prihranke, a knjige se je razprodalo tako malo, da tiskovni stroški danes še vedno niso pokriti. (Mestna občina mu je šla toliko na roko, da je odkupila klišeje priloženih slik in naročila deset izvodov knjige.) Ta knjiga je: Trnov-

ska župnija v Ljubljani (1933, 447 strani z zemljevidom in 62 slik). V uvodni besedi pravi pisatelj skromno: »Zdaj izročam bivšim župljanom pisan spomin, knjigo, ki opisuje preteklost trnovske župnije z željo, da bi zbudila zanimanje za ožjo in širšo narodno zgodovino in v nemala ljubezen do lepega trnovskega kraja bele Ljubljane.« To pa ni zgolj opis cerkve in župnišča, župnikov in kaplanov, kakršne najdemo v naši starejši literaturi in kakršno si želijo naši cerkveni zgodovinarji celo še danes (prim. Glasnik Muz. društva 1934, 123). To je uspela monografija kar o celi južni polovici ljubljanskega mesta v polnem smislu modernega demokratskega naziranja, ki ne vidi samo hleva in pastirja, ampak tudi »ubogo gmajno«.

Vse, kar je od Vrhovnikovega literarnega prizadevanja dostopnega javnosti, je pa spet le skromen delček. Daleč največji del je še zakopan v številnih beležkah in lističih njegove rokopisne ostaline. Nekaj vprašanj je pokojnik tako obdelal, da so kar godna za natis. Njihovi naslovi so tile: Ljubljanski meščanje iz l. 1752.; Zgodovina cerkve sv. Krištofa in pokopališča; Kravja dolina; Cerkev sv. Florijana (ta rokopis je bil naročil preprosti florijanski cerkovnik K. Lahajnar, a ga zaradi vojne ni mogel založiti). Do konca svojih dni je učeni pisatelj pridno spopolnjeval tudi vse že natisnjene svoje stvari. Tako bi n. pr. drugič natisnjene »Gostilne« narasle na dvakratni obseg prve izdaje. Od neobdelanih stvari pokojnikove zapuščine je gradivo o njegovi rojstni župniji sv. Petra v Ljubljani menda najobširnejše.

Ob možatem samozatajevanju je hranil Vrhovnik svoje spise in ni nikoli potožil, da ni založnika. Šele ko ga je ob njegovi 75 letnici ljubljanski občinski svet izvolil za častnega meščana, je dobil iz ust g. župana zagotovilo, da bodo njegovi spisi o Ljubljani le zagledali luč sveta. Vse je kazalo, da se bo leto poprej otvorjena knjižna serija mestne občine z naslovom »Ljubljana nekdanj in sedaj« nadaljevala in začela prinašati Vrhovnikove rokopise drugega za drugim. Le žal, da od obljub ni prišlo do dejanj.

Ko je lani pričela izhajati »Kronika ljubljanskega mesta«, ji je pokojnik z veseljem prispeval pet prav lepih člankov. Trije, ki so deloma že izšli, so tako tehtni, da jih je notiral celo tuji svet (Strasbourg). Do lanske jeseni je izdelal iz svojega gradiva še poglavje o preteklosti šentpeterske vojašnice (zavetišče za gobave — lazaret — vojašnica). Vodenica mu je med tem že zabranila, da bi mogel še napraviti po mestu kak izprehod. In glejte, v tej svoji nebogljenosti se je zatekel k študiju spisov Jerneja Lenčka. S tem finim estetom in poznavalcem Ljubljane iz l. 1857., torej iz let svoje mladosti, se je rajnki bavil že l. 1929., ko je napisal za Jutro (št. 81) članek: Za lepoto Ljubljane. Zdaj se je k temu povrnil. Z Lenčkovimi voščili Ljubljančanom v roki se začne sprehajati v duhu po sedanji Ljubljani ter jo še enkrat primerja z licem, ki ga je imela pred 70 leti. Svoje nekdanj neutrudno pero je moral odložiti, ko je hotel k temu obdelati še Lenčkova voščila Slovencem. Ker je to njegovo poslednje pisanje in mu je dal pomem-

ben naslov: Ljubljana, bodi bela!, se zdi, kakor da je hotel pokojnik v Ljubljani živečemu rodu Slovencev izraziti na rahel način svojo poslednjo željo.

Z Ivanom Vrhovnikom ni odšel z dobrotami tega sveta oblagodarjen član meščanske družbe. Izgubili smo z njim duhovno veličino, kneza narodne misli in dela, ki je vsakemu narodu prisojen komaj vsakih sto let. O njem in njegovi vrednosti ni treba delati

nobenih legend. Ako se bo o njem pisala resnica, bo enaka legendi. Saj je ob suverenem preziranju kričave osebne reklame in gmotnih koristi opravljaj mnogostransko delo edino zaradi vzvišene ideje, ki se ji pravi ljubezen do naroda in domovine. Ivan Vrhovnik je redok Slovenec, ki je doumel korenine svojega in narodnega bivanja v velike globine. Zato mu je zagotovljeno večno brstenje.

LJUBLJANA, BODI BELA!

† I V A N V R H O V N I K

Tako je klical z županskega prestola njen dolgoletni načelnik *Janez Nep. Hradecki*, čigar »je bilo srce goreče za čast in prid in blagorstvo Ljubljane, ljubice nebes in sreče« (Prešeren).

Ljubljana, bodi bela! Po njeni lepoti je hrepenel in vse storil, da bi jo povzdignil ob času njenega ponižanja po potresu mestni župan *Ivan Hribar*. Prestvaril je Ljubljano v moderno mesto.

Ljubljana, bodi bela! Njene preurejene ulice in trgi, njeni mostovi in njen stari stražnik grad so najvidnejši dokazi, kako skrbi za lepoto Ljubljane sedanji predsednik dr. *Dinko Puc* ob navdihu prenovitelja Kraljevih Hradčanov, ljubljanskega rojaka arhitekta *Jožefa Plečnika*.

Ljubljana, bodi bela! — je zaklical pred 78 leti žirovski kaplan, brezovski rojak *Jernej Lenček* (SBL I 634), ko je jel izdajati koledar »*Slovenski romar*«. Iz njegove raznovrstne tvarine nas zanimajo članki, ki zadevajo našo Ljubljano. V prvem letniku 1857 prekipeva rodoljubni pisatelj za njeno lepoto s pesmijo »Beli Ljubljani se limbar poda«. Za kratkim, jedrnatim člankom Petra Hicingerja »Zgodba Ljubljanskega mesta« sledi »*Nektere vošila*«, najprej »*Ljubljančanam*«. V uvodu »voščilom« piše Lenček: »De bi Ljubljana, ki se bela, to je lepa imenuje, v svoji notranji in zunanji podobi vedno lepši prihajala, ter domačim in ptujim prav prijetna postala. Zatorej voši svojemu ljubljenimu mestu nekatere premembe, poprave in naprave, ktere, če ne naglo, naj bi se vsaj s časoma gotovo speljale.«

Svoja voščila je objavil v 13 točkah. Ker utegnejo zanimati ljubitelje Ljubljane, jih navedemo tu s pripombami ali dobesedno ali vsebinsko po vrsti.

1. V prvi točki je Lenček vzel na piko *Marijin trg*, »ki je skoraj središče Ljubljanskega mesta«. Na srcu mu je bilo prenovljenje in ozaljšanje frančiškanske cerkve. Ta želja se mu je izpolnila. Uravnane so bile stopnice do cerkve, v stopniških zakotjih zasajen park, pročelje cerkve ozaljšano s freskami domačega umetnika frančiškana o. Aleksandra Robleka, njeno sleme povečano s kipom M. D.

Na Marijinem trgu je Lenčka v oči bodla mesnica, štrukljeva iz šiške, poleg Bučarjeve prodajalne, ki je imela nazadnje ravno streho, a na njenem sprednjem

robu za okras in reklamo vrsto buč. V kotu med Bučarjevino in Ljubljano so ženske prodajale kruh (Podkrajšek). Na Marijinem trgu so se utaborili branjevci s sadjem in pečenim kostanjem, ob sejnih pa Gorenjci z domačim suknom, gorenjskimi preprogami in raševino. Na mestu mesnice, »ki se na tem kraju kar nič ne spodobi«, si je želel Lenček lepo visoko hišo. Od 1905 stoji tam Prešernov spomenik, za njim je visoka hiša italijanske zavarovalnice. Mimo njiju pa se je odprl izpred mosta direkten dohod na Šentpetrski nasip.

Kakšna je bila ona stran Marijinega trga med Špitalskim mostom in Gledišno (zdaj Wolfovo) ulico? Ondotni vrtec, ki mu je pisatelj želel, da bi se spremenil v lep, zal, prijazen vrtec z lepo ograjo, je bil povod naslednji jako zanimivi opazki:

»Sploh pa naj bi se v mestu in predmestjih *vrtno ograje* tako speljale, da bi se noter videti zamoglo; zakaj le taki vrtni kinčajo mesto; nasproti pa so s celoma narejene ali zidane ograje človeškemu očesu nevošljivke in v mestih celo nepristojne.«

Glede vrtnih ograj v Ljubljani le ni še vse tako, kakor si je želel Lenček. So tu nekatere starejše stavbe z visokimi zidanimi ograjami, ki jim manjka samo še strelnic, pa bodo prave trdnjave.

Rajni starina Ivan Žan je pravil, da je bil krog l. 1842. ob špitalskem mostu proti sedanji Wolfovi ulici nekak stolp. V njegovem pritličju je imel svojo delavnico neki padar (Bader, izprva topličar, naposled brivec, zoboderec, ranocelec).

Kakšen je bil Marijin trg leta 1738., kaže spodnji del Metzingerjeve slike sv. Florijana v šentpetrski cerkvi (I. Vrhovnik, IMK 1905, 171). Sliki trga iz Valvasorjeve dobe, oziroma iz srede 19. stoletja sta na str. 24/25 lanske »Kronike«.

2. »Naj bi se v Gledišnih (zdaj Wolfovih) ulicah stara, nerodna hiša pod števil. 39, imenovana »zum Rösselwirth« odkupila, odpravila in s tem silno obiskovana ulica razširila in zlepšala.«

Reselbirt je segal s svojim l. 1874. imenovanim »vagonom« skoraj do srede ulice (Iv. Prijatelj, Janko Kersnik, VI 125). Na izvesku se je zibal na zadnjih nogah belec z napisom »zum Weissen Rössel«. Auer, lastnik te gostilne — imenovala se je po njem tudi

Okolica Marijinega trga sredi 19. stoletja

»pri Auru« — je varil tu in pozneje na Zelenem hribu pivo, ki je bilo na dobrem glasu. Staro parstoletno hišo so podrli leta 1898. Na mestu nje, toda umaknjena v stavbno črto, je zrasla hiša, naposled last pok. dr. Ivana Oražna, ki jo je zapustil dijaštvu ljubljanskega vseučilišča (Staroslav, Gostilne 33).

»Vošilo« pod št. 2. se je do pičice izpolnilo. Čudno, da je Lenček prezrl podobno prometno oviro v sosednji, zdaj Šelenburgovi ulici, kjer je za njega dni imela gostilna »pri zlati zaponi« izrastek, moleč do srede ulice. »Zapono« so porušili leta 1878. Njena naslednica je Schleimerjeva hiša (ib. 41).

3. Nekaj posebnega je predlagal Lenček za olepšanje »Zvezde«, pišoč: »De bi se v zvezdnim drevedu, v osmerih, že obstoječih razdelkih, kjer zdaj rožnate gomilice stoje, začeli spominki za deželo zaslužnih mož postavljati; kar bi bilo deželi v slavo, mestu pa tudi v zimskim času poseben in obstoječ kinč ljubljeniga drevoreda.«

V gaj slave, v slovensko Valhalo pod milim nebom, je Lenček želel, da bi se preobrazila »Zvezda«. Žal, da se ni. Celo njen zasaditelj župan Hradecki ni dosegel spomenika, pač pa Radecki, ki se je zasedral sredi »Zvezde« leta 1860., drugič 1882., in vztrajal tam do prevrata.

4. Ne le »Zvezdi«, tudi njenemu sosedu Kongresnemu trgu je Lenček želel povzdigniti lepoto. Ugajala mu ni njegova južna stran. Namesto ondodnih, »malo pristojnih« hiš, ki naj bi se odkupile, naj bi se postavil dostojnejši in obširnejši deželni dvorec. Izginile naj bi hiše dveh gostilnic, v Peklu in pri Meti na griču ter med njima kavarna in pivarna Fischer

(gl. sliko v KSM 1934, 270), t. j. št. 30 stara, zdaj 13 (Lavrenčič), št. 31 zdaj 14 (Elbert), št. 32 zdaj 15 (dr. Bleiweis). Ako bi se zaželeno večje poslopje ne moglo takoj sezidati, naj bi se ohranilo stavbišče za prihodnost. Ako bi se bil uvaževal Lenčkov nasvet, bi se realka ne skrivala v Vegovi ulici, ampak bi pokazala svoje lepo lice Kongresnemu trgu. Novi deželni dvorec, danes poslopje univerze, je namreč po potresu zrasel na prostoru starega. Trg sam pa je postal po načrtu prof. Plečnika zares kinč bele Ljubljane.

5. Lenček: »De bi se čevljarski most v lep, če mogoče v železen, vezan, viseči most prestvaril.«

Namesto starega, lesenega, onemoglega mostu je dobila Ljubljana že deset let nato, 23. X. 1867, nov, železen most, izdelan v fužinah na Dvoru. Stal je 30.000 gld. in so ga v spomin na nekdanjega mestnega župana preimenovali v Hradeckega most; a novo ime se ga ni prijelo. Sedanji železobetonski Čevljarski most je iz leta 1931., stari železni most pa služi od istega leta prometu Kodeljevega mimo prisilne delavnice do Zaloške ceste pri Leonišču.

6. Tudi naslednje Lenčkovo voščilo ni ostalo brez uspeha: obnova znamenja M. D. na trgu sv. Jakoba. Marijin kip, umetniško delo J. V. Valvasorja (1681), ki je sameval od 1844 v cerkvi sv. Jakoba pri zadnjem oltarju na moški strani pod oknom, se je dvignil leta 1870. na vitki steber; v spremstvu so mu kipi zavetnikov ostalih mestnih župnij. Prvotno je steber stal pred velikimi vrati cerkve.

7. Dalje časa — nad 20 let — je minilo, da se je uresničila sedma Lenčkova želja. Stolna cerkev je bila namreč proti severu, od škofije pa skoraj do semenišča, zastrta s hlevi, ki jih je bil dal sezidati v francoskih časih v škofiji stanujoči maršal Marmont. Pod njihovo streho je bila konjarna za 24 konj s kaščo v nadstropju, hlev za 8 glav goveje živine in lopa za vozove. Med hlevi in cerkvijo je bila »ozka, pa zelo obiskovana ulica« brez imena; hudomušni

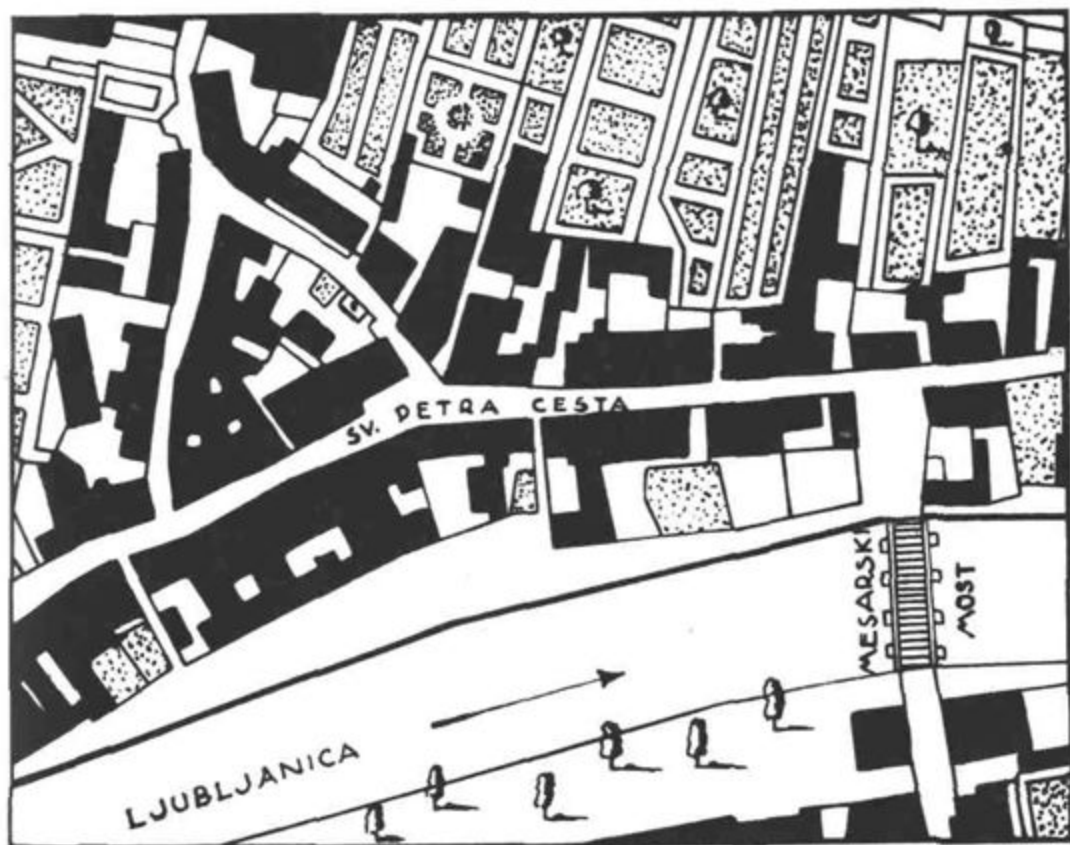
Kongresni sredi 19. stoletja

dr. Jakob Zupan ji je dejal Mingrelija in Kakacija. Lenček je torej predlagal: »Zavoljo nekterih... reči naj bi se (ulica) nekoliko razširila in bi se pogled na stolno cerkev odperl«. Tako Lenček. Knezoškof Ivan Zl. Pogačar pa je 1881 ukazal, naj se hlevi kar podro. Z njimi vred je izginila vsa nesnaga, ki jo je krilo hlevsko obzidje in konec je bil zavetišču moralnih neredov. Na hlevskem stavbišču je danes lepo urejena terasa z zložnim stopniščem po vsej dolžini. Na stebrišču prehoda iz škofije v cerkev je vzdian spomenik v bližini padlih mučnikov Lundra in Adamiča. V spodnjem delu pridobljenega trga stoje lope stalnih branjevk zelenjave in sadja. Ves javni prostor pa je po vsej pravici dobil ime Pogačarjev trg.

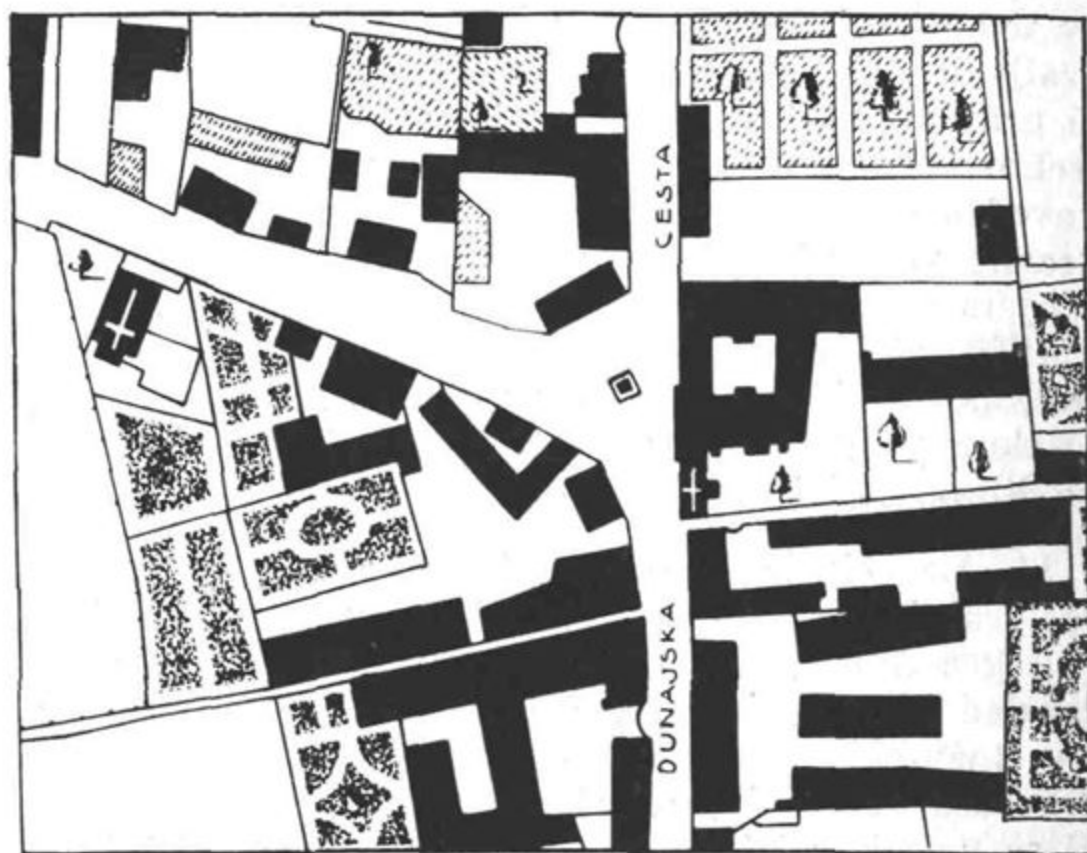
8. V tej točki je Lenček razodel želje zaradi *Kranjske hranilnice, muzeja in licejske knjižnice*.

Kranjska hranilnica, započeta leta 1822., je izprva poslovala v Galletovi (sedanji mestni) hiši na Mestnem trgu št. 2. Leta 1840. se je preselila na Poljane, oziroma na Semanji (zdaj Krekov) trg (Andrejka, Trg. vestnik 1934, 110). Dotedanji dve hiši — poljansko krilo prej v Kukovi posesti in semanjtržno, prej last Hubenfeldove rodbine — sta se strnili v eno pritlično poslopje. Lenček piše, da je čedno, a naj bi se dvignilo vsaj za eno nadstropje. To se je zgodilo krog leta 1860. in je tu vztrajala hranilnica do leta 1881., ko si je omislila nov dom v Knafljevi ulici. V hiši nekdanje Kranjske hranilnice, dvignjeni v dva nadstropja, posluje danes finančno ravnateljstvo.

Na Semanjem trgu je zanimalo Lenčka še eno poslopje, tisto pod Gradom, »kjer so zdaj le za semenj majhne štacune.« Pozneje so bila tam stanovišča; v enem je bival mestni stražnik Dreiteufel (Fr. Maselj-Podlimbarski, Zbrani spisi, I., Opombe 444); bili so tamkaj pleskarji; ob ponedeljkih so shranjevale ondi bezoviške perice perilo (Podkrajšek). Po Lenčkovi želji naj bi se tudi to poslopje »zvikšalo« in obrnilo »v kako občjo potrebo« n. pr. za muzej, »ki je v šolskim poslopju, kjer že tako prostora primanjkuje, tako nepristočno razdeljen« — arheološki od-

Okolica Mesarskega mostu in Ajdovega zrna sredi 19. stoletja

Zazidanost Ajdovščine sredi 19. stoletja. (Sredi trga steber sv. Trojice)

delek bil je v pritličju v desnem krilu, prirodoslovne zbirke pa so bile shranjene v prvem nadstropju. Ali naj bi našla tu zavetje znamenita licealna bukvarnica, ki tiči zdaj v šolskem poslopju na kraju, ki je zaradi ognja v največji nevarnosti.

Tu se vidi jasno, kako velik in dalekoviden je Lenček v svojih voščilih; na srcu sta mu bila dva tako važna zavoda, muzej in licejska knjižnica. Na tem stavbišču stoji od 1898 Mestni dom. Narodni muzej je dobil svojo hišo l. 1888., le knjižnica, muzej tiskanih del slovenskega duha, še danes nima lastne strehe.

Poleg tega poslopja je bila ledenica, ki je Lenček ni vzel v misel. Omenja se leta 1766. s pripombo, da so pred Frančiškanskimi vrati v jarku pri mestni ledenici rasle murbe (m. a.).

9. Boljšo zvezo »zvitega, dolgega in tesnega« *predmestja sv. Petra* s kolodvorom je predlagal Lenček v devetem »vošilu«. V ta namen naj bi se odkupila in podrla ob hišnem bloku »Ajdovega zrna«, ravno pred vhomom v »strmo Blatno vas« (sedanjo Prečno ulico) stoječa stara Lovšetova hiša (v njej so prodajali Kranjčani mlinске kamne) in razširila pot proti postaji. Ta hiša je bila po potresu zamenjana z novo.

V isti točki je sprožil Lenček tudi zvezo Mesarskega (zdaj Zmajskega) mostu s kolodvorom. Odstranila naj bi se Urbasova, po domače Irgličeva hiša, kar se je zgodilo leta 1883. (Staroslav, Gostilne 26). Mesto se je po tamkajšnjem polju znatno razširilo in dobilo ob novi Resljevi cesti svoje prve moderne vile.

10. S šentpeterskega predmestja je Lenček krenil na *Dunajsko cesto*, kjer so kratile njeno lepoto »nizke hišice kočice št. 70, 71, 72« — med njimi krčmar pri Križu (Kreuzwirt). Po odkupu naj bi te skaze izginile s površja. Na njihovem stavbišču bi se podalo veliko poslopje, še bolj pa »prost, obširen, odprt prostor«, segajoč od bolnišnice (sedaj Kmečke posojilnice) do evangeljske cerkve (1851) in od mitnice

(v sedanji Žiličevi hiši) do velike Medijatovkine hiše, ozaljšan z znamenjem presv. Trojice. Ta predlog, ki bi pridobil Ljubljani na prostoru Ajdovščine tako potrební trg, se ni uvaževal, pač pa prvi. Na stavbišču navedenih kočic je trgovec Luka Tavčar sezidal krasno poslopje leta 1868. (ne 1878.). Zdaj posluje v njem kavarna Evropa. Pogled na Ajdovščino iz ok. l. 1660. glej »Kroniko« 1934, 39. Znamenje sv. Trojice, postavljeno 1693 na sredi prostranega trga, je prišlo novi hiši v senco, l. 1930. pa je bilo prestavljeno na Kongresni trg.

11. Lenček je opozoril Ljubljance na *razgledišče*, »ki je na zveršini tivolskega griča nad Cekinovim gradom in Šiško, — na kupi, kjer se nar lepši razgled krog in krog razprostira, — veliko lepši kot na Rožnici,* na gradu, ali na Golovcu... Nektera drevesca (smrečje) zakrivajo to pripravno zveršino, ki se v podobi trivogelne kupe čez visočino Ljubljanskega gradu, Golovca in Rožnice vzdiguje. Naj se le drevesca odpravijo in hitro se bo pokazal nar lepši razgled v bližnjo Ljubljano in lepo okolico Ljubljansko; pa tudi krog in krog v ravnodne in gorate daljave lepe kranjske dežele.«

Veliko vrednost te razgledne točke so v Lenčkovem smislu ocenili že ustanovitelji Slov. plan. društva, ko so 25. VIII. 1894 kupili gozdno parcelo, da postavijo

* Ob tem imenu se je pok. pisatelj ustavil. Hotel je dati pod črto pregled zgodovine tega imena, a mu je stvar končno narasla v gradivo za posebno razpravo. (J. Rus.)

tamkaj razgledni stolp. Po naročilu občnega zbora z dne 10. VI. 1928 je odbor parcelo ponudil v nakup mestni občini, prihodnjega leta pa je na prvi seji novega občinskega sveta senator g. Ivan Hribar predlagal, naj bi se postavil razglednik. Le obžalovati je, da ta točka iz niza Lenčkovih voščil še ni našla odmeva pri Ljubljancih. Mestna občina je ugotovila, da bi 30 m visok stolp železne konstrukcije stal 390.000 Din. (Po našem mnenju bi bila višina 15 m čisto zadosti.) Ker pa po mnenju Zveze za tujski promet stavba še ni aktualna, je bila zadeva odložena.

12. V predzadnjem »vošilu« se je Lenček zavzel za *cerkev sv. Krištofa*; ob njej naj bi se sezidal »farovž«, kjer bi bival kak upokojeni duhovnik, ki bi vsak dan sv. mašo bral za žive in mrtve.

Sv. Krištof je prejel več, kakor je Lenček želel. Saj je v njegovi okolici zrasel del mesta s preko 5000 prebivalci. In ko je imei že nekaj let stalno službo božjo, je dobil leta 1934. samostojno župnijo, žal, da ne pod svojim imenom.

Svoja voščila sklepa »Slovenski romar«: »De bi Ljubljance vedno bolj skerbili za snažnost po mestu; tako tudi za zunanjo lepoto hiš in cerkva.«

Fino estetično čuvstvo je vodilo J. Lenčka (1827 do 1861), da je podal Ljubljancem svoja iskreno ljubezen razodevajoča voščila. Kaj bi rekel Lenček, ko bi zdaj stopil med nas in si ogledal svojo ljubljensko Ljubljano, vso prenovljeno po potresu in po vojni? Glede poslednje svoje točke bi dal Ljubljancem pač popoln absolutorij.

NAŠA KRONIKA

PIŠE MESTNI ARHIVAR

JANUAR 1921

2. Osrednja vlada dr. Milenka Vesnića je podala ostavko in je sestavil novo vlado ministrski predsednik Nikola Pašić. Ministrstvo za socialno politiko je prevzel dr. Vekoslav Kukovec, ki je istočasno tudi zastopnik ministra za prehrano in obnovo zemlje.

3. Friderik Rukavina, dosedanji šef opere, je imenovan za ravnatelja ljubljanskega opernega gledališča.

6. Ravnatelj Anton Poklukar, sin pokojnega deželnega glavarja kranjskega in solastnik Blasnikove tiskarne, je umrl.

7. Ljubljanska garnizija slavi danes po starem srbskem običaju svoj badnjak. Sprevod z godbo, okrašenimi vozovi in konji odhaja po badnjak za rožniški hrib in ga slovesno pripelje svojemu komandantu, častniškim družinam in vsem četam garnizije. Med meščanstvom vzbuja proslava badnjaka veliko zanimanje.

9. Mestna krušna aprovizacija in mestna pekarna prenehata z današnjim dnem z obratovanjem.

11. Seja ljubljanskega občinskega sveta: Občinski svet je sklenil:

- da se zvišajo mestnim upokojemcem in vdovam doklade od 25 na 50%;
- da zviša Mestna hranilnica denarno zalogo pri svojem kreditnem društvu na 10 milj. K;
- da se dovoli za popravilo trnovskega mostu čez Gradaščico 45.000 K;
- da se dovoli izvoščkom ponovno zvišanje njihovih tarif.

Obč. svetn. Iv. Kocmur je predlagal, da se ustanovi samostojna komunalna banka; obč. svetn. J. Jeglič predlaga davek na kvartanje; obč. svetn. Tokan vprašuje, kdaj bo začela občina zidati stanovanjske hiše. Župan pojasnjuje, da je nakupila občina stavbni material, ne dobi pa opeke, katero so pokupile banke.

14. Dr. Josip Leskovar, vladni komisar mestne uprave v Mariboru, je na lastno prošnjo odstopil in je na njegovo mesto imenovan vladni komisar Ivo Poljanec.

15. V ljubljanski drami gostujejo sloveči člani moskovskega umetniškega gledališča (Hudožestveniki). Na sporedu je Čehovljev »Striček Vanja« in Sergučevljev »Jesenske gosli«.

18. Državna komisija in okrajne komisije za preživljanje so prenehale s svojim delovanjem. Spisi teh uradov so izročeni invalidskemu odseku za socialno politiko pri Narodni vladi v Ljubljani.

Na filozofski fakulteti je imenovan za kontr. profesorja klasične filozofije dr. Ivan Lunjak, za kontr. profesorja antične zgodovine dr. Nikolaj Mihajlovič Bubnov.

21. Vojvoda Živojin Mišić, ki ga moramo prištevati med največje vojskovodje svetovne vojne, je danes v Beogradu preminul. Pokojnik je bil velik prijatelj Slovencev. V znak žalosti so odpovedane v našem mestu vse javne prireditve.

Notar Luka Svetec, nestor v vrstah slovenskih politikov, pisateljev in narodnih delavcev, je v visoki starosti 95 let v Litiji umrl.

28. Ljudsko štetje v Mariboru izkazuje na podlagi štetja z dne 9. januarja 29.014 prebivalcev. Vojaki in kaznjenci niso vštet.

30. Cene živil v Ljubljani: Moka 0 18'—, pšenična bela 14'—, koruzna 7'—, koruzni zdrob 8'—, pšenični zdrob 18'—, sladkor 54'— do 64'—, mast 56'—, kava 60'— do 68'—, riž 28'— do 30'— za kg; namizno olje 70'—, petrolej 23'—, mleko 6'— K za l; jajca komad 3'50 do 4'— K.

Umrlo je v Ljubljani v januarju 114 oseb.

FEBRUAR 1921

2. Deželna vlada je dovolila hišnim posestnikom zvišati najemnino za stanovanja od 20% na 60% in za poslovne lokale za 100% na najemnine od l. 1914.

10. Državna obrtna šola v Ljubljani se imenuje odslej Tehniška srednja šola.

15. Seja občinskega sveta ljubljanskega: Župan dr. Ivan Tavčar naznanja, da je umrl 2. februarja obč. svetn. Fran Mally, ki je deloval od l. 1896.—1910. in od l. 1912. dalje v obč. svetu. Na njegovo mesto je vpoklican v obč. svet višji uradnik banke »Slavije« Arnošt Bezenšek. Dalje se spominja 14. febr. umrlega kraj. mojstra Matije Kunca, ki je deloval v obč. svetu od l. 1891. do 1893. — Egon baron Zois je daroval mestnemu arhivu pismo Jerneja Kopitarja Karlu

Anton Poklukar

Dr. Nikolaj Bubnov

Luka Svetec

Arnošt Bezenšek

Matija Kunc

Dr. Vilko Baltič

baronu Zoisu z dne 14. VII. 1821. — Ljudsko štetje v Ljubljani izkazuje 53.072 prebivalcev s predmestji vred, kar pomeni le reven prirastek. Od l. 1900. do 1910. je naraslo mesto za 7500 prebivalcev in 350 hiš, od l. 1910. do 1920. pa je naraslo mesto samo za ca. 6500 oseb in le za 83 hiš. V tem tiči tudi stanovanjska kriza, zlasti še, ker imajo državni uradi zasedenih neprimerno veliko število stanovanj. — Pri stanovanjskem uradu je pri oddaji stanovanj igralo podkupovanje precej veliko vlogo, zato naj bi se izvršila revizija vseh podeljenih stanovanj. Dalje je občinski svet sklenil:

- a) da se predlog o ustanovitvi komunalne banke odkloni, event. naj prevzame Mestna hranilnica tudi bančne posle pri polni varnosti hranilnih vlog;
- b) da se najame posojilo do 20 milj. K proti 50 do 70 letni amortizaciji za sanacijo mesta, popravilo cest, povečavo mestnih podjetij itd.;
- c) zvišati vodarino, cene plinu v mestni plinarni in nakup hiše Celovška cesta 229 za nastanitev mestne mitnice;
- d) na predlog občin. svetn. dr. Adlešiča zvišati s 1. 1. 1921 gostaščino za 100%. Nabrani zneski naj se porabijo za amortizacijo posojila za zgradbo stanovanjskih hiš.

Obč. svet. Evg. Franchetti vpraša, če se je podražilo meso z vednostjo magistrata na 30.— K za kg. Obč. svet. Bole prosi župana, da intervenira pri vladi radi prevelikega izvoza mesa. Občinski svet. I. Mihevc je mnenja, da bi moral obstojati pri magistratu odsek za določevanje cen. Obč. svet. J. Bole predlaga, da se odcepi od kamniške proge tir v mestni vodovod v Kleče, kar bi stalo K 380.000.— in bi se prihranile vse vožnje premoga z vozniki. — Obč. svet. I. Kocmur predlaga, da vrši mestna občina ves inkaso vplačil in davkov in vsa izplačila računov, plač in pokojnin s položnicami poštočkovnega urada.

20. Za predsednika nove pokrajinske vlade za Slovenijo je imenovan dosedanji načelnik v ministrstvu notranjih del *dr. Vilko Baltič*.

21. Razmejitvena komisija za določitev mej med Jugoslavijo in Italijo v odseku Triglav-Reka je pripela v Ljubljano. Jugoslovanski člani te komisije

so general Rudolf Maister, generalštabni polkovnik Milan Ječmenić in pehotni polkovnik Aleksander Daskalović.

26. Italijanska vojna uprava je danes zapustila Logatec, ki je prešel v našo državno upravo.

26. Rezultat ljudskega štetja v Celju izkazuje 6874 civilnih prebivalcev, od teh 5698 Slovencev, 845 Nemcev, ostali so slovanske narodnosti.

MAREC 1921

2. Bivši črnogorski kralj Nikita iz dinastije Petrović-Njegoš je v Antibesu pri Nici preminul. Pokojnik je bil tast kralja Petra in ded kralja Aleksandra.

8. Za 85-letnico našega pesnika Josipa Stritarja je poklonila deželna vlada imenovanemu častno darilo 10.000 K.

V ljubljanskem predmestju v Zeleni jami so se pojavile črne koze. Trije bolniki so oddani v izolirno bolnico.

11. *Dr. Ivan Oražen*, šef zdravstvenega odseka za Slovenijo in Istro, od l. 1906.—1910. občinski svetovalec, starosta Jug. Sokolske zveze, je danes zadet od kapi umrl. Pokojnik je užival splošne simpatije. Svoje premoženje je zapustil v dobrodelne namene, zlasti v korist akademske mladine.

20. Radi aneksije našega ozemlja po Italijanih se vrši danes velika žalna manifestacija. Mesto je zavito v črno, trobojnice so izobešene na pol droga, vse zabavne prireditve prepovedane.

22. Seja ljublj. občinskega sveta. — Občinski svet je 1. sprejel predlog komisije, da se prepusti državni upravi bolnišnico za silo (kužne bolezni) pod pogojem, da je Mol rešena za bodočnost vsake obveze glede nastanitve prostorov za kužne bolezni;

2. sprejel upravo ustanove Josipa Lenčeta 10.000 K za obubožane ljubljanske obrtnike;

3. sklenil zidati na Prulah stanovanjsko hišo v proračunanem znesku K 2,404.251'96;

4. sklenil regulirati Jenkovo ulico v Ljubljani in dovolil zato 13.000 K;

5. sklenil odstopiti upravi Ljubljanskega velesejma v Tivoliju končni trikot za dobo 3 let, če pristaneta na to sedanja najemnika S. K. Ilirija in S. K. Slovan;

Foto V. Bešter

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

DR. LJUDEVIT PERIČ, LJUBLJANSKI ŽUPAN (1921—1924)

Dr. Ivan Oražen

Ivan Jelačin

Dr. Josip Tičar

Franc Črnagoj

6. nakup malih kock za tlakovanje Wolfove, Stritarjeve, Št. Petrske, Poljanske ceste, Mestnega in Starega trga in Pred Škofijo za dva milijona K.

Nato so sledile interpelacije obč. svet. Šerjaka radi nezadostne razsvetljave v trnovskem in šentjakobskem okraju in slabih varnostnih naprav ob Ljubljani; obč. svet. Kocmur radi grozeče preselitve Trboveljske premogokopne družbe v Beograd; obč. svet. Mihevc radi stalnega podraževanja mesa na trgu. Prepreči naj se izvoz živine v Avstrijo, obč. svet naj za vedno stavi svoje zahteve.

30. Cene živilom: Govedina 28'— do 30'—, teletina 24'— do 26'—, svinjina 32'—, slanina 46'— do 48'— K za kg; jajca 1.80 K za komad. Za mleko je še vedno huda stiska. Zato se prodaja z vodo mešano mleko. Tržno nadzorstvo dnevno preiskuje kakovost mleka in neustrezajoče zapleni.

Umrle so v marcu v Ljubljani 104 osebe.

APRIL 1921

9. Ustanovilo se je v Ljubljani Umetnostno-zgodovinsko društvo, ki bo izdajalo svoj »Zbornik za umetnostno zgodovino«.

11. Izhajati je začel v Ljubljani pod uredništvom Albina Prepeluha politični tednik »Avtonomist«.

18. Seja obč. sveta ljubljanskega: Občinski svet je sklenil:

1. nabavo 10 vozičkov za škropljenje za 280.000 K in dveh strojev za pometanje cest za 120.000 K. S tem se nadomeste delavci, ker mlajših moči za pometanje ni dobiti, ampak gredo v ta posel samo stari betežni ljudje, ki spadajo preje v bolnišnico kakor na cesto;

2. dovoliti Mestni hranilnici zvišanje denarne zaloge pri kreditnem društvu na 15 mil. K;

3. oddati v najem bivše dirkališče društvu »Sokolu« v telovadne namene za 10 let;

4. prodati Splošni prometni banki mestno parcelo 136/17 na vogalu Aleksandrove ceste in Beethovnovе ulice po 500 K za kv. meter pod pogojem, da v teku enega leta postavi trinadstropno stanovanjsko hišo;

5. spremeniti regulacijski načrt tako, da more imeti cesta od Prisojne do Ceste na južno železnico 20 m širine, kakor je projektirana Okrožna cesta;

6. dovoliti mestnemu pogrebniemu zavodu zidanje lastne zgradbe;

7. tarife postreškov ponovno zvišati.

Po nekaterih vprašanjih obč. svetnikov je podžupan dr. Triller naslovil na občinski svet sledeče poslovilne besede:

»Danes se poslavlja leta 1911. izvoljeni občinski svet. Več od nas se jih ne bo več vrnilo v to zbornico,

Ivan Frelih

Franc Marn

Ivan Benkovič

Ivan Bajželj

Rudolf Rozman

Dr. Ljudevit Perič

Ivan Kocijan

Ivan Kralj

zato naj spregovorim par poslovnih besed. Velik del naše funkcijske dobe je padel v vojno dobo in čas prevrata. V takih časih ni bilo danih pogojev za velikopotezno komunalno delo in politiko. Zato se je ustvarilo pač to, kar se je moglo. Sedaj, ko se bližajo normalni časi, čakajo obč. svet velike naloge. Poudariti moram, da smo bili vedno vsi, kljub različnim strankarskim nazorom, pri izvrševanju naših nalog kolikor toliko složni in edini.

Dolgih deset let nam je stal na čelu mož, čigar obolest ovira danes naše slovo. Župan dr. Ivan Tavčar je imel v tej zbornici pač nasprotnike, toda nobenega sovražnika. S trdo roko in z modrim duhom je vodil našo ladjo tudi v času največjih in najhujših viharjev. Nam je bil vedno dober tovariš in mestnim uslužbencem do zadnjega zvest prijatelj in podpornik. Prinašam Vam v slovo njegove srčne pozdrave ter si izprošam od Vas dovoljenja, da mu sporočim naše iskrene pozdrave, našo zahvalo in naše globoke želje za skorajšnji povratak ljubega zdravja. Čast in hvala županu dr. Ivanu Tavčarju! Naj živi Emil Leon!»

26. Občinske volitve v Sloveniji so razgibale prebivalstvo. Šest političnih strank se poteguje v Ljubljani za ljudsko zaupanje in za oblast v občini. Volilna borba je ostra. V avtonomnih mestih je rezultat volitev takle:

	JDS	JSDS	SLS	NSS	KSJ	SKS
Ljubljana	2812	806	1554	1326	1051	140
Maribor	499	940	496	679	325	—
Celje	304	265	108	136	—	—
Ptuj	123	213	—	120	—	—

Število mandatov posameznih pol. strank se razdeli:

	JDS	JSDS	SLS	NSS	KSJ	SKS
Ljubljana	18	5	10	8	6	1
Maribor	7	13	7	9	4	—
Celje	12	10	4	6	—	—
Ptuj	6	11	—	6	—	—

JDS = Jug. Demokratska stranka, JSDS = Jug. Socialnodemokratska stranka; SLS = Slov. Ljudska stranka; NSS = Narodnosocialistična stranka; KSJ = Komunistična stranka Jugoslavije; SKS = Slov. Kmetijska stranka.

Izvoljeni so bili v občinski svet: v Ljubljani: dr. Vladimir Ravnihar, Engelbert Franchetti, dr. Karel Triller, Ivan Jelačin, dr. Josip Tičar, Franc Črna-goj, Viktor Turnšek, Ivan Frelj, dr. Dinko Puc, Josip Dežman, Fran Marn, dr. Pavel Pestotnik, Ivan Benkovič, Josip Turk, Rudolf Rozman, Simon Pra-protnik, Ivan Bajželj, Josip Breznik, Ivan Kocmur, Anton Komac, dr. Ljudevit Perič, Ivan Kocijan, Ivan Kralj, Ivan Ogrin, Fran Kremžar, dr. Ivan Stanovnik, Josip Pirc, Janko Jeglič, Franc Orehek, Ivan Srebot,

Ivan Ogrin

Franc Kremžar

Dr. Ivan Stanovnik

Josip Pirc

Franc Orehek

Tobija Pezdir

Dr. Tone Jamar

Karel Urbančič

Alojzij Burkeljc, Tobija Pezdir, Viktor Adamič, dr. Tone Jamar, Karel Urbančič, Tone Malgaj, Ivan Tavčar, Fran Rupnik, Anton Pesek, Jakob Babnik, Josip Ambrožič, Ludovik Vencajz, Arnošt Bartulovič, Josip Pokovec, Ivan Makuc, Rajko Osterc, Franc Čepelnik, Franc Melik;

v Mariboru: dr. Vladimir Ser nec, Vilko Weixel, Franc Voglar, Miha Vahtar, Ivan Tomažič, Ivan Kejzar, Ivan Šoštarič, Viktor Grčar, Lojze Slanovec, Andrej Bahun, Fran Postrak, Leopold Koschuta, Ivan Hojnik, Ivan Druzovič, Karel Čeh, Anton Kreutzer, Rudolf Kolbezen, Ivan Klančnik, Alojzij Čeh, Anton Tanc, dr. Josip Leskovar, Anton Krepek, dr. Karel Verstovšek, Fran Veronek, dr. Anton Jerovšek, Franc Žebot, Vekoslav Filipič, Franc Jarh, Fr. Selinšek, dr. Ivan Jurečko, Franc Novak, Josip Konič, Ivan Roglič, dr. Franc Rostohar, Fran France in Rudolf Šega. Ivan Krajnik, Anton Peperko, Fran Smasek, Franc Kitak;

v Celju: Ivan Rebek, dr. Ernest Kalan, Avgust Sedlar, Rudolf Stermecki, dr. Anton Božič, Ivan Bizjak, Ivan Prekoršek, Franc Strupi, dr. Juno Hrašovec, Franc Mravljak, Karel Goričar, Vekoslav Spindler, Franc Koren, Alojzij Leskovšek, Karel Felicijan, Maks Žager, Alojzij Pukmeister, Avgust Šviga, Karel Vidic, Anton Stern, Matija Speglič, Štefan Lah, Dra-

gotin Žabkar, Franc Koštomaj, Franc Kramar, Davorin Beranič, Dragotin Gobec, David Modic, Anton Ogrizek, Makso Janič, Franc Kuret in Silvester Fohu;

v Ptujju: dr. Matej Senčar, I. Vajda, dr. Ivan Fermevc, Fran Mohorič, dr. Bela Stuhec, Ivan Klemenčič, Ignacij Zelenko, Vinko Šerona, dr. Ljudevit Jenko, Ciril Tušek, Simon Führer, Bernard Mikuletič, Anton Blažek, Ivan Šegula, Ivan Kristanič, Franc Levanič, Andrej Hernjak, Adolf Tomanič, Franc Rozman, Tomaž Lozinšek, Mihael Zamuda, Alojz Kaisersberger, Franc Vezjak in Alojz Klančič.

30. Življenjske potrebščine se v cenah stalno zvišujejo. Zlasti se občuti močno pomanjkanje mesa in je v ljudstvu velika nejevolja zaradi dejstva, da se živina in meso v velikih množinah izvažata.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu aprilu 106 oseb.

MAJ 1921

7. Princesa Jelena, sestra našega regenta Aleksandra, se je na svojem potovanju v Anglijo ustavila v Ljubljani. Ogledala si je mesto, ljubljanski grad in okolico.

11. Dr. Otmar Krajec, ljubljanski mestni fizik, je imenovan za šefa zdravstvenega odseka za Slovenijo.

17. Po 60 letih svojega obstoja in plodonosnega delovanja je prispel v Ljubljano češki pevski zbor

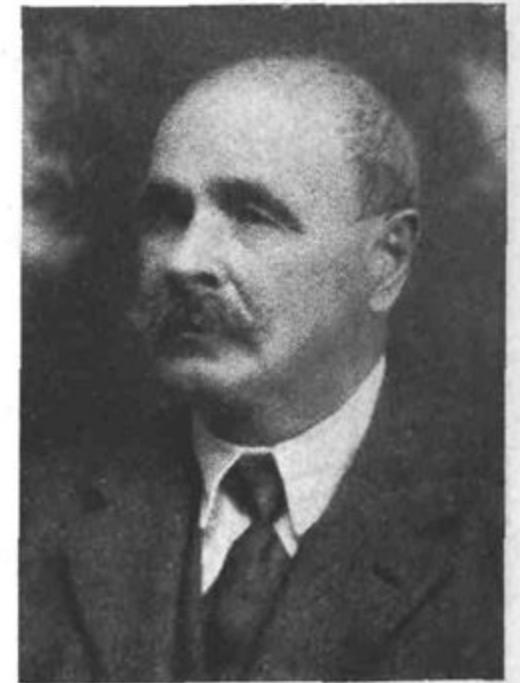
Tone Malgaj

Ivan Tavčar

Franjo Rupnik

Jakob Babnik

Josip Ambrožič

Viktor Grčar

Dr. Otmar Krajec

Nj. Vel. kralj Peter I.

»Hlahol«, stari prijatelj našega naroda, ki priredi v Ljubljani svoj slavnostni koncert. Zbor je bil v Ljubljani navdušeno sprejet.

24. Hrvatski pevski zbor »Lisinski« je priredil v Ljubljani svoj koncert.

Umrlo je v Ljubljani meseca maja 109 oseb.

JUNIJ 1921

2. Vojvoda Peter Mišić, poveljujoči general donavske divizije, je na Dunaju umrl. Pokojnik je bil eden najvidnejših in najzaslužnejših poveljnikov srbske vojske.

14. »Deutscher Theaterverein«, ki je bil formalni lastnik ljubljanskega »Kaiser Franz Josefs I. Jubiläumstheatra«, je deželna vlada razpustila in je po pravilih pripadlo vse premoženje Kranjski hranilnici v Ljubljani. V nemškem gledališču se prirejajo predstave slovenske drame.

8. Prva seja novoizvoljenih obč. uprav.

V Ljubljani se je sestal novoizvoljeni občinski svet pod predsedstvom najstarejšega člana občinskega sveta obč. sv. Janka Jegliča. Pri prvi volitvi je bilo oddanih 48 glasov in sicer so prejeli: Anton Pesek 18, dr. Karel Triller 18, Ludovik Vencajz 11 glasov. 1 listek je bil prazen. — Ker ni dosegel nihče nadpolo-

vične večine, se je vršilo drugo glasovanje, kjer so prejeli dr. Karel Triller 19, Anton Pesek 18 in Ljudevit Vencajz 11 glasov. — Obč. sv. Lj. Vencajz je imenom svoje K. S. J. prečital ostro načelno izjavo svoje stranke, nakar so se vršile ožje volitve, pri katerih je prejel Anton Pesek 28 in dr. Karel Triller 19 glasov, 1 glas, oddan za dr. Lj. Periča je bil neveljaven. Za ljubljanskega župana je bil torej izvoljen Anton Pesek, ki je izvolitev sprejel. Za podžupana je bil izvoljen dr. Ljudevit Perič z 29 glasovi, 19 listkov je bilo praznih.

V Mariboru je bil izvoljen za župana Viktor Grčar, v Celju dr. Juro Hrašovec in v Ptuj Ivan Šegula.

30. Umrle so v Ljubljani v mesecu juniju 103 osebe.

JULIJ 1921

3. Udruženje gledaliških igralcev je na slovesen način odkrilo pred opernim gledališčem postavljena spomenika ustanoviteljema naše slovenske drame, Ignaciju Borštniku in Antonu Verovšku.

7. Novcastanovljena zadruga Akademski kolegij, katere namen je preskrbeti revnim visokošolcem skupen dom in hrano, je kupila v ta namen hotel »Triglav« v Kolodvorski ulici. Hotel se bo adaptiral v namene dijaškega kolegija.

28. Naš praški poslanik-minister Ivan Hribar, bivši dolgoletni ljubljanski župan, se vrača v Ljubljano kot pokrajinski namestnik. V Ljubljani in po vseh krajih je bil novi pokrajinski namestnik sprejet z velikimi ovacijami.

29. Zaradi velikega pomanjkanja dobre koncertne dvorane, zlasti za komorne koncerte, se javnost močno zgraža nad dejstvom, da uporablja stavbo Filharmoničnega društva še vedno ekonomat poštne direkcije za svoje uradne prostore in skladišča.

30. Zaradi zmanjšane izvoza je cena mesu nižja in stane govedina 20'— do 24'— K, teletina 18'— K za kg. Zelenjava: grah 5'—, fižol 6'—, krompir 2'50, kumare 6'— K za kg; salata 1'50 do 2'— K za glavo; sadje: maline 15'—, jabolka 12'—, hruške 16'— K za kg; jajca 2'30 K za komad; piščanci: par 40'— do 50'— K.

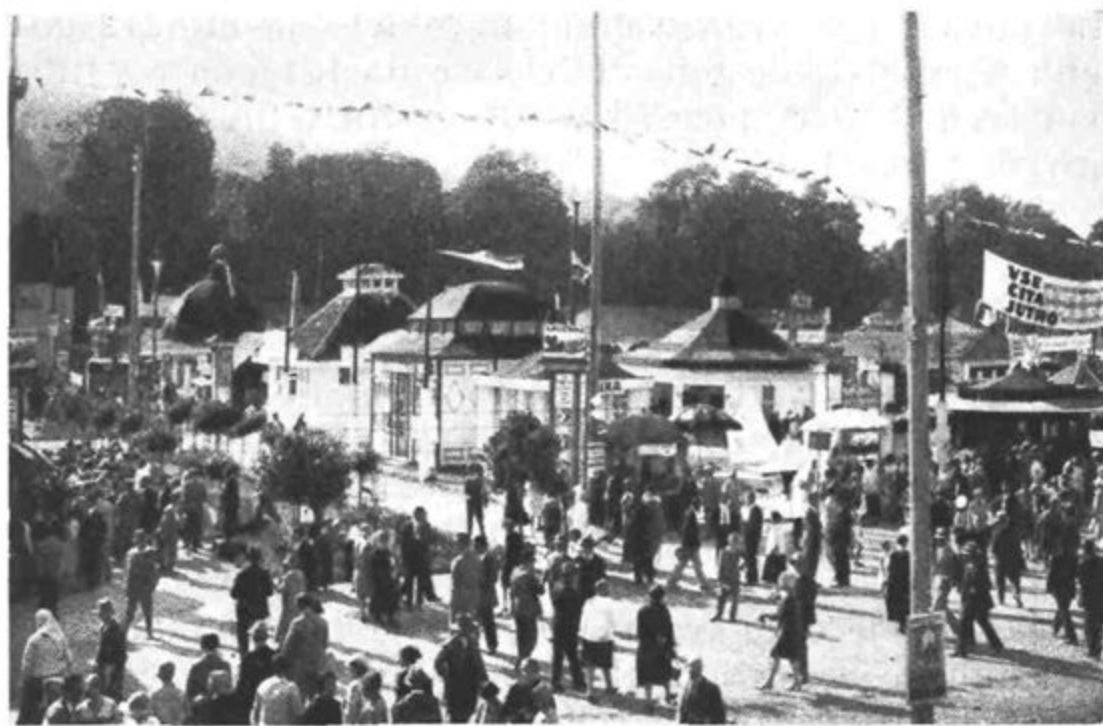
Umrlo je v Ljubljani v mesecu juliju 112 oseb.

Spomenik Ignacija Borštnika pred opernim gledališčem

Spomenik Antona Verovška pred opernim gledališčem

I. ljubljanski vzorčni velesejem

AVGUST 1921

16. Njegovo Veličanstvo kralj Peter I. je danes ob 17.30 umrl. Globoka žalost pretresa danes vso domovino. Naš prvi narodni vladar iz slavnega rodu Karađorđević je na Topčideru zatisnil svoje trudne oči. Ko se je razširila ta vest med ljudstvom, so se vsa srca zedinila v odkritosrčni in globoki žalosti nad smrtjo sedeminsedemdesetletnega junaka, ki je bil ljubljenec svojega naroda, simbol našega zedinjenja in zgled dobrega vladarja in zvestega vojaka.

Danes je bil regent proglašen za kralja Aleksandra I., ki je s posebnim proglasom na narod sporočil svoj nastop na prestol.

20. Velika suša in vročina v Sloveniji traja že nekaj tednov. Kmetstvo ljudstvo bo močno prizadeto in oškodovano. — V Ljubljani pa se močno širita griža in legar, katera zelo podpira neznosna vročina.

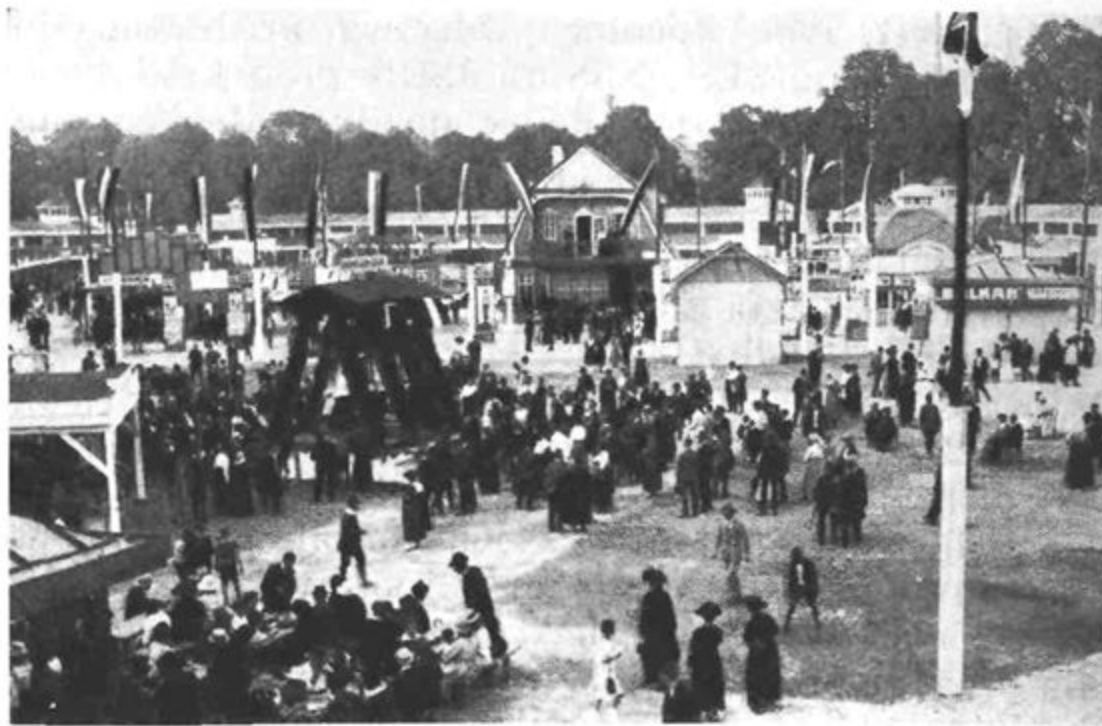
Dr. Ivan Tavčar, dolgoletni ljubljanski župan, ki praznuje letos svojo 70-letnico, je bil odlikovan z redom sv. Save II. stopnje.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu avgustu 179 oseb.

SEPTEMBER 1921

3. Prvi ljubljanski vzorčni velesejem je bil danes dopoldne ob 10. uri slovesno odprt. Ljubljana je ob tej veliki gospodarski manifestaciji svečano razpoložena. V mestu je mnogo tujcev. Prvi velesejem stoji pod pokroviteljstvom ministra za trgovino in industrijo, dr. Mehmeda Spaha. — Ob priliki velesejma je napovedanih mnogo drugih kulturnih prireditev, tako da se Ljubljana dostojno predstavi obiskovalcem velesejma. V hotelu »Tivoliju« se vrše gledališke predstave na prostem, v parkih promenadni koncerti, istočasno se odpre planinska razstava, Narodni muzej in Narodna galerija v »Kresiji« in umetniška razstava slik v Jakopičevem paviljonu vabi posetnike, vrše se večje sportne prireditve itd. — Sejem je slovesno odprl njegov pokrovitelj.

8. V Mariboru je bila slovesno odprta I. obrtna razstava v obširnih prostorih in dvoranah Götzovega poslopja.

I. ljubljanski vzorčni velesejem

11. V Lokah pri Krašnji so odkrili njegovi ožji rojaki pisatelju Maslju - Podlimbarskemu na njegovi rojstni hiši spominsko ploščo z napisom: V tej hiši se je 23. novembra 1852 narodil pisatelj Franc Maselj-Podlimbarski. Umrlo je v pregnanstvu v nemški Pul-kavi 19. septembra 1917. Bil je Jugoslovan — za svoj narod je živel — za svojo misel je umrl.

28. Seja obč. sveta ljubljanskega. Seji ponovno predseduje obč. svetn. Jeglič, ki sporoča občinski upravi:

1. da je ministrstvo notranjih zadev razveljavilo mandate onih občinskih svetnikov, ki so kandidirali na komunistični listi delavsko-kmetske-republikanske stranke, torej v Ljubljani 6, in da obstoji občinski svet sedaj iz 42 članov;

2. da minister za notranje zadeve izvolitve Antona Peska ljubljanskim županom ni mogel predložiti v najvišjo potrditev;

3. da se dopolnilne volitve ne izvrše, dokler zakonodajni odbor ne donese avtentične interpretacije o volitvi v obč. zastopstvo v Sloveniji;

4. da je obč. svet. Anton Pesek dne 27. sept. 1921 naznanil, da odlaga mesto občinskega odbornika.

Obč. svet je vzel to na znanje in prešel k volitvam župana.

I. ljubljanski vzorčni velesejem

Obč. svet. Ivan Kocmur protestira pred volitvijo župana v imenu SLS., NSS. in JSDS. proti kršitvi volilnega reda izjavljajoč, da se novih volitev župana pač udeleže, odklanjajo pa vsako odgovornost za očitno kršitev zakona, kakor za škodo v mestnem gospodarstvu v dobi, ko je mesto izvoljenega župana gospodaril uradnik sam.

Po izvršeni volitvi so prejeli: dr. Tone Jamar 22, dr. Karel Triller 18 glasov. Ker znaša nadpolovična večina 22, je dr. Tone Jamar izvoljen za župana. Izvoljeni pa je izjavil, da se zahvaljuje za zaupanje, da pa izvolitve ne sprejme. Odrejene so bile ponovne volitve, pri katerih je prejel dr. Ljudevit Perič 21, dr. Karel Triller 18, Janko Jeglič 1 glas, 2 listka pa sta bila prazna. — Ker ni noben kandidat prejel potrebne absolutne večine, se je vršilo drugo glasovanje, pri katerem so prejeli dr. Ljudevit Perič 23, dr. Karel Triller 19 glasov. Dr. Perič je izvolitev sprejel in odložil mesto podžupana. Za podžupana je bil izvoljen Josip Ambrožič z 22 glasovi.

30. Huda stanovanjska stiska se pred zimo zopet močneje občuti. Tako v Ljubljani, kakor v Mariboru postajajo razmere že obupne. Ljudje še vedno stanujejo po brlogih in starih železniških vagonih.

Cene živilom: meso govedina 28'— do 32'—, telutina 18'—, slanina, ki je pa na trgu zelo primanjkuje, 58'—; krompir 3'50, moka 0 18'—, koruzna 12'—, ajdova 18'—, kava 64'— do 106'—, sladkor 50'— K za kg; jajca 3'— K za komad.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu septembru 156 oseb.

OKTOBER 1921

5. Mestna mlekarna je pričela obratovati z nalogo, da preskrbi prebivalstvo s prvovrstnim mlekom. Privatnikom bo dostavljala mleko na dom.

7. Državno žensko učiteljsko inštitucijo v Ljubljani praznuje petdesetletnico svojega obstoja. 7. oktobra 1871 je tedanji dež. šolski nadzornik Jarc odprl zavod, na katerem je takrat poučeval kot glavni učitelj šolski ravnatelj duhovni svetnik Mihael Lazar, ki je poučeval verouk, nemščino, slovenščino, matematiko, zemljepis, zgodovino in priropis. Poleg njega je bilo par pomožnih učiteljev za lepis, petje, ročna dela,

Dr. Otokar Beneš

Riko Jug

italijanščino in francoščino. Prvo leto je bilo 42 gojenk. Prvo leto je bilo učiteljsko nastaneno na Ribjem trgu št. 248, pozneje v hiši grofa Gallenberga na Novem trgu, 4. oktobra 1884 pa se je preselilo v sedanje poslopje.

24. Radi ponovnega poizkusa razkralja Karla Habsburškega, ki hoče za vsako ceno udeležiti svoje vladarske težnje na Ogrskem, so sklicale vse politične stranke protestni shod v hotelu Unionu. Govoril je gen. konzul ČSR dr. Beneš in zborovalci so sprejeli resolucijo, ki zahteva od vlade ostrih korakov pred poizkusi habsburške eksdinastije.

27. Seja ljubljanskega obč. sveta. Župan dr. Perič poroča, da je obč. svet. Urbančič odložil mandat obč. svetnika in je zato vpoklical v obč. svet njegovega namestnika Rika Juga. — Ker je obč. svet. Josip Ambrožič drž. uradnik, ne more vršiti funkcije podžupana, ali pa mora na službo resignirati. Zato je obč. svet. Ambrožič odstopil in je bil na njegovo mesto izvoljen za podžupana z 22 od 39 oddanih glasov Riko Jug. — Nato so bili izvoljeni delovni odseki občinske uprave.

29. Dr. Mihajlo Pupin, naš ugledni učenjak in profesor na kolumbijskem vseučilišču v New Yorku, se je mudil par dni v Ljubljani in Sloveniji na obisku ter je danes odpotoval v Ameriko.

30. Ta mesec stoji v znamenju protestnih shodov, ki se pojavljajo po vsej Sloveniji radi naraščajoče draginje živil in tudi vseh drugih za življenje potrebnih predmetov.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu oktobru 108 oseb.

NOVEMBER 1921

8. Seja ljubljanskega obč. sveta: Za načelnika odsekov mestne uprave so bili izvoljeni: za magistratnega župana dr. Perič; za personalno-pravnega Ivan Tavčar; za finančnega Ivan Kocmur; za stavbnega Ivan Ogrin; za šolskega Josip Ambrožič; za obrtnega Ivan Srebot; za ubožnega Fran Kremžar; za policijsko-zdravstvenega Josip Pirc; za aprovizacijskega župana; za načelnika upravnega odbora mestne elektrarne, plinarne in vodovoda Fran Orehek; u. odb. mestnih voženj Riko Jug; direktoriju mestne klavnice, dir. mestne zastavljalnice, u. odb. pogrebnega zavoda, mestnemu dohodarstvenemu uradu pa župan dr. Perič, ki je bil izvoljen tudi za predsednika v kulatorij mestnega liceja.

Obč. svet je sklenil:

1. da se odpró nujno potrebne obrtno-nadaljevalne šole 1. decembra, da pa se mora poskrbeti za podporo temu šolstvu, ker mesto samo iz svojih sredstev ne more vzdrževati šolstva;

2. da se izenačijo profesorske plače na liceju s 1. jan. 1922 s plačami državnih srednješolskih nastavnikov;

3. da se izplača enkratni nabavni prispevek vsem mestnim uslužbencem, in sicer oženjenim z otroci po 4000'—, brez otrok po 3000'—, samcem po 2000'— K;

4. odobriti letne račune mestnih podjetij.

Pri nadaljevanju seje 10. oktobra poroča župan, da je odložil mandat obč. svet. dr. Tone Jamar in je na

njegovo mesto vpoklical namestnika obč. svetn. dr. Viktorja Peterlina. — Dalje poroča župan o potrebi varčevanja z elektr. razsvetljavo. Na interpelacijo obč. svetn. dr. Dinka Puca glede nevarnosti, da bi zmanjkalo vode, poroča župan, da je zaradi regulacije Save, ki jo izvršuje država, talna voda tako padla, da jo črpalke ne dosežejo. Zato bo treba misliti na zgraditev jeza pri Gameljščici, ki bo dvigal talno vodo. — Pri debati o proračunu mestne elektrarne je obč. svet sklenil, da se izdelajo nujno razni načrti, kako povečati elektrarno in zasigurati prebivalstvu dovolj toka. Sklenilo se je izboljšati hrano v ubožnici, izvršiti revizijo ubožcev in podpirancev ter omejiti beračenje v Ljubljani. Zviša se primerno najemnine, zlasti v mestnih vojašnicah. Dalje je obč. svet sklenil:

1. uvesti davek à 1'— K za obiskovalce gostiln in kavarn po 10. uri zvečer;

2. odobril ustanovitev občinskega sodišča za pobijanje draginje.

Razvila se je načelna debata o proračunu, v kateri so govorniki kazali na velike potrebe mesta, kakor zgradbo novega magistratnega poslopja, ustanovitev mestne aprovizacije, povečanje vseh mestnih podjetij, organizacijo reševalne in požarne službe, zidavo stanovanjskih hiš, ustanovitev mestnega muzeja, komunalne banke, razširitev cestnega železniškega omrežja, zidavo novih šolskih poslopij itd. itd.

Na seji obč. sveta ljublj. dne 22. novembra so bili izvoljeni v odbor za obrtno - nadaljevalne šole obč. svet. Ambrožič in Srebot, dalje se je izvolil novi odbor Mestne hranilnice, v upravo meščanske imovine je bil izvoljen posestnik Valentin Accetto, kot ubožni za stolno župnijo posestnik Josip Maček, gostilničar, kot zastopnik Mol v društvo za zgradbo delavskih stanovanj obč. svetn. F. Rupnik. Na prošnjo organizacij mestnih uslužbencev sklene obč. svet, da se sestavi nova občinska pragmatika; dnevnim otroškim zavetiščem se dovoli 100.000'— K podpore; pri Mestni hranilnici se najame K 500.000'— posojila.

Dalje so bili sprejeti sklepi:

1. da se odda graditev stanovanjske hiše na Prulah s 14 stanovanji ponudniku Braierju;

2. da se izvrši kontrola obcestnih ograj v mestu in naroči gospodarjem, da napravijo primerne ograje;

Obč. svet. Franchetti prosi, da se posipajo ljubljanske ceste; obč. svet. Frelih, da se spremeni in modernizira stavbni red mesta; obč. svet. Dežman, da se na Ljubljano privežejo reševalni čolni za slučaj nesreč; obč. svet. Jeglič, da se otvorijo cestne zveze med Emonsko, Gorupovo in Cojzovo cesto, zveže Holzapflovo z Vrhovčevo, podaljša Ilirska do Komenskega ulice, tlakuje Florijanska ulica. — Ponovno je obč. svet glede na nastale razmere dovolil povišanje cenikov postrežkom. — V Spodnji Šiški se napravi javna pralnica. — Zaradi zgraditve nove mestne elektrarne na Savi se skliče strokovna anketa. — Za severni del mesta se napravi nov regulacijski načrt. — Predlog, da se imenuje 5 članska komisija, ki naj preišče delovanje prejšnje mestne uprave, je obč. svet odklonil. — Stavljeni so bili še predlogi: a) da se naloži davek igralcem kart po kavarnah in gostilnah, b) da se zgradi kanalsko omrežje za spodnješišenski

okraj, c) da se izvrše na mestnih šolah najnujnejša popravila, d) da se pri Sv. Krištofu in v drugih oddaljenejših okrajih postavijo mesne tržnice, ker je glavni trg prenatrpan, e) da se centralno vlado prosi, da ne ukine obč. sodišč za pobijanje draginje in prisili izvoznice, da oddajajo del za izvoz namenjenega blaga po nabavni ceni na razpolago mestnim občinam za omiljenje draginje in preskrbo lačnih, f) da se zida nov magistrat na Dunajski cesti na Tomažičevih parcelah, g) da naj občina posreduje, da bodo poštni uradi odprti tudi popoldne, h) da posreduje občina pri državni železnici, da se znižajo voznine tistim ljudem, ki dovažajo živila v mesto ali pa jim ustanovi cenejši, četrti razred za prevoz.

30. Umrlo je v Ljubljani v mesecu novembru 97 oseb.

DECEMBER 1921

6. Seja obč. sveta ljubljanskega. Odstopil je obč. svet. Melik in je na njegovo mesto pozvan v obč. svet obč. svet. Ivan Rojina. Ker je slednji prezaposlen in mandata ne more prevzeti, je vpoklican ing. Matej Kosmač. Obč. svet je sklenil:

1. podpisati 7% državno investicijsko posojilo v višini 500.000'— K;

2. podaljšati 10% davščino na listke cestne železnice;

3. da se proda Pokojninskemu zavodu stavbna parcela nasproti palače Trboveljske družbe, vogal Aleksandrove in Gledališke ulice za zidavo lastne palače;

4. da se prepove vožnje s tovornimi avtomobili v središčnih ulicah mesta.

20. Na današnji seji obč. sveta je bila sklenjena odmera občinske doklade na osebno dohodarino; dalje je bila zvišana davščina na vozila in avtomobile; ustanovitev ljudske kuhinje za 1000 oseb; sistirati sklep uprave cestne železnice, s katero se je zvišala cena voznim listkom na 2'— K; Mestni hranilnici se dovoli zvišati denarno zalogo kreditnemu društvu od 15 na 30 mil. K. — Zaradi velikega pomanjkanja živil, zlasti mesa, ker oboje ogroža redno prehrano prebivalstva, je nastala zopet ostra debata, v kateri se je zlasti kritiziral prevelik izvoz mesa v Italijo. Spre-

Dr. Viktor Peterlin

Minister Ivan Pucelj

jet je bil predlog, da se klavnične pristojbine za ži-vino za izvoz zvišajo za 1000%. — Ustanovi se mestni umetnostni svet. Stavljenih je bilo še več predlogov, ki se izročijo odsekom.

24. V novo vlado pod predsedstvom Nikole Pašiča sta vstopila kot ministra za soc. politiko dr. Gregor Žerjav in kot minister za poljedelstvo in vode Ivan Pucelj.

28. Nj. Vel. kralj Aleksander I. se mudi že nekaj dni na lovu v Sloveniji. Visoki gost je danes obiskal Ljubljano, kjer je bil povsod viharno pozdravljen.

Umrlo je v decembru v Ljubljani 114 oseb.

(Dalje prihodnjič.)

LETO 1935

JANUAR

1. Univerzitetni profesor ing. *Alojz Král* je praznoval nedavno svojo 50 letnico. Rojen 1. decembra 1884 na Moravskem, je posvetil svoje delo službovanju v Sloveniji. Ing. Král je leta 1913. projektiral ljubljanski št. Jakobski most, izvršil je še več zlasti industrijskih načrtov in je uvaževan znanstveni delavec v raznih domačih in tujih revijah.

3. *Francoski kolonialni bojovniki* iz svetovne vojne so na potu iz Oplenca, kjer so se poklonili na grobu blagopokojnega kralja Aleksandra, prispeli danes v Ljubljano. Gostje so odšli v sprevedu z zastavami pred spomenik Ilirije na Napoleonomem trgu, kjer so položili venec. Občinstvo je bojovnike povsod pri-srečno pozdravljalo.

† *Franc Vedernjak*, dvorni svetnik v p. in bivši predsednik Pokojninskega zavoda, je umrl. Pokojni je bil rojen 1. oktobra 1855. l. v Ptujju. Po študijah je služboval v Idriji in pri okrožnem sodišču v Ljubljani. Kot sodnik si je pridobil odličen ugled. Ob pri-liko septembrskih dogodkov 1908. l. se je odločno zavzel za slovenske politične preganjance.

11. *Konferenca Male antante* se je vršila danes v Ljubljani. Tej so prisostvovali jugoslov. ministrski predsednik dr. Bogoljub Jevtić, čehoslovaški zunanji minister dr. Edvard Beneš in rumunski zunanji mi-nister Nikolaj Titulescu.

Francoski bojovniki v Ljubljani 4. januarja 1935

Dr. Ivan Král

Stevan Švabić

13. † *dr. Janko Ponebšek*, višji finančni svetnik v p. in vodja ornitološkega observatorija v Ljubljani je v starosti 74 let umrl. Sodeloval je v lovskih in ornitoloških revijah in spisal knjigo »Naše ujede«.

21. *Dr. Maks Samec*, univerzitetni profesor, je izvoljen za rektorja ljubljanske univerze. Novi rektor je bil rojen 27. junija 1881 v Kamniku. Po gimnazijskih študijah v Ljubljani se je na univerzi na Du-naju posvetil študiju kemije, botanike in fiziologije. Kemični inštitut naše univerze, ki je delo gosp. rek-torja, uživa velik ugled v znanstvenem svetu, posebno po svojih raziskavah škroba.

† *Polkovnik Stevan Švabić* je danes umrl. Pokojnik se je rodil 1. nov. 1865 v vasi Božurniji pri Topoli in je po dovršeni nižji in srednji šoli vstopil 1885. leta v podčastniško šolo, s katero se je udeležil že čez nekaj mesecev bolgarske vojne. 1892. leta je postal častnik in l. 1912. kot konjeniški podpolkovnik ad-jutant poveljnika I. armije prestolonaslednika blago-pokojnega kralja Aleksandra. V svetovni vojni je prišel kot ranjenec v avstrijsko ujetništvo. Ko se je vračal l. 1918. v svojo domovino, je prišel v Ljubljano v trenutku, ko se je italijanska vojska zaradi razpusta soške fronte valila proti Ljubljani in za-sedla že Logatec. Polkovnik Švabić je naglo sestavil iz došlih srbskih ujetnikov vojno poveljstvo s skrom-

Francoski bojovniki v Ljubljani 4. januarja 1935

Ban dr. Dinko Puc

Prof. Albert Sič

no vojsko in s svojim odločnim nastopom ustavil italijansko vojsko pri Vrhniki ter rešil Ljubljano tuje invazije. Ljubljanski obč. svet je imenoval polkovnika Švabića za svojega častnega meščana in po njem poimenoval tudi eno svojih mestnih ulic.

FEBRUAR

2. † *Dr. Fran Zbašnik*, vladni svetnik v p., ki se je rodil 1855. l. v Dolenji vasi pri Ribnici, je danes umrl. Pokojnik se je po svojih dovršenih pravnih študijah v Gradcu posvetil sodstvu in prešel nato v službovanje deželnega odbora kranjskega, l. 1918. pa zopet v državno službo. Dr. Fran Zbašnik si je postavil v zgodovini slovenskega leposlovja časten spomenik kot priljubljen pisatelj in pesnik. Sodeloval je v Stritarjevem »Zvonu«, kot urednik »Laibacher Zeitung« in od l. 1903. do 1909. urednik »Ljubljanskega Zvona«. Nad deset let je sodeloval kot vesten gledališki kritik. Literarno je nad vse marljivo sodeloval tudi pri drugih listih in revijah in v naših knjižnih družbah Slov. Matici in Mohorjevi družbi, kjer so izšla njegova dela, kakor: *Za srečo*, *Boj za pravico*, *Na krivih potih*, *Pisana mati*, *Iz viharja v zavetje*, *dramske slike Popek in Sami med seboj* itd. — Na dan svoje srebrne poroke je umrl *Fran Stupica*, ugledni ljubljanski veletrgovec z železnino v starosti

66 let. Pokojnik je bil med ustanovitelji naših trgovskih organizacij, Trgovskega doma, Trgovske akademije, Trgovskega lista, Zveze trgovskih gremijev itd., član razsodišča ljubljanske borze, upravnega odbora Narodne banke itd.

7. *Senator dr. Valentin Rožič* je danes podlegel težki bolezni. Rojen 2. septembra 1878. leta v Viševku nad Moravčami je dovršil gimnazijski študij v Ljubljani, filozofijo pa v Gradcu, kjer je leta 1908. dobil doktorsko diplomu. V službo je vstopil l. 1910. v knjižno Mohorjevo družbo, l. 1915. pa vpoklican v svetovno vojno. Po prevratu se je udeležil bojev za osvobodjenje Koroške in je bil od Avstrijcev ujet in interniran. L. 1919. je vstopil v državno službo na gimnazijo in je bil nato premeščen na Tehnično srednjo šolo. Pokojnik je bil odkrit naroden delavec in je napisal več znanstvenih razprav. V politično življenje je vstopil leta 1931. kot kandidat za Narodno skupščino. L. 1932. je bil imenovan za senatorja. Svoje premoženje je zapustil v dobrodelne svrhe.

9. *Dr. Dinko Puc*, dolgoletni zaslužni predsednik ljubljanske mestne občine, je bil imenovan za bana dravske banovine.

22. *Profesor Albert Sič* praznuje danes svojo 70-letnico. Jubilat, po rodu Trnovčan, je služboval kot ljudskošolski učitelj v št. Vidu pri Ljubljani. L. 1899. je položil izpit za meščansko šolstvo in bil nameščen na mestni višji dekliški šoli, kjer je ustanovil tudi trgovski tečaj in ga vodil do svoje upokojitve. Kot pristen sin naroda je postal zbiratelj narodnega blaga in napisal tudi knjige: *O slovenskih narodnih nošah*, *Narodne vezenine na Kranjskem*, *Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem* itd. Mestna občina je marljivega javnega delavca odlikovala s tem, da ga je imenovala za meščana našega mesta.

24. *Univerzitetni profesor ing. Dimitrij Frost* je umrl na kliniki v Zagrebu. Pokojnik je bil rojen leta 1876. v Petrogradu, kjer je doštudiral za rudarskega inženjerja. Služboval je na Varšavskem politehničnem inštitutu in je bil imenovan l. 1914. za profesorja na Donski inštitut, l. 1918. pa za rednega profesorja. Po ruski revoluciji se je naselil v Ljubljani, kjer je bil l. 1920. imenovan za rednega profesorja na ljublj.

Dr. Fran Zbašnik

Fran Stupica

Dr. Valentin Rožič

Univ. prof. Dimitrij Frost

Dr. Ljudevit Valjavec

Avgust Sedlar

Hinko Nučič

Milan Skrbinšek

univerzi, kjer je predaval jamomerstvo. Bil je splošno ugleden znanstvenik, ki je užival splošne simpatije.

26. Dr. *Vladimir Ravnihar*, odvetnik in senator, je imenovan z ukazom kraljevega namestništva za predsednika mestne občine ljubljanske.

27. Direktor finančne direkcije dr. *Ljudevit Valjavec* je premeščen v isti funkciji v Sarajevo.

Na njegovo mesto je imenovan dosedanji pomočnik finančnega direktorja *Avgust Sedlar*.

† *Fran Bonač*, bivši vojni kurat in katehet, rojen 3. aprila 1885. l. v Ljubljani, je v Leonišču po kratki bolezni preminul. Pokojnik je studiral gimnazijo v Turinu, bogoslovje v Gorici in kaplanoval v Rojanu, tržaški okolici. Pokojnik je bil med ustanovitelji Zveze slovenskih vojakov, bil je blesteč govornik in mirovni apostol, ter je po svojih govorih bil poznan po vsej Sloveniji.

MAREC

8. † *Ivan Vrhovnik*, slovenski zgodovinar in mestni župnik v p., je danes umrl. (Glej članek g. dr. Rusa.)

Mestna občina ljubljanska je imenovala zaslužnega moža za svojega častnega meščana.

Hinko Nučič, dolgoletni član ljubljanske drame, sedaj režiser in ravnatelj drame v Zagrebu, praznuje danes v Zagrebu slovesno svojo 35 letnico umetni-

Fran Bonač

Ivan Vrhovnik

škega delovanja. Nastopi v Feldmanovi tragikomediji »Na oglu«. Slavljencec se je rodil 9. aprila 1883. leta v Ljubljani in se v zgodnji mladosti posvetil slov. gledališču. 1907. l. je postal režiser, l. 1912. pa je bil angažiran v Zagreb. Ob prevratu, l. 1918. se je vrnil v Ljubljano in od tu v Maribor, kjer je odprl in vodil z odličnim uspehom slovensko gledališče. Vendar se je ponovno vrnil v Zagreb, kjer je še danes ugleden steber drame. Nučič je mnogo pripomogel do kulturnega zblizanja s Hrvati, ker je po njegovi iniciativi bilo uprizorjeno že več slovenskih del. Zagrebško gledališko občinstvo je proslavilo Nučičev jubilej nad vse pristrčno in odlično in izkazalo polno priznanje Nučičevemu delu.

11. Ljubljanski divizionar, *general Vladimir Cukavac* je imenovan za pomočnika ministra vojske in premeščen v Beograd. Poveljeval je dravski divizijski komandi od decembra 1932. l. in si je pridobil povsod splošne simpatije. — Na njegovo mesto je imenovan za komandanta dravske divizijske oblasti div. general *Petar J. Nedeljković*, dosedanji poveljnik vrbaške divizijske komande.

† *Polde Jak*, vodja trgovine Mestne elektrarne ljubljanske je danes preminul. Pokojnik je bil rojen leta 1881. v Bohinjski Bistrici, se je po dovršeni Mahrovi šoli posvetil trgovini, spada v ono generacijo našega narodno prebujajočega se meščanstva, ki so posvetili izven službe vse svoje delo pri organizaciji svojega stanu Merkurja in pri narodnih organizacijah Sokolu, Glasbeni Matici, Ljubljanskem Zvonu, Planinskem društvu itd., zato je bil povsod spoštovan kot idealen in koncilianten delavec.

13. † *Dr. Mihajlo Pupin*, univerzitetni profesor v New-Yorku in naš odlični rojak, je nenadoma preminul. Pokojnik je bil rojen 4. oktobra 1858 v Idvoru v Banatu. Svojo čudovito življenjsko pot je opisal pokojnik v avtobiografiji »Od pastirja do izumitelja«, ki je izšla v slovenskem prevodu v Vodnikovi družbi. Pokojnik je s svojim odličnim vplivom in osebno avtoriteto ob težkih prevratnih dneh s posebno spomenico o Dalmaciji, Istri in Sloveniji, ki jo je izročil predsedniku USA Wilsonu, dosegel, da je Wilson preklical svoj podpis na zapisniku, s katerim sta Francija in Anglija pristali, da pripade Blejski kot Italiji.

Vladimir Cukavac

Petar J. Nedeljković

Josip Turk

Polde Jak

Tudi v koroškem vprašanju je dr. Pupin dosegel mogočo rešitev, katero so pa domači faktorji odklonili kot nesprejemljivo in akceptirali — plebiscit.

15. † *Dr. Ljudevit Böhm*, direktor Trgovske akademije v p., rojen 5. maja 1864. v Kočevju, je danes v Mirni na Dolenjskem preminul. Pokojnik je bil spoštovan gospodarski in kulturni delavec, ki je kot profesor na pomorski akademiji v Splitu (1898 do 1918), kasneje kot direktor Trgovske akademije v Ljubljani (1920—1930) z živo besedo opozarjal narod na pomen in vrednote morja in pomorske trgovine. L. 1929. je bil imenovan za člana izpraševalne komisije za državoslovni izpit in za honorarnega profesorja na ljubljanski univerzi. Nikjer ni odrekel svojega sodelovanja in vzorna je bila njegova delavnost. Ljubljanska občina ga je imenovala za svojega občana, odlikovan pa je bil z redom Jug. krone III., redom Belega orla V., redom Sv. Save III. in IV. reda, oficirskim križcem rumunskim itd.

Josip Turk slavi letos svojo 70 letnico rojstva in 40 letnico delovanja v ljubljanskem občinskem svetu. Rojen je bil 10. aprila 1865 v Ljubljani. Iz skromnih razmer tedanje Ljubljane je vzrasel slavljeneč, z neumornim trudom in energijo ustvarjal sebi in svoji družini eksistenco, nikdar pozabljač na skupnost in potrebe naroda. Nesebično in le z njemu prirojeno vztrajnostjo se je lotil organizacije slovenskega gasilstva, ki je ustvarilo temelje jugoslovenskemu gasilstvu. »Bližnjemu v pomoč!« — tudi v dobi, ko je brzel svet v materialističnem pohlepu za dobrinami, je bilo njegovo geslo, ko je bolan in utrujen prevzel starešinstvo Jugoslovanske gasilske zajednice, kamor ga je pozvalo v Beograd gasilstvo, zavedajoč se, da bo Josip Turk postavil celega moža v korist te človekoljubne organizacije, ki hiti v pomoč vsakomur in ki služi v prostovoljnem, resničnem požrtvovanju svojemu narodu. 40 let sodeluje slavljeneč v ljubljanski občinski upravi. V slovenski politični borbi, ki žalibog ni dosegla nikdar kakega večjega formata ali celo priznanja nasprotnika, je bil često predmet ostrih napadov, nikdar ni klonil, vztrajal in deloval je povsod z vnemo in v najboljši zavesti, da dela pošteno. Bil je deželni poslanec v kranjskem deželnem zboru, kjer je vedno vneto branil interese meščanstva

in gasilstva. Kot občinski svetnik in kot član gerentskega sveta se je zanimal za vse občinsko gospodarstvo in žrtvoval svoj prosti čas v tisočih sejah občinske uprave in njenih odsekov z vztrajnim, rednim sodelovanjem. Bogat na izkušnjah, plemenit po srcu in odkrit v značaju si je pridobil v vseh krogih prebivalstva odlično spoštovanje in simpatije. Ljubljanski občinski svet se je jubilanu zahvalil s tem, da mu je podelil ob njegovem svetlem jubileju dela svoje edino in najvišje odlikovanje, častno meščanstvo. Josip Turk ni samo osebnost, on je popularni sestavni del naše stare plemenite Ljubljane, on je predstavnik onega danes že tako razredčenega patrijarhalnega meščanstva, pravi ljubljanski Ljubljančan, kateremu pristrčno želimo, da ostane še dolgo ohranjen našemu mestu.

15. Bolgarski pevski zbor »Rodina« iz Sofije je danes priredil v Ljubljani svoj koncert. Prebivalstvo je pozdravilo drage bolgarske goste na kolodvoru in manifestiralo prijateljstvo z bolgarskim narodom. Koncert je sijajno uspel. Bolgari so odpotovali v goste v Maribor.

16. Danes praznuje 25 letnico svojega umetniškega delovanja v slovenski drami priznani naš umetnik, igravec in režiser *Milan Skrbinšek*. Rodil se je 19. februarja 1886. l. v Mariboru. 1899. l. se je preselila

Dr. Mihajlo Pupin

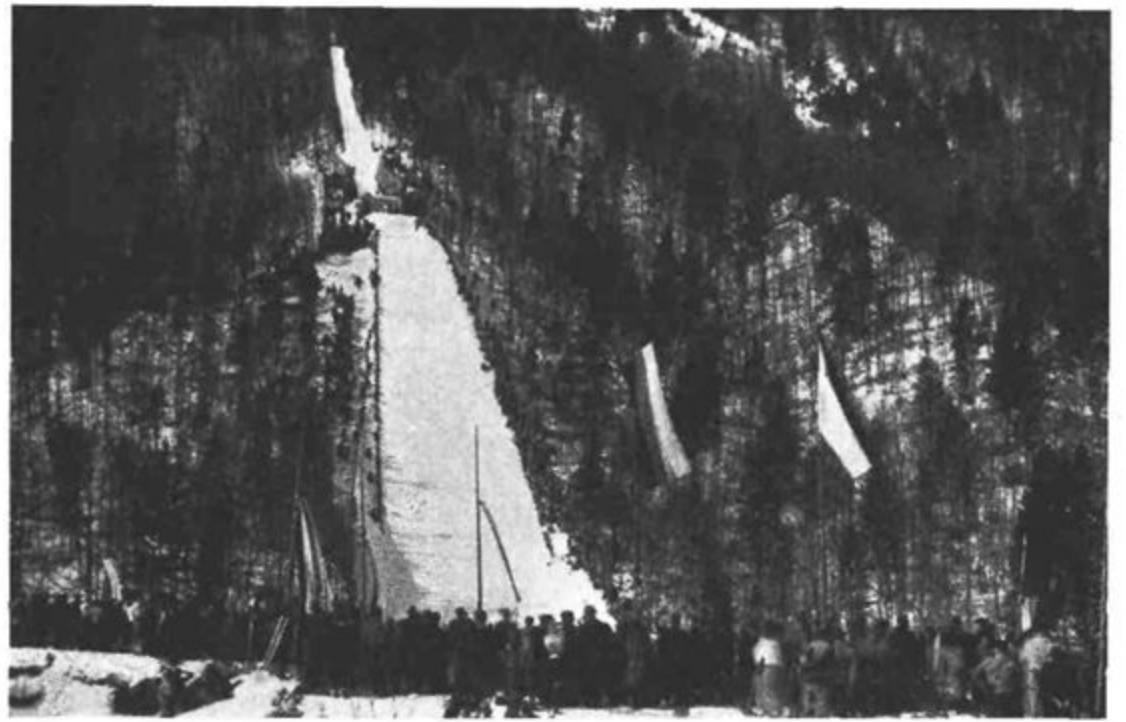

Dr. Ljudevit Böhm

Božo Šramel

družina v Ljubljano, kjer je študiral srednjo šolo in l. 1909. maturiral. Odšel je na dunajsko tehniko, vendar študij ni dovršil, ker ga je srce vleklo na gledališke deske. Absolviral je Ottovo dramatično šolo na Dunaju in v sezoni 1909/10 je bil angažiran v Ljubljano. Organiziral je slov. gledališče v Trstu, kot režiser in igralec je deloval na sarajevskem gledališču in vodil eno leto celjsko gledališče. Skrbnišek je prevedel nad 50 dramskih del, dramatisiral Cankarjevega »Hlapca Jerneja« itd., kot igralec pa je eden onih redkih, ki poskušajo vsako svojo vlogo, bodisi majhno ali veliko, podati z vso izrazno možnostjo umetnika. Za svoj jubilej si je izbral Shakespearjevo dramo »Beneški trgovci«, in sicer vlogo Schyloka. Predstava je bila — radi hripe in še radi drugih naših nevrednosti — odpovedana in določena za drug termin. Hvaležnost in priznanje za delo so pri nas še

Skakalnica v Planici

vedno — sirote tujke. Slavljencu najprisrčneje čestitamo.

17. V Planici na Gorenjskem so se vršile velike smuške in skakalne tekme, katerih so se udeležili poleg Jugoslovanov Švicarji, Avstrijci, Čehi, Poljaki in Norvežani. Norvežan Andersen je skočil izven konkurence 95 m. Udeležba občinstva se ceni na 12.000 ljudi. Zmagovalci: 1. Poljak Maruszarz Stanislav 326.1, 2. Čeh Barton Antonin 312.9, 3. Švicar Raymond Marcel 304.6, 4. Švicar Borter Guido 298.9, 5. Poljak Czech Bronislav 285.3, 6. Čeh Steinmüller 283.9, 7. Jugoslovan Šramel Božo 270.9, 8. Avstrijec Höll Gregor 265.2, 9. Čeha Šimunek Franta 258.1 in 10. Kadavy Bohuslav. — Norvežanom je bilo tekmovalje po norveški sportni zvezi prepovedano.

18. Profesor Josip Reisner, direktor Srednje tehnične šole v Ljubljani, praznuje svojo 60 letnico. Jubilant je naš ljubljanski rojak, ki je kot profesor in prosvetni delavec poznan daleč izven našega ožjega okvirja. Deloval je poleg izvrševanja svojega poklica v vseh kulturnih organizacijah. Politično se je udeleževal kot poslanec v Narodni skupščini, kjer je zlasti sodeloval pri uradniškem zakonu. Po smrti direktorja Ivana Šubica je prevzel prof. Reisner vodstvo tega odličnega zavoda, kateremu je posvetil vse svoje delo in znanje.

Zlati, 50 letni jubilej dela praznuje Engelbert Franchetti, brivski mojster, dolgoletni občinski svetnik ljubljanski in organizator našega obrtništva, član zbornice za TOI, načelnik in častni član obrtnih strokovnih zadrug in meščan ljubljanski. Življenje mu je delovni dan, postlan z vidnimi uspehi, zato mu k lepemu jubileju čestitajo vsi, ki ga poznajo.

† Jernej Boltar, magistratni pisarniški ravnatelj v p., rojen 11. avgusta 1850 v Predtrgu pri Radovljici, je danes umrl. Pokojnik je bil dolgoletni marljiv in vesten uslužbenec in mu je obč. svet podelil v znak zaslug ljubljansko meščanstvo.

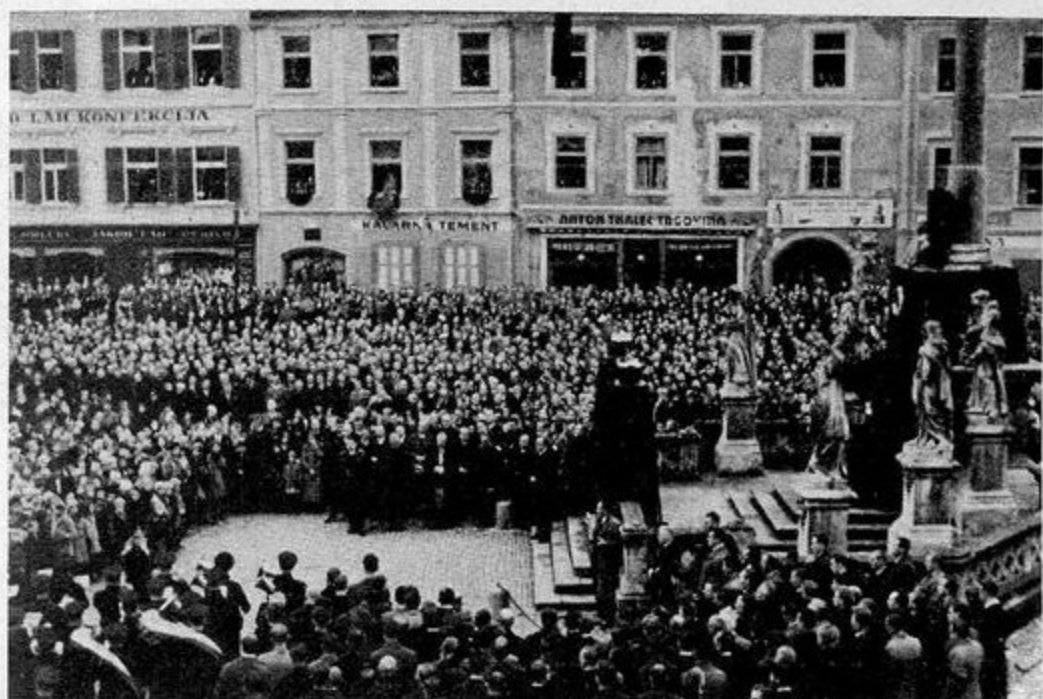

Jernej Boltar

Prof. Josip Reisner

(Dalje prihodnjič.)

Maribor: Med pogrebom kralja Aleksandra I. Ujedinitelja na Glavnem trgu

MARIBORSKA KRONIKA

(OD 1. X. DO 31. XII. 1934)

Zadnje četrletje leta 1934. se je začelo v znamenju velike kmetijske razstave »Maribor v jeseni«, ki se je po iniciativi kr. banske uprave vršila v Mariboru in to v zvezi z Mariborskim tednom. Organizacija prireditve je bila finančno omogočena po kr. banski upravi, mestu Mariboru in kmetijskih odborih za sreza Maribor levi in desni breg. Organizirali so jo mariborski kmetijski strokovnjaki pod tehničnim vodstvom kmetijskega referenta Vl. Kureta.

V času od 29. IX.—3. X. je bila v verandi in veliki dvorani pivovarne Union odprta razstava poljedelskih strojev in poljedelskega orodja, travništva, poljedelstva, sadjarstva, vinarstva, poljskega vrtnarstva, vrtnarstva in cvetličarstva, gozdarstva, perutninarstva, čebelarstva in poučni oddelek. V poljedelskem in poljskovrtnarskem oddelku je razstavilo 74 razstavljalcev 225 vzorcev, v sadnem 17 kmetijskih organizacij s 96 razstavljalci 938 zabojev, v vinarskem 59 razstavljalcev 118 vzorcev vin raznih letnikov, v gozdarskem 3 lesne industrije in kmetijska nabavljalna zadruga od Sv. Lovrenca na Poh., v čebelarstvu čebelarški podružnici Maribor in Sevnica o. Dr. ter vinarska in sadjarska šola v Mariboru, v perutninarstvu 50 razstavljalcev izključno štajersko kokoš, v poučnem oddelku pa vinarska in sadjarska šola v Mariboru, gozdarska šola v Mariboru ter mestni muzej. V vseh oddelkih je razstavila vinarska in sadjarska šola, v večini pa drž. moška kaznilnica v Mariboru in počitniška kolonija kraljice Marije v Šmartnem na Pohorju. V zvezi z razstavo je bila tudi prodaja.

Razstavo je obiskalo 10.274 oseb; od teh je bilo 1603 dijakov srednjih, 1812 učencev osnovnih in strokovnih šol ter 344 vojakov.

»Maribor v jeseni« je pokazal bazo, možnost in potrebo, čimpreje organizirati v Mariboru trajno vi-

narsko in sadjarsko razstavo v obliki mariborskega vinarskega in sadjarskega muzeja.

Po poletnem počitniškem odmoru se je zopet začelo organizacijsko življenje, kakor ga nam kaže društvo »Drava« z otvoritvijo pevske šole pod vodstvom H. Druzoviča, akcija gasilcev za nabavo novega reševalnega avtomobila, Jadranska straža z akcijo za zgraditev novega počitniškega doma v Bakru, motociklistična tekma po novi pohorski cesti in dalje na Pohorje, otvoritev raznih tečajev ter predavanja Ljudske univerze.

V tem pa je prišla dne 9. oktobra okoli 18. ure vest o atentatu v Marseillu, ki je v globoki žalosti do 21. novembra prekinila započeti razvoj javnega in organizacijskega življenja. Mestni svet, ki je sprejel 9. X. vest o vladarjevi smrti sredi seje, se je sestel k žalni seji dne 11. X. ob 17. uri, kateri je prisostvovalo na Glavnem trgu meščanstvo in med katero so počivali obrati. 13. X. ob 19. uri so priredile narodne organizacije žalni obhod po mestu s Kralja Petra trga, preko Glavnega trga, Gosposke in Slovenske ulice, Aleksandrove ceste, Kolodvorske ulice, Zrinjskega trga, Maistrove in Ciril-Metodove ulice, Trga Svobode in Aleksandrove ceste v unionsko dvorano, kjer se je vršila žalna manifestacija, katere se je udeležilo okroglo 15.000 ljudi. Pogreba pokojnega kralja so se v imenu Maribora udeležili župan dr. Fr. Lipold in mestni svetniki V. Grčar, I. Kejžar, dr. K. Kieser in H. Sabothy. Maribor pa je istočasno s pogrebom v Oplencu bil zbran na Glavnem trgu, kjer je govoril komemorativne besede podžupan R. Golouh.

Po pogrebnih svečanostih je sklenil oblastni odbor Narodne odbrane organizirati zbiranje prispevkov za postavitve spomenika kralju Aleksandru I. v Mariboru. Misel spomenika pa se je po stikih z lokalnimi činitelji postavila na širšo podlago ter je akcijo za

spomenik prevzel v roke mestni župan. 20. XI. se je vršila v spodnjih kazinskih prostorih anketa vseh mariborskih predstaviteljev oblasti in zastopnikov organizacij, na kateri se je sklenilo postaviti v Mariboru kot središču obmejne Slovenije spomenik osvobodjenja in zedinjenja kot idejni spomenik. Poleg tega pa je sklenila anketa, da mestna občina pri spominu na kralja Aleksandra I. reši pereče šolsko vprašanje v magdalenskem mestu s postavitvijo nove meščanske in nove osnovne šole ter da postaviti za magdalensko mesto novi mladinski dom; nova poslopja bodo nosila ime pokojnega kralja.

Meseci oktober, november in december so bili čas umetniških razstav. 21. X.—28. X. je razstavljal v palači Banovinske hranilnice Ante Trstenjak, novembra so v veliki kazinski dvorani razstavljali ljubljanski umetniki R. Jakopič, N. Pirnat, M. Jama, I. Zajec, M. Sternen, T. Kos, Anica Zupanc-Sodnik, H. Smrekar, F. Klemenčič, M. Gaspari, D. Inkiostri, P. Loboda, B. Vavpotič, F. Gorše in F. Zupan. Skoro istočasno so razstavljali v »Brazdi« organizirani mariborski umetniki K. Jirak, I. Kos, A. Gvajc, ptujski F. Košir in A. Sirk od Sv. Lenarta, pomnoženi s kiparjem K. Stovičkom in slikarjem A. Trstenjakom v Ljubljani. Razstavi sta pokazali Mariboru prerez ljubljanskega, Ljubljani pa mariborskega umetniškega ustvarjanja. »Brazda« je v decembru (9—30.) ponovila svojo ljubljansko razstavo tudi v Mariboru; v tem času so priredili E. Reiser, E. Friede in M. Formacher v Banovinski hranilnici razstavo umetno-obrtnih izdelkov.

Gospodarsko so podala 14. XII. Mestna podjetja bilanco svojega prvoletnega reorganiziranega obratovanja. Največje mariborsko gospodarsko podjetje je izkazalo 84,268.098 Din aktiv in 53,588.861 Din dolgov, skupno torej 30,679.234 Din premoženjskega kapitala. Dohodki Mestnih podjetij so znašali 17,867.497 Din, izdatki pa 18,240.732 Din. Med največji napredek mestnih obratov je šteti ponovno aktivnost mestne plinarne in zmanjšanje pasivnosti avtobusnega prometa. Elektrifikacija okolice je napredovala, ko je 1. decembra zagorela električna luč v Novi vasi in v Radvanju, obenem pa tudi v Aljaževi ulici, ki je bila zadnja še neelektrificirana ulica v mestu Mariboru.

V modernizaciji Maribora je bila obnovljena Aleksandrova cesta med Trgom Svobode in Prešernovo ulico, kjer so okostja mrličev pred Turadovo trgovino pokazala na obseg nekdanjega pokopališča okoli nekdanje cerkve sv. Ulrika.

Trgovina je trpela izgube zaradi popolnega zastoja v izvozu sadja, v čemur so videli gospodarstveniki vzrok o nesposobnosti izvozne centrale »Prizad« v Beogradu. Obrtniki so organizirali tudi v Mariboru od 1—8. decembra obrtni teden, ki je bil odprt 1. X. z mašo v frančiškanski cerkvi, s proslavo državnega praznika in z družabnim večerom v kazinski dvorani. Za manifestacijskim zborovanjem 2. X. so se vršila od 4—6. obrtna predavanja, nakar je bil obrtni teden (8. X.) zaključen z dopoldanskim zborovanjem in družabnim večerom. S 4. decembrom so obrtniki organizirali 12. mojstrski tečaj v deški meščanski šoli, ki je obsegal predavanja 20 ur. V prometu se

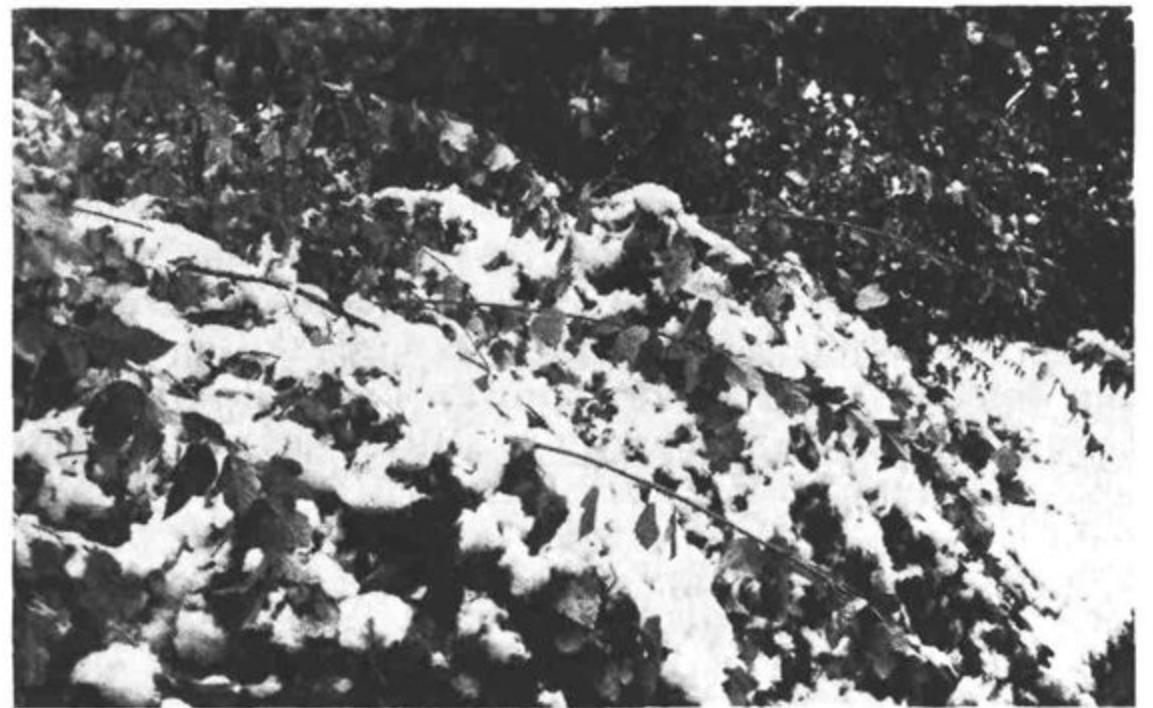
krožna linija št. 5 ni obnesla ter je bila radi premajhne frekvence opuščena. Likvidiralo je avtobusno podjetje Maribor - Svečina, nakar je prevzel obrat na tej progi Franc Senekovič, imejitelj avtobusne linije na progi Maribor — Sv. Jurij o. P. — državna meja. V denarstvu pa so priredili 1—7. XII. samoupravni denarni zavodi v Mestni hranilnici razstavo, ki je pokazala poslovanje in narodno-gospodarsko funkcijo samoupravnih hranilnic.

V socialnem pogledu je izkazoval Maribor v zadnjem četrtletju leta 1934. povprečno 1100—1200 brezposelnih. V začetku decembra je moralo mesto začeti ponovno z nabiralno akcijo, ki naj nudi v zimi brezposelnim meščanom najpotrebnejše. V organizaciji so gostilničarski nastavljenici definitivno ustanovili dne 5. XII. sekcijo mednarodne ženevske federacije natarjev. V delovnem pogledu pa je delavstvo v pekarnah izvojevalo delno odpravo nočnega dela, ko je bil 13. XII. vpeljan delovni čas od 4. ure v jutro.

V sportnem pogledu je omeniti prve mariborske zimskosportne znake, katere je za udeležence Orožnovega teka (Mariborska koča—Vuzenica) pripravil Zimskosportni odsek SPD po načrtih Boruta Hribarja.

Kulturno je Maribor izvajal 1. XII. premiero Parmovega Ulrika, grofa celjskega, Zgodovinsko društvo je izdalo »Dodatek« k Slomškovi pismom, Muzejsko društvo pa je pridobilo od dr. Fr. Lorgerja rimske freske iz Šmarja pri Jelšah. 25. XII. je bila v Unionu slavnostno praznovana 25 letnica tivolske resolucije; 21. XII. pa se je vršil ustanovni sestanek Jugoslovansko-bolgarske lige ter bil izvoljen pripravljalni odbor. V osebnih izpremubah zaznamujemo instalacijo dosedanjega ptujskega prošta dr. I. Žagarja za mariborskega stolnega kanonika 30. XI., novega načelnika mestnega avtobusnega podjetja ing. G. Županiča ter prvega starokatoliškega duhovnika v Mariboru, Fr. Šegulo, ki je bral 9. XII. svojo prvo starokatoliško mašo. 1. XI. pa se je poslovil od Maribora sportski organizator O. Planinšek, ki je odšel na novo službeno mesto v Smederevsko Palanko.

Oktober je zaznamoval izredno nizko temperaturo, ko je 15. oktobra pokril sneg par prstov na debelo pokrajino in prinesel oledenitve.

Sneg v Mariboru 15. oktobra 1934

NEKAJ POZABLJENIH LJUBLJANSKIH SVETIŠČ

† I V A N V R H O V N I K

KAPELA VSEH SVETNIKOV

Ghetto, bivališče Židov v Ljubljani, je bil v sedanji židovski ulici in židovski stezi; prva se je imenovala prvotno Dolga ulica, druga za Valvasorja pa Reverenčna uličica (Reverentzgassel). Obe ulici sta tvorili severno-vzhodni del Novega trga.

Tu je bila stara naselbina Židov, ki so se bavili s trgovino in denarno kupčijo. Valvasor (XI, 710) poroča, da so bili že v začetku 13. stoletja jako bogati in da so gojili živahno trgovino z Benečani, Ogrji in Hrvati. Izpodrivali so domačine, katerim so postajali čedalje bolj neljubi gosti. Zoprnosti, izvirajoči iz verskih nazorov, sta se pridružili zavidnost in sovraštvo. Med židovskim ghettom in krščansko Ljubljano ni bilo miru. Prišlo je do rabuk in pokoljev — zaradi pogrešenega krščanskega otroka (1290), zaradi domnevnega zastrupljenja vodnjakov (1337), zaradi oskrunitve krščanske deklice, ko so krivca žida obglavili (1408 — Kessler, ZMS VIII, 131).

Oškodovanje domačinov in ponovni nemiri so izzvali pritožbe ljubljanskega načelstva, ki ni mirovalo, dokler ni doseglo od vlade privilegija, da bodi Ljubljana za vselej brezžidovska. Naposled je cesar Maksimilijan leta 1513. podpisal ukaz, ki prepoveduje Židom obrt in trgovino v Ljubljani, na novega leta dan 1515 pa je zapečatil usodo ljubljanskih Židov z javnim pismom, po katerem župan, sodnik in ljubljanski svetovalci za vse večne čase niso dolžni trpeti Židov v svoji sredi (Kessler, ib. 134). Ljubljanski Židje so torej morali zapustiti Ljubljano, izselili so se, kakor večina Židov Notranje Avstrije, med Poljake (J. Rus).

V svoji naselbini so imeli Židi *sinagogo*; o njej je ohranil Valvasor (XI, 710) vest, da je stala že pred l. 1213., da pa so si obogateli Židi tedaj sezidali novo, krasnejšo. Ko so bili izgnani, so Ljubljančani spremenili zapuščeno shodnico v kapelo Vseh svetnikov. Za preureditev se je zavzel zlasti meščan Peter Gajser (Gaysser). V ta namen je pridobil ljubljanskega rojaka Jurija Slatkonjo, ki je bil tedaj dunajski škof (1513 do smrti 1522), a hkrati tudi pičenski škof, ljubljanski in novomeški prošt, moravški župnik in kaplan pri oltarju sv. Jurija v ljubljanski stolnici (Mantuan DS 1907, 306). Njega je naprosil Gajser, da bi oblagodaril novo krščansko svetišče z odpustki, ki bi privabili vernike in po njih mile darove novi kapeli. Škof Slatkonja je rade volje ustregel tej prošnji, kar priča listina na pergamentu z odtrganim in izgubljenim škofovskim pečatom, izdana na Dunaju dne 20. maja 1516, shranjena v ljubljanskem kapteljskem arhivu (48, 1). V slovenskem prevodu se glasi:

»Jurij, dunajski škof, podeli kapeli Vseh svetnikov, ki stoji na mestu židovske sinagoge v ljubljanskem mestu, na prošnjo meščana Petra Gaysserja, zato, da se kapela popravi, z oltarji, odpustek 40 dni (crimi-

narium) in 80 dni (venialium peccatorum de iniunctis eis penitentiis), ako o praznikih: na božič, obrezovanje, razglašenje, veliki četrtek, veliki petek, veliko noč, vnebohod, binkošti, sv. Trojico, sv. Rešnje telo, o praznikih Matere božje, sv. Jurija, sv. Petra in Pavla, sv. Krištofa, sv. Avguština, sv. Križa, sv. Jeronima, sv. Gregorja, o patrociniju Vseh svetih, na vernih duš dan, ob godu sv. Katarine, sv. Barbare, sv. Ane, sv. Doroteje, ob dedikacijah kapele, obiščejo to kapelo in zmolijo pred velikim križem, ki je v oltarju, pet očenašev in pet zdravomarij in vero v počestvenje peterih sv. ran in Kristusovega trpljenja.«

Bolj kakor odpustki bi bila podprla kapelo Vseh svetnikov ustanova kaplanije, a takega dobrotnika ni bilo od nikoder in tako je uboga pokristjanjenka kmalu izginila iz vrste ljubljanskih svetišč. Škof Tomo Hren se mimogrede v nekem konceptu še spominja tega svetišča, Valvasor in Thalnitscher ga pa ne omenjata več.

Po mnenju Kluna (Archiv I 8) in Dimitza (Gesch. Kr. I, 161) (gl. MHK 1848, 85) je stala židovska shodnica in za njo kapela Vseh svetnikov na stavbišču sedanje hiše št. 4 (prej 226) na židovski stezi. Sedanji lastnik te hiše je Luka Benčina. Sicer pa od nekdanjih židovskih stavb ni ničesar ostalo. Sedanje najstarejše hiše židovske ulice in steze izvirajo iz 17. stoletja (A IV, 1895, 221). Na nekdanji ghetto pa nas vendar še spominja tesno odmerjena širina obeh ulic, ki je za vsa stara bivališča Židov tako značilna.

ŽABJAK V 18. STOL. ALI HUDIČ V ANGELSKEM GRADU

† I V A N V R H O V N I K

Davno pozabljeni zdevek za »cuhthavs« na Žabjaku blizu Vodnih vrat (zdaj Hrenova ulica 17, oz. »Žabjak«, last družbe Lastni dom) je bil v drugi polovici 18. stoletja *angelski grad*, ko je tam deloval zavod *Kaznilnica, delavnica in predilnica* (1754—65).

V poročilu o tem zavodu je Vrhovec (Laibach 41—45) prvi izmed domačih zgodovinarjev omenil angelski grad, ki ga je parkrat v nemški obliki Engelsburg staknil v mestnem arhivu zv. 208. Kaj je dalo ljubljanskim hudomušnežem povod, da so s tako lepim imenom počastili »cuhthavs«, mu je ostalo uganka. Naslednje vrstice naj dostavijo Vrhovčevemu poročilu nekaj pojasnila.

Torišče omenjenega zavoda je bila mestna hiša, nekdanj Mandlova last, kjer so prej stanovali častniki Molkovega, pozneje Braunovega polka; imela je obširen prizidek, kjer je bila nastanjena stotnija vojakov. Mestna hiša na Žabjaku, prosto stoječa kakor otok poleg Ljubljanice, je samevala na vse strani. Od nje je dobivala mestna blagajna 150 gld. najemnine na leto.

Za red v zavodu Kdp (okr. za Kaznilnica, delavnica, predilnica) je skrbel *upravitelj Jože Vehovic*, čigar mesečna plača je znašala 4 gld., za službo božjo oo. *frančiškani* (ne jezuiti, kakor meni Vrhovec) in

šenklavška vikarja; za zdravje padar *Buchfink* (morda ponemčen Šinkovec), ki je dobival za svoj trud po 12 gld. na leto.

Zavod Kdp je imel dva hlapca: invalida Antona Kneza in Franceta Petka. Prvi je učil kaznjence preje in prejemal po kr. na dan; stanoval je v pritličju.

Hrana je prihajala kaznjencem iz oskrbnikove kuhinje, seveda proti primerni odškodnini. Juho so dobivali iz ljubljanskih samostanov. Dva beraška strahova (*Bettelrichter*) sta hodila opoldne v samostane po njo; zato so jima šli po 3 krajcarji na dan. Kruh (hlebec po 2 kr.) je dajala zavodu Kdp pekarna Jožefa Lavriča. Kaznjenci so bili oskrbljeni tudi z obleko in perilom, ki so ga dajali prat perici.

Kdp je ustanovil mestni magistrat zato, »da bi se odvrčale pogoste pregrehe in božja razžaljenja in da bi se izprijena druhal mogla spraviti na boljšo pot; edinole blaginja ljubljanske občine, ki so se razpasle v njej hudobije, je narekovala ustanovitev tega zavoda, zvezanega z veliko skrbjo in trudom«. Ščasoma so sprejemali vanj tudi delomržeže z deže; za nje so morale plačevati njihove gosposčine.

Kako naj bi se vzdrževal zavod Kdp, porojen v magistratovem krilu na sv. Mihaela dan 1754? Ustanovne glavnice ni bilo. Vzdrževal naj bi se s pristojbinami plesov, igrišč, glumačev in z darovi. Za miloščino v prid Kdp so uvedli vsako sredo in soboto javno prošnjo. Tedaj sta po končanem trgu dva kaznjenca obšla pod strogim nadzorstvom z zaprto puščico vse ulice v mestu in zunaj mesta. Ne da bi stopila v kako hišo, sta pred vsako postala in zaklicala: »Dajte, dajte za spokornike v delavnici svete miloščine!« — Nekaj je vrgla tudi prodaja domačih izdelkov.

Zavod na Žabjaku je bil izprva *delavnica*, kjer se je gojila najfinejša in navadna preja, klekanje, pletenje, šivanje, izdelovanje raznih čipk. Pripravljenih je bilo za porabo 12 kolovratov. Za klekanje so bile na razpolago blazinice. Z obilnimi stroški je bila zvezana nabava raznih potrebščin: sukanca, volne, slame. Največ je bilo treba prediva: l. 1755. je kupil zavod od pl. Lichtenthala 536 funtov prediva, stot po 12 gld. 30 kr. nem. veljave. Zaloga izdelkov je bila na rotovžu.

Delavnica v angelskem gradu se je kmalu prelevila v *kaznilnico*. Med moškimi kaznjenci je bilo največ tihotapev s tobakom, med ženskimi so prevladovale tatice in vlačuge.

V to vrsto je spadala Trnovčanka *Marijana Hudič*. Vehovčev zapisnik je dal njenemu imenu nemško končnico *Huditschin*. Krog 20letno dekle je bilo precej izobraženo; znala je brati in pisati — obiskovala je bržkone uršulinsko šolo — in bila tudi večča ročnim delom, kleknanju in pletenju.

V angelskem gradu jo srečamo leta 1755. Na sv. Neže dan je hudo zbolela. Zbadljaji v prsih (*Seitenstechen*) so povzročili, da so jo dali v bolniški oddelek. Bolezen je bila tako huda, da so nemudoma poslali po vikarja v šenklavž in po padarja. Do najnovejšega časa je bila navada, da so iz stolnice jako slovesno pod baldahinom prinašali sv. popotnico nevarno bolnim. Za duhovnikom se je nabrala cela

procesija pobožnih molilcev. Vikar in cerkovniki, ki so ga spremljali, so prejeli pristojbino, prvi in njegov tovariš 10 kr.; trije cerkovniki 7 kr. Tako je bilo tudi tedaj, ko so šli obhajati Marijano Hudič v angelski grad.

Padar *Buchfink* je dvakrat puščal Marijani in so mu šteli zato 14 krajcarjev. Bolnica je uživala naslednja zdravila: janež, lovor, malisno vodo, pripravirane račje oči. Do nedavna so rabili navadni ljudje račje kamne za čiščenje oči. O njih piše Erjavec (*LZ* 1881, 187):

»V želodčnem kotu sta na desni in na levi dva bela kamenca — rakove oči lečaste podobe. Nekdaj so bili ti kamenci jako imenitni, rabili so kot osobitno zdravilo v mnogih zlasti v želodčnih boleznih, mogoče, da neke praznovernim ljudem rabijo še sedaj kot domače zdravilo. Učeno zdravilstvo jih je že davno ostavilo in pozabilo.«

Iz lekarne Karla Weykarda je prejela Marijana dva praška za 10 krajcarjev.

Tudi boljšo hrano so dajali Marijani za časa bolezni, kar priča Vehovčev račun. Za to so porabili 3 funte mesa (po 3 kr.), jajca (2 kr.), vino za pražena jabolka (2 kr.), terjak (2 kr.), ješpren za prikuho (1 kr.). Tudi s pomarančami (3 kr.) so postregli bolnici.

Ponoči ji je gorela luč in se je potrošilo za olje 7 kr., za sveče 3 kr.

Ob skrbni negi je Marijana dosegla zdravje in potem tudi svobodo, ko je bila obljubila redno, poštno življenje. Toda obljube ni držala. Kmalu je bila zopet na starem grešnem tiru. Mestni stražnik jo je zasačil v nečistem dejanju 24. jul. 1756 in jo prignal nazaj v angelski grad. Mestni sodnik je nepopoljšljivki prisodil štiri leta zapora.

Hrepenenje po prostosti ni dalo Marijani miru. Ta želja je vznemirjala tudi njene tovarišice. V dolgih zimskih večerih jim je dozorel sklep, da pobegnejo. Za to so se dobro pripravile. Iz kolovrata so snele železen drog; z njim so odkopale del zidu ob oknu in odrinile rešetko. Na skupaj zvezanih rjuhah so se potem spustile iz prvega nadstropja na ulico. Z Marijano vred so ušle: Mica Steganka, 14letna detomorka Marija Mišič, obsojena na 6 let, Marijana Reitter, Elizabeta Šmalc, Ana Marija Semelhoffer, Neža Ulčar; poslednji dve sta bili starejši, one druge vse mlade od 14 do 25 let. Za koliko časa se je angelski grad znebil nečistega Hudiča, ne povedo listine mestnega arhiva.

Zavod, ustanovljen iz najboljšega namena, ni imel obstanka. Poslopje je jelo pešati. Leta 1762. je šlo zato, da se hiša popravi ali opusti. Na vladni pritisk je odgovoril magistrat, da bi bilo za popolno popravo treba 500—600 gld. Za zdaj naj bi se popravili dve sobi, zgoraj za ženske, spodaj za moške, kar bi stalo 122 gld.

Dohodki, izvirajoči iz raznih pristojbin, so se čedalje bolj krčili. Angelski grad se je praznil. Leta 1760. je bil v njem en sam kaznjenc in tri ženske, leta 1761. devet tihotapev, leta 1765. nobenega kaznjenca. Pomoči ni bilo od nikoder. Vzroki propada so se množili, dokler niso zasedli hiše pruski ujetniki in naпослед kraljeva milica (m. a. 208).

Fr. Ks. Souvan

Ferdinand Souvan

Leon Souvan, star.

Leon Souvan, ml.

STOLETNICA TVRDKE FR. KS. SOUVAN — VZGLED SLOVENSKE VZTRAJNOSTI

Ljubljana ima malo trgovskih podjetij, ki bi se mogla ponašati s stoletno tradicijo. Eno izmed teh redkih je manufakturna trgovina Fr. Ks. Souvan, ki praznuje letos stoletnico svojega obstoja. Ustanovitelj tvrdke je bil Fr. Ks. Souvan, ki je dne 26. marca 1835 odprl pod svojim imenom trgovino s suknom, katero je prevzel od umrlega svojega družabnika Janeza Deschmana. Trgovina je stala nasproti sedanjega tromostja. Fr. Ks. Souvan je bil rojen v Ločni pri Novem mestu in se je leto po svoji osamosvojitvi poročil s sestro slovenskega voditelja dr. Janeza Bleiweisa, Marijo Jožefo. Ime tvrdke Souvan je tesno povezano z narodno in gospodarsko zgodovino mesta Ljubljane in Slovencev sploh. Saj je to edina slovenska manufakturna trgovina, ki se lahko ponaša s stoletnim jubilejem. Nemogoče bi bilo v kratkih besedah popisati ves razvoj tvrdke iz njenih skromnih začetkov v današnjo vsepovsod znano in spoštovano veletrgovino. Vsekakor je bilo treba ustanovitelju, kot zavednemu Slovencu, v tistih, našem narodu nenaklonjenih časih še prav posebne vztrajnosti, napora in pridnosti, da je mogel uspešno tekmovali in se uveljavljati v tedanjem trgovskem svetu. Kaj pomeni stoletnica v življenju trgovine, to ve le oni, ki pozna vse težave, s katerimi se mora boriti današnji trgovec.

Ljubljana je lahko ponosna, saj so taki jubileji naj-zgovornejši dokaz pridnosti, vztrajnosti in solidnosti njenih meščanov.

Trgovski dom Souvan na Mestnem trgu je že po svoji zunanosti obče znan širom naše ožje domovine, saj je to ena najlepših stavb, ki so se nam ohranile iz predpotresnih časov. Velik smisel in ljubezen do zgodovinskih spomenikov so lastniki pokazali s tem, da so nam do današnjih časov ohranili ta dragoceni biser ljubljanske arhitekture. Še bolj znana pa je tvrdka po svoji splošno priznani trgovski solidnosti in poštenosti. Kar pa je treba v današnjih časih še posebno poudariti, je dejstvo, da je znala tvrdka ustvariti svojemu uslužbenstvu res zaviden socialni položaj. Samo po sebi se razume, da so se lastniki vedno zavedali tudi svojih narodnih, kulturnih in socialnih dolžnosti do javnosti in jih tudi v polni meri izpolnjevali. Sedanji lastnik tvrdke je gospod Leon Souvan starejši in njegov sin Leon, s katerim je stopil na čelo tvrdke že zastopnik četrtega rodu.

Vsesplošnim čestitkam in priznanjem, katerih bo tvrdka v teh dneh jubileja deležna, se pridružuje tudi naše uredništvo. Želimo iskreno: naj podjetje pod vodstvom sedanjih lastnikov še dolgo živi, cvete in uspeva in naj še v naprej ostane ponos naše slovenske prestolnice.

SPLOŠNI PREGLED

L. St.:

BELETRISTIČNE DROBTINE O LJUBLJANSKEM POTRESU L. 1895.

Ljubljanski Zvon je v 5. številki z dne 1. maja 1895 o velikonočnem potresu prinesel le kratek listek, ker niso utegnili dati »jedrnatoga sestavka o katastrofi«. Opozorili so le čitatelje na Jesenkovo razpravo »Zemeljski potresi« LZ I. 1881, 6. številka in pa Deidlov podlistek »O naravi velikonedeljskega potresa« v »Slovenskem Narodu« z dne 23. aprila.

Številka šesta z dne 1. junija pa se lahko imenuje »potresna številka«. Na naslovni strani stoji pesem glavnega Zvonovega pesnika Josipa Stritarja »Slovenska Lizbona«. Pesnik je zapel Slovincem v tolažbo in pomoč elegijo »liki Tirtej Spartancem«.

»Slovenec nima sreče; blagoslova
nebo ne dela ne rosi njegova.«

Pesem ima osem kitic po šest vrstic. V duhu in z izrazi kot jih poznamo pri Stritarju (Turki na Slevnici itd.) prikazuje strahoto noči ob potresu. Najlepše bo pač ono mesto, kjer pravi, da je na spomlad ravno priletela lastovka z juga, poiskala svoje gnezdo, ga našla razdrtega ter žalostno zopet odletela. Velika nesreča je zadela Slovence, ko je uničila njihovo kulturno središče.

Druga krajša pesem »Kje si ti, država?« tako rekoč bolj zahteva kot prosi nujne pomoči od države.

Tretja »Po konci glave« bodri rojake, da po krutem udarcu zopet zbero svoje sile in si zgrade lepšo Ljubljano.

»Pogum! sam sebi zvest Slovenec bodi,
In stal ne bodeš zadnji mej narodi.«

V prozi je Stritar objavil nadalje »Dies irae, dies illa!«. neke vrste žalno pesem Jeremijevo, kot se poje na Veliki petek.

Nesrečno Ljubljano primerja v prisposodbi mravljišču, če se vanj dregne s palico. S primeri iz rimske zgodovine zopet bodri rojake na vstajenje v nov gospodarski in duhovni razcvet.

Listek v isti številki je prinesel obenem nekaj podatkov k objavljenim pesmim. Pravi, da se list kot »mesečnik-zabavnik« ne bavi z dnevnimi vprašanji, objavlja pa Stritarjeve žalostinke zato, da se z dnevniki ne bi izgubile. Pesnik je namreč pesmi objavil že v dnevniku in jih je Zvon z dovoljenjem samo ponatisnil. »Slovensko Lizbono« je Stritar sam prosto prevedel na nemški jezik z naslovom »Laibach«. Ta prevod je Neue Freie Presse prinesla 24. aprila, t. j. dan prej ko slovensko pesem Slovenski Narod.

Nemška pesem je vzpodbudila Stritarjeve učence v četrtem razredu dunajske gimnazije v Josefstadtu, da so nabrali za Ljubljano 53 gld.

Slovenski prevod nemške pesmi »Laibach« je prinesel dnevnik »Slovenec« 25. aprila.

»Slovensko Lizbono« so Hrvatje prevedli in »Hrvatska« je 29. aprila objavila prevod.

Čehom je »Slovensko Lizbono« prevedel Gustav Dörfel z naslovom »Pomozte, bratři!« in jo obenem z laskavo črtico o Stritarju objavil v Věstniku 11. maja.

Vse te prevode je Zvon tudi ponatisnil.

V šesti številki je važna literarna notica tudi okrožnica Goriške tiskarne. Z njo se najavlja, da bodo 15. junija izšle Funtkove »Izbrane pesmi« kot 38. in 39. snopič »Slovenske knjižnice« za ceno 50 krajcarjev. Čisti dobiček — na

okrog 200 gld preračunjeno — bo namenjen Ljubljani v pomoč. Knjiga bo posvečena Ljubljani, kakor pove uvodna pesem. V julijski številki Zvona piše listek, da je knjiga res izšla in jo priporoča. Prva Funtkova pesem »Ljubljani v prosveto« proslavlja »genija bratoljublja«, ki je v teh težkih časih objel brate.

»Ne Ljubljani razdejani,
ki jo strl je zemlje gnev —
Ne, obnovljeni Ljubljani
Posvečen je vsak ta spev! —

Druga Funtkova pesem je posvečena »Njegovemu Veličanstvu cesarju Frančišku Jožefu I. ob Njega prihodu v Ljubljano dne 7. maja 1895. leta.«

Funtkovi pesmi se odlikujeta po izklesanem jeziku in tekočih verzih.

Dom in Svet je v 10. številki 1895 prinesel poleg poročila (v 9. in 10. številki) tudi pesem Antona Hribarja »Ne obupuj, Ljubljana bela!« — Pesem ima 11 kitic po sedem vrstic in se odlikuje po lepih primernih, tekočih verzih in celotni miselni zgradbi.

»Ne obupuj mi, saj iz podrtije
Navadoma življenje zaljše klije,
I sijon bo slovenski zopet vstal.«

V številki 14. istega leta je Anton Hribar priobčil še pesem »Najlepši biser«, v spomin cesarjevega obiska v Ljubljani 7. maja.

Ta letnik je objavil tudi mnogo originalnih slik in risb o potresu.

V broširanem izvodu Dom in Sveta iz l. 1896. sem slučajno našel na platnicah sedme številke »Pesem od potresa v Ljubljani«. Pesem je posebnost, ker je tako rekoč ljudska, skoraj gotovo edina ljudska pesem o potresu 1895. Zapel jo je Martin Koler, cerkvenik pri podružnici sv. Martina v župniji zagraški na Dolenjskem, star 62 let. Uredništvu Doma in Sveta jo je poslal njegov sotrudnik I. št. Ker pesem vsebuje narodnega duha in mišljenje ljudstva, bi je bilo škoda, če bi se s platnicami vred izgubila. Najbolje bo, da se v celoti ponatisne in tako otme pozabljenju.

PESEM OD POTRESA V LJUBLJANI

1.

Tisoč, osemsto pet
In devetdeset piše se let,
Ko tresel se je svet. —
O velikinoči — o polnoči —
Dost' ljudi se prebudi.
Hitro gori vstajajo
In urno luč napravljajo:
»Bog nas var' nocoj to noč,
Prišla je nebeška moč!«

2.

Vsi hribi in doline,
Gozdi in planine,
In tud' mesta in vasi —
Potres, potres — o polnoči!
Ljubljana se je zazibala,
Kakor da b' na morju stala.
Oh, Ljubljanici so zavpili:
»Večni Bog čez nas se usmili!«

3.

V Ljubljani fantje in deklič
In gospodje ino b'riči
Vpili so na glas:
»Bog se usmili nas!«
V Ljubljani je bil res velik strah,
Po celem mest' je neslo prah.
Stolpi so se nagibáli,
Dimniki pa dol padáli.
Oh, Ljubljančanci so vpili:
»Kam se bomo zdaj umaknili?«

4.

V Ljubljani so otroci vpili:
»Kam nas boste umaknili?
Tukaj not ni za obstati?
Nujte nas drugam kam dejati!«
Star'ši hitro so vstajali,
Otroke svoje so pobrali:
»Kam pa vendar hoč' mo iti,
Ker pred Bogom se ni skriti.«

5.

»Pojd' mo vendar ven na polje,
Morda bo od zunaj bolje;
Če Ljubljana se zdrobi,
Bomo ostali še živi.« —
Kako bolniki so v špitalu vpili:
»Boste kam drugam nas premaknili?
Tukaj ni več za obstati,
Nujte kam drugam nas dejati!«
»»Ne bomo vas drugam devali,
Tukaj not' boste ostali,
Bog se bo že usmilil vas,¹
Da bo nehal spet potres.«

6.

Ljubljanski grad se je tako tresel,
Kakor da b' ga veter nesel.
Al' restantje so vpili,
(Pa tud' norci so tulili):
»Oh, odprite nam,
Da se umaknemo kam drugam!«
»»Ne bomo ne vam vrat odprli,
Ljudje ste bil' po svet' in tri!
Menda je zavoljo vas
Zdaj v Ljubljani tolišen potres!
Ljubljana je že dosti let,
Pa takega potresa ni bilo pred.«

7.

V Ljubljani so lepe cerkvice
Molijo not gospé in d'vice,
Pa tud' fantje in deklič,
Gospodje ino b'riči.
V te cerkvice gredó,
Al' molijo prav slabo.

8.

Naj bi se rajši skupaj zbrali,
Pa v te cerkve se podali,
Not bi prav lepo molili,
Da jih Bog se vendar usmili.
Pa se rajš' skupaj zberó
In tje v teater gredó.

9.

Saj veste, kaj je teater,
To je en pregrešen mater.
Not je dosti lepih reči,
Pa se nič Boga ne časti.
Le teater zapustite,
Pravi spet kristjani bodite!
Kdor se neče dat' krstit'
Mora pa iz Ljubljane it'.
Potlej boste imeli mir
Po dnevu in zvečer.

10.

V Ljubljani je tud' dosti greha,
Praznih bajk in tudi smeha;
V Ljubljani pa tud' marsikdo golj'fá,
Oštir tud' drago hrano imá.
Ali — usmili se Bogú —
Štacunarji glih takú.
Pek tud' majhne žemlje peče,
Pa mu nihče nič ne reče,
Da berača bolj golj'fá,
Sam pa dobro hrano imá. —

11.

Stoji, stoji Ljubljana,
Ki je zdavnej že narejana,
Not je dost' ljudi, —
Oh, Ljubljan'ca naj stoji!
Če Ljubljana bi se pogreznila,
Kol'ka škoda bi se st'čila,
Noter je toliko blaga,
Noben človek ne vé, koliko veljá.
Za Gorenjsko in Dolenjsko blago se dobi
Le dveh notri ni reči!

12.

Jeden je šel v Ljubljano,
Da b' nožnico rad za brano,
En ravšelj za bolhé
Da se vse čist' polové. —
Ljubljanski možje naj bi se zmenili,
Na rotovž skupaj bi stopili,
Pogovorili se tako,
Da bi za vse prav dobro šlo:
Iz Ljubljane morajo golj'fije preč,
In potresa ne bo nikdar več

13.

To pesem sem zložil jaz sam,
Pa jo vam na znanje dam,
Da boste ved'li dosti let,
Da je potres bil popred.
Ko me že na svet' ne bo,
Pa jo pojte prav lepo!

DROBNE VESTI

Zaščiteni nagrobni spomeniki na pokopališču pri Sv. Krištofu. Mestni svet v Ljubljani je na svoji II. redni seji dne 13. marca t. l. in na temelju začasnega pravilnika o zaščiti izkopnin ter zgodovinskih in umetniških spomenikov na predlog kulturnega odseka sklenil, da se vzamejo v varstvo sledeči nagrobni spomeniki pri Sv. Krištofu in sicer: Ambrož, Smole, Alva Tvrdy, Mar. Magd. Pleiweis, župan Burgar, Nolli, Flajšman, Hudabiunig, Chrobat, Kersnik, Bernhard, Amal. Verbič, Gudurič, Mat.

¹ Ta rima je po tamkajšnji govorici pravilna — za knjigo seveda ni.

Hribar, Kam. Mašek, dr. Val. Zarnik, Jan. Verhovc, Leop. Belar, Anton Medved, Goršič, Valenta, Cvek, dr. Ladiuk, J. Jerič, Luka Jeran, Ig. Tavčar, Klofutar, dr. Jarc, Mat. Prelesnik, Svetličič, Slekovec, Metelko, Gogala, Zlatoust Pogačar, Franc Karun, prof. Marn, posl. Klun, Vogel, Kadilnik in Jakob Alešovec. — Poškodovanje ali odvzem teh spomenikov je strogo prepovedan. — I./T. - št. 9459/35.

Ustanovitev Mestnega muzeja je sklenil ljubljanski mestni svet na svoji II. redni seji dne 13. marca t. l., št. 9464/35. — Mestni muzej se namesti v zato kupljeni bivši Auerspergovi palači na Napoleonovem trgu. Muzejske zbirke se namestijo zaenkrat v pritličju in v II. nadstropju, v I. nadstropju pa se namesté začasno poleg kulturnega oddelka še šolskoprosvetni in eksekucijski.

SEZNAM PUBLIKACIJ

katere je prejel mestni statistični urad od 1. januarja do 31. junija 1934 v zameno

Nemške:

- Deutsche statistische Gesellschaft: Deutsches Statistisches Zentralblatt, 1933, 1—12, 1934, št. 1—2.
Magistratsabteilung für Statistik, Wien: Mitteilungen aus Statistik und Verwaltung der Stadt Wien, 1931, št. 10—12, 1932, št. 4—12, 1933, št. 1—12.
Magistratsabteilung für Statistik, Wien: Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien, 1929, št. I.—II.
Magistratsabteilung für Statistik, Wien: Statistisches Taschenbuch für Wien, 1926—27; 1929—32.
Komunalstat. Amt in Linz: Statist. Vierteljahresberichte der Stadt Linz, 1932, št. 1, 2, 3, 1933, št. 3.
Statistisches Amt der Stadt Berlin: Statistisches Jahrbuch, 1933.
Statistisches Amt der Stadt Berlin: Kleines Berliner Taschenbuch (Berlin in Zahlen), 1933.
Statistisches Amt der Stadt München: Die Quellen des Münchener Wirtschaftslebens.
Hamburgisches Stat. Landesamt: Aus Hamburgs Verwaltung und Wirtschaft, 1933, št. 1—12, 1934, št. 1—3.
Hamburgisches Stat. Landesamt: Statistisches Jahrbuch für die Freie und Hansestadt Hamburg, 1932/1933.
Statistisches Amt in Leipzig: Monatsberichte des Statistischen Amtes, 1933, št. 1—12, 1934, št. 1—3.
Ratsverkehrsamt der Stadt Leipzig: Leipzig in Wort u. Bild, 1928.
Dr. B. Bretholz: Die Pfarrkirche St. Jakob in Brünn, 1901.
Statistisches Amt der Stadt Nürnberg: Statistisches Jahrbuch, 1930, 1931, 1932.
Statistisches Amt der Stadt Breslau: Statistisches Jahrbuch, 1931.
Statistisches Amt der Stadt Breslau: Kleines Statistisches Taschenbuch, 1932.
Statistisches Amt der Stadt Dresden: Dresdner Statistik, 1933, št. 1—12.
Statistisches Amt der Stadt Dresden: Dresden in Zahlen, 1932.

Statistisches Amt der Stadt Dresden: Die Verwaltung der Stadt Dresden, 1932.

Statistisches Amt der Stadt Frankfurt a./M.: Statistische Jahresübersichten der Stadt Frankfurt a./M., 1927/28, 1928/29, 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33.

Statistisches Amt der Stadt Frankfurt a./M.: Bevölkerung und Wirtschaftszahlen, 31 brošur.

Statistisches Amt der Stadt Frankfurt a./M.: Tabellarische Übersichten betreffend den Zivilstand der Stadt Frankfurt a./M., 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933.

Stadt Freiburg: »Schauinslandbahn« — Festschrift, 1930.
Prof. Dr. P. P. Albert: Freiburg im Urteil der Jahrhunderte, 1924.

Prof. Dr. J. Sauer: Alt-Freiburg.

H. E. Busse: Freiburg in der Breisgau, 1929.

Amt für Wirtschaft und Statistik der Stadt Ludwigshafen am Rhein: Ludwigshafener Wirtschaftszahlen, 1934, št. 1, 2, 3.

Stat. u. Wahlamt der Stadt Köln: Monatsbericht des Statistischen u. Wahlamtes der Stadt Köln, 1933, št. 11, 12, 1934, št. 1, 2, 3, 4.

Stat. u. Wahlamt der Stadt Köln: Statistisches Jahrbuch der Stadt Köln, 1933.

Statistisches Büro der Stadt Wiesbaden: Monatsbericht des Statistischen Büros der Stadt Wiesbaden (Jahres-Zusammenstellung), 1933.

Stat. Landesamt der Freien Stadt Danzig: Danziger Stat. Mitteilungen, 1933, št. 1—4, 1934, št. 1.

Stat. Landesamt der Freien Stadt Danzig: Danziger Stat. Taschenbuch, 1933.

Portugalske:

Joaquim Leitão, Inspector das Bibliotecas, Arquivo e Museu Municipalis de Lisboa: Anais das Bibliotecas, Arquivo e Museus Municipais, 1931, 1932, 1933, Nos. 1—10.

Romunske:

Municipiul Bucuresti: Buletinul Statistic Lunar, 1931, št. 1—12, 1932, št. 1—12, 1933, št. 1—8.

Primaria Municipiului Bucuresti: Anuarul Statistic, 1924 do 1930.

Španske:

Ayuntamiento de Madrid: Boletín del Ayuntamiento de Madrid, 1934, št. 1937—1952, 1954—1955.

Italijanske:

Governatorato di Roma, Ufficio di Statistica: Bollettino Statistico della città di Roma, december 1933, januar 1934.

Istituto d'Arte e di Storia del Comune di Siena: Bollettino Senese di Storia Patria, 1934. Fasc. I.

Cura del Comune di Trieste: Rivista Mensile della Città di Trieste, 1934, št. 1—4.

Cura del Comune di Venezia: Rivista di Venezia, januar-april 1934.

POPRAVEK

Popravek: Na str. 40 beri v naslovu pravilno: Ljubljana pred potresom in po potresu!

»Kroniko« izdaja Mestna občina ljubljanska. Za izdajateljico in uredništvo odgovoren mestni arhivar in tiskovni referent Lojze Slanovec, za upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. Tiska Učiteljska tiskarna, zanjo odgovoren Franc Štrukelj. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo z dovoljenjem uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60.—, za pol leta Din 30.—, za četrt leta Din 15.—. Za inozemstvo Din 100.—. Posamezna štev. velja Din 30.—. Naroča se: Mestno načelstvo, kulturni oddelek, Ljubljana.

STROJNO PODJETJE **R. WILLMANN**

LJUBLJANA, SLOMŠKOVA 3

Beneški jarmeniki, cirkularke, nihalne žage najnovejše konstrukcije, brusilni stroji. — Železni deli k pogonu mlinskih kamnov, zatvornice. — Transmisijski deli, kakor osovine, ležišča, spojke, jermenice vseh vrst in velikosti. — Rebraste cevi iz kovanega železa z ugodnim grelnim učinkom. — Elektro-tovorna in jamska dvigala vitlji in dvigalne ter transportne naprave. — Projektiranje in oprema žag in mlinov ter drugih industrijskih naprav. Vsakovrstna popravila strojev. — Ponudbe brezplačno, na željo strokovnjaški obisk.

TELEFON ŠTEV. 20-55

JAKOB FLIGL DED. **LJUBLJANA, IGRIŠKA ULICA 10**

USTANOVLJENO LETA 1864.
TELEFON ŠTEV. 33-53

Toplovodne, mrzlovodne
instalacije

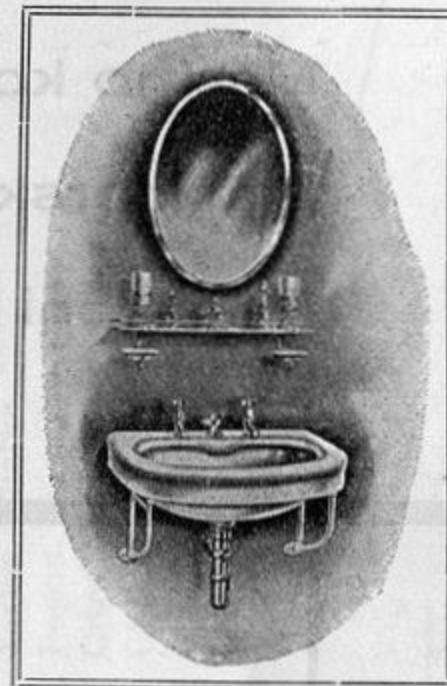
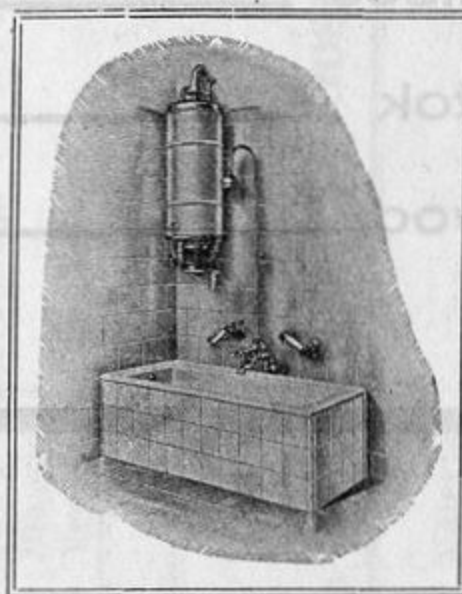
Stavbno in galanterijsko
kleparstvo

Strelovodi

Krovec lesocementnih
streh

Mestna podjetja,

Maribor

Vodovod _____

Plinarna _____

Elektropodjetje _____

Gradbena uprava _____

stavbni oddelek

cestni oddelek

Premoženjska uprava _____

Strojna uprava

in mehanična delavnica

Odvoz fekalij _____

Klavnica _____

Tvornica leda _____

Avtobusni promet _____

Prodajalna mestnih podjetij _____

Mestno kopališče _____

Mariborski otok _____

Pogrebni zavod _____

Grožnova

ulica št. 2

Telefon:

2915, 2916

Knjižarna

„Učiteljske tiskarne“

REGISTROV. ZADRUGA Z OMEJENO ZAVEZO

ima v zalogi vse slovenske leposlovne, znanstvene in šolske knjige, mnogo hrvatskih, srbskih, francoskih, angleških, italijanskih del ter veliko izbiro nemških leposlovnih in znanstvenih knjig.

Razna učila za šolo in dom. Naroča vse jugoslovenske, slovanske, nemške, francoske, angleške in italijanske revije.

Velika izbira muzikalij za vse instrumente kakor tudi klavirskih izvlečkov za petje in klavir. Velika izbira modnih časopisov

LJUBLJANA, FRANČIŠKANSKA UL. 6

PODRUŽNICA: MARIBOR, TYRŠEVA 36

MESTNA KLAVNICA

prodaja

LED V KOSIH

po 12,5 kg težkih po sledeči ceni:

Pri enkratnem odvzemu:

za 1 kos	Din 5.—
do 100 kosov kos po	" 4.—
preko 100 do 200 kosov " " "	3.—
preko 200 kosov " " "	2:50

Pri dostavi na dom se računa za vsak kos dostavnina po Din 1.—

Tok časa in težke gospodarske razmere zahtevajo, da vsakdo dvakrat obrne dinar, preden ga izda. Vsakdo želi, da si vse, kar potrebuje, nabavi dobro in poceni.

Če si ogledate

XV. LJUBLJANSKI VELESEJEM

OD 1. DO 11. JUNIJA 1935.,

boste tamkaj našli mnogo tega, kar Vam bo v Vašem obratu, gospodarstvu in gospodinjstvu koristilo.

50% popusta na železnicah

Specialne razstave:

**GASILSKA. GOSPODINJSKA „ŽENA V OBRTI“.
DOMAČA VOLNA. POHIŠTVO. PERUTNINE,
PTIČI, KUNCI.**

Jesenski velesejem „Ljubljana v jeseni“ od 5. do 16. IX.

Indus

TOVARNA USNJA IN USNJENIH IZDELKOV, DRUŽBA Z O. Z.

V LJUBLJANI — SV. PETRA CESTA ŠTEV. 72

TELEFON INTERURBAN ŠTEV. 25-28 — NASLOV ZA BRZOJAVKE: „INDUS“

Tovarna čevljev, usnjarna,
tovarna jermen in torbarskih
izdelkov

Izdeluje v najboljši kvaliteti:

Telečji in goveji boks

Blank usnje

Gornje masno usnje

Krom usnje

Galunsko usnje

Svinjsko usnje

Jermena iz vegetabilno, krom in specialno strojenega usnja za industrije in poljedelske stroje, specialne jermenske izdelke za tekstilne tovarne, šivalna in vezalna jermenca, jermenca za smuči itd. Usnjene kovčege, neceserje, dokolenice, damske torbice, šolske torbice, aktovke, denarnice vseh vrst, sportne pasove, otroške in nogometne žoge ter vse v to stroko spadajoče predmete

ŠPEDIČIJA

TURK

LJUBLJANA

p r e v z e m a

OCARINJENJE

vseh uvoznih in izvoznih pošilk,
in to hitro, skrbno in po najnižji tarifi. Revizija po njej
deklariranega blaga in vse informacije brezplačno.

Telefon interurban 24-59 — Vilharjeva cesta 33
(nasproti nove carinarnice)

PREVAŽANJE

vsakovrstnega blaga, bodisi kuriva, strojev, selitve itd.
v Ljubljani in izven Ljubljane z vozovi na konjsko
vprego kakor tudi s tremi najmodernejšimi avtomobili.

Telefon interurban 21-57 — Masarykova cesta 9
(nasproti tovarnega kolodvora)

PRVI IN NAJBOLJ RENOMIRANI
SPECIALNI ARTISTIČNI ATELJE ZA
ČRKOSLIKARSTVO

**FRANC
BRICELJ**

LJUBLJANA
ŠELENBURGOVA
ULICA ŠTEV. 6

TELEFON 38-58

Specialist v izvrševanju
steklenih napisnih firm, slikanje
grbov po predpisih. — Izvršitev
točna, okusna in precizna,
v najmodernejšem slogu

Tvrčka je bila odlikovana na svetovni
razstavi v Londonu leta 1933. z di-
plomo, zlato kolajno in »Grand Prix«

OBČINA LJUBLJANA

POGREBNI

MIESTNI

ZAVOD

V LJUBLJANI, AMBROŽEV TRG ŠT. 7

prevzema in izvršuje pogrebe in
prepeljave umrlih v Ljubljani, na vse
kraje v državi in izven nje. Urad je
na razpolago strankam vsak
dan, vsak čas in vsako uro

TELEFON ŠT. 2015

**DIPLOME
VREDNOSTNE
PAPIRJE
REPRODUKCIJE**

**ENOBARVNE IN VEČBARVNE
V DOVRŠENI UMETNIŠKI
IZVEDBI
DOBAVLJA**

**DELNIŠKA
TISKARNA
D. D. V LJUBLJANI**

**• MIKLOŠIČEVA C. 16
TELEFON ŠTEV. 21-32**

DES

Štampilje, etikete,
graverstvo

Sitar & Svetek

Ljubljana, Sv. Petra cesta 18

Telefon šte v. 25-57

Vse tiskovine: račune,
pisma, kuverte, tabele,
vabila, posetnice, kar-
toteke, letake, itd., itd.

Tiskarna Grafika

Ljubljana, Resljeva cesta 4

Telefon šte v. 25-57

S. Mikuš

DEŽNIKI

Z dežnikom je kakor s prijateljem:
ko ga najbolj potrebuješ, se iz-
kaže, da ga nimaš, ali pa, da je
za nič. — Dežniki našega izdelka
pa so zanesljivi, zvesti in dobri.

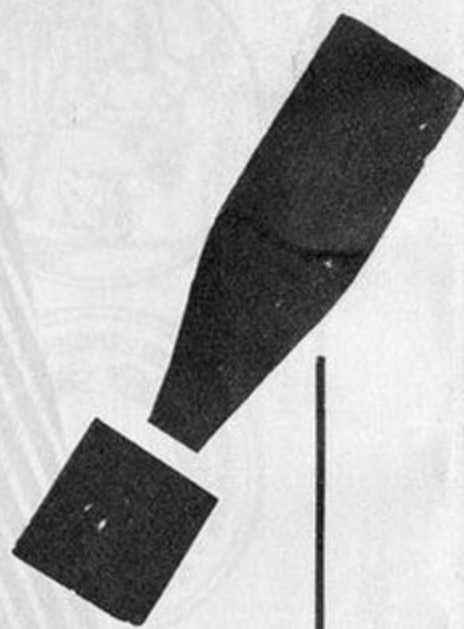

LJUBLJANA

MESTNITRG

S. GLADNIK

Trgovcu in obrtniku zadosten kredit

Tema dvema je danes kredit
potreben bolj kakor kdaj prej

S sklepom občinskega sveta
ljublanskega z dne 17. no-
vembra leta 1908. ustanovljeni
zavod ima namen podpirati
z dovoljevanjem kreditov po-
trebne in kredita vredne ose-
be in tvrdke, zlasti pa tiste, ki
se pečajo s trgovino in obrtjo

Lastna denarna sredstva so
znašala 31. decembra l. 1932.

Din 2,801.332·84

varnostni zaklad Din 1,406.628·60

rezervni zaklad Din 995.976·18

Za vso Jugoslavijo:

**Kreditno društvo
Mestne hranilnice
ljublanske
v Ljubljani**

**PLIN
KURTIVO
SODOBNOSTI**

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd. – le plin!

Resljeva cesta št. 28

Telefon št. 29-77

JUGOSLOVANSKA
TISKARNA
LJUBLJANA

BAKROTISK
LITOGRAFIJA
OFFSETTISK
KLIŠARNA
KNJIGOVEZNICA

